

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER ANA BİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**BULGARİSTAN TÜRKLERİNİN EĞİTİM YAŞANTILARINA
YÖNELİK BİR SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI (1944-1989)**

NIHAL SEÇMEZ
207A5007

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. GENÇ OSMAN İLHAN

2023

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER ANA BİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**BULGARİSTAN TÜRKLERİNİN EĞİTİM YAŞANTILARINA
YÖNELİK BİR SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI (1944-1989)**

**NİHAL SEÇMEZ
207A5007
ORCID NO: 0000-0001-8082-1586**

**TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. GENÇ OSMAN İLHAN**

KASIM 2023

Nihal SEÇMEZ tarafından hazırlanan “Bulgaristan Türklerinin Eğitim Yaşantılarına Yönelik Bir Sözlü Tarih Çalışması (1944-1989)” başlıklı çalışma, **07/11/2023** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunmuş ve jürimiz tarafından Türkçe ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Programında **YÜKSEK LİSANS** tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman

İmza

Doç. Dr., Genç Osman İlhan

.....

Jüri Üyeleri

İmza

Doç. Dr., Şahin Oruç

.....

Dr. Öğr. Üyesi, Ahmet Vurgun

.....

ÖZET

BULGARİSTAN TÜRKLERİNİN EĞİTİM YAŞANTILARINA YÖNELİK BİR SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI (1944-1989)

Bulgaristan II. Dünya Savaşı sonrasında, Sovyet etkisi altına girmiş ve ülkede bir rejim değişikliği yaşanmıştır. Bulgaristan'da komünizm rejiminin hâkim olması ile birçok alanda değişim ve dönüşüm yaşanmaya başlanmıştır. Hayatın her alanında yaşanan değişim Bulgaristan'daki en büyük azınlık kitle olan Türklerin yaşantılarına da etki etmiştir. Türkler başta eğitim olmak üzere değişen hayatın her yönüyle bu sürecin etkisi altında kalmışlardır. Bu noktada çalışmanın amacı 1944-1989 yılları arasında Bulgaristan'da eğitim görmüş ve daha sonra Türkiye'ye göç etmiş Türklerin eğitim yaşantılarının farklı yönleriyle incelenmesidir. Çalışmada nitel araştırma deseni benimsenmiş olup yöntem olarak sözlü tarih tercih edilmiştir. Sözlü tarih yöntemi, tarihin kapsamını genişleterek, insanların sosyal ve kültürel yaşantıları, eğitim durumları, gelenek ve görenekleri, göç savaş vb. durumlarda yaşadıkları olay ve durumları daha farklı boyutlarıyla ele almamızı sağlamaktadır. Ayrıca sözlü tarih çalışmaları tarihsel bir dönemi yaşamış ve bu döneme tanıklık etmiş kişilerin belleğine başvurarak, kişilerin aktardıkları üzerinden o dönemin farklı bakış açılarıyla değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu 1944-1989 yılları arasında Bulgaristan'da eğitim almış sonrasında Türkiye'ye göç etmiş 14 Bulgaristan göçmeni oluşturmuştur. Araştırmanın sonuçları Bulgaristan'daki Türk nüfusun eğitim tarihlerine ve eğitsel yaşantılarına yönelik önemli sonuçlar barındırmaktadır.

Katılımcılar Bulgaristan'da komünizm döneminde aldıkları eğitimin kendilerini çok yönlü ve çok boyutlu vatandaşlar olacak şekilde yetiştirdiğini belirtmiş, yaz ve kış aylarında kamplar ve farklı organizasyonlar ile her daim eğitim sisteminin içerisinde yer aldıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca okullarda Bulgar-Sovyet ağırlıklı bir eğitim almışlar, okudukları dersler ve programlar da bu öğretiyi verecek şekilde hazırlanmıştır. Katılımcılar köylerde bile iyi donanımlı okulları olduğunu belirtmiş, çoğu katılımcı eğitim masrafının devlet tarafından karşılandığını ifade etmiştir. O dönem öğrenim gören öğrencilerin her kademe için değişen okul kıyafetleri olduğu belirtilmiş, ayrıca her sabah dersler başlamadan mutlaka egzersiz yaparak okula girildiği aktarılmıştır. Bulgarca okullarda öğretilen ilk dil olmakla birlikte, bunun yanında Rusça ve Fransızca dilleri de ortaokul itibarıyla öğrencilere aktarılmıştır. O dönemin anlayışı herhangi bir dini kabul etmediği için okullarda da din eğitimi yapılmamıştır. Katılımcılar Türklerle yönelik baskı dönemi başlayana kadar Bulgar arkadaşları ile aralarının iyi olduğunu belirtmiş, fakat özellikle isim değişikliğinden sonra bu durumun sosyal ilişkilerini de zedelediğini aktarmıştır. Katılımcılar derslerde Türk-Osmanlı imajının çok kötü ve olumsuz bir şekilde ele alındığını bu durumun da Türkleri rahatsız ettiğini ifade etmiştir. Bunun için de bir propaganda aracı olarak sinemalar kullanılmıştır. Türkçe eğitim ve Türk tarihi ile ilgili herhangi bir eğitim alamadıklarını ifade etmişler, komünizm öğretilerine uyacak şekilde bir eğitimin planlanmış olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılar o dönemin

eğitim sisteminin mesleki eğitim, el işi, spor ve zanaat alanlarında iyi bir eğitim verdiğini aktarmıştır. Ayrıca Bulgaristan'ın milli bayramlarına ve rejimin önemli günlerine karşı çok duyarlı olduğunu böyle zamanlarda herkesin kutlamalara ve törenlere katılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Katılımcılar eğitim hayatlarında ayrıştırıcı birçok davranışa maruz kaldığını aktarmış, Bulgar öğrencilerin daha ön planda tutulduğunu, öğretmenlerin Bulgar öğrencilerle daha çok ilgilendiğini ve onların daha başarılı görüldüğünü ifade etmişlerdir. Katılımcılar bir vatandaş olarak kendilerinden beklenen özellikleri disiplinli, zaman kavramına önem veren, içinde yaşadığı topluma ve çevresine zarar verecek davranışlarda bulunmayan, yalana, hırsızlığa, şiddete başvurmayan vatandaşlar olarak ifade etmişlerdir. Bulgaristan'ın zaman yönetimi ve disiplin kavramlarına çok önem verdiğini, uygulamalarıyla bu önemi gösterdiğini belirtmişler, Türkiye'ye göç ettiklerinde de bu özelliklerinin balkan göçmenlerini ayırt edici bir özellik olarak görüldüğünü ifade etmişlerdir. Katılımcılar isim değiştirme sürecinde ve baskı döneminde çok zorluklar yaşadıklarını aktarmış, bu süreç eğitim, sosyal, kültürel hayatlarını olumsuz etkilerken Türk kimliğinin yok sayılması ve ellerinden alınmaya çalışılması hayatlarında acı bir yaşantı olarak yer edinmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan Türkleri, eğitim tarihi, sözlü tarih, 1944-1989

ABSTRACT

AN ORAL HISTORY STUDY ON THE EDUCATIONAL EXPERIENCES OF BULGARIAN TURKS (1944-1989)

Bulgaria II. After World War II, it came under Soviet influence and a regime change occurred in the country. With the dominance of the communist regime in Bulgaria, changes and transformations began to occur in many areas. The change in every aspect of life has also affected the lives of the Turks, the largest minority in Bulgaria. Turks have been under the influence of this process in every aspect of changing life, especially education. At this point, the aim of the study is to examine different aspects of the educational experiences of Turks who were educated in Bulgaria between 1944 and 1989 and later migrated to Turkey. Qualitative research design was adopted in the study and oral history was preferred as the method. The oral history method expands the scope of history and examines people's social and cultural lives, educational status, traditions and customs, migration, war, etc. It enables us to consider the events and situations they experience from different dimensions. In addition, oral history studies allow the evaluation of that period from different perspectives by consulting the memories of people who lived through a historical period and witnessed it, based on what people convey. The study group of the research consisted of 14 Bulgarian immigrants who received education in Bulgaria between 1944 and 1989 and then migrated to Turkey.

The participants stated that the education they received during the communist period in Bulgaria raised them to be versatile and multidimensional citizens and that they were always involved in the education system with camps and different organisations in summer and winter. In addition, they received a Bulgarian-Soviet-oriented education in schools, and the courses and programmes they studied were prepared in a way to teach this doctrine. Participants stated that there were well-equipped schools even in the villages, and most participants stated that the cost of education was covered by the state. It was also stated that students at that time had different school uniforms for each level, and that every morning before classes started, they would exercise before entering the school. Bulgarian was the first language taught in schools, but Russian and French were also introduced to students in secondary school. Since the understanding of that period did not accept any religion, there was no religious education in schools. The participants stated that they were on good terms with their Bulgarian friends until the period of oppression against Turks started, but especially after the name change, this situation also damaged their social relations. The participants stated that the Turkish-Ottoman image was dealt with in a very bad and negative way in the lessons and this situation disturbed the Turks. For this, cinemas were used as a propaganda tool. They stated that they could not receive any education on Turkish education and Turkish history, and that an education was planned to fit the teachings of communism. The participants stated that the education system of that period provided a good education in vocational education, handicrafts, sports and crafts. They also stated that Bulgaria was very sensitive to national holidays and

important days of the regime and that everyone should participate in celebrations and ceremonies at such times. The participants stated that they were exposed to many discriminatory behaviours in their educational life, and that Bulgarian students were prioritised more, teachers were more interested in Bulgarian students and they were seen as more successful. The participants expressed the characteristics expected from them as citizens as disciplined citizens, who attach importance to the concept of time management, who do not engage in behaviours that harm the society and the environment in which they live, and who do not resort to lying, stealing and violence. They stated that Bulgaria attaches great importance to the concepts of time management and discipline and shows this importance with its practices, and that these characteristics were seen as a distinguishing feature of Balkan immigrants when they migrated to Turkey. The participants stated that they experienced great difficulties during the name change process and the period of oppression, and this process negatively affected their educational, social and cultural lives, while ignoring their Turkish identity and trying to take it away from them took place in their lives as a painful experience.

Keywords: Turks in Bulgaria, history of education, oral history, 1944-1989

ÖN SÖZ

Bu çalışmaya başlamamdaki en büyük etken Bulgaristan’da yaşadıkları zorluklar sonucunda 1989 yılında Türkiye’ye göç etmek zorunda kalan Bulgaristan göçmeni bir aileye mensup olarak onlardan dinlediğim, şahit olduğum birçok yaşantı olmuştur. Bulgaristan’da yaşadıkları dönem boyunca eğitim, sosyal, kültürel yaşantıları yanında, asimilasyon sürecindeki zorlu yaşantılarını da bizzat kendilerinden dinlemek benim için çok kıymetli olmuştur. Türk kimliklerini, dillerini yaşamaya ve yaşatmaya devam etmek için göç etmek zorunda kalan, bir Türk olarak birçok zorluğa göğüs geren Bulgaristan göçmeni bir aileye mensup olmak benim için her zaman övünç kaynağı olacaktır.

Çalışmamın veri toplama sürecinde bana destek olan, Bulgaristan’daki eğitim, sosyal, kültürel yaşantılarını büyük bir içtenlik ve heyecanla benimle paylaşan, bana çok kıymetli anılar bırakan, görüşmeleri gerçekleştirdiğim çok değerli Bulgaristan göçmenlerine içtenlikle teşekkür ederim. Onlar sayesinde çok kıymetli hale gelen bu çalışmada onların sesi olduğum için ayrıca çok mutluyum.

Lisans eğitimimden bu yana desteğini her zaman hissettiğim, akademik olarak nice katkısı yanında çalışma boyunca beni her zaman motive eden, yol gösteren çok değerli danışmanım Sayın Doç. Dr. Genç Osman İLHAN hocama çok teşekkür ederim. Her zaman güler yüzle, samimiyetle bizleri karşılayan, çalışmanın her aşamasında her zaman desteğini hissettiğim, çok değerli bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan ve öğrencisi olmaktan gurur duyduğum, tez sürecinde de danışmanım olduğu için çok şanslı olduğumu belirterek sayın danışman hocama bir kez daha teşekkür ediyorum. Her zaman kendime rol model olarak alacağım hocam olduğu için ayrıca minnettarım.

Lisans eğitiminden bu yana üzerimde emeği olan, engin bilgi ve tecrübelerini bizimle paylaşan, akademik olarak desteklerinin yanında her zaman yol gösteren kıymetli hocam Sayın Doç. Dr. Şahin Oruç’a çok teşekkür ediyorum. Tez sürecindeki katkıları ve destekleri ile paylaştığı çok kıymetli bilgiler için ayrıca teşekkür etmek istiyorum.

Tezime verdiği dönütler ile tezin şekillenmesinde emeği geçen Sayın Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Vurgun’a çok teşekkür ediyorum.

Bu süreçte bana moral veren, her sıkıntıda beni dinleyen ve yüreklendiren değerli Melek ÖZTÜRK ve Özlem MUTLU ile canım arkadaşım Esin ATİK’e teşekkür ederim.

Hayatımdaki katkılarının yanında tez sürecinde beni her zaman motive eden, psikolojik olarak desteğini esirgemeyen ve bana her zaman güvenen, hayatımda olduğu için çok şanslı olduğum ve sevgisini her zaman hissettiğim çok kıymetli Onur KAVAK’a ayrıca teşekkür ederim.

Bu günlere gelmemde bana büyük emekler veren, hayatımın her alanında desteklerini ve bana duydukları güveni gösteren canım annem Nedret SEÇMEZ ve babam Ahmet SEÇMEZ ile bu süreçte desteklerinin yanında bana büyük bir sabır ve anlayış gösteren

ve beni her zaman en iyisi için yüreklendiren canım kardeşim Meral SEÇMEZ'e çok teşekkür ediyorum.

Nihal SEÇMEZ
Kasım,2023; İstanbul

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xv
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu.....	3
1.2. Araştırmanın Amacı	9
1.3. Araştırmanın Önemi.....	10
1.4. Sınırlılıklar	12
2. BULGARİSTAN'DAN ANAVATAN TÜRKİYE'YE YAPILAN GÖÇLER	13
2.1. 1877-1878 Göçü (93 Muhacereti).....	13
2.2. Balkan Savaşlarından 1950 Yılına Kadar Yaşanan Göçler	14
2.2.1. Bulgaristan'da Komünizm Rejimine Geçiş Süreci	16
2.3. 1950-1951 Göçü.....	17
2.4. Yakın Akraba Göçü (1969-1978)	19
2.5. 1984-1989 Asimilasyon Süreci ve 1989 Göçü	19
3. BULGARİSTAN TÜRKLERİNİN EĞİTİM TARİHİ	24
3.1. Osmanlı Döneminde Bulgaristan'da Türk Eğitimi	24
3.2. Prenslik Döneminde Bulgaristan'da Türk Eğitimi (1878-1908)	26
3.2.1. Türk Okullarının Durumu ve Statüsü	27
3.2.2. Dersler ve Eğitim Araç-Gereçleri	28
3.2.3. Öğretmenlerin Durumu.....	29
3.3. Krallık Döneminde Bulgaristan'da Türk Eğitimi (1908-1944)	30
3.3.1. Bulgar Çiftçi Partisi Döneminde Türk Eğitimi (1919-1923).....	31

3.3.1.1. Şumnu Türk Öğretmen Okulu (Darül-Muallimin)	32
3.3.1.2. Nüvvap Okulu (Medresetün- Nüvvap)	33
3.3.2. Demokratik Birliği İktidarı Döneminde Türk Eğitimi (1923-1931)	35
3.3.2.1. Bulgaristan Türk Öğretmenler Birliği (1906-1933)	36
3.3.2.2. Bulgaristan’da Yeni Türk Harflerine Geçiş	37
3.4. Bulgaristan Diktatörlük Döneminde Türk Eğitimi (1934-1944)	39
3.5. Sosyalist Dönemde Bulgaristan’daki Türk Eğitimi (1944-1989)	41
3.5.1. Türk Okullarının Devletleştirilmesi (1946)	44
3.5.2. Türk Okullarında Sosyalist Eğitime Geçiş ve Türk Azınlık Okulları	47
3.5.3. Sosyalist İçerikli Yeni Ders Kitaplarının Hazırlanması	49
3.5.4. Türk Azınlık Okullarındaki Öğretmenlerin Durumu ve Türk Bulgar Okullarının Birleştirilmesi.....	51
3.6. Bulgaristan Komünizm Dönemi Eğitim Anlayışı	53
4. YÖNTEM.....	58
4.1. Araştırmanın Yöntemi	58
4.2. Çalışma Grubu	60
4.3. Verilerin Toplanması ve Analizi.....	62
5. BULGULAR ve TARTIŞMA	64
5.1. Türklerin Komünizm Döneminde Aldıkları Eğitim Hakkındaki Görüşleri	65
5.2. Eğitim- Öğretim Ortamı	70
5.2.1. Okulların Fiziki Yapısı ve Olanakları	70
5.2.2. Sınıfların Fiziki Yapısı	74
5.2.3. Sınıfların Mevcudu ve Türk-Bulgar Öğrencilerin Dağılımı	76
5.2.4. Türk-Bulgar Öğrencilerin Sosyal İlişkileri	78
5.2.5. Okul Kıyafetleri.....	80
5.2.6. Ritüeller	83
5.2.7. Rutinler	88

5.3. Eğitim- Öğretim Faaliyetleri.....	91
5.3.1. Öğrencilik Durumu Hakkındaki Düşünceleri	91
5.3.2. Ders Saatleri ve Etütler	92
5.3.3. Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri	95
5.3.4. Dersler.....	96
5.3.5. Öğretmenler ve Derslerin İşlenişi	100
5.3.5.1. Ödevler.....	107
5.3.6. Yabancı Dil Eğitimi.....	109
5.3.7. Din Eğitimi.....	113
5.3.8. Osmanlı Türk İmajının Derslerde Ele Alınışı	115
5.3.9. Okudukları Kitap Türleri	121
5.3.10. Türkçenin Kullanımı.....	125
5.3.10.1. Türk Tarihi ve Coğrafyası Hakkındaki Bilgileri	127
5.3.10.2. Türkçe Yayın ve Eserlerin Takip Edilme Durumu	129
5.3.11. Takdir ve Ödüller	130
5.3.12. Yaz Tatilleri ve Kamplar	132
5.4. Eğitimde Okul Dışı Öğrenme Ortamları	137
5.4.1. Tarihi Mekanlar ve Müze Gezileri	137
5.5. El Sanatları ve Spor Etkinlikleri	141
5.6. Türklere Yönelik Başlatılan Baskı ve Kısıtlamalar	143
5.6.1. Bulgar Öğretmen ve Arkadaşlarının Yaklaşımı	147
5.6.2. Gördükleri Ayrıştırıcı Davranışlar	149
5.7. Sistemin Yetiştirmek İstedığı Vatandaş Profili Hakkındaki Görüşleri	153
5.7.1. Komünizm Kavramı Hakkındaki Görüş ve Düşünceleri.....	157
5.8. Unutamadıkları Anılar.....	163
6. SONUÇ	168
KAYNAKÇA	178

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. 1894-1895 Bulgaristan Türk Okul Öğretmen ve Öğrenci Sayıları.....	27
Tablo 2. 1920 Yılı İlkokul Ders Programı	32
Tablo 3. Türk Öğretmen Okulu Ders Programı	33
Tablo 4.Nüvvap Okulu Tâli Kısmı Ders Programı.....	34
Tablo 5.Nüvvap Okulu Âli Kısmı Ders Programı	35
Tablo 6.Devletleştirildikleri Tarihte Bulgaristan Türk İlkokulları Ders Programı	46
Tablo 7.Devletleştirildikleri Tarihte Bulgaristan Türk Ortaokulları Ders Programı ..	46
Tablo 8. Katılımcı Bilgileri	61

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Bulgular Şeması.....	64
-------------------------------	----

KISALTMALAR LİSTESİ

BKP	: Bulgaristan Komünist Partisi
BKP MK	: Bulgar Komünist Partisi Merkez Komitesi
BİP	: Bulgaristan İşçi Partisi
TKZS	: Trudovo Kooperativno Zemedelsko Stopanstvo (Emek Kooperatif Tarım İşletmeleri)
İHKO	: İhtilalci Halk Kurtuluş Ordusu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

1. GİRİŞ

Bulgaristan coğrafyasında tarihsel süreç içerisinde 3 Bulgar devleti kurulmuş ve Bulgaristan belirli dönemlerde iki farklı devletin yönetimi altına girmiştir. 681 yılında kurulan I. Bulgar Devleti, 1018 yılında Bizans hakimiyetine girinceye kadar varlığını devam ettirmiştir (Eren,1992 s.1). Yaklaşık 167 yıl Bizans hakimiyetinde kalan Bulgaristan'da Tırnovalı Asen ve Peter kardeşler 1185 yılında Bizans'a karşı ayaklanmış ve Bizans tarafından bu ayaklanma bastırılmıştır (Yıldırım, 2020 s.21). Bu yenilginin ardından Kumanlara sığınan Peter ve Asen kardeşler Kuman desteği ile 1185 yılında II. Bulgar Devleti'nin kurulmasını sağlamıştır. Hareketin merkezi Tırnovo olmuş ve kurtuluş hareketi sonucunda Bulgaristan yeniden canlandırılmıştır (Markovski,1982 s. 16). 1393 yılında Tırnova Krallığı, 1396 yılında ise Vidin'in Osmanlı egemenliğine girmesiyle birlikte II. Bulgar Devleti de ortadan kalmıştır. (Popov ve Pironkova 2020, s.18). 1396 Niğbolu zaferi ile Osmanlı hakimiyetine giren Bulgaristan yaklaşık 5 asır Osmanlı hakimiyetinde kalmıştır (Funnemark.,1987, s.69). 3 Mart 1878 tarihinde özerk bir prenslik haline gelen Bulgaristan için o tarihten günümüze kadarki süreç III. Bulgar Devleti olarak ifade edilmektedir (Popov ve Pironkova, 2020 s.20).

Bulgaristan'ın Osmanlı egemenliğine girmesinin ardından bölgeye Türk-İslam nüfus iskân edilmeye başlamıştır. Bu sayede fethedilen bu bölgelerin Türkleştirilmesi ve İslamlaştırılması amaçlanmıştır. Türk-İslam nüfus Bulgaristan'a yerleşerek Müslüman mahalleler oluşturmuş, kendi dini, sosyal kurumlarıyla bu bölgede kalıcı hale gelmiştir. Bölgeye iskân edilen Türk nüfus örf ve adetlerini bu bölgede yaşatmaya devam etmiştir. Yeni kurulan yerleşim bölgelerine Türkçe isimler vermiş, Türk-İslam kültürüne ait birçok camii, köprü, çeşme, tekke, medrese gibi mimari ve dini yapılar inşa ederek bölgeyi şekillendirmiştir (Kemaloğlu, 2012 s. 20). Türkler artan nüfusları ile Filibe, Rusçuk, Şumnu, Varna gibi Bulgaristan'ın büyük ve önemli kentlerinin çoğunda nüfusun yarısından fazlasını oluşturmuştur (Yıldırım, 2020 s.30-34). Yaklaşık 500 yıl Osmanlı hakimiyeti altında bulunan Bulgaristan'da Türk nüfus çoğu bölgede Bulgar nüfusa oranla çoğunluğu oluşturmuştur. Osmanlı'nın dağılma

dönemine girmesi ile Türk- Müslüman nüfus yakın tarihe kadar devam edecek olan göç süreçleri ile adeta erimeye yüz tutmuştur.

Bulgaristan 1396 yılından 1878 yılına kadar yaklaşık 500 yıl Osmanlı egemenliğinde kalmıştır. Yaklaşık 500 yıl süren bu hakimiyet sürecinde Türkler demografik açıdan Bulgaristan'ın en önemli unsurunu oluşturmaktaydılar. Bulgaristan'da Türk nüfusu XVI. yy.'dan XIX. yüzyılın başlarına kadar Bulgar nüfusundan fazla olup çoğunluğu oluşturmaktaydı (İpek,1991, s.17). Osmanlı Devleti'nin dağılma dönemine girmesiyle Balkanlardaki güç dengeleri değişmeye başlamıştır. Osmanlı'nın zayıflamaya devam etmesi Rusya'nın ise bölgede giderek güç kazanması Balkanlarda yoğun olarak hissedilmiştir (Yıldırım, 2020 s.40). Rusya'nın Balkanlarda daha etkili bir güç olmak adına Panslavizm faaliyetlerini desteklemesi Osmanlı'nın aleyhine yaşanan gelişmeler olmuştur (Özlem,2017, s.566). Balkanlarda ortaya çıkan kriz ve isyanlara bir çözüm üretmek adına büyük devletlerin de katılımıyla 23 Aralık 1876'da İstanbul'da Tersane Konferansı toplanmıştır (Kemaloğlu, 2012 s.23). Bu konferans sonucunda Osmanlı Devleti'nin egemenlik haklarını ihlal eden kararlar alınırken, Bulgaristan'ın Doğu-Batı olacak şekilde 2 vilayetten meydana gelmesi ve valililerin de Hristiyan olması istenmiştir (Yıldırım, 2020 s.41). Osmanlı Devleti'nin hem Tersane Konferansında alınan kararları hem de 31 Mart 1877'de imzalanan Londra Protokolü'nde alınan benzeri kararları kabul etmemesi Rusya'nın bunları bir bahane aracı olarak kullanıp, Osmanlı Devleti'ne savaş ilanında bulunması ile sonuçlanmıştır. Tarihimize 93 Harbi olarak geçen 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşında Osmanlı Devleti yenilgiye uğramıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında Bulgaristan'daki Türk idaresi sona ermiş, Türkler ise bu tarihten itibaren azınlık durumuna düşmüştür (Özlem, 2008, s. 345). Sonrasında imzalanan Ayastefanos Anlaşması ile Bulgaristan özerk bir prenslik haline gelmiş, sınırları belirlenmiştir. Bu anlaşma sonucunda Bulgarlar geniş bir coğrafyaya sahip olurken İngiltere, Fransa gibi ülkeler Bulgaristan'ın bu kadar geniş sınırlara sahip olmasından rahatsızlık duymuşlardır (Kemaloğlu, 2012 s. 25). Bunun sonucunda Berlin Anlaşması imzalanmış Bulgaristan 3 parçaya ayrılmıştır. Bu anlaşmaya göre, Bulgaristan Prensiği ve Doğu Rumeli Eyaleti olarak 2 bölge oluşturulurken Makedonya bölgesi gerekli ıslahatlar yapılması şartıyla doğrudan Osmanlı'ya bırakılmıştır (Özgür, 2008, s.9). Bulgarlar ise bu durumdan hoşnut olmamış Doğu Rumeli ve Makedonya'yı kendilerine bağlayarak Büyük Bulgaristan'ı kurmayı milli bir hedef olarak görmüşlerdir (Yıldırım, 2019 s. 25). Eylül 1885 yılında

ise Bulgar Prensi Aleksander Doğu Rumeli'yi kendi topraklarına kattıklarını duyurarak kendisini Bulgar prensi olarak ilan etmiştir. 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı sonucunda özerk hale gelen Bulgaristan, Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in ilanının ardından 1908 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Osmanlı'nın Balkanlardan çekilmesi sonrasında o topraklarda büyük bir Türk nüfusu kalmıştır (Şimşir, 2012). Bu tarihten sonra Bulgaristan'da yaşayan Türkler azınlık durumuna düşmüş, son göç dalgası olan 1989 yılına kadar belirli aralıklarla göç edilmeye zorlanmış, baskı ve kısıtlamalara maruz bırakılmıştır.

Araştırmanın bu bölümünde problem durumu, araştırmanın amacı, önemi ve sınırlılıklar verilmiştir

1.1. Problem Durumu

Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan ettiği tarihten itibaren ülkede en büyük azınlık kitleyi meydana getiren Türkler, ülkenin değişen rejimlerinden büyük oranda olumsuz etkilenmiş, bu durumu eğitim, sosyal, kültürel, ekonomik hayatlarında yoğun olarak hissetmişlerdir. Her değişen hükümetten özellikle eğitim, sosyal, dini ve kültürel hayatlarını ilgilendiren noktalarda taleplerde bulunan Türkler, Bulgaristan'daki varlıklarını devam ettirmeye büyük gayret göstermiştir. Bulgaristan'daki eğitim ve dini kurumlarını yaşatmaya ve devam ettirmeye çalışmışlardır. Bulgaristan'daki hükümetler değişse dahi Türklere yönelik olumsuz politikalar sürdürülmeye devam etmiş, Türkler anlaşmalarla garanti altına alınan haklarından tam olarak yararlanamamıştır. Bulgarların milli ve homojen bir devlet oluşturma hedeflerinde Türkler hep en büyük problem olarak görülmüştür. Bulgar Prensiğinin kurulduğu dönemden başlayarak Türkler sosyal, kültürel, eğitim ve maddi alanda baskı ve kısıtlamalara maruz bırakılmış, belirli aralıklarla göç etmeye zorlanmışlardır. Bulgaristan Türk eğitimi de bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Bulgar Prensiği döneminde başlayan Türk okullarının yoksul ve bakımsız bırakılması, Türk okullarına yönelik maddi kaynakların sağlanmaması, Türk öğretmenlerinin Bulgar meslektaşları gibi sosyal ve ekonomik haklardan faydalanamaması, mesleki yeterliliklerinin iyileştirilmemesi gibi durumlar krallık döneminde de devam ettirilmiştir (Memişoğlu,2002). Türk okulları özel okul statüsünde değerlendirilmiş bu nedenle okulların bütün yükü Türk toplumuna bırakılmıştır. Bu durum Türk okullarının yeterli araç-gereçleri sağlaması, malzemelerini temin etmesi, öğretmenlerin mesleki

durumlarının iyileştirilmesi gibi birçok durumdan olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Türklerin eğitim alanında belirli kazanımlar elde ettiği ve rahat bir nefes aldığı dönem Bulgar Çiftçi Partisinin iktidar olduğu 1919-1923 yılları arasındaki dönem olmuştur. Bu dönemde Türk okullarına da tarla, bahçe gibi okul fonları ayrılmış, teçhizat ve malzeme yardımları yapılmış, öğretmen yetiştirmek için bir Türk okulu açılmış, Türklerin din görevlisi yetiştirmesi amacıyla Nüvvap okulu da yine bu dönemde açılmıştır (Şimşir, 2012). Bu kısa dönem Türk eğitiminde bazı iyileştirmelerin yapıldığı bir dönem olmuştur. Fakat bu süreç fazla sürmemiş 1923 yılında Çiftçi Partisi hükümeti darbe ile indirilmiş, yerine ise Demokratik Birliği Koalisyon Hükümeti kurulmuştur. Türkler eğitim hayatlarında yine birçok zorlukla karşı karşıya bırakılmıştır. Türk okulları ekonomik sorunlar yaşamış, Türk öğretmenler görevlerinden alınmış, Şumnu Türk Öğretmen Okulu kapatılmıştır. Türk öğretmenler okulların eğitim programları, kitap sorunları, yönetmelikler, Türklerin kültürel ve sosyal sorunları gibi konuları çözüme kavuşturmak adına Bulgaristan Türk Öğretmenler Birliği çatısı altında toplanarak büyük çabalar göstermişlerdir (Şimşir, 2012). Bulgaristan Türkleri, Türkiye'nin yeni Türk harflerine geçmesiyle birlikte bunu okullarında hemen uygulamaya ve ders kitaplarını yeni Türk harfleriyle hazırlamaya başlamıştır. 1931 yılına gelindiğinde ise Milli Blok Hükümeti kurulmuştur. Bu dönemde Türk okullarının sorunları devam etmeye, Türk okulları millileştirme adı altında Türklerin ellerinden alınmaya devam etmiştir. 1934 yılında askeri bir darbe ile başa geçen faşist diktatörlük dönemi ise Türklerin 10 yıl boyunca çok ağır şartlarda yaşam sürmesine neden olmuştur (Memişoğlu, 2002). Hükümet, Bulgaristan Türklerini eğitimsiz bırakmak, basit bilgilerle eğitim dönemi geçirmelerini sağlamak, dini eğitimlerini ön plana almak, Türkiye ile kültürel ve sosyal bağların kesilmesini sağlamak, Atatürk devrimlerinin takip edilmesini güçleştirmek, Türklerin yenilikçi ve çağdaş eğitim kurumlarına sahip olmalarını engellemek için büyük çaba sarf etmiştir (Yenisoy, 2007). 1944 yılında ise Bulgaristan Sovyetlerin etkisiyle komünizm rejimine geçmiştir. Rejimin ülkede hâkim olduğu ilk zamanlarda, kapatılan çoğu Türk okulu tekrar açılmış, yenileri inşa edilmiş, okulların ihtiyaçları giderilmiş, Türk okullarına da bütçeler ayrılmış, öğretmen okulları açılmış, Türk çocuklarına da mecburi eğitim uygulaması daha sıkı takip edilmiş, öğretmenlerin durumları iyileştirilmiştir (Memişoğlu, 2002). Bu durum Bulgaristan Türkleri arasında eğitimin gelişmesini ve Türk çocuklarının okula devam oranlarında artışlar yaşanmasını sağlamıştır. 1946 yılına gelindiğinde Türkler için daha faydalı olacak denilerek Türk

okulları devletleştirilmiştir. Türk okul kitapları sosyalist içeriği yoğun olacak şekilde düzenlenmiş, komünizm öğretisi aşılarmaya çalışılmıştır (Kurtuluş, 2019). 1960 yılına gelindiğinde ise Türk-Bulgar okullarının birleştirilmesi tamamlanmıştır. Türk çocukları Bulgar çocuklarıyla aynı sınıflarda, aynı sıralarda eğitim almaya başlamıştır. Okullarda yavaş yavaş Türkçe dersler azaltılmış, daha sonrasında seçmeli ders haline getirilmiş en son ise tamamen programlardan kaldırılmıştır (Cebeci, 2015). Türkçe yayımlara son verilmiş, Türkçe kitaplar, Türk edebiyatı ve Türk tiyatrosu ortadan kaldırılmıştır (Hacısalihoglu, 2012). Türklerin sosyal, kültürel, dini, ekonomik hayatlarına yönelik olumsuz tutum ve uygulamalar ise Türklerin belirli aralıklarla anavatan Türkiye'ye göç etmesine neden olmuştur. 93 Harbi ile başlayan bu göç dalgası, Balkan savaşlarında, 1950-1951 yıllarında ve sonrasında parçalanmış aileler sorunu nedeniyle 1968-1978 yıllarında devam etmiştir (Kemaloğlu, 2012). 1984 yılına gelindiğinde ise Türklerin isimleri Bulgar-Slav isimleriyle değiştirilmiş, Türkçe konuşmak tamamen yasaklanmış, konuşanlar para cezası almıştır (Hacısalihoglu, 2012). Bulgaristan'da Türk kültürüne ait her şey yasaklanmış, Türk kimliği adeta yok sayılmıştır (Memişoğlu, 2002). Bu süreç ulusal ve uluslararası tepkiler ve protestolar ile sonuçlanmış, Türkler 1989 yılında anavatan Türkiye'ye göç etmiştir. Bu göç olayı Todor Jivkov hükümetinin de sonunu getirmiştir.

Bulgaristan'ın Sovyetler Birliği'nin bir parçası olduğu dönem ülkenin farklı bir rejimle tanıştığı dönem olmuştur. 1944 yılında Sovyetlerin Bulgaristan'a girmesi ile Bulgaristan'daki Türkler de komünizm rejimiyle tanışmıştır. Türkler yine eğitim, dini, sosyal yaşantılarının devamı için hükümetten taleplerde bulunmuş, ilk yıllarda bu taleplerinin bir kısmı olumlu karşılanmıştır. Fakat ilerleyen yıllarda Türklere yönelik politikalar sertleşmiş, Bulgaristan kurulduğu yıllardan itibaren homojen bir ulus oluşturma çabasını gerçekleştirmeye devam etmiştir. 1944 yılında ülkede komünist rejimin hâkim olmasından büyük göç hareketinin yaşandığı 1989 yılına kadar Türkler değişen birçok politikanın etkisinde kalmıştır. İlk olarak kendilerine ılımlı bir ortam yaratılmış, fakat gün geçtikçe Türk okulları, Türkçe dersleri, din dersleri ellerinden alınmıştır. Türkler Marksist- Leninist ideolojiye uygun yetiştirilmeye, Bulgarlar arasında eritmeye çalışılmıştır. İlimli politikalar gün geçtikçe kendisini baskı ve kısıtlamaların yoğunlaştığı bir döneme bırakmıştır. Bu süreçleri yoğun olarak eğitim ve kültürel hayatlarında hisseden Türkler ise birçok olumsuz durum ile karşı karşıya kalmıştır.

Türkler komünizm sistemi içerisinde eritmeye, bu sistemin birer parçası haline getirilmeye çalışılmış, komünist parti bununla ilgili birçok proje hazırlamış ve uygulamaya koymuştur. Bunun için eğitim bir araç olarak kullanılmış, Türk okulları ilk olarak devletleştirilmiş daha sonrasında Bulgar okullarıyla birleştirilmiş bu sayede rejimin istediği bir ortam yaratılmıştır. Bu tarihten itibaren de okul ortamı, eğitim müfredatları, okutulan kitaplar rejimin görmek istediği vatandaş tipini oluşturmak adına yeniden düzenlenmiştir. Türkler ise yoğun bir komünist propagandanın ortasında kalmış, kendi kimliklerini, dinlerini yaşatmaya devam etmek için gayret göstermiştir. Fakat bu süreçte Türklere yönelik farklı söylemler geliştirilmiş, bir yandan derslerde Osmanlı- Türk tarihi ile ilgili olumsuz yakıştırmalarla Türkler adeta kendi kimliklerinden utanmak zorundaymış gibi bir algı yaratılmaya çalışılırken, aynı zamanda Türklerin sistemin bir parçası haline getirilmesi için yoğun çaba harcanmıştır. Eğitim ortamlarında ise Sovyet politikaları takip edilmiş ve okul içi ve dışı tüm uygulamalar “Sovyet Tipi” vatandaş yetiştirmek için hayatla bütünleşmiş bir şekilde çok yönlü planlanmıştır. Türklerin kendi kimliklerini ve dinlerini muhafaza etmeye devam etmesi, Türk nüfusun çoğalması, Bulgaristan’ın homojen bir ulus yaratma hedefi gibi sebepler sonucunda Bulgaristan’da bir “soya dönüş” süreci başlatılmış, bu asimilasyon sürecinde adeta Türk kimliği yok sayılmıştır. Türk adları zorla ellerinden alınan ve yerine Bulgar- Slav adları taşımak zorunda bırakılan Türkler dini yasaklar, sosyal ve kültürel yaşantılarına yönelik baskı ve kısıtlamalara maruz kalmıştır. Naim Süleymanoğlu’nun Türkiye’ye iltica etmesi ve Bulgaristan’daki Türklerin sesi olması, Türkiye’de düzenlenen miting ve gösteriler, sempozyum ve kongreler, uluslararası boyutta da Türklerin yaşadıkları zorlu süreçleri aktarmaya çalışmıştır. Ve bu süreç 1989 yılındaki büyük göç ile sonuçlanmıştır. Türkiye’ye göç eden Türkler bu sefer yeni bir ülkeye ve rejime uyum sağlamaya çalışmıştır.

Çalışmanın ortaya çıkmasındaki önemli etkenlerden biri araştırmacının 1989’da Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç eden bir aileye mensup olması ve dinlediği birçok yaşantı olmuştur. Bulgaristan’daki komünizm rejiminin Türkler üzerindeki etkisi, o sistemi nasıl yorumladıkları, eğitim hayatları başta olmak üzere dini, sosyal, kültürel hayatlarına yönelik yaşantıları ve bunların olumlu ve olumsuz etkileri, kendilerine olumlu katkılarının neler olduğu, bu dönemin kendilerine kattıkları ve kendilerinden aldıkları birçok şeyi aktarmanın ne kadar önemli ve gerekli olduğunu görmüştür. Bu nedenle eğitim yaşantılarını temele alıp bunun sosyal ve kültürel hayatlarına etkisini

de inceleyerek birinci ağızdan yaşantıları sözlü tarih ile toplayıp derleyerek birçok boyutuyla 1944-1989 arasında Türklerin eğitim yaşantılarını ele almıştır. Hem Bulgaristan Türklerinin 1944-1989 yılları arasındaki dönemde eğitim tarihi ve süreçleri ele alınmış hem de eğitim yaşantılarına odaklanarak dini, sosyal, kültürel, ekonomik birçok boyutu da içinde barındırmıştır. Araştırmacı aslında katılımcıların; okul sıralarından, kurdukları arkadaşlık ilişkilerinden, görmüş oldukları derslerden, hayatlarında o dönem olumlu veya olumsuz yer edinen öğretmenlerinden, okudukları kitaplardan, katıldıkları gezilerden, yardım için gittikleri kamplardan, derslerde işittiklerinden, öğrendiklerinden yola çıkarak sonuçta sistemin nasıl bir vatandaş olarak ortaya çıkmalarını istediğinden ve bu süreçte bir Türk olmalarının sonucu olarak gördükleri baskıların neler olduğunu kendilerinden dinleyerek anlamaya ve aktarmaya çalışmıştır. Bu sayede hem 1944-1989 arası dönemde Bulgaristan'da yaşayan Türklerin eğitim süreçlerindeki olumlu ve olumsuz deneyim ve yaşantıları ele alınmaya çalışırken hem de bu yaşantıların sosyal, kültürel, siyasi ve dini boyutlarıyla bir bütün olarak görülmesi amaçlanmıştır.

Ülkelerin kendi değer ve tutumlarına uygun vatandaşlar yetiştirme amaçları eğitim politikalarının şekillendirilmesi ve uygulanmasında kendisini göstermektedir. 1944-1989 yılları Bulgaristan'ın komünizm rejimi ile yönetildiği bir dönem olmuştur. Sovyetler Birliği içerisinde yer alan bir ülke olması eğitim politikaları başta olmak üzere siyasi, kültürel, sosyal ve dini hayatın şekillenmesinde Sovyet modelinin uygulanması ve takip edilmesine neden olurken komünist gençler yetiştirmek amaçlanmıştır. Bu durum Bulgaristan'ın vatandaş yetiştirme anlayışında da önemli bir etken olmuştur. Bu noktada Türkler de Bulgaristan eğitim sisteminin içerisinde bu rejimin gerekliliklerine göre yetiştirilmiş ve eğitim politikalarının etkisinde kalmıştır. Çalışmada eğitim yaşantılarına değinilirken aynı zamanda rejimin nasıl bir vatandaş görmek istediği Türklerin sosyal ve kültürel hayatlarından anlaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ortaya çıkmasındaki diğer bir etken Bulgaristan'daki Türkler hakkında farkındalığın yetersiz olması, tarihsel süreçlerinin bilinmemesi, kendilerine Türkiye'ye göç ettikten sonra Bulgar, gavur gibi söylemlerin yapılması ve özellikle komünizm rejimi içerisinde yetişmelerinin tam olarak anlaşılabilmesi olmuştur. Bu nedenle çalışmada hem tarihsel süreçte Bulgaristan'daki Türkler anlatılmış, daha sonrasında komünizm rejimi içerisinde nasıl bir eğitim yaşantısı geçirdikleri ve bir

Türk olarak nasıl baskılara maruz kaldıkları ve bunun hayatlarını nasıl etkilediği yaşantılarından yola çıkılarak aktarılmaya çalışılmıştır.

Bu konuda ilgili literatüre bakıldığında Bulgaristan Türklerinin tarihsel süreçleri yanında, yoğun olarak anavatan Türkiye'ye yapılan göçlere ve yaşadıkları asimilasyon süreçlerine odaklanıldığı görülmüştür. Ayrıca bu alanda göçler, uyum sorunları ve asimilasyon sürecinde yaşananların aktarıldığı sözlü tarih çalışmaları dışında sözlü tarih yoluyla eğitim yaşantılarına odaklanan bir çalışmanın olmamasının eksikliği görülmüştür. Bulgaristan'daki Türklerin tarihsel süreçlerini ve özellikle asimilasyon sürecinde maruz kaldıkları baskı ve kısıtlamaları aktaran, göç süreçlerini ele alan çalışmalar mevcuttur. (Ağanoğlu, 2001; Hacıoğlu, 2002; Acaroğlu, 2007; Özgür, 2007; Yılmaz, 2008; Tahir, 2009; Maral, 2010; Dayıoğlu, 2012; Hacısalihioğlu, 2012; Kayapınar, 2012; Kemaloğlu, 2012; Lütem, 2012; Şimşir, 2012; Yorulmaz, 2012; Zafer, 2012; Çolak, 2013; Mehmed, 2015; Tahir, 2015; Işık, 2016; Köksal, 2018; Özlem, 2008; Çimen, 2019; Demirhan, 2019; Yavuz, 2019; Atasoy, 2015; Güder, 2020; Ulutürk, 2020; Yıldız, 2021; Mutlu, 2022)

Kamil (2018) 1944-1989 yılları arasındaki dönemi Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgelerini inceleyerek Bulgaristan Türkleri ve göçlerinin arka planını aktaran 8 ciltlik eseri, bu alanda yapılan önemli bir çalışmadır. Şerefli (2002) tarafından kaleme alınan Bulgaristan'daki Türkler (1879-1989) yine bu döneme ışık tutan bir eserdir. Dr. Ahmet Cebeci'nin anılarının derlendiği ve bir öğretmen olarak Bulgaristan'da yaşadıklarını aktaran Ömrüm Ateşten Gömlek adlı eser bu dönemi birçok boyutuyla birinci ağızdan okumamızı sağlamaktadır. Demirhan (2020) Bulgaristan tarihinde önemli bir yeri olan Belene Toplama Kampını, kampta ağır şartlarda kalmak zorunda kalan ve psikolojik ve fiziksel şiddete maruz kalan Türklerle görüşerek aktardığı ve derlediği eseri, bu dönemdeki zorlu şartları, acı yaşantıları aktarmaktadır. Ayrıca Türklerin yaşadıkları zorlu süreçleri ve Belene Toplama kampını aktaran Altınel (2018) ve Türker (2018) gibi çalışmalar mevcuttur. İmamoğlu (2011) çalışmasında Bulgaristan'daki sosyalist düzenin inşasını ve bu sistemin Türk kimliği üzerindeki etkisini incelemiştir. Bulgaristan'daki Türk eğitime odaklanan ve bu alanda geniş kapsamlı çalışmalar yapan (Haydar, 1931; Memişoğlu, 2002; Sakarbalkan, 1964; Yenisooy, 2007) gibi çalışmalar mevcuttur. Bunun dışında Bulgaristan'daki Türkçe eğitimi, din eğitimi ve ders kitaplarını farklı yönleriyle inceleyen (Yenisooy, 1996; Hakov, 1998; Çakmakçı,

2011; Mehmedov, 2011; Menteş, 2011; Yalınkılıç, 2014; Yıldırım, 2015; Türk ve Özlem, 2016; Bolat, 2020; Tak ve Yıldız 2014)

Bulgaristan Türklerinin 1989 göçüne odaklanan ve İzmir Bornova’da yaşayan Bulgaristan göçmenleri ile bir sözlü tarih çalışması yapan Kurtuluş (2019) göç süreci ve öncesi yaşananları sözlü tarih çalışması ile aktarmıştır. Bulgaristan’daki asimilasyon sürecini ve yaşanan 1989 göçünü, o döneme tanıklık etmiş kişilerin yaşantılarına da başvurarak “Geriye Kalanlar” adlı çizgi roman ile aktaran (Seçmez ve İlhan, 2021) ve Türkiye’ye göç eden 1989 Bulgaristan Göçmenlerinin vatandaşlık algılarının çalışıldığı (Seçmez ve İlhan, 2022) çalışmaları bu konuyu farklı yönleriyle aktarmayı amaçlayan çalışmalar olmuştur. Bulgaristan göçmenlerinin 1944-1989 arası dönemdeki eğitim yaşantılarına odaklanan bir çalışmanın olmamasının alandaki eksikliği görülmüştür. Ayrıca kişilerin kayıpları ile yaşantılarının da kaybolması sözlü tarih çalışmalarını daha kıymetli hale getirmektedir. Bu nedenle bu çalışmada 1944-1989 arası komünizm döneminde Bulgaristan’daki Türklerin eğitim yaşantılarının birçok boyutuyla sözlü tarih yöntemi ile aktarılmasına ve eğitim yaşantılarının yanında sosyal, kültürel, dini boyutlarıyla da konunun anlaşılmasına odaklanılmıştır.

Çalışmanın alt problemleri şöyle sıralanabilir;

- Komünizm döneminde Bulgaristan’da yaşamış ve eğitim almış olan Türkler bu dönemdeki eğitim politikalarını nasıl değerlendirmektedir?
- Bulgaristan Türkleri eğitim aldıkları dönemde okul ve sınıf ortamlarını, öğretmenlerini ve okul arkadaşlarını, dersleri, yabancı dil eğitimini, din eğitimini, okul dışı öğrenme ortamlarını, kamp ve geziler gibi eğitim süreçlerini nasıl geçirmiştir?
- Bulgaristan Türkleri asimilasyon sürecinde neler yaşamış ve bu durum eğitim ve sosyal hayatlarını nasıl etkilemiştir?
- Bulgaristan Türkleri komünizm dönemindeki vatandaşlık anlayışını nasıl yorumlamakta ve komünizm kavramını nasıl tanımlamaktadır?

1.2. Araştırmanın Amacı

Bulgaristan II. Dünya Savaşı sonrasında, Sovyetlerin etkisi altına girmiş ve ülkede bir rejim değişikliği yaşanmıştır. Komünizmin hâkim olması ile ülkenin birçok alanında değişim ve dönüşüm yaşanmaya başlamıştır. Hayatın her alanında yaşanan değişim

Bulgaristan'daki en büyük azınlık kitleyi oluşturan Türklerin yaşantılarına da etki etmiştir. Türkler başta eğitim olmak üzere değişen hayatın her yönüyle bu sürecin etkisi altında kalmışlardır. Osmanlı'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan eden Bulgaristan'da o tarihten itibaren farklı hükümetler kurulmuş, rejimler yaşanmış Türkler ise bu değişimden eğitim, kültürel, sosyal, ekonomik her alanda etkilenmişlerdir. Son olarak komünizm rejiminin ülkeye hâkim olması ile bu rejimin ilk dönemlerinde Türkler eğitim, kültürel, sosyal birçok alanda gelişim göstermişler fakat Türkler için bu yükseliş dönemi çok kısa sürmüştür. Daha sonrasında bütün hakları ellerinden alınan Türkler rejimin “soya dönüş” süreci olarak adlandırdığı asimilasyon sürecine maruz kalmışlar, bu süreç Türk kimliğinin ve kültürünün yok sayıldığı bir duruma kadar getirilmiştir. Bu süreç ise 1989 yılında yaşanan Bulgaristan göçü ile sonuçlanmıştır.

Bu noktada çalışmanın amacı 1944-1989 yılları komünizm rejiminin hâkim olduğu dönemde Bulgaristan'da eğitim görmüş ve daha sonra Türkiye'ye göç etmiş Türklerin eğitim yaşantılarının farklı yönleriyle incelenmesi ve ele alınmasıdır. Bulgaristan göçmenlerinin 1944-1989 arası dönemdeki eğitim yaşantılarına odaklanan bir çalışmanın olmamasının alandaki eksikliği görülmüştür. Ayrıca kişilerin kayıpları ile yaşantılarının da kaybolması sözlü tarih çalışmalarını daha kıymetli hale getirmektedir. Bu nedenle bu çalışmada 1944-1989 arası komünizm döneminde Bulgaristan'daki Türklerin eğitim yaşantılarının birçok boyutuyla sözlü tarih yöntemi ile aktarılmasına ve eğitim yaşantılarının yanında sosyal, kültürel, dini boyutlarıyla da konunun anlaşılmasına odaklanılmıştır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Bulgaristan 1396 yılından 1878 yılına kadar yaklaşık 500 yıl Osmanlı egemenliğinde kalmıştır. 1878 yılında Osmanlı'dan ayrılarak özerk hale gelen Bulgaristan 1908 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir (Şimşir, 2012). Bulgaristan'daki Türkler ise bu tarihten sonra azınlık durumuna düşmüş ve devletin kültürel, sosyal, ekonomik, siyasi ve eğitim yönündeki politikalarından etkilenmiştir. Bulgaristan'da 1944 yılında ise komünizm rejimi hâkim olmuş ve bu tarihten itibaren devletin tüm dinamikleri buna uygun şekillenmiştir. (Kemaloğlu, 2012). İlk başlarda Türklerin eğitim ve kültürel hayatlarındaki özerkliği devam ederken, bir süre sonra Türklere yönelik politikalar sertleşmiş ve Türk kimliğini inkâr etmeye varan bir politika takip edilmiştir. 1946

yılında Türk okulları devletleştirilmiş, 1960 yılına gelindiğinde ise Türk ve Bulgar okullarının birleştirilmesi politikası tamamlanmıştır. (Memişoğlu, 2002). Bulgaristan Komünist Partisi hükümeti ilk dönemlerde azınlıkların kendi kültürel kimliklerini korumaları, kendi dillerinde eğitim almaları gibi haklar tanımış, Sovyet politikalarını uygularken rejime sadık, uygun ve eğitilmiş bir elit azınlık sınıfı yetiştirmek adına azınlıkların eğitim seviyelerini yükseltmeye çalışmıştır (İvanov ve Önsoy, 2022). Bu doğrultuda Türkleri, eğitimi bir araç olarak kullanarak benimsenen rejim doğrultusunda Bulgarlar ile aynı sistem içerisinde yetiştirmek adına politikalar düzenlenmiştir. Göç isteklerinin Türkler üzerindeki etkisini kırmak, o heyecanı söndürmek ve Bulgar bilinci ile Bulgaristan vatandaşlığı bilincini aşılacak adına politikalar takip edilmiştir (Kâmil, 2018). Türkler Bulgarlar ile aynı eğitimi almış, eğitimde Bulgarca arttırılırken, Türkçe eğitim ilk olarak seçmeli hale getirilmiş sonrasında ise tamamen kaldırılmıştır. Türklerin Bulgar kültürüne entegre edilmesi ve komünizm rejimine sadık bireyler olarak yetiştirilmesi adına politikalar düzenlenmiştir. 1984 yılında gelindiğinde ise Türklere yönelik yoğun bir asimilasyon politikası başlatılmış Türklerin isimleri zorla Bulgar-Slav isimleri ile değiştirilmiştir. İsim değişikliği yaşandıktan sonra Türklerin üzerindeki baskı daha da artmış, Türkçe konuşmak, Türk gelenek ve göreneklerine uygun bir yaşam sürmek, bayramları kutlamak, kurban kesmek, sünnet ettirmek tamamen yasaklanmıştır (Hacısalihioğlu, 2012). Türkler bu baskı ve zorlamalar karşısında protesto ve mitingler düzenlemiş haklarını geri istemiştir. Türklerin direnişleri ve uluslararası baskılara dayanamayan Todor Jivkov yönetimi 1989 yılında Türklerin göç edebileceğini duyurmuş ve Türkler anavatan Türkiye'ye göç etmiştir. (Şimşir, 2012). Bu alandaki çalışmalar yoğun olarak Bulgaristan Türklerinin anavatan Türkiye'ye göç hareketleri ve yaşadıkları asimilasyon sürecine odaklanmış ve bu alanda (Ağanoğlu, 2001; Hacıoğlu, 2002; Acaroğlu, 2007; Özgür, 2007; Yılmaz, 2008; Tahir, 2009; Maral, 2010; Dayıoğlu, 2012; Hacısalihioğlu, 2012; Kayapınar, 2012; Kemaloğlu, 2012; Lütem, 2012; Şimşir, 2012; Yorulmaz, 2012; Zafer, 2012; Çolak, 2013; Mehmed, 2015; Tahir, 2015; Işık, 2016; Köksal, 2018; Özlem, 2008; Çimen, 2019; Demirhan, 2019; Yavuz, 2019; Atasoy, 2015; Güder, 2020; Ulutürk, 2020; Yıldız, 2021; Mutlu, 2022) çalışmalar mevcuttur. Bulgaristan'da Türk Eğitimi tarihi ise Osmanlı Dönemi, Bulgaristan Prensiği dönemi, krallık dönemi, sosyalizm dönemi ve 1989 göçü sonrası demokratik dönem başlıkları altında incelenmektedir. Bulgaristan Türklerinin eğitim tarihine odaklanan Haydar (1931), Sakarbalkan (1964), Memişoğlu (2002), Yenisoğlu (2007)

gibi kapsamlı çalışmalar dışında geniş çaplı bir eğitim tarihi çalışması yapılmamıştır. Yapılan bu çalışma 1944-1989 yılları arasında yaşamış ve eğitim almış olan Türklerin yaşantılarından yola çıkarak o dönemin eğitim anlayışını ve bunun Türklere yansımasını ele alması açısından ayrıca bir öneme sahiptir.

1.4. Sınırlılıklar

Araştırmada Bulgaristan’da 1944- 1989 yılları arasında komünizm rejimi içerisinde eğitim almış kişiler araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Diğer bir sınırlayıcı unsur en az lise düzeyinde eğitim almış kişilerin çalışmaya dahil edilmesidir. Eğitim kademeleri arasındaki benzerlik ve farklılıkların, değişen sosyal ortamların daha iyi anlaşılması ve yorumlanabilmesi için bu durum tercih edilmiştir.

2. BULGARİSTAN'DAN ANAVATAN TÜRKİYE'YE YAPILAN GÖÇLER

Bu bölümde Bulgaristan'ın bağımsızlığının ilanından 1989 yılına kadar Bulgaristan'dan anavatan Türkiye'ye yapılan göçler ele alınmıştır.

2.1. 1877-1878 Göçü (93 Muhacereti)

Bulgaristan'dan anavatan Türkiye'ye yapılan ilk büyük göç hareketi 1877-1878 Osmanlı- Rus savaşı ile gerçekleşmiştir. Bu göç tarihimize “93 Muhacereti” olarak geçmiştir (Kurtuluş, 2019 s.28). 1878 yılında Osmanlı'ya bağlı bir prenslik olarak kurulan Bulgar Prenslığı Tuna Vilayeti olarak adlandırılan bölgede kurulmuştu. Tuna nehri ile Balkan sıradağları arasında kalan bu vilayette, 1876 yılında 1.120.000 Türk ve 1.130.000 Bulgar yaşamaktaydı (Çolak, 2013, s.115). Türk ve Bulgar nüfusun yarı yarıya olduğu vilayette, Bulgarların hedeflediği gibi milli ve homojen bir Bulgar devleti oluşturmak imkânsız gibi görünüyordu. Ayrıca işlenebilen toprakların %70 kadarı da Türklerin elindeydi (Kemaloğlu, 2012 s.26). Bu bölgede yoğun bir Türk nüfusun bulunması milli bir Bulgaristan devleti kurmak isteyen Bulgarları rahatsız ettiği kadar bir Slav birliği oluşturmak isteyen Rusları da rahatsız eden bir durum olarak görülüyordu. Bu durumda Türklerin bölgeden göç etmeye zorlanmaları veya katledilmeleri gerektiği fikri Slav milliyetçileri arasında yayılmaya başladı. Bulgaristan'daki nüfus dengesini kendi lehlerine çevirmek ve homojen bir Bulgar ulusu meydana getirmek amacıyla ülkedeki azınlıkları zorunlu göç ve katliamlar, zorla asimile etme politikaları ile tasfiye etmeye çalıştılar (Demirhan, 2020, s.9). Bunların neticesinde ortaya çıkan ve 7 ay süren 1877-1878 Osmanlı- Rus savaşında bir milyona yakın Türk göç etmek zorunda kalırken, yarım milyona yakın Türk ise katliam, açlık, salgın hastalıklar nedeniyle hayatlarını kaybetmiştir (Hacıoğlu, 2020 s.36).

1878 yılında imzalanan Berlin anlaşması ile kurulan Bulgar Prenslığı, bu anlaşmanın yükümlüklerine uymak zorundaydı. Bu anlaşmaya göre Bulgar hükümeti Türklerin can ve mal güvenliğini koruyacak, hak ve özgürlüklerini gözetecekti (Eroğlu, 1987) Berlin Anlaşmasının 12. maddesine göre çeşitli sebeplerden dolayı Bulgaristan'dan göç etmek zorunda kalan Türkler, geride bırakmış oldukları mal ve mülklerini

koruyabilecek ayrıca Bulgar yetkililer topraklarına sahipleri ayrılmış olsa bile el koyamayacaktı (Kemaloğlu, 2012 s.27). Ancak Bulgaristan Prensliği anlaşma maddelerine uygun hareket etmemiş, Türklerin göç ederken geride bıraktıkları mal ve mülkleri ise Bulgarlar tarafından yağmalanmıştır. Göç eden Türklerin hakları korunmadığı gibi göç etmeyip kalan Türklere de bir baskı politikası uygulanmıştır. Türklere yönelik bir sıkıyönetim oluşturulmuş Türklerin silahları toplanmış, kendi aralarında toplanmaları ve gece sokağa çıkmaları yasaklanmıştır (Şimşir, 2012). Buna karşılık Bulgarlar silahlandırılmış, Bulgar çeteleri Türk köylerine saldırılar düzenleyerek Türklerin mal ve mülklerine el koymuş ve Türklerin göç etmeleri için baskı yapmışlardır (Serter, 2019, s.339). Bulgar Prensliğinin anlaşma şartlarına uygun hareket etmemesi ve Türk nüfusa uygulanan baskı ve saldırılar, Türklerin göç etmelerine neden olmuştur. İlk muhacir kafilesinin gelişinden 10 Eylül 1879 tarihine kadar Rumeli'den İstanbul'a 387.804 göçmen gelmiştir (İpek, 1991 s.89). Bulgar resmi istatistiklerine göre 1886-1890 yılları arasında 74.753 Türk 1893-1902 yılları arasında ise 70.603 Türk Bulgaristan'dan anavatan Türkiye'ye göç etmiştir (Şimşir, 2012).

2.2. Balkan Savaşlarından 1950 Yılına Kadar Yaşanan Göçler

93 Muhaceretinden sonra Balkanlar'dan Anadolu'ya doğru yaşanan ikinci göç dalgası Balkan Savaşlarıyla yaşanmıştır. 1878 yılında özerk bir prenslik olarak kurulan Bulgar Prensliği 1908 yılında Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in ilanının ardından bağımsızlığı ilan etmiştir. Osmanlı Devleti 1909 yılında yapılan İstanbul Protokolü ile Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanımak zorunda kalmıştır (Demirhan, 2020, s.10). 1912 yılında ise Balkan İttifakı içerisinde yer alan Bulgaristan Balkan Savaşında Osmanlı Devleti'nin karşısında yer almıştır (Arslan, 2008, s.26). Balkan Savaşlarında Türklere yönelik özellikle de Bulgar Komitecileri tarafından baskı ve göçe zorlamalar yapılmış, katliamlara girişilmiştir (Halaçoğlu, 1990, s.46). Temmuz 1913 yılına kadar 150.000 ile 200.000 arası Müslüman baskı ve zorlamalarla Hristiyanlaştırıldı (Yıldırım, 2019, s.89). Bulgarlar tarafından mallarına el konulması, dini baskılar, isimlerinin zorla değiştirilmeye çalışılması, camilerin yıkılması gibi nedenlerden dolayı Türkler göç etmek zorunda kalmıştır (Kemaloğlu, 2012 s. 29). Balkan Savaşları neticesinde göç eden Müslümanların sayısı ile ilgili kesin veriler tespit edilememiştir. Şimşir (2012),

Balkan Savaşlarında bir milyona yakın Rumeli Türkünün göç ettiğini, bunların 200.000 kadarının ise savaş sırasında yaşamını yitirdiğini ifade etmektedir.

1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşında ise Bulgaristan ve Osmanlı Devleti aynı ittifak bloğu içerisinde yer almış, her iki devlette savaştan mağlup olarak ayrılmıştır. Bulgaristan'ın 1919 yılında imzaladığı Neuilly Anlaşması da Bulgaristan'daki azınlıkların haklarını koruma altına almıştır (Lütem, 2012). Savaşın ardından Aleksandr Stamboliyski başkanlığındaki Çiftçi Partisi iktidara geçmiş ve iktidarda bulunduğu 1923 yılına kadarki süreçte Bulgaristan'daki Türklere yönelik baskılar azalmıştır (Boyacı, 1979, s. 22). Bu dönemde Türkiye ile olumlu ilişkiler yürüten Çiftçi Partisi iktidarı döneminde Türkler daha rahat bir ortama kavuşmuştur (Yıldırım, 2020 s. 59). 1923 yılında ise Çiftçi Partisi bir darbeye indirilmiş ve yerine faşist bir yönetim geçmiştir (Boyacı, 1979). Bu tarihten sonra 1944 yılına kadar Bulgaristan'da faşist iktidarların dönemi başlamıştır (Demirhan, 2020, s.12). Faşist yönetimin iktidara geçmesi ile Bulgaristan'da 'Bulgaristan Bulgarlarıdır' söylemi artmaya başlamış Türkler ise bir baskı politikası ile karşı karşıya kalmıştır (Kurtuluş, 2020, s.35). Türklere ait okullar kapatılırken, Türkçe gazeteler yasaklandı, Türkiye ile olan bağların tamamen kopartılması yönünde politikalar takip edildi. Bu dönemde Kuzey Bulgaristan'da Rodna Zaştita (Yurt Koruması), Güney Bulgaristan'da ise Trakya isimli iki Bulgar komitesi Türklere yönelik ırkçı söylemler geliştiriyor ve milliyetçi bir tutum sergiliyorlardı (Arslan, 2015, s. 70). Bu oluşumlar Türklere yönelik baskı ve saldırılar düzenleyip Türkleri göç etmeye zorluyorlardı. Türk aydınlara ve önde gelen isimlere suikastlar düzenleniyordu. Bulgaristan'da çıkan Deliorman, Rehber gibi Türkçe gazeteler ise Türklerin vatan yaptıkları ata yurdu olan Bulgaristan'ı terk etmemeleri gerektiğini yazıyordu (Şimşir, 2012).

18 Ekim 1925 tarihinde Türkiye ve Bulgaristan arasında Türk- Bulgar İkamet Sözleşmesi imzalanmış, bu sayede yaşanan göçler yapılan anlaşmayla bir düzene bağlanmıştır (Eroğlu, 1987). Bu anlaşma ile Bulgar hükümeti Türklerin göç etmelerine engel olmayacağına, taşınabilen mallarını ve hayvanlarını yanlarında götürmelerine izin verileceğine, taşınmaz mallarını ise satıp parasını dışarı çıkarabileceklerine dair bir anlaşmaya varmıştır (Şimşir, 2012). İkamet sözleşmesi ile aynı anda imzalanan Dostluk Anlaşması da Bulgaristan Türklerinin haklarına saygı duyulması ve korunması konusunda yükümlülükler getirmiştir (Kamil, 2018, s.75). Yaşanan bu olaylar neticesinde 1923-1939 yılları arasında Bulgaristan'dan 198.688

kişi Türkiye'ye göç etmiştir (Ağanoğlu, 2001, s.310). İkinci Dünya Savaşı yıllarında ve sonrasında ise Türkiye'ye göçler azalmıştır. 1939-1949 yılları arasındaki 10 yıllık süreçte 21.353 kişi Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiştir (Geray, 1962).

2.2.1. Bulgaristan'da Komünizm Rejimine Geçiş Süreci

Bulgaristan 1913 ve 1918'de iki ulusal felaket ile karşı karşıya kalmıştı. 1919'da imzalanan Neuilly Barış Anlaşması da Bulgaristan'ın 1913 yılından önce sahip olduğu birçok bölgeyi kaybetmesine yol açmıştı. Savaşlardan, yoksulluktan, ekonomik, sosyal ve siyasi çöküntülerden yorulan ve ezilen halkta bu durum hoşnutsuzluk yarattı. Bulgar burjuvazisi ise halk kitlelerinin artan hoşnutsuzluk ve tepkileri nedeniyle Bulgaristan Çiftçi Partisi tarafından Aleksandr Stamboliyski önderliğinde bir hükümet kurulmasını kabul etmek durumunda kaldı (Boyacı, 1979, s. 36). 24 Mayıs 1920'den darbe ile indirildiği 9 Haziran 1923 tarihine kadar iktidarda kalabilen Çiftçi partisi hükümeti tarım başta olmak üzere birçok alanda reformlar gerçekleştirdi. 9 Haziran 1923 tarihinde Bulgaristan Çiftçi Partisi hükümetine yönelik bir darbe girişimi gerçekleştirildi. Aleksandr Stamboliyski esir alındı ve 14 Haziran 1923'te öldürüldü (Gornenski, 1978 s.15). Bu hükümetin yerine ise faşist bir diktatörlük geçti. Bulgar Komünist Partisinin bu tarihten sonraki hedefleri ise işçi-köylü- çalışan halkın birliğini sağlayarak faşizme karşı örgütlenmek olarak belirlendi. Partinin lideri Georgi Dimitrov faşizmin Bulgaristan'daki tüm emekçi halk kitleleri için bir tehlike oluşturduğunu ve herkesin bu tehlikeye karşı birleşerek emek cephesini meydana getirmesi gerektiğini ifade ediyordu (Gornenski, 1978 s. 15). Georgi Dimitrov ve BKP faşizmin yenilerek Halk Cephesi kurulması gerekliliği üzerinde dururken, sosyalist düzene geçişin öneminden bahsediyordu. Halk Cephesi emekçi Bulgar halkının desteğini de arttırmaya çalışarak faşizme karşı mücadeleye ve Bulgar-Sovyet dostluğunu vurgulamaya devam etti (Gornenski, 1978 s. 22). Faşizme karşı mücadele verilirken ayrıca egemen kapitalist sınıfı da devirmeyi amaçlıyor SSCB ile iş birliği, yardımlaşma ve dostluk ilişkilerini de önemsiyordu. Halkın işçi, memur, köylü, esnaf ile birlikte kitlesel olarak direnişe geçmesi bu konuda önemli bir adım olarak görülüyordu. Bulgaristan İşçi Partisi faşizme karşı hareket eden partilerin tek çatı altında birleşmesinde, halkın faşizme karşı bir bütün olarak hareket etmesinde ve bunların doğru ve etkili olarak yönlendirilmesinde önemli bir rol oynadı. 17 Temmuz 1942 tarihine gelindiğinde Vatan Cephesi'nin programı Hristo Botev radyo istasyonunun aracılığıyla duyuruldu (Gornenski, 1978 s.44). Bu programda öne çıkan

bazı maddeler, Balkan milletleri ile anlaşma yoluna gitmek, Almanya'ya karşı Sovyetler Birliği ile hareket etmek, faşizm döneminde ihlal edilen hak ve özgürlüklerin yeniden sağlanması ve halkın ekonomik durumunun iyileştirilmesi gibi öncelikler yer alıyordu (Gornenski, 1978 s.45). Kendini Leninist bir çizgide gösteren BİP, verilen demokrasi ve bağımsızlık mücadelesinin sosyalizm ile bütünleşerek Sovyetler Birliği önderliğinde bir başarıya ulaşacağını ifade ediyordu. Bunun da yaygın hale gelen kitlesel bir halk hareketi ve örgütlü bir sistem ile mümkün olabileceğini savundu. Vatan Cephesi iktidarının kurulması ve faşizme karşı tabana yayılan bir hareket sağlanması amacıyla İhtilalci Halk Kurtuluş Ordusu oluşturuldu. Bu oluşum Vatan Cephesi'nin askeri gücünü meydana getiriyordu. 22 Haziran 1941 tarihinde Almanların Sovyetler Birliğini işgal etmeye başlaması üzerine, Bulgar komünistleri Moskova ile iş birliği içerisinde silahlanarak, Sovyetler Eylül 1944'te Bulgaristan'a girene kadar Almanya ile savaşmışlardır (Kamil, 2018, s.170). 1944 yılında Sovyet ordusundan gelen zafer haberlerinin etkisi Bulgaristan'da meydana gelecek olan devrim hareketinin daha hızlı gelişmesini sağladı. Bir yandan BİP ise kitlesel gösteri ve grevler organize ederek bu durumu geniş halk kitlelerine yayıyordu. Bu süreç 9 Eylül 1944 tarihinde Sovyet ordusunun Bulgaristan'a girmesi ile sonuçlandı. 9 Eylül'de askeri bir darbe ile Bip-MK, Vatan Cephesi Ulusal Komitesi ve İHKO önderliğinde Kimon Georgiev başkanlığında yeni bir hükümet kuruldu (Kamil, 2018, s.173). Yeni Vatan Cephesi hükümeti Sovyetler ile sıkı bağlar kurmaya devam edilmesi ve yakın dostluk ilişkilerini ön plana almak konusunda kararlı olduğunu ifade ederken, Almanları Balkanlardan atmak için gerekli gayreti göstereceğini belirtiyordu. 9 Eylül 1944 tarihi ise Bulgaristan için sosyalist devrimin başlangıcı olarak yeni bir dönemin habercisi oldu. 1946 yılında yapılan referandum ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti olarak ilan edildi ve monarşi kaldırılarak kral ve ailesi ülke dışına sürüldü. 1946 yılında yapılan seçimleri Komünist Partisinin kazanması ile Georgi Dİmitrov Bulgaristan devlet başkanı oldu. Bu tarihten sonra gücün tek elde toplanarak sosyalizmin her alanda yerleşmesi için büyük çaba gösterildi.

2.3. 1950-1951 Göçü

Bulgaristan'da 1944 yılında sosyalist bir rejim başlamış, 1946 yılında yapılan halk oylaması ile krallık rejimine son verilerek cumhuriyet ilan edilmiştir. Komünist partisi ilk zamanlarında Bulgaristan'da yoğun bir Türk nüfusunun farkında olarak, Türklerin

de desteğini kazanmaya çalışmış, azınlıkların milli, kültürel, sosyal haklarına saygılı ve hoşgörülü olacağı yönünde bir tutum sergilemiştir. Fakat bu durum kısa sürmüş, Georgi Dimitrov başkanlığındaki yönetim Türklere yönelik politikasını değiştirmiş ve kısıtlamalara gitmeye başlamıştır. Türk gençleri “Trudovak” adı verilen işçi-asker taburlarında ağır işlerde çalıştırılıyor, Türk aydınları, öğretmenler, din adamları, okul çağındaki çocuklar sık sık Marksist- Leninist eğitime alınıyordu (Kamil, 2018, s. 87). 1946 yılında Türk okullarının özel okul statüsünden kaldırılarak devletleştirilmesi, 1949 yılından itibaren ise kooperatifleşme adı altında Türklerin topraklarının ellerinden alınması ile Türklere yönelik baskılar daha da artmıştır (Çolak, 2013, s.119). Türk okullarının devletleştirilmesi ile birlikte bu okulları yaşatan vakıflar da devletleştirildiği için Bulgaristan’da Türk eğitimi büyük bir darbeye uğramıştır (Şimşir, 2012). Bu yaşananlar Türklerin göç etmeye yönelik taleplerini arttırmıştır. Bulgar hükümeti 10 Ağustos 1950’de Türkiye’ye bir nota vererek 250.000 Bulgaristan Türkünün 3 ay içerisinde Türkiye’ye göçmen olarak kabul edilmesini istedi (Hacıoğlu, 2020, s.43). Notanın hemen ardından ise Bulgar hükümeti Türkleri sınıra yığmaya başlamıştı (Kemaloğlu, 2012, s.36). Türkiye göç konusunda ortak bir anlaşmaya varmaya çalışsa da Bulgar hükümeti bunu reddetmiş ve sert notalarını yinelemeye devam etmiştir. Bulgar hükümetinin vizesiz, sahte vizeli ve çingene göçmenleri sınıra yığarak Türkiye’ye göndermeye çalışması üzerine Türkiye 7 Ekim 1950 tarihinde Bulgaristan sınırını kapatmıştır (Arslan, 2012, s.333). Benzeri olayların tekrar yaşanmaması konusunda anlaşma sağlandıktan sonra Türkiye 2 Aralık 1950’de sınır kapılarını tekrar açtı (Börklü, 1999, s.68). 1950 yılından sınırın kapandığı tarihe kadar yaklaşık 30.000 göçmen, sınırın açılmasından 31 Aralık tarihine kadar ise 22.000 göçmen daha gelmiştir (Şimşir, 2012). Bulgaristan’ın anlaşmaya uygun hareket etmemesi Türk olmayan kişileri de göndermeye çalışması Türkiye’nin 8 Kasım 1951 tarihinde sınırı ikinci kez kapatmasına neden oldu (Değerli ve Karakuzu, 2016, s. 319). 1951 yılı içerisinde Bulgaristan’dan Türkiye’ye 102.000 göçmen gelmiştir (Şimşir, 2012). Uzun bir süre kapalı kalan sınır 20 Şubat 1953 yılında tekrar açılmış, fakat Bulgaristan göç politikasında değişiklik yapmıştır. Türklerin göç etmelerine izin verilmemiş, Yakın Akraba Göçü Anlaşması imzalanana kadar Bulgaristan’dan Türkiye’ye bir göç hareketi yaşanmamıştır (Toparlak, 2019, s.39).

2.4. Yakın Akraba Göçü (1969-1978)

1953 yılında Türk- Bulgar sınırı açılmış fakat Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler kesilmiştir. Büyük bir işgücü kaynağı olan Türklerin kaybedilmesini istemeyen Bulgar hükümeti, farklı bir politikaya yönelmiş, göç etmek isteyenleri ise suçlu olarak nitelendirmiştir. Bulgaristan'da Türk-Müslüman nüfusa yönelik Bulgarlaştırma politikası başlamış, Türkler sosyal, kültürel, dini ve siyasi haklarından mahrum edilmiştir (Kurtuluş, 2019). Bulgar Komünist Partisi hükümeti, 1958-1959 ders yılından itibaren Türk ve Bulgar okullarının birleştirilmesi kararını almış, eğitim dilini tamamen Bulgarca haline getirmiştir (Memişoğlu, 2002, s.260). Türklere yönelik baskı ve kısıtlamaların artarak devam etmesi, Türklerin göç etmek için Türk konsolosluklarına başvurarak göç etme talebinde bulunmalarına neden olmuştur (Çağatay, 2017, s.54). Göç dilekçelerinin sayısı 19 Mart 1964 tarihine kadar 400.000 bin civarına ulaşmıştır (Kamil, 2018, s.97). Türkiye ise Türk-Bulgar ilişkilerinin olumlu bir havada devam etmesi için Bulgaristan Türklerinin sorunlarının çözülmesini gerekli görüyordu. Bu nedenle göç konusunda bir çözüm elde edilmeden Bulgaristan'ın tekliflerini reddediyordu (Kemaloğlu, 2012, s.42). Bunların neticesinde 20-26 Mart 1968'de Bulgaristan başbakanı Todor Jivkov ile Bulgaristan Dışişleri Bakanı İvan Başev Türkiye ziyaretinde bulundular (Şimşir, 2012). 22 Mart 1968 tarihinde Ankara'da Türkiye Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ile Bulgaristan Dışişleri Bakanı İvan Başev Yakın Akraba Göçü Anlaşması olarak bilinen “Yakın Akrabaları 1952 Yılına Kadar Türkiye'ye Göç Etmiş Olan Türk Asıllı Bulgar Vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyetinden Türkiye Cumhuriyeti'ne Göç Etmeleri Hakkında Anlaşma” yı imzaladılar. 1968 yılında imzalanan anlaşma 1969 yılında uygulanmaya başlanmış, parçalanmış aileler sorunun çözmek adına yapılsa da yeni sorunları beraberinde getirmiştir (Hacıoğlu, 2020, s.44). 1969-1978 yılları arasında yaklaşık 130.000 Türk Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiştir. Bu dönemde Türkiye'ye göç eden Bulgaristan Türkleri “iskanlı göçmen” statüsünde değil “serbest göçmen” statüsünde değerlendirilmiştir (Yıldırım, 2020, s.65).

2.5. 1984-1989 Asimilasyon Süreci ve 1989 Göçü

Osmanlıdan ayrılarak 1908 yılında bağımsızlığını ilan eden Bulgaristan'da o tarihten itibaren azınlık haline gelen Türkler yoğun baskı ve kısıtlamalara maruz bırakılmıştır. Bulgaristan'ın homojen ve milli bir Bulgar devleti oluşturma yönündeki hedefleri

Bulgaristan’da en büyük azınlık kitleyi oluşturan Türklerin belirli aralıklarla göç etmeye zorlanmasına neden olmuştur. 1989 göçüne giden süreçte ise Todor Jivkov yönetimi Türk varlığını ve kimliğini reddeden bir tutuma kadar varmış Türkleri asimile etmeye ve Bulgarlaştırmaya çalışmıştır. 1984 yılında soya dönüş söylemiyle Türklerle yönelik asimilasyon süreci başlatılmıştır (Demirhan, 2019, s.426). Bulgar yönetimi tarafından başlatılan ve soya dönüş (Vázroditelen protses) olarak adlandırılan bu süreçte Türklerin aslında Bulgar oldukları, zamanında Osmanlı yönetimi altında zorla Müslümanlaştırıldıkları iddia edilmiştir (Hacısalıhoğlu, 2012, s.174). 1984 yılının Aralık ayında ise zorla isim değiştirme süreci başlatılmış, Türklerin isimleri Bulgar-Slav isimleri ile değiştirilmiştir (Şimşir, 2012, s.362). İsim değiştirme sürecinde Türklerle Bulgar isimlerini gönüllü olarak aldıklarını belirten formlar imzalatılmıştır (Gürbüz, 2023, s.27). İsim değiştirmeyi kabul etmeyenler ise baskı, zulüm ve katliamlara maruz kalmıştır (Börklü, 1999 s.71). Komünist Parti, isim değişikliğinde Türklerin isim değiştirmede kullanması için bir kitapçık hazırlatmıştır. Türkler genellikle kendi Türk isimlerine yakın isimler tercih etmişler, aldıkları Bulgarca isimlerini ise kabullenememişlerdir. Bulgaristan uluslararası kamuoyuna karşı bu işin gönüllü yapıldığını belirtmiş, milli halterci Naim Süleymanoğlu’na Naum Şalamanov ismi verilerek örnek olarak gösterilmiştir. Daha sonrasında Naim Süleymanoğlu’nun Türkiye’ye iltica ederek gerçekleri anlatması işin gönüllü olmadığını bir kez daha göstermiştir. (Hacısalıhoğlu, 2012, s.187). Bu süreçte, 1985 yılı Mart ayına kadar can veren Türklerin sayısının 800 ile 2500 arasında olduğu tahmin edilmektedir (Şimşir, 2012, s.363). Bulgaristan’da Türkçe konuşmak tamamen yasaklanmış, konuşanlara ise para cezaları verilmiştir. Türk müziği dinlemek, şalvar gibi geleneksel Türk kıyafetleri giymek, dini bayramları kutlamak, İslami gelenek ve görenekleri devam ettirmek, çocukları sünnet ettirmek yasaklanmıştır (Hacısalıhoğlu, 2012, s.173). Asimilasyon sürecinden önce göç arzusunu kırmak için Türkiye’yi fakir, geri kalmış, kadın ve çocuk istismarlarının olduğu bir ülke şeklinde kötüleyen yazılar bu süreçte daha da artmıştır (Lütem, 2012, s.148). İsim değiştirme sürecine karşı çıkan Türkler cezaevlerine koyulmuş, bu sayı 1985 yılının başlarında 12.500’e ulaşmıştır (Kemaloğlu, 2012, s.53). Norveç Helsinki Komitesi tarafından 1987 yılında hazırlanan rapora göre 1985 yılı Ocak ayının sonundan itibaren Bulgaristan’da Türkçe yayın, radyo, Türk okulu, Türk tiyatrosu bulabilmek imkansız hale gelmiş, ‘‘Aralık 1984 yılından sonra Bulgaristan’da Türk olmak yasaklanmıştır’’ ifadeleri yer almıştır (Funnemark., 1987, s.1455). Todor Jivkov döneminde Türklerle ait olan 18 dergi ve

132 gazetenin yayın hayatına son verilmiş, birçok cami ibadete kapatılmıştır (Türk ve Özlem, 2016, s.11). Bulgaristan’da yer alan birçok cami kapatılmış, yıkılmış veya başka bir kullanım amacına hizmet edecek şekilde dönüştürülmüştür. Bu dönemde Bulgaristan’daki camiler ‘resmi’ ve ‘gayri resmi’ olarak ikiye ayrılırken hükümetle iş birliğinde olan imamların bulunduğu camiler ‘resmi’, bunun tam tersi konumda olan camiler ise ‘gayri resmi’ olarak ifade edilmiştir (Kemaloğlu, 2012, s.57). Bulgaristan’da Türkler yoğun baskılara maruz bırakılmış, direnenler ise sürgüne, Belene Toplama Kampına gönderilmiştir. Belene Toplama Kampı, Türkleri bu süreçte korkutmak ve isyan etmelerini önlemek için 27 Aralık 1984 tarihinde yeniden faaliyete başlamıştır (Demirhan, 2020 s.45). Belene Toplama Kampında Türkler fiziksel ve psikolojik işkencelere maruz bırakılmıştır. Belene Toplama kampı sağlık koşulları, temizlik, giyim ve gıda konusunda eksik ve bakımsız bırakılmış Türkler bu dönemde büyük zorluklar ile karşı karşıya kalmıştır (Demirhan, 2020, s.57-64). Bulgaristan’ın Türklere yönelik başlattığı asimilasyon politikasına karşı direnenler ağır cezalar, sürgünler ve işkencelere maruz kalmıştır. İsim değiştirme sürecinin yürütüldüğü Aralık 1984’te Kırcaali bölgesinde protesto yürüyüşü için bir grup toplanmıştır. Kalabalığın üzerine açılan ateş sonucu annesinin kucağında olan Türkan bebek dahil 7 Türk öldürülmüş, çoğu kişi yaralanmış ve tutuklanmıştır (Zafer, 2012, s.201-202). Kurulan Türk dernekleri, başlatılan protesto yürüyüşleri ve grevler Bulgar Komünist hükümeti için bir tehdit olarak görülmeye başlamıştır. Derneklerin faaliyetlerinin, basında yer almaya başlaması Türkleri daha da cesaretlendirmiş ve Mayıs 1989’da büyük bir ayaklanma baş göstermiştir. Birçok köy ve kasabada toplanan Türkler gösteri yürüyüşleriyle yaşadıklarını dile getirmişlerdir. 14-15 Mayıs 1989’da Silistre ve Şumnu’da yapılan barışçıl gösterilerde çoğunluğu kadınlar ve çocuklar oluşturmuştur (Şimşir, 2012, s.429). Daha sonrasında 20 Mayıs günü Kaolinovo kasabasına yöneltilen protesto yürüyüşüne binlerce Türk katılmıştır. ‘Haklarımızı istiyoruz’, ‘Yaşasın Türk Halkı’ pankartları ile yürüyüşe geçen Türklere, polis müdahalede bulunmuş, birçok Türk bu olaylarda can verirken, birçoğu tutuklanmıştır (Çakır, 2020, s.63). Bu dönemde Türklerin haklı mücadelesini devam ettirmek için; Bulgaristan Türklerinin Lenin Komünist Partisi, Uzun Kış Derneği, Türk Kurtuluş Hareketi ve Kuzeydoğu Bulgaristan Müslüman Türklerinin Dayanışma Derneği gibi dernekler ortaya çıkmıştır (Köksal, 2018, s.203). Bu derneklerde aktif yer alan kişilerin birçoğu tutuklanmış, bildiriler dağıtarak halkı ayaklandırmaları engellenmeye çalışılmıştır. Ancak Türkler haklarını geri istediğini beyan eden protesto

yürüyüşlerinden vazgeçmemiştir. Bu süreçte birçok Türk öldürülmüş, Belene Toplama Kampına gönderilmiş, tutuklanmış ve işkence görmüştür. Dernek ve partilerin başında yer alan önemli isimler sınır dışı edilmiştir. Açlık grevleri başlatılarak yaşanan olaylara tepkiler dile getirilmiştir (Zafer, 2012, s. 217).

Bulgaristan'da Türk azınlığın maruz kaldığı kısıtlama ve baskıları aktarmada göçmen dernekleri önemli bir rol oynamıştır. Türkiye'de yer alan Göçmenlere Yardım Derneği ve Balkan Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği, baskı ve işkencelerle ilgili dosya ve belgeleri sunmuş, açıklamalar yaparak konuya dikkat çekmeye çalışmıştır (Kemaloğlu, 2012, s.72). Bal-Göç başkanı Mümin Gençöğlu'nun çalışmaları bu konuda önemlidir. Göçmen dernekleri yurt genelinde yapılan mitinglere katılarak açıklamalarda bulunmuş ayrıca Balkan Türkleri ve Dayanışma ve Kültür Derneği, Bulgaristan Başkanı Todor Jivkov'a 12.000 imzanın bulunduğu bir protesto mesajı göndermiştir (Kemaloğlu, 2012, s.75). Yurt genelinde Bulgaristan Türklerini desteklemek adına yapılan mitingler de bu konuda önemlidir. Bursa, Edirne, İstanbul, Ankara, Kocaeli ve daha birçok ilde Bulgaristan'ın Türklere yönelik politikalarını kınayan mitingler düzenlenmiştir. Bulgaristan Türklerinin durumu Türkiye tarafından uluslararası platformlarda da sık sık dile getirilmiştir. Türkiye'de yer alan üniversitelerde Bulgaristan'ın Türklere karşı başlattığı asimilasyon politikasını kınayan bildiriler yayımlanmıştır (Kemaloğlu, 2012 s.78). Diğer ülkelerden ve uluslararası kuruluşlar tarafından yapılan açıklamalara rağmen Bulgaristan Hükümeti 1989 yılına kadar mevcut politikasından geri adım atmamıştır.

Todor Jivkov hükümeti zorla isim değiştirme ve tek uluslu bir Bulgar devleti yaratma konusundaki başarısızlığı görmüş ülke içerisinde protesto ve mitingler ile aldığı uluslararası tepkilere dayanamamış ve yeni bir göç dalgasını başlatmıştır (Kamil, 2018, s.124). 29 Mayıs 1989 tarihinde Todor Jivkov, Türkiye'nin sınır kapılarını açmasını ve Bulgaristan'da kalmak istemeyenlerin Türkiye'ye göç etmesini dile getirdiği bir televizyon konuşması yapmıştır (Duygu, 2021, s.71). Todor Jivkov'un bu konuşması üzerine Türkiye Cumhuriyeti başbakanı Turgut Özal sınır kapılarının açık olduğunu gelmek isteyenlerin tamamını Türkiye'nin kabul edeceğini belirtmiştir (Kamil, 2018, s.124). Böylelikle II. Dünya Savaşından sonra yaşanan en büyük göç dalgası olarak ifade edilen 1989 Bulgaristan göçü başlamıştır. Türkiye'nin vize uygulamasını kaldırdığı 2 Haziran'dan tekrar vize uygulamasına başladığı 22 Ağustos tarihine kadar geçen sürede 311. 862 Bulgaristan Türkü, Türkiye'ye göç etmiştir

(Şimşir, 2012, s.441). Bulgaristan göç eden Türklere zorluklar çıkarmış, askerlik çağındaki gençleri göndermek istememiş, ailelerin parçalanmasına neden olmuştur. Türkler sosyal ve ticari haklarından yoksun kalmakla karşı karşıya bırakılmıştır (Kemaloğlu, 2012, s.157). Bulgaristan hükümeti bu göçü 'büyük gezi' olarak nitelendirmiş ve Türklerin kısa sürede geri döneceklerini belirtmiştir (Seçmez ve İlhan, 2022, s.356). Göçler, Türkiye'nin vize uygulamasına geçtiği dönemde de devam etmiş, 22 Ağustos 1989- Mayıs 1990 arasında 34.098 Bulgaristan Türkü Türkiye'ye göç etmiştir (Kamil, 2018, s.125). Bulgaristan'daki haklarından mahrum kalmakla karşı karşıya olan ve aileleri parçalanmış Türkler Bulgaristan'a dönmeye karar vermiştir. Haziran 1989- Mayıs 1990 arasında 133.272 Türk, Bulgaristan'a geri dönmüştür (Şimşir, 2012, s.444). Bu geri dönüşlerde Jivkov hükümetinin devrilmesi ve Bulgaristan'ın Türk azınlıklara yönelik politikalarının yanlış olduğunu kabul etmesi etkili olmuştur. Ancak Bulgaristan'a geri dönen Türkler yine sıkıntılılarla karşı karşıya kalmış, eski hayatlarına kavuşmaları engellenmeye çalışılmıştır.

3. BULGARİSTAN TÜRKLERİNİN EĞİTİM TARİHİ

Bulgaristan 1878’de özerk bir prenslik, 1908 yılında ise bağımsızlığını ilan ettiği dönemden itibaren imzalanan uluslararası anlaşmalarda Türk halkının sosyal, kültürel, medeni, dini haklarını koruyacağını ve eşitlikçi bir anlayış ile hareket edeceğini beyan etmiş ancak bu konuda çok tutarsız bir politika takip etmiştir. Bu durum Bulgaristan Türklerinin eğitim ve kültür hayatına yansımış, Türk eğitimi farklı hükümetlerin benimsediği farklı politikalar karşısında buhranlı ve zor süreçler yaşamıştır. Bulgaristan’da her hükümet ve rejim değişikliğinde Türk eğitim ve kültürüne yönelik farklı tutum ve uygulamalar sergilenmiştir. Bulgaristan’da Türk eğitim tarihi alanında Haydar (1931), Sakarbalkan (1964), Yenisoğlu (1999), Memişoğlu (2002), gibi kapsamlı çalışmalar dışında geniş çaplı bir eğitim tarihi çalışması yapılmamıştır. Yapılan bu çalışma sosyalizm döneminde yaşamış ve eğitim almış olan Türklerin yaşantılarından yola çıkarak o dönemin eğitim anlayışını ve bunun Türklere yansımalarını ele almayı amaçlamıştır. Bulgaristan’da Türk eğitimi tarihi Osmanlı dönemi, Bulgaristan Prenslığı dönemi, krallık dönemi, sosyalizm dönemi ve 1989 göçü sonrası demokratik dönem başlıkları altında incelenmektedir.

3.1. Osmanlı Döneminde Bulgaristan’da Türk Eğitimi

Yaklaşık 500 yıl Osmanlı egemenliğinde kalan Bulgaristan’da Türk-İslam eğitiminin gelişmesine büyük önem verilmiş, camiler, medrese ve mektepler inşa edilmiştir. Osmanlı Devleti fethettiği diğer bölgelerde olduğu gibi Bulgaristan’da da cami, medrese ve mekteplerin kurulmasına ve geliştirilmesine önem vermiştir. Bunların idare edilmesi ve geliştirilmesi için vakıf kurumları oluşturulmuş, Türk kültürünün ve eğitiminin yerleşmesi ve güçlendirilmesi adına vakıflar önemli bir rol oynamıştır (Memişoğlu, 2002, s.12). Türk-İslam tarihinde aynı zamanda bir eğitim-öğretim mekânı olarak camilerin rolü büyüktür. Camiler İslam geleneğinde sadece birer ibadet mekânı olarak kalmayıp Müslümanların sosyalleşmesi ve İslami eğitimin gelişmesi noktasında da önemli bir işleve sahip olmuştur. Hadis, Kur’an, Fıkıh, Kelam gibi gerek dini gerekse de tabii ilimlerin öğretilmesinde camiler öğretim kurumları olarak önemli

bir rol oynamıştır (Memişoğlu, 1995, s.50). Tekke ve zaviyeler de tasavvuf düşüncesinin işlenmesinde ve yayılmasında önemli kurumlar olarak görülmüş ve Bulgaristan coğrafyasında yerleşmiştir. Osmanlı döneminde Türkler Sıbyan mektepleri ve medreselerde Bulgarlar ise Bulgar Mahalle Mektebi anlamına gelen Kiliyni Uçilişta adlı eğitim kurumlarında öğrenimlerine devam etmiştir (Nurlu ve Çelik, 2015). Tanzimat dönemine kadar belirli bir programı olmayan bu okullar, Tanzimatın ilanıyla çağdaş anlamda bir eğitim-öğretim faaliyeti yürütmeye başlamıştır (Doğan ve Gülvodina, 2020, s.811). Sıbyan mektepleri Osmanlı'da ilk eğitim- öğretim kurumları olarak işlev görmüştür. Bu okullara erkek Türk-Müslüman çocukları 7-15 yaşlarında, kız çocukları ise 7-13 yaşlarında eğitimine devam etmişler, okullarına ‘‘Âmin Alayı’ adı verilen törenlerle başlamışlardır (Mehmedov, 2011, s.5). Sıbyan mekteplerinde çocuklara bazı dualar, Kur'an'ın okunuşu, İslam dininin kuralları öğretilmekteydi (Akyüz, 2019, s.90) Dersler ise Eylül ayında özel bir törenle başlar, Mayıs ayında biterdi (Memişoğlu, 2002, s.19). Bulgaristan'da ilk rüştiye okulu 1857 yılında Vidin'de açılmış daha sonrasında 1858 yılında Sofya, 1862 yılında Varna ve Rusçuk'ta açılan okullar takip etmiştir (Doğan ve Gülvodina, 2020, s.811). Medreseler de Bulgaristan coğrafyasında önemli bir yer edinmiştir. Ülkenin sosyal, kültürel, idari kadro ihtiyacını karşılayan eğitim kurumları olan medreselerin ihtiyaçları vakıflar tarafından karşılanmıştır (Memişoğlu, 1995, s.69). 1864 yılında Tuna Vilayetinin kurulmasının ardından burada reform hareketlerine girişilmiş, başına ise Mithat Paşa getirilmiştir (Kılıç, 2005, s.101). Mithat Paşa döneminde eğitim- öğretim alanında birçok yenilik yapılmıştır. Tuna vilayetinde yeni okullar açılmış, eğitim araç-gereçleri yenilenmiş, öğrenciler bağdaş kurarak değil sıralarda oturarak dersleri takip etmiş, okullara beş kıtanın haritaları, yerküreleri getirilmiştir (Şimşir, 2012, s.36). Vilayetin gazetesi olan Tuna gazetesinde yapılan bu yenileşme ve köklü değişiklikler yer almış ve halka aktarılmıştır. Tuna gazetesinde 5-6 yaşından yukarı olan çocukların okula gönderilmesi gerektiği eğer bu yaş aralığında olan çocuklar okula gönderilmezse ailelerinin bundan sorumlu oldukları ifade edilmiştir (Memişoğlu, 1995, s.71). 1875 yılında yapılan sayımlarda Tuna vilayetinde Türklerin 2.700 kadar sıbyan mektebi, 150 kadar medrese ve 40 kadar rüştiyesi olduğu yayınlanmıştır (Şimşir, 2012, s.37). Mithat Paşa tarafından Tuna vilayetinde yapılan çalışmalar örnek teşkil etmiştir. Islahat döneminde (1856-1876) Bulgar okullarının sayısında da artış yaşanmış, 1855 yılında 588 olan Bulgar okulları 1865'te 986, 1870'te 1.217, 1877'de ise 1504 olmuştur (Şimşir, 2012, s.38). 1877-1878 Osmanlı- Rus savaşının başlaması eğitim

alanında yapılan reformları kesintiye uğratmıştır. Bu savaş sonucunda bir milyona yakın Türk yerlerinden göç etmek zorunda bırakılmıştır. Türklerin camileri, mescitleri, okulları yakılıp yıkılmış, bunların önemli gelir kaynağı olan vakıf malları ise Bulgar ve Ruslar tarafından gasp edilmiştir (Memişoğlu, 2002, s.57). Türkler bu savaş ve sonrasında yaşanan yıkımlar nedeniyle birçok camisini ve eğitim kurumunu ve eğitimcisini kaybetmiş, gelir kaynakları elinden alınmıştır. Türkler eğitim, sosyal, kültürel, ekonomik alanda büyük bir yıkıma maruz kalmıştır. 1877-1886 yılları arasında ise Bulgaristan'da yer alan yaklaşık 1500 kadar Türk okul ve medrese binası yakılıp yıkılmıştır (Şimşir, 2012, s.44). 1877-1878 Osmanlı Rus savaşı, 1885 yılında Doğu Rumeli Bölgesinin Bulgar Prenslğine ilhak edilmesi, 1908 yılında II. Meşrutiyetin ilan edilmesi ile Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanı Türklerin eğitim, sosyal, kültürel hayatlarını etkileyen olumsuz yaşantılar olmuştur.

3.2. Prenslik Döneminde Bulgaristan'da Türk Eğitimi (1878-1908)

1877-1878 Osmanlı- Rus savaşında Osmanlı Devleti yenilgiye uğramış, imzalanan Berlin Anlaşması ile Bulgar Prenslğı ve Doğu Rumeli Vilayeti olmak üzere 2 bölge oluşturulmuştur. Bulgaristan Prenslğı sınırları içerisinde kalanlar Bulgar hükümeti tarafından ilan edilen ilk anayasa olan Tırnova Anayasası ile idare edilecekken, Doğu Rumeli Vilayeti sınırları içerisinde kalanlar doğrudan Osmanlı Devleti'ne bağlı ve atanan bir Hristiyan vali tarafından yönetilecekti (Hacısalıhoğlu, 2019, s.890). İmzalanan anlaşmalar Bulgar sınırları içerisinde kalan Türklerin sosyal, dini, kültürel haklarının korunacağı yönünde maddeler içerse de bunun tam tersi uygulanmıştır. 1877- 1886 yılları arasında Bulgaristan'daki 1500 kadar okul yakılıp yıkılmıştır (Şimşir, 2012, s.44). İyi durumda olan çoğu okul binasına ise Bulgarlar el koymuş, bu binaları bale, kışla, tiyatro, karakol binalarına dönüştürmüştür. Savaştan sonra Türklerin elinde kalan okullar ise eğitim için elverişsiz durumdaydı. Bulgar kaynaklarına göre 1880-1881 eğitim-öğretim yılında Bulgar Prenslğı sınırları içerisinde 720, Doğu Rumeli vilayetinde ise 471 olmak üzere toplam 1191 Türk okulu bulunmaktaydı (Yenisoy, 1999, s.110). Bunların %80'nin eğitime devam etmek için elverişsiz binalar olduğu belirtilmekteydi (Memişoğlu, 1995, s.98). 1885 yılında ise Prens Aleksandr Tırnova'da 'Kuzey ve Güney Bulgaristan'ın Prensi' imzasıyla Doğu Rumeli vilayetinin Bulgar Prenslğine ilhak edildiğini açıklamıştır (Mehmedov, 2019, s.11).

3.2.1. Türk Okullarının Durumu ve Statüsü

1894-1895 eğitim- öğretim yılında Bulgar Prenslüğünde genel bir okul sayımı yapılmış, bu sayıma göre Türklerin 1243 ilkokulu, biri kız rüştiyesi olmak üzere 16 rüştiyesi bulunmaktaydı (Yenisoy, 1999, s.111). Türk okullarında 1404 öğretmen, 69,936 öğrenciye eğitim vermektedir (Memişoğlu, 1995, s.99). Aynı eğitim- öğretim dönemine bakıldığında Pomakların 25 ilkokulu bu okullarda yer alan 38 öğretmen ve 1313 öğrencisi, Tatar Türklerinin ise 16 okulu ve bu okullarda 18 öğretmen ve 779 öğrencisi bulunmaktaydı (Memişoğlu, 2002, s.81). İlkokul dışında Türklerin 1 kız rüştiyesi olmak üzere 16 ortaokulu vardı. Bu okullarda toplam 56 öğretmen ve 554 öğrenci bulunmaktaydı (Şimşir, 2012, s.46). Bunun dışında Türklerin lise ve öğretmen okulu gibi daha farklı eğitim- öğretim kurumları bulunmamaktaydı. 1894-1895 eğitim- öğretim yılında Bulgaristan’da toplam Türk okulu, öğrenci ve öğretmen sayısı Tablo 1’de gösterilmektedir;

Tablo 1. 1894-1895 Bulgaristan Türk Okul Öğretmen ve Öğrenci Sayıları

	Okul	Öğretmen	Öğrenci
İlkokul	1284	1460	72028
Ortaokul	16	56	554
Toplam	1300	1516	72582

Kaynak: Memişoğlu, 2002, s.79

1879 yılında kabul edilen ilk Bulgar anayasasına göre ilköğrenim tüm çocuklar için zorunluydu. Fakat Türk çocuklarının sadece %50’si okula devam edebiliyordu. Bunun nedeni savaşın ardından gerçekleşen toprak ihtilali nedeniyle Türk köylüsünün yoksullaşması çocukların ise hem okula gidip hem ailelerine bakmak zorunda kalmasıydı (Yenisoy, 1999, s.112). Bu durum Türklerin eğitimini olumsuz yönde etkiliyordu. Türk okul binaları da eğitim için elverişli sayılmazdı. Bu okullar bakımsız ve yoksul bir durumdaydı (Memişoğlu, 1995, s.100). Verilere göre 1894-1895 eğitim- öğretim yılında Türk okullarından 318 okulun durumu iyi, 177’sinin orta ve 748’inin ise durumu çok kötüydü (Memişoğlu, 2002, s.84). Türk vakıf mallarına Bulgarlar tarafından el konulması nedeniyle Türk okullarının geliri büyük oranda azalmıştı. Türk halkı kendi imkanları ile okullara yardım etmeye çalışmış fakat bu yardım yeterli

düzeyde olamamıştır. Bulgar hükümeti tarafından 1891 yılında çıkarılan Milli Eğitim yasasında Türk-Müslüman okullarına yardım yapmak zorunda olduğu ifade edilse de bu yardımlar çok kısıtlı kalmıştır (Yenisoy, 1999, s.114). 1894-1895 eğitim- öğretim döneminde Türk- Müslüman okullarına toplam 268,237 leva harcanmış bunun sadece 11, 946 levası yani %4 kadarı Bulgar hükümeti tarafından verilmiş geri kalan 256,291 levası Türk- Müslüman cemaati tarafından karşılanmıştır (Memişoğlu, 1995, s.109). Aynı dönemde Bulgar okullarına ise %51 oranında bir yardım yapılmıştır. 1900- 1901 eğitim- öğretim yılında 1297 olan Türk okullarının sayısı maddi kaynakların yetersiz olması ve yaşanan göçler nedeniyle 1902-1903 yılında 1221, 1903-1904 yılında 957'ye kadar gerilemiş bu süreçte 340 Türk okulu kapanmıştır (Memişoğlu, 2002, s.88).

Bulgaristan'da 1884 yılında 'Resmi ve Özel Okullar Yasası' çıkartılmış, Türk okulları 'özel okul' statüsünde değerlendirilmiştir (Yenisoy, 1999, s.114). 1891 yılında ise daha geniş kapsamlı bir Milli Eğitim Yasası düzenlenmiştir. Bu yasa ile Türk okullarındaki Bulgar denetimi ve kontrolü daha da artmıştır (Şimşir, 2012, s.51). 1908 yılına gelindiğinde ise 'İlk ve Orta Öğretim Yasası' çıkartılmıştır. Bu yasada Türk okullarının kendi toplumlarının desteği ile yaşatılmasından, özel okullarda Bulgarca dışında bir dille eğitim olabileceğinden fakat Bulgar tarihi ve coğrafyası derslerinin işlenmesi gerektiğinden, Müslüman okullarının kendi aralarında seçtikleri encümen aracılığıyla yönetilebileceğinden ama denetimin Bulgar Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yapılacağından ayrıca bütün ders kitaplarının yine bakanlık onayından geçmesi gerektiğinden gibi maddelere yer verilmiştir (Yenisoy, 2007, s.8).

3.2.2. Dersler ve Eğitim Araç-Gereçleri

Türk okullarında yer alan eğitim araç- gereçleri Bulgarlar tarafından yağmalanmıştı. Bu nedenle Türk okulları eğitim materyalleri açısından oldukça yoksul bir durumdaydı. Bu durumu bir örnekle açıklamak gerekirse 1894-1895 eğitim-öğretim döneminde Bulgar resmi istatistiklerinde yer alan 1284 Türk ilkokulunda toplam 2022 kitap, 78 harita ve sadece 2 küre bulunmaktaydı (Memişoğlu, 2002, s.85). Ortalama 18 okula 1 harita 650 okula ise tek bir küre düşmekteydi (Şimşir, 2012, s.48). Bu tarihlerde ise 3080 olan Bulgar okullarında 1350 küre, 13596 harita ve 165829 cilt kitap bulunmakta, yani ortalama 2 Bulgar okuluna bir küre, bir okula 4-5 adet harita ve 55 kitap düşmekteydi (Sakarbalkan, 1964). Türk okulları ders araç- gereçleri

bakımından da çok kötü bir durumda bulunuyordu. Bulgarlar çoğu malzemeyi gasp ederek Bulgar okullarına taşımışlardı.

Türkler okullarını yönetmek için kendi aralarında okul encümeni oluşturmuş, bu encümenler okulların devamını sağlamak, okullara kaynak oluşturmak, öğretmen ihtiyacını takip etmek ve çocukların okullara devamını sağlamak, milli özellikleri gözetmek gibi görevler edinmişlerdir (Memişoğlu, 2002, s.104). Bu dönemde Türk ilkokullarında Bulgar kültürü, tarihi ve coğrafyası gibi derslere programlarda yer verilmemiştir. Ortaokulda bu derslere çok az yer verilmiştir (Sakarbalkan, 1964). Programlarda Türkçe ve din dersleri yoğun olarak verilmiş, bunun dışında Türk kültür, tarih ve coğrafyası da okutulmuştur. Prenslik döneminde Türk okulları milli özelliklerini muhafaza etmeye devam edebilmiştir. Fakat bu dönemde eğitim programları ve içeriğinde bir birlik sağlanamaması, eğitim araç- gereçlerinin ve öğretmenlerin yetersiz kalması, bazı kesimlerin dini eğitim ağırlıklı bir eğitim verilmesi konusundaki ısrarı ve yenileşmeye kapalı kalması gibi sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunların etrafıca konuşulması ve çözüm üretilmesi adına 1906 yılında Türk öğretmenleri ilk örgütlenmeyi sağlamıştır. Temmuz 1906 tarihinde Şumnu'da Bulgaristan Türk Öğretmenlerinin ilk kongresi düzenlenmiş, öğretmenler kendi cemiyetlerini oluşturarak bir çatı altında toplanmışlardır (Turan, 2000, s.96).

3.2.3. Öğretmenlerin Durumu

Bu dönemde Bulgaristan'daki öğretmenlerin eğitim düzeyleri çok düşüktü. O dönemde Bulgaristan'da öğretmen yetiştiren bir eğitim kurumu bulunmadığı için meslek eğitiminden söz etmek mümkün değildi. 1894-1895 eğitim- öğretim döneminde 1460 Türk ilkokul öğretmenin %50'si ilkokul, %40 medrese sadece %10 'u rüştiyelerden mezundu (Yenisoy, 1999, s.118). Bu öğretmenler arasından lise veya öğretmen okulu mezunu kimse bulunmuyordu. Aynı zamanda genç ve dinamik bir öğretmen kadrosundan söz etmek de mümkün değildi. Öğretmenlerin %48'i 40 yaşın üzerindeyken, 30 yaşından genç öğretmenlerin oranı %25 civarındaydı (Yenisoy, 2007, s.7). Ayrıca Resmi ve Özel Okullar yasasının kabul edilmesinden sonra Türk öğretmenler, Bulgar meslektaşlarının yararlandığı sosyal, ekonomik, emeklilik gibi haklardan da mahrum bırakılmıştır. 1894-1895 eğitim-öğretim döneminin verilerine göre Türk ilkokul öğretmenlerinden 723 kişi 100 levadan az, 394 kişi 101-200 leva

aralığında, 174 kişi 200-400 aralığında yıllık ücret alırken, Bulgar öğretmenlerinin bu ücreti 600 levadan fazla olmaktaydı (Şimşir, 2012, s.50).

3.3. Krallık Döneminde Bulgaristan’da Türk Eğitimi (1908-1944)

Osmanlı Devleti’nde 1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanının ardından Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiş ve krallık olmuştur. 19 Nisan 1909 tarihinde Osmanlı Devleti Bulgaristan ile bir protokol imzalamış ve Bulgaristan’ın bağımsızlığını tanımıştır. Ayrıca bu protokole ek olarak bir sözleşme imzalanmış, Bulgaristan bu sözleşme ile ülkesinin sınırları içerisinde yaşayan Türk azınlığının hak ve özgürlüklerini güvence altına alacağını beyan etmiştir. 1909 yılında ‘‘Milli Eğitim Yasası’’ çıkarılmış, bu yasa ile Bulgar hükümeti okullardaki kontrolünü arttırmış, daha merkeziyetçi bir hale gelmiştir (Doğan ve Gülvodina, 2020, s.812). Krallık içerisinde yer alan bütün okulların denetimi başmüfettişe verilmiş ve milli eğitim bakanlığına bağlı kılınmıştır (Hacısalihoglu, 2019, s.898). Bu anayasada da Türk azınlık okulları ile ilgili herhangi bir kolaylık getirilmemiş, daha önceki yasalarda olduğu gibi Türk okullarının ekonomik durumu yine vakıflara ve Türk toplumuna bırakılmıştır. Ayrıca Türk-Müslüman okullarında okutulacak olan kitapların denetiminin artırılması, bu okullarda öğretmenlik yapacak olanların Bulgaristan vatandaşı olması, Bulgar dili, kültürü, tarihi, coğrafyası gibi derslerin okullarda verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. 1909 yasasında okul fonları detaylıca açıklanmış, Bulgar okullarına bahçe, koru, tarla vs. gibi fonlar ayrılırken, Türk okullarına herhangi bir fon ayrılmamıştır. Türk okulları ekonomik yönden zor durumda kalmıştır. Bu da okulların gerekli teçhizat, eğitim araç-gereçleri, bakımı gibi durumlarda yeterli olamamasına neden olmuştur. 1910-1911 eğitim öğretim döneminde 54 yeni Türk okulu açılırken, 104 okul maddi imkansızlıklar nedeniyle kapanmış, yine 1911-1912 eğitim-öğretim döneminde 56 okul açılırken 101 okul aynı sıkıntılar nedeniyle kapanmıştır (Memişoğlu, 2002, s.120). 1912-1913 Balkan Savaşlarında ise Bulgaristan Güney Dobruca’yı Romanya’ya bırakmış, Rodoplar bölgesinde ise 9 Türk ilçesini (Kırcaali, Koşukavak, Eğridere, Mestanlı, Darıdere, Dövlén, Paşmaklı, Nevrokop, Ortaköy) topraklarına katmıştır (Şimşir, 2012, s.63). Bu bölgelerde ise Türk-Müslüman nüfusun toplam 857 okulu bulunuyordu (Yenisoy,1999, s.119). 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında olduğu gibi Balkan Savaşlarında da Türk okulları büyük zarar görmüş, öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu göç etmek zorunda kalmıştır. 1919-1920 eğitim-öğretim yılında toplam

185 ilkokul ve 7 rüştiye kapanmış, 1910-1911 yılında sayıları 10 olan medreselerin sayısı 1916-1917 yılına gelindiğinde 2'ye düşmüştür (Memişoğlu, 2002, s.132).

3.3.1. Bulgar Çiftçi Partisi Döneminde Türk Eğitimi (1919-1923)

Bulgar Çiftçi Partisi Birinci Dünya Savaşının ardından iktidara gelmiş, darbe ile indirildiği 1923 yılına kadar iktidarda kalmıştır. Bu dönem Türkler eğitim alanında birçok hak elde etmiş ve diğer dönemlere nispeten daha rahat yıllar geçirmiştir. Türkiye ve Bulgaristan'ın I. Dünya Savaşında aynı ittifak içerisinde yer alması ve birlikte savaşması ve Çiftçi Partisinin ülkedeki çiftçilere hitap etmesi ve %80'i çiftçi olan Türklerin de desteğini almak zorunda olması, Aleksandır Stamboliyski başkanlığındaki Çiftçi Partisinin bu dönem Türklere karşı daha ılımlı bir politika takip etmesinde etkili olmuştur. Ayrıca Bulgaristan 1919 yılında Neuilly Barış Anlaşmasını imzalamış, anlaşmada azınlıkların korunması ile ilgili bağlayıcı maddeler yer almıştır. Bulgaristan Türklerinin milli haklarını güvence altına alan anlaşmada, Türklerin eğitim kurumları açmak, yönetmek, kendi anadilleri ile eğitim vermek bu konuda Bulgar hükümetinin desteğini almak gibi maddelere yer verilmiştir (Şimşir, 2012, s.65). Dönemin Milli Eğitim Bakanı Stoyan Omarçevski 21 Temmuz 1921 tarihinde milli eğitim yasası çıkarmış bu yasada Türk eğitimi ile ilgili maddeler de yer almıştır (Yenisoy,1999, s.122). Bu yasada Türk okullarına ayrı bir başmüfettiş atanması, Türk okullarında Bulgarca öğretim yapma zorunluluğunun kaldırılması, yeni okul yapımında kredi ve inşaat malzemesi yardımı yapılması, Türk okullarına da okul fonu sağlanması gibi maddeler yer almıştır (Memişoğlu, 1995, s.113). Bulgar okullarına sağlandığı gibi Türk okullarına da okul fonu sağlanması kararı önemlidir. Bu döneme kadar Türk okullarına tarla, bahçe, mera gibi fonlar oluşturulmamış bu nedenle Türk okulları böyle bir gelirden mahrum bırakılmıştır. Yeni milli eğitim yasasından sonra 1921-1922 eğitim-öğretim döneminde Şumnu ilinde yer alan Türk okulları için 5836 dekar, Rusçuk bölgesindeki okullar için 7900 dekar, Varna bölgesindeki okullar için 3083 dekar olmak üzere toplam 16,819 dekar toprak verilmiştir (Memişoğlu, 2002, s.138). Türk okulları için Türkiye'den ders kitapları getirilmesi konusunda hükümet sert bir tutum sergilemiş, Türk okullarında okutulacak kitapların Bulgaristan'da basılması ve kontrolden geçirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Yine bu dönemde birçok Türk okulu inşa edilmiştir. 1921-1922 eğitim- öğretim döneminde Türklerin 1673 ilkokul, 39 ortaokul ve 1 öğretmen okulu olmak üzere toplam 1713 okulu bulunmakta, bunlarda toplamda 2113 öğretmen eğitim vermekte ve bu okulların toplam 60,544

öğrencisi bulunmaktaydı (Memişoğlu, 1995, s.115). Bakanlıkta Türk okullarına atanan başmüfettiş Ethem Ruhi olmuş, daha önce hazırlanan eğitim programları komisyon tarafından gözden geçirilerek 1920 yılında okullarda uygulanacak yeni müfredat belirlenmiştir (Yenisoy, 2007, s.14). Bu programda yer alan dersler ve saatleri Tablo 2’de gösterilmiştir;

Tablo 2. 1920 Yılı İlkokul Ders Programı

DERSLER	SINIFLAR			
	I	II	III	IV
Kur’an	---	4	6	5
Din Bilgisi	1	2	2	2
Türkçe, Eşya Bilgisi, Resim	15	12	6	6
Hesap, Hendese	5	5	4	5
Tabiat Bilgisi	---	----	3	3
Yurt Bilgisi, Tarih, Coğrafya	---	---	4	3
Bulgarca	---	----	2	3
Jimnastik, Müzik	1	1	1	1
TOPLAM	22	24	28	28

Kaynak: Yenisoy, 1999, s.123

3.3.1.1. Şumnu Türk Öğretmen Okulu (Darül-Muallimin)

Bulgar Prenslığı döneminde Türk okullarına öğretmen yetiştirecek bir öğretmen okulu bulunmuyordu. Bulgaristan’da Türk eğitimi için bu çözülmesi gereken önemli bir sorundu. 1905 yılında Varna’da toplanan Türk Okul Encümenleri Kongresinde bir Türk Öğretmen okulu kurulmasına karar verilmişti (Şimşir, 2012, s.69). Okulun Şumnu’da açılması, ortaokulu bitiren kız ve erkek öğrencilerin okula alınmaları, öğretim dilinin hem Türkçe hem de Bulgarca olması kararlaştırılmıştı (Yenisoy, 1999, s.123). Hem kız hem de erkek öğrenciler bu okulda eğitim alabilecekti. İlk önce okuldaki eğitim süresi 3 yıl olarak planlanmış daha sonra 2 yıla düşürülmüştü. Okuldaki eğitim programı Türk dili, kültürü ve edebiyatı ile din derslerinin Türkçe olarak okutulması, geriye kalan dersler ile meslek ve pedagoji derslerinin ise Bulgarca okutulması şeklinde kararlaştırılmıştı (Memişoğlu, 2002, s.124). Bütün hazırlıkları

tamamlandıktan sonra 1912 yılında Şumnu Türk Öğretmen Okulunun yönetmeliği ve programı resmî gazetede yayınlanmıştı (Şimşir, 2012, s.71). Bu okulun özel okul değil devlet okulu statüsünde olması, pedagoji derslerinin Türk veya Bulgar okullarında uygulanabilmesi gibi kararlar alınmıştı. Her şey hazırlanmış olmasına rağmen Balkan Savaşlarının yaşanması ardından Bulgaristan'ın I. Dünya Savaşına katılması nedeniyle okul bir türlü açılamamıştı. Türk Öğretmen Okulu ancak 1918 yılında eğitim-öğretime başlayabildi. Okulun müdürü Bulgar, Türk dili ve din derslerine giren 2 öğretmen Türk, diğer derslere giren 8 öğretmen ise yine Bulgar'dı. Türk dili ve edebiyatı derslerine Süleyman Sırrı (Tokay), din derslerini se Hacı Hafız Emin ve sonra Yusuf Ziyaeddin Efendi girmişti. Okul 1920 yılında ilk mezunlarını vermişti (Yenisoy, 2007, s.14). Okuldan her sene ortalama 50 öğrenci mezun olurken bu mezunların 10'unu kızlar oluşturuyordu. 1921 yılında Filibe ve Rusçuk bölgesinde de birer Türk öğretmen okulu açılacağı açıklanmışsa da bu gerçekleşmemiştir. Şumnu Türk Öğretmen Okulu da uzun ömürlü olamamış, 1928 yılında kapatılmıştır. Bu okulda verilen dersler Tablo 3'te gösterilmektedir;

Tablo 3. Türk Öğretmen Okulu Ders Programı

Din Dersleri	Didaktika ve Metodika
Türk Dili	Tatbikat Dersleri
Bulgar Dili	Malumat-ı Medeniye
Hesap	Tabiat Bilgisi
Hendese	Resim
Pedagoji	Müzik
Terbiye İlmi	Jimnastik
Tedris Usulü	

Kaynak: Yenisoy, 1999, s.124

3.3.1.2. Nüvvap Okulu (Medresetün- Nüvvap)

Şumnu Türk Öğretmen Okulunun olduğu gibi Nüvvap Okulunun da açılması ve eğitime başlaması Çiftçi Partisinin iktidar olduğu dönemde gerçekleşmiştir Bulgar Prensiği döneminde Türkler, din görevlisi, naip yetiştirmek için İstanbul'da bulunan medreselere öğrencileri gönderebilmişler o nedenle böyle bir okulun açılmasına gerek duymamışlardır. Ancak 1908 yılında Osmanlı'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan eden ve krallık haline gelen Bulgaristan'da din görevlilerini yetiştirecek böyle bir kurumun açılması gündeme gelmiştir. 1909 yılında Türkiye ve Bulgaristan arasında imzalanan sözleşme ile Bulgaristan müftülüklerinin durumu düzenlenmiş, müftülükler örgütünün Bulgaristan'da yaşayan Türk-Müslüman nüfusun din, vakıf, eğitim ve öğretim

sorunları ile ilgileneceği ve bu konudaki görev ve sorumlulukları kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır (Şimşir, 2012, s.73). Ancak Türk din görevlilerinin nerede ve nasıl yetiştirilecekleri konusu 1913 yılında imzalanan Türk-Bulgar Barış Anlaşmasına ek sözleşmede açıklığa kavuşmuş ve Bulgaristan’da bir Nüvvap okulunun açılmasına karar verilmiştir (Mehmedov, 2011, s.22). Müftü vekilleri ve naipeler yetiştirmek amacıyla kurulan bu okulun açılışı Birinci Dünya Savaşı nedeniyle gecikmiş, 1922-1923 eğitim-öğretim yılında “Medresetün- Nüvvap” adıyla Şumnu’da açılmıştır (Memişoğlu, 1995, s.118). Nüvvap Okulu 2 bölümden oluşmuş “Tâli Kısım” 5 yıl, 1930 yılında açılan ve yüksek bölümü oluşturan “Âli Kısım” ise 3 yıldır (Yenisoy, 1995, s.125). Nüvvap okulundan mezun olanlar Bulgaristan’dan müftülüklerinde, Türk ilk ve ortaokullarda görev alabilmiş, müftü olabilmek için ise okulun yüksek bölümünü bitirmiş olmak şartı getirmişlerdir (Şimşir, 2012, s.76). Özellikle 1928 yılında Şumnu Türk Öğretmen Okulunun kapatılmasından sonra Nüvvap okulları Türk okullarına öğretmen yetiştirmeyi de üstlenmiş ders programlarına pedagoji, öğretmen meslek derslerini eklemiştir. Nüvvap Okulu 1947 yılında kapatılmıştır. Nüvvap Okulunun 1920 yılında Tâli ve Âli kısımları için belirlenen eğitim programlarındaki dersler Tablo 4 ve Tablo 5’te gösterilmektedir;

Tablo 4.Nüvvap Okulu Tâli Kısım Ders Programı

1. Sınıf	Kur’an -Fıkıh -Arapça – Farsça- Hesap- Cebir- Botanik- Genel Coğrafya- İslam Tarihi- Türk Edebiyatı- Bulgarca- Hüsnü Hat- Resim
2. Sınıf	Kur’an- Fıkıh- Arapça- Farsça- Hesap- Cebir- Botanik- Genel Coğrafya- İslam Tarihi- Türk Edebiyatı- Bulgarca -Hüsnü Hat- Resim- Bulgar Tarihi- Bulgaristan Coğrafyası- Zooloji- Cebir
3. Sınıf	Arapça- Fıkıh- Bulgar Tarihi ve Coğrafyası- Genel Tarih Dersleri- Tabii Bilimler (Jeoloji-Fizik-Kimya)- Bulgarca- Türk Edebiyatı
4. Sınıf	Mantık- Adap- Fıkıh- Kozmografya- Trigonometri- Tabii Bilimler (Anatomi ve Sağlık)- Genel Tarih (Yeni Çağlar)- Fizik- Kimya- Türk Edebiyatı- Arap edebiyatı- Bulgar Mevzuatı- Pedagoji- Eğitim Metodu
5. Sınıf	Kelam- Fıkıh- Fizik- Kimya- Bulgar Mevzuatı- Türk Edebiyatı- Arap Edebiyatı- Ahlak Bilimi- Pedagoji

Kaynak: Şimşir, 2012, s.76

Nüvvap Okulunun Âli Kısımında okutulacak dersler 1920 yılında düzenlenmiştir (Mehmedov, 2019, s.106). Bu dersler Tablo 6.'da gösterilmektedir;

Tablo 5.Nüvvap Okulu Âli Kısım Ders Programı

1. Sınıf	Fıkıh- Mecelle- Sakk- Feraiz- Medhal-i-İlmi-Hukuk – UsulüFıkıh- Bulgar Kanunları
2. Sınıf	Fıkıh- Mecelle- Sakk- Usulü Muhakemat- Usulü Fıkıh- Bulgar Kanunları- İktisat
3. Sınıf	Fıkıh- Mecelle- Usulü Fıkıh- Ahkamı Evkaf- Bulgar Kanunları- Devletler Hukuk- İdare Hukuku

Kaynak: Yeniso, 1995 s. 126

Bulgaristan Çiftçi Partisi iktidarına 9 Haziran 1923 tarihinde askeri bir darbe ile son verilmiş Aleksandır Stamboliyski ise öldürülmüştür. Bu tarihten 1944 yılında sosyalizm rejimi kurulana kadar gelen hükümetler faşist olarak değerlendirilmiştir. Bulgaristan Çiftçi Partisinin ardından Bulgaristan 1923-1931 yılları arasında Demokratik Birliği koalisyon hükümeti tarafından yönetilmiştir.

3.3.2. Demokratik Birliği İktidarı Döneminde Türk Eğitimi (1923-1931)

Bulgar Çifti Partisi döneminde Türkler eğitim- öğretim konusunda birçok hak elde etmiş ve hayata geçirmişti. Ancak Çiftçi Partisinin askeri bir darbe ile yönetimine son verildikten sonra Türklere verilen birçok hak geri alınmaya başlanmıştı. Hükümet 1924 yılında yeni bir milli eğitim yasası düzenlemiş, Türklerin eğitim- öğretim alanında elde etmiş olduğu birçok hak yok sayılmıştır. Türk okulları yine ekonomik bunalımlar ile karşı karşıya bırakılmış, çağdaş Türk aydın ve öğretmenler işten atılmış, Bulgar meslektaşları ile eşit sosyal hakları göz ardı edilmiş, okul encümenlerine Bulgar hükümetinin güven duyduğu kimseler atanmıştır (Memişoğlu, 2002, s.162). Bu dönemde Bulgaristan Türkleri ise Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşanan inkılapları yakından takip etmiş, eğitim ve sosyal hayatta beraberliği yakalamaya çalışmış, Türk öğretmenlerinin eğitimine önem verilmiş, kurslar düzenlenmiş, ayrıca Türk okullarında öğrencilerin yetiştirilmesi, eğitimde kullanılacak yöntem ve esaslar ile ilgili konferanslar düzenlenmiştir (Memişoğlu, 1995, s.121). Bu konuda Türk Öğretmenler Birliğinin yoğun çalışmaları dikkate değerdir. 1928-1929 ders yılına gelindiğinde Bulgaristan Türklerinin 1 anaokulu, 922 ilkokulu, 27 ortaokulu ve 1

Nüvvap okulu (Tâli kısmı) bulunmaktaydı (Memişoğlu, 2002, s.167). Şumnu Öğretmen Okulu ise 1928 yılında hükümet tarafından kapatılmıştı.

3.3.2.1. Bulgaristan Türk Öğretmenler Birliği (1906-1933)

Bulgar Prensligi döneminde Türk eğitim programları ve Türk okulları bir düzen ve bütünlük sağlayamamış, merkezi otoriteden yoksun kalmıştır. Türk okullarının sorunları kendi içerisinde çözülmeye çalışılıyor ortak bir kuruluş ve çalışmaya büyük bir ihtiyaç duyuluyordu. O dönemde Ali Fehmi Filibe’de “Muvazene” gazetesini yayınlamakta ve Bulgaristan Türklerinin eğitim sorunlarını ele almaktaydı (Şimşir, 2012, s.108). Bulgarların bir öğretmenler birliğine sahip olduğunu gören Ali Fehmi, Türk öğretmenlerinin de böyle bir birlik oluşturması fikrini gündeme getirdi (Bolat, 2020, s.228). Bu düşüncenin kabul edilmesi ile birlikte “ Muallimin-i İslamiye Cemiyet-i İttihadiyesi” adında bir birlik oluşturuldu ve 1906 yılında ilk kongresini Şumnu’da yaparak çalışmalarına başladı (Şimşir, 2012, s.108). Türk Öğretmenler Birliği 1907’de Rusçuk, 1908’de Varna gibi kentlerde olmak üzere her yıl farklı kentlerde kongreler düzenledi ve Türklerin eğitim, kültürel, sosyal sorunlarına eğildi, çözüm önerileri geliştirdi (Yenisoy, 2007, s.10). Düzenlenen kongrelerde Türk okullarının eğitim programları, ders kitapları, öğretmenlerin durumu, ders programlarının birleştirilmesi, yönetmelikler, kurslar gibi konular ele alındı (Şimşir, 2012, s.109). 1912 yılında Eskicuma’da yapılan kongrede öğretmenlerin yaşadıkları, eğitim verdikleri bölgelerin; tarihçelerini, folklorunu, eserlerini, o bölgede yetişen önemli şahsiyetlerin hayatlarını, eski türkülerini, destanları, bölge halkının gelenek ve göreneklerini derlemelerini, toplumun kökenlerini, bölgenin yaşadığı savaş vs. durumlarının dinlenip kaydedilmesini, köy ve kasaba adlarının kökenlerinin incelenmesi gibi konularda araştırmalarda bulunmaları ve bu sayede bunların gelecek nesillere aktarılması tavsiye edilmiştir (Bolat, 2020, s.230). Örneğin, kongrede alınan bu kararlara uyan ve Servi’de (Sevlievo) öğretmenlik yapan İbrahim Hakkı, Servi tarihçesini kaleme almıştır (Yenisoy, 2007, s.11). Öğretmenler Birliği, eğitim-öğretim faaliyetlerinde Türkiye ile bir bağlılık içerisinde hareket etmeye çalışmış, Türkiye’de hayata geçirilen inkılapları yakından takip etmiş, Türk çocuklarında milli duyguları ve anavatana bağlılığı canlı tutmak için büyük gayret göstermiştir. 1928 yılında adını Türk Muallimler Cemiyeti olarak değiştirmiş 1921 yılında Terbiye Ocağı adlı bir dergi yayınlamaya başlamıştır (Şimşir, 2012, s.109). 1923 yılında derginin adı Muallimler Mecmuası olarak değiştirilmiştir (Keskioğlu, 1985, s.109). 1924-1927 yılları arasında

birçok Türkçe okul kitapları basılmış, 1926 yılında toplam 42 ders kitabı yayınlanmıştır (Bolat, 2020, s.235). Bu ders kitaplarında Mehmet Akif Ersoy, Mehmed Emin Yurdakul gibi şairlerin şiirlerine yer verilmiş ‘‘dağ başını duman almış...’’ şarkısını Türk çocukları yıllarca söylemiştir. (Şimşir, 2012, s.110) Öğretmenler Birliği 16. Kongresini 1928 yılında Lom’da düzenlemiş, Türkiye’de yeni Türk harflerinin kabulü ile birlikte Bulgaristan Türk okullarında da yeni Türk harflerine geçilmesi kararı verilmiştir (Bolat, 2020, s.235). Türk Öğretmenler Birliğinin 23. Kongresi 1933 yılında Rusçuk’ta düzenlenmiş, daha sonrasında birlik Bulgar hükümeti tarafından dağıtılmıştır (Şimşir, 2012, s.111). Bulgaristan Türk Öğretmenler Birliği Bulgaristan’da Türk eğitim- öğretimine sayısız katkılar sunmuş, eğitimde birliğin sağlanması, programların düzenlenmesi, ders kitaplarının hazırlanması, Türk çocuklarına milli ruh, anavatan ve Atatürk sevgisinin aşılması ve Atatürk devrimlerinin benimsetilmesinde büyük bir rol oynamıştır.

3.3.2.2. Bulgaristan’da Yeni Türk Harflerine Geçiş

Türkiye’de 1928 yılında yeni Türk harflerinin kabul edilmesinin ardından Türkiye dışında yeni alfabeyi ilk benimseyen Bulgaristan Türkleri olmuştur. Bulgaristan’da 1920’li yıllarda 1700 kadar ilkokul, 40 ortaokul, 2103 öğretmen ve tüm okullarda 60 bin dolayında öğrenci bulunuyordu (Yenisoy, 1995, s.127). Türk öğretmen okulu 1928 yılında kapatılmış geriye Nüvvap okulu kalmıştı. Bulgaristan Türklerinin Öğretmenler Birliği ve Baş müftülüğe bağlı müftülükler olmak üzere 2 önemli kurumu bulunuyordu (Şimşir, 2012, s. 143). Türk Öğretmenler Birliği kurulduğu yıldan beri çağdaş ve yenilikçi bir tutum sergilemiş ve Atatürk devrimlerinin savunucusu ve destekleyici olmuştu. Bu nedenle Türkiye’de yeni harflerin kabul edilmesi ile birlikte Bulgaristan Türk okullarında da eğitimin yeni alfabe ile yapılmasını böylelikle Türkiye ile bağların kopmadan devam etmesini istiyordu. Baş müftülük ve müftülükler ise Atatürk devrimlerine karşı bir tavır sergiliyor ve yeni Türk harfleri konusunda zıt bir tavır alıyordu (Yenisoy, 1995, s.127). Bulgar hükümeti Bulgaristan Türklerinin Türkiye ile bağlarını koparmak istediği için Baş müftülük yanlısı bir tavır sergilerken, Türkiye Cumhuriyeti ise Türk Öğretmenler Birliğinin çalışmalarını destekliyordu. Türk Öğretmenler Birliği 1928-1929 eğitim- öğretim yılında yeni harflerle eğitime başlayabilmek için çalışmalarına başladı. Bulgaristan’daki öğretmenlere yeni yazı için kurs vermek amacıyla Türkiye’den öğretmen istedi, birkaç öğretmeni Edirne’ye kurs için gönderdi, yeni harflerle kitaplar basılması için bazı öğretmenler görevlendirildi

(Memişoğlu, 2002, s.173). Filibeli öğretmen Ali Şükrü Bey yeni harflerle “Bulgaristan Türk Mekteplerine Mahsus” bir Türk alfabesi hazırladı (Şimşir, 2012, s.144). Aynı yıl Bulgaristan’daki öğretmenler de yeni alfabe ile eğitime geçti. Bulgar Millî Eğitim Bakanlığı 10 Ekim 1928 yılında yeni Türk harfleriyle öğretimi yasakladı ve bu durumu tutucu çevrenin gazetesi olan “İntibah” gazetesi hemen ardından bu kararın ne kadar doğru olduğunu ifade eden bir yazı yayınladı (Şimşir, 2012, s.147). Bu kararla Türk harfleriyle eğitim 4 yıl süreyle yasaklanıyordu (Yenisoy, 1995, s.128). Hem Türk Öğretmenler Birliği hem de Türkiye Cumhuriyeti temsilcileri bu yasağın kalkması konusunda yoğun bir çaba sarf etti. Bulgar hükümeti 1928 yılının sonunda bu karardan vazgeçti. 1928-1929 eğitim- öğretim yılında birçok kasabada Türk harfleri ile eğitime başlandı (Memişoğlu, 2002, s.182). Türkiye’deki Millet Mekteplerine benzer şekilde Bulgaristan’da da “Halk Dershanesi”, “Yeni Harfler Kursu” adlarıyla yazı kursları açıldı, yeni Türk harflerinin öğretilmesinde bir seferberlik başlatıldı. Bulgaristan’da yer alan Türk yayınları da yeni yazıya geçmeye başladı. Türk Öğretmenler Birliğinin çabalarıyla 1930 yılında Bulgar Millî Eğitim Bakanlığı Türk okullarında Arap harfleriyle eğitim yapılmasını yasakladı ve bu yasağa uymayan okulların kapatılacağını açıkladı (Yenisoy, 1995, s.129). Okullarda haftada ikişer saat olmak üzere Kur’an ve din derslerinin eski harflerle okutulmasına bunun dışındaki tüm derslerin yeni Türk harfleriyle yapılmasına karar verildi. Bulgaristan Türkleri bu sayede Türkiye ile sosyal, kültürel bağlarını aynı şekilde devam ettirirken Bulgaristan’da Türk harf devrimini başarıyla tamamlamış oldu.

1931 yılında Bulgaristan’da Demokratik Birliği hükümeti düşmüş, 1931-1934 yılları arasında iktidarda kalacak olan Milli Blok Hükümeti kurulmuştur. Bu dönemde hükümet Türklerin eğitim meselelerini çözüme kavuşturmak için vaatlerde bulunmuş fakat bunlar gerçekleştirilmemiştir. 20-21 Temmuz 1931 tarihinde Sofya’da bir konferans düzenlenmiş ve Türklerin eğitim sorunları ele alınmıştır. Konferansa katılan delegeler Bulgaristan’da kapatılan, milli Bulgar okuluna dönüştürülen tüm Türk okullarının listesini hazırlamış ve Eğitim Bakanlığına sunmuşlardır (Şimşir, 2012, s.162). Türkler okullarının açılmasını, eğitim ve öğretmen sorunlarının çözülmesini talep ederken, hükümet bunun tam tersi uygulamaları ile Türk okullarını millileştirme yoluyla Türklerin elinden almaya devam etmiştir. Diğer yandan Baş müftülük, Türk Öğretmenler Birliğinden duyduğu rahatsızlığını hükümete bildirmiş ve Kemalist reformların uygulayıcısı olduklarını ifade ettiği ve tehlikeli bulduğu Türk okullarında

öğretmenlik ve müdürlük yapan 17 kişinin yer aldığı bir listeyi Dışişleri ve Mezhepler Bakanlığına iletmıştır (Hakov, 1996, s.10). Bulgar hükümeti ise bu konuda alınacak tedbirleri araştırmış ve Türk Öğretmenler Birliğinin kapatılmasına ve faaliyetlerinin sonlandırılmasına karar vermiştir (Memişoğlu, 2002, s.202). Bu durum Türk eğitimi için büyük bir yıkım olmuştur. Daha sonrasında 19 Mayıs 1934 askeri darbe ile Bulgaristan'da faşist bir diktatörlük kurulmuş, Türkler bu 10 yıllık süreçte çok zor ve ağır şartlar altında bir yaşam sürmüş bu durum eğitim-öğretim hayatlarına da yansımıştır.

3.4. Bulgaristan Diktatörlük Döneminde Türk Eğitimi (1934-1944)

19 Mayıs 1934 tarihinde askeri bir darbeye yönetime faşist bir diktatörlük geçmiş, tüm parti ve örgütleri dağıtarak monarşi faşist bir yönetim biçimi benimsemiştir. 1934-1944 yılları Bulgaristan'da diktatörlük döneminin hüküm sürdüğü yıllar olmuştur. Türk temsilcileri yeni hükümetten Baş müftülük ve müftülüklerin partizan ve tutucu kimselerden arındırılması, Türk okullarının yeniden açılması, Türk okullarının sosyal, ekonomik, kültürel haklarının tekrar verilmesi konularında taleplerini dile getirmişler fakat hükümet tarafından bu talepler dikkate alınmamıştır. 1934 yılından komünizm sistemine geçildiği 1944 yılına kadar ki 10 yıllık süreçte Bulgaristan Türklerinin cahil, geri ve eğitimsiz bırakılması amacıyla birçok politika sürdürülmüştür. Türk çocuklarının %75'i eğitim hakkından mahrum bırakılmış, Türk aydınlarına yönelik baskının daha da arttığı, Türkçe eğitim veren birçok kurumun kapatıldığı en buhranlı dönem olmuştur (Şimşir, 2012, s.63). 1941-1944 yılları arasında okula devam eden Türk çocuklarının sayısında önemli bir azalış yaşanmıştır (Doğan ve Gülvodina, 2020, s.812). Hükümet Atatürk devrimlerinin Bulgaristan Türklerinin arasındaki etkisini kırmak amacıyla birçok faaliyette bulunmuştur (Memişoğlu, 2002, s.203). 1935-1936 eğitim-öğretim yılında Türklere yönelik planlanan gerici eğitimin hangi ilkeler doğrultusunda uygulanması gerektiği Sofya'da düzenlenen konferansta detaylarıyla belirlenmiştir. Teftiş Komisyonu tarafından 1937 yılında yayınlanan raporda; Türk azınlığının eğitimini mümkün olan en düşük seviyede tutmak, Türk özel okullarına gönderilen Bulgar öğretmenlerin istihbarat için yerleştirilmesini sağlamak, Türk öğrencilere bilgilerin en basitini aktarmak, Türk okullarında dini eğitimi ön planda tutmak gibi maddeler yer almıştır (Yenisoy, 2007, s. 132). Yeni hükümet tarafından çoğunluğunun ilerici, çağdaş ve Atatürk inkılaplarının takipçisi olduğu Türk okul

encümenleri dağıtıldı ve onların yerine Baş müftülük tarafından seçilen kimseler getirildi. O dönemde Bulgaristan Baş müftülüğünün başında Hüseyin Hüsnü Efendi bulunuyordu. 1928 yılında Bulgaristan'da başlatılan harf devrimine de karşı çıkmış olan Hüseyin Hüsnü Efendi ve destekçileri tarafından “Dini İslam Müdafileri Cemiyeti” adlı bir örgüt kuruldu ve Atatürk devrimlerinin Bulgaristan'da yerleşmemesi adına gerici çalışmalarda bulunmaya başladılar (Şimşir, 2012, s. 168). Aynı zamanda bu örgütün yayın organı olan “Medeniyet” adlı gazete de Arap harfleri ile yayına başlamıştı. 1934-1935 eğitim-öğretim yılında Bulgaristan'da eski harfler ile eğitime dönüş başlatıldı (Memişoğlu, 2002, s.132). Daha sonrasında yalnız dini kitaplar değil Türk okullarında okutulan tüm kitapların Baş müftülük kontrolünden geçirilmesine karar verildi. Hüseyin Hüsnü Efendi 1936 yılında Din Eğitimi Müfettişi olarak atandı ve bu görevinde Türk okullarını denetleyerek daha fazla müdahalede bulunmaya, yeni Türk harfleri ile eğitim yapan öğretmenleri görevden uzaklaştırmaya başladı (Şimşir, 2012, s.171). Bu dönemde Türk çocuklarına yeni Türk harfleri ile eğitim vermek isteyen, Türkiye'deki devrimleri takip eden ve Bulgaristan'daki Türklerin daha iyi şartlarda yenilikçi ve çağdaş eğitim almaları noktasında çabalayan Türk öğretmenler tehlikeli ve zararlı kabul edildi, görevlerinden uzaklaştırıldı. Sofya'da bir komisyon toplanarak tüm Türk okullarında sadece Arap harfleri ile eğitim yapılması için çalışmalar düzenlendi. 1937-1938 eğitim-öğretim yılında okullara gönderilen eğitim programlarında Kur'an ve Ulum-ı dersleri arttırılırken Bulgarca, Bulgar tarihi ve coğrafyası derslerinin Bulgarca olarak diğer tüm derslerin ise Arap harfleriyle okutulması kararlaştırıldı (Memişoğlu, 2002, s.212). Bulgar hükümeti de ülkede bulunan Türk azınlığının iyi eğitilmiş, milli duyguları yoğun olan ve kendi okullarında iyi düzeyde eğitim almış çocuklar yetiştirmesini istemiyor bu nedenle derslerin eski harflerle okutulmasını, din derslerinin arttırılmasını destekliyor ayrıca yeniliğe kapalı ve hükümetin politikalarını sorgulamayacak bir Türk toplumu görmek istiyordu. Bulgaristan Türklerinin bu durumu Türkiye'de hoşnutsuzluk yaratmış, Türklere yönelik yoğunlaşan baskıların ve eğitimde geriye dönüş yönündeki politikaların durdurulması adına birçok diplomatik görüşme yapılmıştır. Türkiye'nin Sofya elçisi olan Şevki Berker Bulgaristan Türklerinin sorunlarının çözülmesi için yoğun çaba göstermiştir. Fakat Bulgar hükümeti bu konuda bir değişiklik yapmıyor, aksine Türk okullarını millileştirmeye ve Bulgar okuluna dönüştürmeye devam ediyordu. 4 yıl kadar süren yoğun diplomatik ilişkiler olumlu sonuçlandı ve 1938 yılında Türk okullarındaki eğitimin yeni Türk harfleriyle yapılmasına karar verildi.

Ankara hükümeti tarafından olumlu karşılanan bu karar sonucunda Mustafa Kemal Atatürk bu olumlu karardan duyduğu memnuniyeti Kral Boris'e teşekkür ederek belirtmiş, Bulgaristan Türklerinin hakları korunduğu sürece karşılıklı olarak Türk-Bulgar dostluğu vurgulanmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ise Türk eğitimi yeniden zor günler yaşamaya devam etmiştir. Bu dönemde Türk okullarının kapatılması ve Bulgar okullarına dönüştürülmesi politikasına devam edildi. 1920'li yılların başlarında 1700 kadar olan Türk okulunun 1250 kadarı kapatıldı, 1940 yıllarında ise Türklerin sadece 400 kadar okulu kaldı (Şimşir, 2012, s.182). Türk okullarının kapatılması, öğretmenlerin görevlerinden ayrılmak zorunda bırakılması gibi sebepler Türk çocuklarının eğitim-öğretimin dışında bırakılması ile sonuçlandı.

8 Eylül 1944 tarihinde Sovyetlerin Bulgaristan'a girmesinin ardından 9 Eylül 1944 tarihinde Bulgaristan'da rejim değişikliği yaşandı ve Vatan Cephesi Hükümeti kuruldu. Bulgaristan'da komünistler iktidara geldiler. İlk zamanlarda Türklerin haklarının korunacağı ve komünist rejimin, eski faşist yönetimlerin yaptıkları hataya düşmeyecekleri vurgulansa da çok geçmeden Türk eğitimi yok edilmiş, Türkler yoğun bir asimilasyon sürecine maruz kalmış ve bu süreç 1989 yılında yaşanan zorunlu göç ile sonuçlanmıştır.

3.5. Sosyalist Dönemde Bulgaristan'daki Türk Eğitimi (1944-1989)

8 Eylül 1944 tarihinde General Tolbuhin komutasındaki Sovyet ordusu Bulgaristan'a girmiş, Bulgaristan'da faşist yönetim son bulmuş ve 9 Eylül'de Vatan Cephesi hükümeti kurulmuştur. Kimon Georgieff başkanlığında kurulan yeni hükümet ile Bulgaristan'da komünist yönetim dönemi başlamıştır. Bu nedenle 9 Eylül tarihi her yıl Bulgaristan'ın milli bayramı olarak kutlanmıştır. 1946 yılının Aralık ayında anayasa değişmiş ve devletin adı Bulgar Halk Cumhuriyeti olmuştur (Cebeci, 2015, s.97). Bu rejim değişikliği Türkler için de yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. 14 Mayıs 1945 tarihinde Sofya'da Işık adlı Türkçe gazete yayınlanmaya başladı. Bu gazete yeni rejimin gazetesiydi (Şimşir, 2012, s.185). Gazetede eski faşist hükümetler çok sert eleştiriliyor Türk azınlığa karşı yürüttükleri baskıcı politikalar anlatılıyordu. Artık o baskıcı dönemlerin geride kaldığını söylüyor, eşitlik kardeşlik konuşmaları yapılırken yeni rejim övülüyor ve kurtarıcı olarak gösteriliyordu.

Türkler Çiftçi Partisi döneminde eğitim-öğretim alanında birçok hak elde etmişti. Fakat 1923 yılında Çiftçi Partisi iktidarına son verilmesinden sonra Türklerin okulları

kapatılmış, Bulgar okullarına çevrilmiş, Türkçe yayınlarına son verilmiş, okul encümenleri dağıtılmış, okul tarlaları, vakıf malları ellerinden alınmış, Türk çocuklarının çoğu eğitime devam edememişti (Şimşir, 2012, s.184). Türklerin eğitim, vakıf ve dini konulardaki sorunları ve talepleri 27-28 Aralık 1944 tarihinde Sofya’da düzenlenen ve 200 Türk delegenin katıldığı Bulgaristan Türk Azınlığı Konferansında dile getirildi (Yenisoy, 1995, s.135). Türk azınlığının yeni hükûmetten talepleri şu maddeler halinde sıralanmıştı;

1. Mecburi eğitimin Türk kız ve erkek çocukları için de uygulanması ve yaygınlaştırılması
2. Türk okullarının müdür ve başöğretmenlerinin Türk olması
3. Sadece Bulgar dili, tarihi ve coğrafyası derslerinin Bulgarca okutulması bunun dışında Türk okullarında eğitimin Türkçe yapılması
4. Türk öğretmenlerinin maaşlarının hükümet tarafından ödenmesi, Türk öğretmenlerine de emeklilik hakkı tanınması Bulgar öğretmenlerin yararlandıkları sosyal, ekonomik vs. haklardan aynı şekilde yararlanabilmeleri
5. Türk okullarını bitiren Türk çocuklarının daha yüksek Bulgar okullarına sınavsız kabul edilmesinin sağlanması ve bunun 1944 öncesi mezun öğrencilere de tanınması
6. Bütün Türk okullarında eğitim-öğretimin yeni Türk harfleriyle (Latin harfleri) yapılması
7. Haftada bir saat din dersinin okutulması
8. Eski hükümetler döneminde Türklerin elinden alınan okul binaları ve okul tarlalarının geri verilmesi
9. Hakları ellerinden alınmış Türk öğretmenlerinin haklarının iade edilmesi
10. Türk köy ve kasabalarında sağlık şartlarına uygun yeni okulların inşa edilmesi
11. Türk öğretmenlerinin mesleki bilgilerini arttırmak için yaz tatillerinde pedagoji kursları düzenlenmesi
12. Kuzey ve Güney Bulgaristan’da öğretmen okullarının açılması
13. Şumnu’da yer alan Nüvvap okulunun bir Türk lisesine dönüştürülmesi Ali Kısımının yüksek pedagoji enstitüsü olması.

Türkler ayrıca Baş müftülük makamına gelecek olan kişinin iyi eğitim almış, kültürlü ayrıca Müslüman halkın güvenini ve sevgisini kazanmış biri olmasını istemiş, faşist hükümetlerle iş birliği yapmış olan ve bu nedenle Bulgaristan Türk halkına kültür ve eğitim alanında büyük zararları dokunan kişilerin cezalandırılmasını talep etmiştir (Şimşir, 2012, s.192). 1945 yılında Türkler Bulgaristan'ın çeşitli bölgelerinde toplantılar düzenlediler. Bu toplantılarda Vatan Cephesini destekleme kararı alırken, taleplerini dile getirdiler (Şimşir, 2012, s.194). 29-30 Aralık 1945 tarihinde Bulgaristan Çiftçi Birliğinin Sofya'da düzenlediği toplantıda bu maddelere ek olarak, faşist hükümet döneminde onuncu Rodop tümeninin işgal etmiş olduğu Kırcaali Türk okulunun onarılması, Türk okullarının özel okul olarak kalmaları ancak mali yönlerinin hükümete ait olması, Razgrad ve Kırcaali'de pedagoji okullarının açılması gibi Bulgar hükümetinden taleplerde bulunmuşlardır (Memişoğlu, 1995, s.138). 1946 yılında Osmanpazar'da düzenlenen konferansta ise bu kararlara ek olarak, Türk okullarının Bulgar okullarıyla denk tutulması, Türk okullarının ve okuma salonlarının kitap ihtiyacının kısa sürede giderilmesi gibi talepler yer almıştır. Genellikle Türk eğitimi ile ilgili sorunlar görüşülüyor ve istekler yer alıyordu. Bulgar hükümeti bazı kararları destekleyen adımlar atmaya başladı. 26 Haziran 1945 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla 7-15 yaş arasında olan çocukların hepsi cinsiyet, milliyet, din farkı gözetilmeksizin zorunlu eğitime tabii olarak açıklandı (Memişoğlu, 2002, s.226). Türk okul sayılarının arttırılması, eğitim araç-gereçlerinin temin edilmesi konusunda çalışmalar yapıldı. 1944-1945 eğitim-öğretim yılında Türk okulları için hükümet bütçesinden bir tahsil gerçekleşmedi. Bulgaristan Türkleri için ders kitapları çok önemli bir sorundu. 1930 yıllarında basılan kitaplar dışında bir daha kitap basılmamış, neredeyse 10-15 yıllık olan ders kitapları ise yıpranmış, güncelliğini yitirmişti. Bulgar hükümeti kitap bastırmak için Türklere herhangi bir yardımda bulunmayınca 1945-1946 eğitim-öğretim dönemine ders kitapları yetiştirilemedi. Bulgar hükümeti 1946 yılında Türk okullarının ihtiyaçları için 60 milyon leva tahsis etti, fakat bu bütçe yeterli değildi (Memişoğlu, 1995, s.138). Türk halkı okulların ihtiyaçlarının karşılanması için harcamaların bir kısmını üstlenirken, okulların inşaatında çalışarak destek olmaya çalıştılar. Türk okullarının maddi sıkıntıları, ders kitapları ve öğretmen sorunları yaşaması gibi durumlar Türk okullarının devletleştirilmesi propagandası ile sonuçlandı.

3.5.1. Türk Okullarının Devletleştirilmesi (1946)

1946 yılına gelindiğinde Bulgaristan'daki tüm Türk okulları devletleştirildi. Bulgaristan'daki Türk okulları bu tarihe kadar hep özel okul statüsünde kalmıştı. 1878'te Bulgar Prensiğinin kurulmasından bu yana Türk okullarının bu statüsüne dokunulmamıştı. Bu durum imzalanan anlaşmalarda da güvence altına alınmıştı. Fakat 1946 yılında hükümet, Türk okullarını tüm malları, malzemeleri, okul tarlaları fonlarıyla birlikte devletleştirdi. Hükümet bu sürecin Türk toplumu için olumlu olacağını iddia ediyordu. Çünkü Türk okulları maddi yönden çok zorluk çekiyordu. Türkler okullarının ihtiyaçlarını karşılayamıyor, okullar yoksul düşerken Bulgar okullarının düzeyini yakalayacak bir duruma getirilemiyordu. Türk okulları için devlet bütçesinden yeterli yardım gelmiyor, okul tarlaları, vakıfları da elinden alındığı için Türkler kendi imkanlarıyla okullarını yaşatmaya çalışıyordu. Bu durum aslında okulların devletleştirilmeden de bütçeden yeterli yardımın yapılmasıyla toparlanabilirdi ancak hükümet Türk okullarına el koyma yoluna seçmişti (Meçik, 1977, s. 72). Türk öğretmenlerinin ise en büyük sorunu Bulgar meslektaşlarıyla aynı sosyal ve ekonomik güvenceye sahip olmamasıydı. Hükümet Türk okullarının devletleştirilmesi ile bu sorunun ortadan kalkacağını ifade ediyordu. Türk eğitiminde yaşanan diğer bir sorun ise ders kitapları meselesiydi. Bulgaristan Türk okullarında önemli bir kitap sıkıntısı çekiliyordu. Bulgaristan'da yeni Türk harflerine geçildikten sonra 1928-1934 yıllarında kitap basımı yapılmış daha sonrasında bu döneme kadar Türkçe ders kitapları basılmamıştır. Bu nedenle Türk çocukları ya kitapsız kalmış ya da 1930'lu yıllarda basılmış olan eski ve yıpranmış kitaplarla ders yapmak zorunda bırakılmıştı. Hükümet bu sorunun da devletleştirme politikasıyla çözüleceğini ifade ediyordu. Türk okulları için diğer bir sorun ise Bulgar okullarıyla denk sayılmamalarıydı. Bir Türk öğrenci eğer Bulgar okuluna geçmek ve eğitimine devam etmek isterse bütün derslerden düzenlenen Bulgarca sınavlara girmek ve bu derslerden başarılı bir şekilde geçmek zorundaydı. Bunu sağlayamazsa Bulgar okullarına alınmıyordu. Bu süreçte çok az Türk öğrenci başarı sağlayabiliyordu. Bu durumu bir örnek ile açıklamak gerekirse, Şumnu Nüvrap okulundan diplomasını alan 677 Türk öğrenciden sadece 15'i Bulgar üniversitelerinde eğitime devam edebilmişlerdi. (Şimşir, 2012, s. 205). Bu okul ise Türklerin lise düzeyinde eğitim veren tek okuluydu. Maalesef Türk çocukları yükseköğrenime devam etmek isteseler de birçok zorlukla karşı karşıya kalıyordu. Bulgaristan'da eski dönemlerde uygulanan bir karara göre bir

kişi ortaokul mezunu olmadan herhangi bir zanaat yapamaz, işletemezdi. Yeni rejim 11 Mayıs 1945 tarihinde aldığı bir kararla Türk ortaokullarından alınmış olan diplomaların geçerliliğinin devamı için diploma sahiplerinin Bulgar ortaokullarında verilen tüm derslerin sınavını başarıyla geçmeleri şartını getirdi (şimşir, 2012, s.206). Bulgar hükümeti bu konuda daha da zorlaştırıcı kararlar alırken, Türk okullarının tüm sorunlarını çözecek olanın devletleştirme politikası olduğunu ileri sürüyordu. 1946 yılında da tüm Türk okulları devletleştirildi. Bu okullar yine azınlık okulu olarak ifade edilecek ama devlet okulu statüsünde olacaktı. Okul programları ve ğretmen kadrolarında herhangi bir değişiklik yapılmadı. Programda Bulgarcaya geniş yer verilirken, okullarda yine Türkçe eğitime devam edildi ve din dersleri de programdan çıkarılmadı. Türk toplumu ise bu durumdan hiç hoşnut olmamıştı. Onlar okullarına sadece maddi yardım talep etmişlerdi. Türk okullarının devletleştirilmesi Türk toplumunda bir endişe yarattı. Türk çocuklarının yeni ideolojiyle yetiştirileceği ve Bulgarlaştırılmaya çalışılacağından korkuluyordu. şimşir (2012) verdiği bilgilere göre, Türk okullarının devletleştirildiği tarihte Türklerin 673 okulu vardı. Faşist dönemde kapatılan çoğu Türk okulu yeniden açılmaya başlanmışsa da bu sayı henüz azdı. 673 Türk okulunun o zaman illere göre dağılımı ise; Varna 227, eski Zağra (Stara Zagora) 171, Ruşuk (Ruse) 153, Burgas 55, Filibe (Plovdiv) 31, Plevne (Pleven) 29, Vraca (Vratsa) 5 ve Yukarıcuma (Gorna Cumaya) 2 okul şeklindeydi. Memişoğlu (2002) verdiği bilgilere göre, devletleştirildiği tarihte Türk ilk ve ortaokullarının sayısı 894'e ulaşmıştı. 894 Türk okulunun illere göre dağılımı ise şu şekildeydi; Burgas 73, Varna 293, Vraca 5, Yukarıcuma 2, Plevne 51, Filibe 33, Ruşuk 179, Eski Zağra 258 okul. Bu okullarda 57,267 ilkokul, 3.798 ortaokul ğrencisi olmak üzere toplam 61,065 ğrenci eğitim almaktaydı. (Memişoğlu,2002, s.231). Devletleştirildikleri tarihten sonra Türk azınlık okullarının sayısı artmıştır. 1948 yılında Türk okullarının sayısı 987'ye yükselmiştir (Yenisoy, 1995, s.137). Bunların 887'si ilkokul, 100' ise ortaokuldu ve bu okullarda toplam 2.437 ğretmen görev yapıyor, 88,600 Türk çocuğu eğitim alıyordu (şimşir, 2012, s.214). Devletleştirildikleri tarihte ilkokul ve ortaokul ders programları Tablo 6 ve Tablo 7'de gösterilmektedir.

Tablo 6.Devletleştirildikleri Tarihte Bulgaristan Türk İlkokulları Ders Programı

Sıra No	Ders Dili	Ders Adı	Sınıflar ve Ders Saatleri			
			I	II	III	IV
1.	Bulgarca	Bulgarca	-	4	5	5
2.	Türkçe	Türkçe	10	6	5	3
3.	Türkçe	Hesap	6	6	6	4
4.	Türkçe	Hendese	-	-	1	2
5.	Türkçe	Eşya Bilgisi	2	2	-	-
6.	Bulgarca	Coğrafya	-	-	-	1
7.	Bulgarca	Millet Tarihi	-	-	-	2
8.	Türkçe	Tarih	-	-	-	2
9.	Bulgarca	Tabiat Bilgisi	-	-	-	2
10.	Türkçe	Şarkı	2	2	2	2
11.	Türkçe	Jimnastik	2	2	2	2
12.		Resim	-	-	1	1
13.		El İşi	1	1	1	1
14.		Kur'an	2	2	2	2

Kaynak: Memişoğlu, 2002, s.234

Türk okullarının devletleştirdikleri tarihte ortaokullarda uygulanan ders programı Tablo7’de gösterilmektedir;

Tablo 7.Devletleştirildikleri Tarihte Bulgaristan Türk Ortaokulları Ders Programı

Sıra No	Ders Dili	Ders Adı	Sınıflar ve Ders Saatleri		
			I	II	III
1.	Bulgarca	Bulgarca	6	6	4
2.	Türkçe	Türkçe	3	2	2
3.	Türkçe	Hesap	3	3	3
4.	Türkçe	Hendese	1	-	2
5.	Bulgarca	Coğrafya	2	2	2
6.	Bulgarca	Vatan Tarihi	2	2	2
7.	Türkçe	Tabiat Bilgisi	3	2	-
8.	Bulgarca	Hikmet	-	2	2
9.	Bulgarca	Kimya	-	-	2
10.	Rusça	Rusça	2	2	2
11.		Yabancı Dil	-	-	2
12.		Şarkı	1	1	1
13.		Jimnastik	2	2	1
14.		Resim	1	1	1
15.		El İşi	1	1	1
16.		Kur'an	2	2	2

Kaynak: Memişoğlu, 2002, s.235

Türk okullarında eğitim Türkçe olarak yapılırken, Bulgarca ders sayıları da artmaya devam etmiştir.

3.5.2. Türk Okullarında Sosyalist Eğitime Geçiş ve Türk Azınlık Okulları

Yeni sosyalist düzenin inşasında eğitim bu sürecin önemli bir parçası olurken Sovyet okullarının önemli görevlerinden biri Sovyet ideolojisini benimseyen ve yaşatan Sovyet vatandaşları yetiştirmek olmuştur. Sovyet ideolojisine bağlı, çalışkan, yüksek ahlaklı, erdemli, bu rejimin savunucusu vatandaşlar yetiştirmek için küçük yaşlardan itibaren çocukların okula gitmesini sağlamak ve her yaştan bireyin eğitimine odaklanmak önemli adımlardan biri olarak görülmüştür (Özdemir, 2018). Marksist anlayışı temel alan Sovyet ideolojisinde eğitim ve üretim faaliyetlerinin birleştirilmesi önemli bir hedef olarak ele alınmıştır. Bu nedenle Sovyet Rusya’da eğitim daha çok pratik çalışma ile hayata dönük beceri ve kabiliyet kazandırma noktasında ön plana çıkmıştır (Zamanov, 2014 s.51). Eğitim toplumsal deneyimin, kolektif emek ve çabanın oluşması ve aktarılması için bir araç olarak görülmüş bu nedenle eğitim yaşamdan ayrılmaz bir parça olarak değerlendirilmiştir (Zamanov, 2014 s. 52). Sovyet dönemi eğitim sisteminde merkezi yönetim hakim olmuş ve devletin benimsediği ideoloji ulusal eğitim programının başlıca ögesi olmuştur (Akhundova, 2016). Bu nedenle eğitim programları komünist partinin hedeflerine uygun olacak şekilde düzenlenmiştir. Mevcut ideolojiyi benimsetmek için bu zorunlu bir adım olarak görülmüştür. Ders kitapları ve müfredatlar ise Sovyet ideolojisini benimsetecek şekilde hazırlanmıştır. Sovyet insan tipini oluşturma noktasında gençlik örgütlenmeleri ön plana çıkmış ve önemli bir oluşum olarak değerlendirilmiştir. Bu örgütlenmelerin içerisinde ise komsomol adı verilen teşkilatlar ön plana çıkmaktadır. (Beşirli ve Ünal, 2015 s.5). Bu örgütlenmeler komünist partinin yardımcıları, ideoloji ve prensiplerinin savunucuları ve uygulayıcıları olarak görülmüşlerdir. Ayrıca bu gençlik örgütlenmeleri içerisinde yer alan öğrencilerin rozet, öğrenci kıyafetleri, ders kitapları vs. ideolojik esaslara göre düzenlenmiştir. (Beşirli ve Ünal, 2015 s.6) Eğitim kurumları ve kadroları ile eğitim programları ve müfredat istenen Sovyet vatandaşını oluşturacak şekilde tasarlanmıştır. Sovyet eğitiminde komünist ideolojiye sahip bir eğitim anlayışı ön plana çıkarken, Marksist fikirler büyük ölçüde yer edinmiştir (Çelik, 2017 s. 167). Sovyet eğitim sisteminin oluşumunda önemli rol oynamış eğitimci ve kuramcılar da az ya da çok Marksist fikirlerden etkilenmiştir (Pavlidis, 2017). Bulgaristan’daki eğitim anlayışı da Sovyet modelinde düzenlenmiştir. 1948 yılında kabul edilen eğitimle ilgili yasaya göre Türk azınlık okullarının temel amacının ülkenin toplumsal, sosyal, ekonomik değerlerine uyum sağlayan vatandaşlar

yetiştirmek, öğrencilere Marksist-Leninist ruhu aşılamak olarak ifade edilmiştir (Memişoğlu, 1995, s.140). Komünist iktidar Türk okullarındaki bu amacın hızlı bir şekilde gerçekleşebilmesi için bu okullara ayrı bir önem vermiştir. 1947-1948 eğitim-öğretim yılında Türk okullarına 100 milyon levalık bir ödenek ayrılmış, yeni Türk okulları hızlı bir şekilde inşa edilirken 1947-1948 yılında Türk ilk ve ortaokul sayısı 983 olmuştur (Memişoğlu, 2002, s.235). Krallık döneminde 40 olan ortaokul sayısı 97'ye yükselmiştir. Okulların sayılarının artmasıyla birlikte okula gidemeyen Türk çocuklarının sayısında büyük bir düşüş yaşanmıştır. 1943-1944 yılında okula gitmeyen 7-14 yaş arası Türk çocuklarının oranı %60-70 dolayındayken, 1947-1948 eğitim-öğretim yılına gelindiğinde bu oran %19,7'ye kadar gerilemiştir (Memişoğlu, 1995, s.141). Durumu olmayan muhtaç ailelerin okul çağındaki çocuklarına giysi, ayakkabı, okul malzemeleri, tek seferlik para yardımında bulunulmuş, okul yemekhanelerinde ücretsiz yemek yemeleri sağlanmıştır. Türklerin yoğun olarak yaşadığı köylerde gece okulları açılmış, öğrenimine belirli sebeplerden dolayı devam edememiş gençlerin eğitimlerini tamamlamaları sağlanmıştır. Bu dönemde Türk okulları ile öğretmen ve öğrenci sayılarında bir artış yaşanmıştır. Hükümet zorunlu eğitim konusunda aileleri bilgilendirirken aynı zamanda okullardaki malzeme ve ders araç-gereçlerinin temin edilmesi konusunda çalışmalar yapmıştır. Sosyalist eğitimin daha da yaygınlaştırılması ve yerleşmesi için çalışmalar hızlandırılmıştır. Ortaokullar için yurtlar inşa edilmiş, köy çocuklarının okula gitme konusunda yaşadığı sorunlar büyük oranda çözülmüş, çocuklar yurtlardan ücretsiz bir şekilde faydalanırken yemekhanelerde ise çok düşük bir ücretle kahvaltı ve öğle yemeği hizmetinden yararlanmışlardır (Memişoğlu, 2002, s.239). İkinci beş yıllık planda (1953-1957) Türkler için 100 okul binası inşa edilmesi kararlaştırılmıştır (Yenisoy, 1999, s.138). Öğretim programları da düzenlenmiş Fizik, Matematik, Kimya, Biyoloji gibi dersler Bulgar okullarında verilen programlar ile eşit düzeye getirilmiştir.

1950-1951 eğitim-öğretim yılında biri Kırcaali biri Razgrad'da olan 2 Türk Öğretmen okulu açılmıştır. Bu okullarda görev yapmaları için Sovyet Sosyalist Azerbaycan Cumhuriyeti'nden 6 eğitimci Bulgaristan'a davet edilmiştir. Azerbaycan'dan gelen eğitimciler Türk azınlık okullarını gözlemlemiş, ders programları, ders kitapları, okulların durumu, öğretimin durumu konularında eksiklerin giderilmesi adına bir rapor yayınlamışlardır. 1952 yılında Sofya'da Türk Pedagoji Okulu, 1948 yılında şumnu 1952 yılında ise Mestanlı ve Rusçuk'ta (kızlar için) Türk liseleri açmak

amacıyla çalışmalara başlanmıştır (Memioğlu, 1995, s.143). Azerbaycan'dan gelen deneyimli eğitimciler Türklerin eğitim ve kültürel hayatlarına birçok katkıda bulunmuş, Türk öğretmen okullarında birçok görev almışlardır (Yenisoy,1996, s.18). Mehtiev,Kadimov, Gafar, Agaev, Gafarzade Türk okullarında önemli çalışmalarda bulunmuş eğitimciler arasında gösterilebilir (Yenisoy, 1999, s.143). Bulgaristan Türk eğitimi tarihinde ilk defa bir Türk kız lisesi açılmıştır. 1953-1954 yılına gelindiğinde Bulgaristan Türklerinin 784 ilkokul, 4 müstakil ortaokul, 324 temel eğitim (I-VII) olmak üzere toplam 1112 ilköğretim Türk azınlık okulu, 130 anaokulu, 5 müstakil lisesi, Bulgar liselerine bağlı 3 Türk lise şubesi, 3 Türk öğretmen okulu, Şumnu Yüksek Öğretmen Enstitüsüne bağlı olan 1 Türk şubesi, Sofya Devlet Üniversitesi'ne bağlı olan 3 Türk şubesi bulunuyordu (Memişoğlu, 2002, s.242). Çok geçmeden Türk liselerinin sayısı 16 olmuştur (Yenisoy, 1999, s.138). Bütün bu eğitim-öğretim kurumlarındaki eğitim sosyalist içeriği uygun olacak şekilde düzenlenmiştir. Bulgaristan'daki Türklerin Bulgarlarla her alanda eşit bir eğitim aldıkları ifade edilirken, Türkiye ise işsizliklerin yoğun olduğu gerici insanların yaşadığı bir ülke olarak iddia edilmiş ve Bulgaristan Türk halkına bu şekilde vurgulanmıştır. 1950-1958 yılları Türk eğitiminin toparlandığı ve yükselişe geçtiği yılları olmuştur. Ders programları ve okul müfredatları Bulgaristan Eğitim Bakanlığı Türk şubesinde Prof. Aleskerov başkanlığında Türk eğitimcilerinin de yardımlarıyla hazırlanmış ve okullarda uygulanmıştır. Türk dili ve edebiyatı ve tarihine önem verilmiş, Namık Kemal, Ziya Paşa, İbrahim Şinasi gibi yazarlar kitaplarda yer almıştır (Yenisoy, 1999, s.143). Liselerde ise fizik, kimya, matematik, biyoloji, astronomi, coğrafya, mantık, Darwinizmin temelleri gibi dersler Türkçe olarak okutulmuştur. 1957-1958 eğitim-öğretim döneminde 104.291 Türk öğrenci ilk ve ortaokullarda, 6000 civarı lise teknik ve meslek okullarında, 1436 öğrenci Türk öğretmen okullarında 150 öğrenci yüksek öğretmen enstitülerinde, 375 öğrenci üniversitelerde ve 30 öğrenci Bakü'de olmak üzere toplam 112.282 Türk öğrenci eğitim görmüştür (Memişoğlu, 1995, s.146). Yükselişte olan Türk eğitimi iktidarın yeni politikalarına sahne olmuş, Türkçe eğitim kaldırılmış, 1958-1959 eğitim öğretim yılında Türk ve Bulgar okulları birleştirilmiş ve Türk eğitimi büyük bir darbe almıştır.

3.5.3. Sosyalist İçerikli Yeni Ders Kitaplarının Hazırlanması

1920 ve 1930'lu yıllarda hazırlanan ders kitaplarında Türkiye'de verilen eğitim ile eş zamanlı gidilmeye çalışılmış, Atatürk ve anavatan sevgisi, Türklük bilinci Bulgaristan

Türk çocuklarına aktarılmaya çalışılmıştı. Bu dönemin kitaplarında Ziya Gökalp, Hüseyin Cahit Mehmet Emin, Halide Edip, Namık Kemal, Tevfik Fikret, Ömer Seyfettin, Halit Ziya, Mehmet Akif gibi yazarların eserlerine geniş ölçüde yer veriliyordu (Şimşir, 2012, s.250). Ancak Türk okullarında İstiklal Marşının söylenmesi yasaktı. 1946 yılında Türk azınlık okullarının devletleştirilmesi ile ders kitaplarındaki bu durum değişikliğe uğramıştır. Bundan sonra Türk okullarında okutulacak olan kitapların 1948 yılında eğitimle ilgili kabul edilen yasada belirtildiği gibi Marksist-Leninist fikirleri benimsetecek şekilde hazırlanması gerektiği ifade edilmiştir. 22 Ağustos 1948 yılında düzenlenen konferansta Türk okullarında okutulacak olan yeni ders kitaplarının sosyalist ideolojiye uygun şekilde düzenlenmesi, Türkiye etkisini en alt seviyeye indirerek Vatan cephesi hükümetine bağlılığı arttırmak ve komünist gençler yetiştirme noktasına yoğunlaşılmasına ve buna uygun programların hazırlanmasına karar verilmiştir. Bulgaristan Eğitim Bakanlığına bağlı Narodna Prosveta (Halk Eğitimi) yayınevinde Türkçe yayınlar bölümü oluşturularak sosyalist içerikli yayınlar daha planlı ve programlı bir hale getirilmiştir. Ahmet Şevki tarafından Türk ilkokulları 1. Sınıf düzeyinde hazırlanan Alfabe ve Okuma Kitabı bu ders kitaplarının ilki olmuştur. Kitaplarda Türk vatanı, Türk bayrağı sevgisi değil Bulgar vatanı ve sevgisi yoğun olarak dile getirilmeye başlandı. 1947-1948 yıllarında okutulan ders kitapları bu dönemde bir komünizm öğretisi ve yetiştirme anlayışı içermiyordu. Daha sonrasında bu kitapların içeriğinin yoğun olarak komünizm öğretisi, Bulgar-Sovyet kahramanları, Vatan Cephesine duyulan bağlılık ve sadakat üzerinde şekillenmesi yönünde adımlar atıldı. Türk dili eğitiminin yegâne amacı ise komünizm öğretisinin yerleştirilmesinde yardımcı bir araç olması olarak belirtiliyordu. 4 yıllık olan ilkokul birinci sınıfı için hazırlanan Türkçe Okuma Kitabında Lenin, Georgi Dimitrov, Sovyet hayranlığı, komünist izcilik olan piyoner konularına, 2. sınıfta, Rus ihtilali, 9 Eylül, Kızıl ordu konularına, 3. sınıfta öğrencilerin piyoner andı ile uygulamaya geçmeleri ve örgüte katılmaları, artık piyoner dostluğu kurdukları, halka düşman olan kimse varsa piyonerlerin onlara da düşman olması gerektiği, TKZS kooperatiflerinin faydaları, 4. Sınıfta ise piyonerlik eğitiminden komsomol üyesi olmaya hazırlıktan bahsediliyordu (Şimşir, 2012, s.257). Ortaokul 5. Sınıflarda dine karşı savaş, Karl Marx, Bulgar-Sovyet yazarları ve eserlerinden alıntılarla devam ediyordu. Bu kitaplar Gamzof, İbrahimof, Yamaç, Yakubof, Demireva, Demirof, Fuat Saliyef, Selim Bilalof tarafından hazırlanmıştı (Şimşir, 2012, s.258). 1953-1954 eğitim-öğretim döneminde Türk ilkokulları için 18, ortaokullar için

25, lise ve pedagoji okulları için 30 olmak üzere toplam 73 ders kitabı yayınlanmıştır (Memişoğlu, 2002, s.247). Hazırlanan bu ders kitaplarında yoğun olarak Bulgar-Sovyet klasiklerine yer almıştır. Ders kitaplarında yoğun olarak komünizm öğretisine Bulgar-Sovyet kahramanlarına, Piyoner, komsomol gibi öğrenci örgütlerine yer verilmiş, yoğun bir propaganda yapılmıştır. 1966 yılında basılan kitaplarda Türkiye’de yaşayan Türk yazarlara yer verilse de bunlar tamamen dışarıya göstermelik olarak hazırlanmıştır. 1984 yılında ise asimilasyon sürecinin başlamasıyla birlikte Türkçe kitaplar ve yayınlar da tamamen yasaklanmıştır.

3.5.4. Türk Azınlık Okullarındaki Öğretmenlerin Durumu ve Türk Bulgar Okullarının Birleştirilmesi

Bulgaristan’da Türk okullarına öğretmen yetiştirmek amacıyla açılmış olan Şumnu Türk Öğretmen Okulu 1928 yılında kapatılmıştı. Türk okullarında öğretmenlik yapanların büyük bir kısmı ortaokulları ve Nüvvap okulunu bitirmişlerdi Yeni hükümet aldığı bir kararla lise dereceli okul mezunu olan ve 5 yıllık bir deneyimi olan öğretmenlere kadro hakkı tanımış, 5 yıllık bir deneyimi olan ancak lise dereceli okul mezunu olmayan öğretmenlere ise bu hakkı girdikleri teori ve pratik sınavdan sonra vermiştir (Memişoğlu, 1995, s.143). Hükümet sosyalist ideolojinin yerleşmesi için öğretmenlere sosyalist içerikli bir eğitim verilmesi ilk önce öğretmenlerin bu ruhta yetiştirilmesi gerektiğinin farkındaydı ve bu politikayı takip etmeye başladı. 1947-1948 eğitim-öğretim döneminde Eski Zağra’da 4 yıllık eğitim verecek olan Türk Öğretmen Okulu açıldı. Türkçe ve din dersleri dışındaki tüm dersler Bulgarca veriliyordu. 1951 yılında Razgrad ve Kırcaali’de iki Türk öğretmen okulu, 1952 yılında Sofya’da Türk Pedagoji okulu açıldı ve buradaki öğrencelerin yurt, yemek kitap, kıyafet ihtiyaçları devlet tarafından karşılandı (Memişoğlu, 2002, s.257). 4 yıllık planlanan eğitim süresi 3 yıla indirildi ve bu okullar lise düzeyinde olup ortaokulları bitirenler bu okullara kabul edildi. Türk öğretmenlerinin eksiklerini gidermek, mesleki eğitimlerini pekiştirmek için 1950-1951 yıllarında kurslar, seminerler düzenlendi, metodoloji odaları kuruldu ve derslerin nasıl öğretilmesi gerektiği ile ilgili öğretim yöntem ve metotlarına ilişkin kitapçıklar dağıtıldı. Bu kitapçıklar okullarda komünist eğitimin nasıl yapılacağı, öğrencilere nasıl aktarılacağı ile ilgili bilgiler içeriyordu. Komünist eğitimin yerleşmesi adına yapılan bu faaliyetler hükümet tarafından yetersiz görülünce 1951 yılında deneyimli Bulgar öğretmenlerinin Türk okullarında görevlendirilmesine karar verildi. 1955 yılında alınan bir kararla Türk öğretmen

okullarının eğitim süresi 4 yıla çıkarıldı. Bu okullardaki öğrenci sayılarında önemli artışlar yaşandı. 1952-1953 eğitim-öğretim yılında Türkler için Sofya Üniversitesi'nde yeni bölümler açıldı ve bu bölümlerde tarih Türkçe, edebiyat, matematik, fizik derslerinin öğretilmesine karar verildi (Şimşir, 2012, s.266) 1955-1956 eğitim-öğretim yılında Sofya Türk Pedagoji okulunda 233, Kırcaali Türk Pedagoji okulunda 446, Razgrad Türk pedagoji okulunda 540 olmak üzere toplam 1219 Türk öğrenci eğitim almıştı (Memişoğlu, 2002, s.258). Türk öğretmenlerin milli kimlik ve kültürlerini muhafaza etmesi ve geliştirmesi Komünist hükümeti rahatsız eden bir durum olarak görünmeye başladı. Türklerin eğitimlerinin iyileşmesi ve yükselmesine paralel olarak eğitilmiş ve aydın kitlenin de artış göstermesi bir problem olarak komünist idarecileri rahatsız ediyordu. Bu durumu tersine çevirecek adımlar 1957 yılında Todor Jivkov tarafından atıldı. 1958 yılında yapılan toplantı sonucunda Türk okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilmesi yönünde bir karar alındı. 1958-1959 yıllarında Türk liseleri, öğretmen okulları ve enstitüleri, 1959-1960 yılında ise ilköğretim ve ortaokul düzeyindeki okullar Bulgar okullarıyla birleştirildi. Okulların birleştirilmesi hükümet tarafından Türk ve Bulgarlar arasındaki dostluk, kardeşlik ve yardımlaşmayı pekiştirecek ve geliştirecektir, şeklinde dile getirildi. Bu tarihten itibaren Türk ve Bulgar öğrenciler aynı sınıflarda okumaya, tüm dersleri Bulgarca görmeye başladılar. İlk zamanlarda Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerdeki Türk çocukları Bulgarca'yı iyi bir düzeyde bilemedikleri için okullarda büyük zorluk yaşadılar. Bu okullara Bulgar öğretmenler gönderildi. Türk öğretmenlerin çoğu okullardan uzaklaştırıldı kalanlara ise dersleri Bulgarca okutmak zorunda oldukları bildirildi. Türkçe dersi sadece ilk ve ortaokul düzeyinde okutulmak üzere haftada 4 saate düşürüldü. Türk ve Bulgar öğrencilerin birlikte eğitim gördükleri karma okullarda Türk öğrencilerin resim, müzik gibi derslerinden 1 saatleri Türkçe dersi için ayrıldı (Yenisoy, 1999, s.148). Daha sonrasında Türkçe dersi program dışına alındı, seçmeli bir ders haline geldi ve en son 1970'li yılların başında tamamen kaldırıldı. Sofya Üniversitesinin Türkçe bölümleri kapatıldı, Türkçe yayınlara, Türk edebiyatına, Türk tiyatrosuna son verildi Türkçe kitaplar her yerden toplatıldı, Narodna Prosveta (Halk Eğitimi) yayınevinin Türkçe bölümü kapatıldı. 1984 yılının Aralık ayında başlayan isim değiştirme süreci ile birlikte Türkçe konuşmak tamamen yasaklandı. Soya Dönüş olarak ifade edilen ve Türklere yönelik başlatılan asimilasyon sürecinde Türk isimleri mezar taşlarına kadar her yerden silindi. 1950'li yıllarda Bulgaristan'dan Bakü'ye eğitime giden Türk öğrencilerin arşiv kayıtlarından Türk isimlerinin silinmesi ve yerine Bulgar isimlerinin

yazılması istendi, kreşlerde Türk çocuklarının aralarında Bulgarca konuşmasını diye ağızları Bulgar öğretmenler tarafından yapıştırıcı ile kapatıldı (Yenisoy, 1999, s.151). 1989 yılına kadar yaşanan bu olaylar Bulgaristan'dan anavatan Türkiye'ye yaşanacak yeni bir göç dalgası ile sonuçlandı. Todor Jivkov yönetimine 10 Kasım 1989 tarihinde son verildi. Bulgaristan'da demokrasiye geçiş süreci başlatıldı.

3.6. Bulgaristan Komünizm Dönemi Eğitim Anlayışı

Okulların gelişimi ve eğitimde reformlar, dönemin kültürel, siyasi, sosyal politikalarından etkilenmekte ve değişim göstermektedir. Sovyet ordusunun Bulgaristan topraklarına girmesiyle birlikte, 9 Eylül 1944 yılında Bulgaristan'da Vatan Cephesi hükümeti kurulmuş, ülkedeki eğitim, sosyal, siyasi, kültürel tüm dinamikler yeni rejimin politikalarına göre yeniden düzenlenmiştir. Sovyet eğitiminin ideolojik temelleri ve ilkeleri Sovyetler Birliği Komünist Partisi tarafından Lenin'in bu konudaki fikir ve düşünceleri temel alınarak belirlenmiştir. Lenin (2017) kültürel devrimin başarıya ulaşması için sağlanması gereken görevleri; yetişkin nüfusun tamamının okur yazar haline gelmesi, okul çağına gelen her çocuğun eğitim almasını sağlamak, hangi ulustan olduğu fark etmeksizin çalışan nüfusun kültür seviyesini yükseltmeye çalışmak ve halktan yetenekli aydınların çıkmasını sağlamak olarak belirtmiştir. Bu nedenle Lenin halk eğitimine büyük önem vermiş, Marx ve Engels'in sınıflı toplumun eğitimi ve sınıfsal karakterine ilişkin fikirlerini aktararak geliştirmiştir. Ayrıca okul bu kültürel devrimin gerçekleşmesi yolunda önemli bir araç olarak görülmüş okulun yaşamla ve sosyalizm ilkeleriyle sıkı sıkıya bağlı olması gerektiği vurgulanmıştır (Lenin, 2017). Bu noktada okul ile gündelik hayatı birleştirmek önemli görülmüştür. Sovyet yönetiminin ilk zamanlarında Lenin çocukların zor işlerde çalıştırılmaması gerektiğini belirtmiş, kapitalist toplumların en büyük hatasını emeğin örgütlenmesine eğitimin yabancı bırakıldığını bu nedenle sosyalist bir devlette bu hatanın yapılmayacağını belirtmiştir (Lenin, 2017, s.15). Bu nedenle Sovyet toplumunda tarım, endüstri, politeknik eğitim önemli görülmüştür. Sovyet okulları, öğrencilerine politeknik eğitim vererek bilgi ve beceri yönünden onları eğitir ve topluma, üretime hazırlar şeklinde ifade edilmiştir (Lenin, 2017, s.16). Lenin "ulusal-kültürel özerklik" kavramına karşı çıkmış, bir ülke içerisinde yaşayan farklı ulusların ekonomik olarak birbirine bağılıyken, sosyal ve kültürel açıdan bölmenin saçma olduğuna değinmiştir. Lenin'e göre uluslar sosyal, kültürel anlamda birleştirilmeli

okullarda bunu gerçekleştirecek donanımda olmalıdır. Lenin okulların ulusal olarak ayrışmasına karşı çıkmış, bunun sadece kapitalist düzenin işine yarayacak bir durum olacağını savunmuştur (Lenin,2017, s.69). Lenin ülkede azınlık haklarının korunmasını ve eşitlik ilkesinin vurgulanmasını ifade ederken okulların uluslara göre ayrılmasını zararlı bir düşünce olarak ifade etmiştir (Lenin, 2017, s.81). Eğitimin işlevini devletin elinden alıp ulusların denetimine bırakmak yanlış bir karar olarak değerlendirilmiştir.

Sovyetler Birliğinin bir üyesi haline gelen Bulgaristan'da ise Georgi Dimitrov, Marksist, Leninist fikirlerin somut olarak inşasında ve Lenin'in öğretilerinin takip edilmesi noktasında Sovyetler Birliğinin rolüne vurgu yapmıştır. Georgi Dimitrov sosyalist düzenin inşası için çaba sarf etmek zorunda olduklarına değinmiş ve bunu sürekli gündemde tutmuştur. Dimitrov (1974), tüm emekçi halkın proleter enternasyonalizm ruhuyla eğitilmesinin komünistlerin en önemli görevlerinden biri olduğunu ifade etmiştir. Proleter devrim işçi sınıfının egemenliğini ve toplumsal dönüşümünü ifade etmektedir (İmamoğlu, 2011 s.45). Bunun yeşermesi ve kök salması ise her ülkenin sosyal, siyasi, kültürel olarak bu amaca ve iklime uydurulması ile mümkün olacaktır. Georgi Dimitrov'a göre ancak proletarya devrimi Sovyetlerde olduğu gibi kültürün tahrip edilmesini engelleyebilir ve onu gerçek bir ulusal kültür olarak yükseltebilir. Ulusal kültür "biçim olarak ulusal fakat içerik olarak sosyalisttir" (Dimitrov, 1974, s.67). Dimitrov, Marx, Engels ve Lenin'in öğretilerinin yorulmaksızın takipçisi olunması gerektiğini öğütlemiştir. Bu bağlamda da Bulgaristan komünizm döneminde eğitim, Marksist- Leninist ruhu aşılacak ve mevcut ideolojiyi benimsetmek adına yeniden düzenlenmiştir. Komünist rejim Bulgar deneyimlerinin yanında, Rus deneyimlerinden de faydalanmıştır (Sanders,1956). Eğitim programları komünist partinin hedeflerine uygun olacak şekilde tasarlanmış, eğitim ortamları, müfredatlar, ders kitapları, okul kıyafetleri benimsenen ideolojiyi yansıtabilecek şekilde hazırlanmıştır. 1946 yılında Türk okullarının devleştirilmesi kararı alınmış, bu sayede devlet kontrolünde Komünist ideolojinin yaygınlaştırılması amaçlanmıştır. Benimsenen Marksist-Leninist değerler, 1954 yılında Todor Jivkov'un iktidara gelmesi ile Bulgar kültürü ve değerleri ile harmanlanmış, bu durumdan ülkenin en büyük azınlık kitlesi olan Türkler eğitim, sosyal, kültürel vb. birçok alanda yoğun olarak etkilenmiştir (İvanov, Önsoy, 2022). Todor Jivkov iktidarda kaldığı dönemde BKP adeta devletle özdeşleşmiş, komünist partiye üye olanlar ayrıcalıklı

görülmüştür (Buttanrı, 2010). 1958-1959 eğitim- öğretim yılından itibaren ise Türk ve Bulgar okulları birleştirilmiş, bu adım Türklerin mevcut ideolojiye ve Bulgar kültürüne entegre edilmesi için önemli bir adım olarak görülmüştür. Komünist rejimin ilk yıllarında Türklere yönelik hoşgörülü bir anlayış sergilenmiş, Türkçe birçok gazete, dergi, kitap yayınlanmış, Nazım Hikmet, Sabahattin Ali adlarıyla okuma evleri açılmıştır (Akpınar ve Köksal, 2016). Okuryazarlık yeni rejimin ilk hedefi haline gelmiş, bunun için yetişkinlere kurslar düzenlenmiştir. Ayrıca belirtilen “Sovyet insanı” okuryazar bir vatandaş olmalı denirken, okuryazar olmamak ulusal bir utanç kaynağı olarak görülmüştür (Sanders,1956).

Bu süreçte Bulgaristan’da eğitim alan Türkler, mevcut ideolojinin hayata geçirdiği eğitim anlayışı içerisinde yetişmiştir. Bulgaristan Komünist Partisi hükümeti ilk dönemlerde azınlıkların kendi kültürel kimliklerini korumaları, kendi dillerinde eğitim almaları gibi haklar tanımış, Sovyet politikalarını uygularken rejime sadık, uygun ve eğitilmiş bir elit azınlık sınıfı yetiştirmek adına azınlıkların eğitim seviyelerini yükseltmeye çalışmıştır (İvanov, Önsoy, 2022). Bu doğrultuda Türkleri, eğitimi bir araç olarak kullanarak benimsenen rejim doğrultusunda Bulgarlar ile aynı sistem içerisinde yetiştirmek adına politikalar düzenlenmiştir. Türk halkının yaşlılarına okuma-yazma öğretmek için kurslar ve gece okulları açılırken, 1950 yazında Türk öğretmenlere yönelik ideolojik kamplar düzenlenmiştir (Kamil, 2018). Yine bu dönemde Türklerin eğitim seviyelerini yükseltmek adına politikalar takip edilmiştir (Memişoğlu,2002). Hükümetin kontrolünde eğitim faaliyetleri ve yayıncılığa önem verilmiş, yüzbinlerce kitap basılmış ve dağıtılmıştır. Bu yayınlar daha çok komünist klasiklerin çevirileri veya mevcut rejime sempati duyan yazarların eserleri olmuştur (Sanders,1956). Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde Türkçe kitap, gazete ve dergiler yayınlanmıştır. Bunlardan “Yeni Işık” gazetesi haftalık olarak yayınlanmış ve Vatan Cephesi propagandasını yaparken, “Halk Gençliği” yine haftalık olarak yayınlanan ve Halk Gençliğinin Dimitrov Birliği Merkez Komitesi yayın organı olup Türk gençleri hedef kitlesini oluşturmuştur. Bunların dışında “Eylülcü Çocuk” Türk çocuklarına hitaben yayınlanırken, İş Hayatı ise Türkçe olarak Türk işçiler için yayınlanmıştır (Kamil, 2018). Bu dönemde Türkiye’ye yönelik propagandalar da göze çarpmaktadır. Sabahattin Ali’nin ölümü, BKP yayınlarında şüpheli ölüm olarak aktarılmış, bu durum Türklere yönelik bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Ayrıca Yeni Işık gazetesinde “Bir Konferans”, “Ayran” isimli

hikayelerden bölümlere yer verilmiştir (Akpınar ve Köksal, 2016). Türkiye’de sosyalist düşünürlerin eserlerine Bulgaristan yayında yer ayrılmıştır. Halk Gençliği Yayınevi Sabahattin Ali’nin hikayelerini, Nazım Hikmet’in şiirlerini, “Zoya”’destanını ayrıca Lenin ve Stalin’in konuşmalarını yayınlamıştır. Ayrıca “Ovadaki İnsanlar”, “Bulgaristan’daki Türk Gençliği Nasıl Yaşıyor” yayınlanan diğer eserlerdir (Kamil, 2018). Markovski (1982) ise sosyalist düzenin Bulgaristan’a katkılarını Dragalevtsi halkına ait bazı verilerle ifade etmiş, buna göre bu ahalinin %63’ünün her gün Sofya’ya gittiğini, yaklaşık olarak üçte ikisinin ayda en azından bir kez sinemaya gittiğini, %55’inin opera temsillerini, %20’nin bale temsillerini, %87’sinin tiyatroları ve %12’sinin ise konserleri ömürlerinde 1 defa olsun izlediklerini ifade etmiştir. Bu köy için verilen bilgilerin neredeyse her Bulgar köyünün eğlence ve kültür faaliyetlerine katılımını sağlamaya, yönelik önemli bir veri olduğunu aktarmıştır. 1950-1951 göçlerinden sonra ise Türklerin bu göç etkisinin kırılmasını sağlamak, Türklere Bulgar bilinci ve vatandaşlığını aşlamak için projeler yürütülmüştür. BKP MK tarafından Sofya’da yapılan toplantılarda ve bunun sonucunda alınan kararlarda özellikle Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde Komünist partinin daha aktif çalışmalar yapması ve Türklerin de sosyalist Bulgaristan’ın gelişimine katılarak burada aktif rol oynaması gerektiği vurgulanmıştır. 17 Kasım 1956 tarihinde bir toplantı düzenlemiş ve “Bulgaristan’daki Türklerin Ekonomik ve Kültürel Durumlarının İyileştirilmesine Yönelik Öneriler” başlıklı projenin ayrıntıları Dimitir Ganev tarafından sunulmuştur. Buna göre Pomaklar ile ilgili raporda belirtildiği gibi sosyalizme yönelik bakış açılarını değiştirmek ve Türkleri sosyalist topluma entegre etmeye yönelik çalışmalar yapılması gerektiği belirtilmiştir. Pomaklar ile ilgili projede ise Bulgaristan’ı anavatan olarak benimsemelerini sağlamak, Bulgaristan genelinde düzenlenen geziler ile ülkelerini tanımalarını sağlamak, Pomak Türklerinin çocuklarının dini duygulardan arındırılarak rejimin kültürel ve siyasi düşüncelerini yerleştirmek, lise ve üniversitelerde okumaları için kolaylık sağlamak, geçmiş ve şimdiki hayatları ile ilgili olarak belgeseller hazırlamak, sanatsal çalışmalarını desteklemek, köylere filmler yollamak gibi başlıklara yer verilmiştir (Kamil,2018). Türklerin eğitim seviyelerini yükseltmek adına takip edilen bu politikaların bir süre sonra sosyalist rejimi Türklere kazandırmak için istenileni vermediği görülmüş ve bu politikalarda bir değişikliğe gidilmiştir (Akpınar ve Köksal, 2016).

Türklerin hükümetin istediği düzeyde asimile edilememesi politikaları da değiştirmiş Türk kültür ve yaşantılarını değiştirmeye yönelik adımlar atılmaya başlanmıştır. Özellikle Todor Jivkov'un başa geçmesiyle birlikte hoşgörü ortamı yerini baskı ve kısıtlamaların yoğunlaştığı bir otama bırakmıştır. Hükümetin temel amacı Bulgaristan Türklerini sosyalist ideolojiye yaklaştırmak, Marksist-Leninist bir çizgide yetiştirmek ve Bulgar halkıyla birlikte sosyalist devletin daha da gelişmesi ve ilerlemesi için birlikte çalışmalarını sağlamak olmuştur. Bunun için devletin tüm eğitim, kültürel, sportif, sanatsal, ideolojik faaliyetleri işe koşulmuştur. BKP MK 1956 yılında alınan Nisan Kararları doğrultusunda bu işe daha titiz yaklaşılması gerektiği ifade edilirken, Türk çocuklarının okula gönderilmesinin sağlanması, Bulgarca eğitime ağırlık verilmesi, Türklerin etnik ve kültürel konularında bilimsel çalışmalar yapılması, Türklerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerde ideolojik çalışmalara ağırlık verilmesi yanında Türk ve Bulgar gençlerinin sosyal ortamlarda birlikte bulunmalarının sağlanması için öğrenci organizasyonlarına, yaz kamplarına önem verilmesi, Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde çalışacak öğretmenlerin ideolojik eğitim almalarının sağlanması, yeni camilerin yapılmasının engellenmesi ve camilerde Türkiye'yi hatırlatan sembollerin kaldırılması, Bulgaristan'daki Türk aydınların kendilerini Bulgaristan vatanseverleri olarak görmelerinin sağlanması ve Türkçenin içine daha fazla Bulgarca kelimelerin ve terimlerin girmesi, Kırcaali, Razgrad ve Şumnu'da açılan Türk tiyatrolarının faaliyetlerinin durdurulması, Kırcaali'deki "Yeni Hayat" gazetesinin Türkçe sayfalarının kapatılması gibi maddeler yer almıştır (Kamil, 2018). Ülkenin değişen siyasi politikaları kültürel ve sosyal değişimleri de beraberinde getirmiştir. 1970'li yıllarda "Çalışanların ve Gençliğin Estetik Eğitimi İçin Genel Halk Programı" tasarısı ortaya çıkmış, bu proje ile spor, sinema-televizyon, güzel sanatlar, dans-bale gibi alanlara öncelik verilmiştir. Bu noktada ortaya çıkan yeni kültür politikaları ile çağdaş, estetik bir görünüm, çok yönlü ve gelişmiş bir kişilik üzerinde durulmuştur. Fakat 1981 yılından itibaren kültürel faaliyetlerde de tek tip sosyalist insan kimliği üzerinde yoğunlaşmaya geri dönmüş, azınlıkların özellikle Türk azınlığın kimliği ve kültürü saf dışı bırakılması gereken önemli bir durum olarak görülmüştür (İmamoğlu, 2011 s.84).

4. YÖNTEM

4.1. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada nitel araştırma deseni benimsenmiş olup yöntem olarak sözlü tarih tercih edilmiştir. Nitel araştırmaların ortak noktası insan davranışlarını içinde yer aldığı ortamı dikkate alarak, çok yönlü anlamaya çalışmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2018 s.37). Nitel araştırmalar bireylerin ve toplulukların yaşamış oldukları olayları ve olguları derinlemesine anlamak ve açıklamak amacıyla, araştırmacının insanları doğal ortamlarında gözlemler yaparak bu olay ve olguların oluşum süreçlerini detaylı bir şekilde incelediği açıklayıcı ve yorumlayıcı bir süreç olarak tanımlanabilir (Creswell, 2013). Nitel araştırmalarda olaylar, olgular, kavramlar ön plana çıkmaktadır (Patton,1990). Nitel araştırmalarda “Neden?” “Nasıl?” sorularına cevap aranmaktadır. Nitel araştırmalarda kullanılan yöntemlerden biri de sözlü tarih yöntemidir. Sözlü tarih yöntemi belirli bir olaya tanıklık etmiş kişilerle yapılan ve çoğunlukla görüşme tekniği ile verilerin toplandığı bir araştırma yöntemidir (Dursun ve Aydın, 2022). Sözlü tarih çalışmaları tarihin kapsamını genişleterek yazılı kaynaklarda pek yer bulamayan yaşantıları farklı yönleriyle ele almamıza ve veri kaynağı oluşturmamıza yardımcı olan bir yöntemdir. Sözlü tarih, tarihi olay ve durumlara tanıklık etmiş insanların yaşantılarını görüşme yoluyla kaydetme sürecidir. Bu yönüyle yaşanmış tarihsel olaylarla ilgili bir veri toplama yöntemi olarak ifade edilebilir (Yılmaz ve Ayaydın 2020 s. 403). Sözlü kaynaklar tarihsel kanıt için başvurulacak kaynaklar olmasının yanında olaylara tanık olmuş ve katılmış kişilerin ifadeleridir (Sarı, 2002, s.22). Öğretimin içerisinde yer alan konular, halk ve yetişkin eğitimi, yaygın ve örgün eğitim kurumları, toplumun çocuk yetiştirme anlayışı, toplumun eğitim ve bilim anlayışı eğitim düşünce ve uygulamalar, kitle iletişim araçları eğitim tarihi çalışmalarında yer alan konular arasında gösterilebilir (Akyüz, 2019 s.2). Arşiv malzemeleri ve yazılı kaynaklar yanında sözlü kaynaklarda eğitim tarihi araştırmalarında başvurulacak kaynaklar arasında yer almaktadır (Güçlü, 2013 s.3).

İlgili literatürde sözlü tarih ile ilgili birçok tanım bulunmaktadır. Thompson (1999) ‘Geçmişin Sesi’ adlı eserinde, sözlü tarihi insanların belleklerine başvurarak ve söylediklerini dinleyerek gerçekleşen bir tarih biçimi olarak tanımlar. Öztürkmen (1998) sözlü tarihi, belirli bir konuda o konuyla ilgisi olan kişilerle yapılan görüşmeler ve sonucunda kaydedilen bilgilerin sistemli bir şekilde ele alınması ve değerlendirilmesi şeklinde yorumlamaktadır. Sözlü tarih çalışmaları belirlenen bir konu çerçevesinde o konuyla ilgili kişilerin belirlenerek onlarla yapılan görüşmeler sonucunda ortaya çıkan bilgilerin sistemli bir şekilde düzenlenmesi ve değerlendirilmesi olarak da tanımlanabilir (Güçlü, 2013 s.4). Sözlü tarih çalışmaları belirli bir döneme veya olaya tanıklık etmiş bireylerin bu yaşantılarını belleğinin derinliklerinden çıkartıp değerlendirerek katkı sunar. Ayrıca bunların aktarılması ve değerlendirilmesi ise sözlü olmayan tarihin saptayamayacağı ifadelerle ulaşmamızı sağlar. Bu sayede sözlü tarih çalışmaları mevcut bilgi birikimini zenginleştirir (Sarı, 2002, s.23). Sözlü tarih çalışmaları yaşanan olayların arka planını görmemizi sağlarken, değişim ve sürekliliği algılama noktasında da önemli çalışmalardır. Sözlü tarih çalışmalarının kapsamı oldukça geniştir. Geçmişteki yaşam biçimleri, bayramlar ve düğünler, gelenek ve görenekler, eğitim, göç, çalışma hayatı gibi birçok konu sözlü tarih çalışmalarında araştırılan konular arasında gösterilebilir (Kabapınar ve İncegöl, 2016 s. 75). Sözlü tarih tarihin kapsamını genişleterek kahramanlarının sadece lider olan, tanınan kimseler arasından değil, çoğunluğu oluşturan ve o zamana kadar bilinmeyen insanlar arasından seçer (Sarı, 2002, s.22). Bu konular ile sıradan insanların yaşantılarına odaklanarak, zaman içerisinde bu durumların nasıl değişim gösterdiği veya süreklilik arz ettiği anlaşılabilir. Sözlü tarih çalışmaları, yaşantıların farklı yönleriyle değerlendirilmesi, anlaşılması ve empati kurulması açısından da önemli çalışmalar olarak ifade edilmektedir. Bu çalışmalar neticesinde kişilerin yaşantılarını aktarması ile olayların yazılı belgelere yansımaları ve bilinmeyen yönlerini görmemizi sağlamaktadır. Bu sayede geçmişte yaşanmış olay veya durumların, bireyler tarafından nasıl görüldüğü ve yorumlandığını göstererek, bu olayların arka planda kalmış süreçlerini anlamamız açısından fayda sağlamaktadır (Aktın ve Tekir, 2018 s. 304). Sözlü tarih çalışmaları sosyoloji, coğrafya, antropoloji, folklor, sosyal psikoloji gibi farklı disiplinlerden de yararlanmaktadır (Güçlü, 2013 s.3). Sözlü tarih yöntemi, tarih bilimi başta olmak üzere sosyoloji, halk bilimi, eğitim gibi birçok alanda bir veri toplama yöntemi olarak kullanılmaktadır (Dere, 2019 s.512). Sözlü tarih çalışmalarının olumlu yönlerinden biri de verileri elde etmek

amacıyla birincil el kaynaklara ulaşmayı sağlamak bu sayede olayları yaşamış ve tecrübe etmiş orijinal kişilerle çalışmayı gerçekleştirmiş olmaktadır (Akçalı ve Aslan, 2011 s. 676). Sözlü tarih çalışmaları bilgiyi edinmek için yaşayan belleğe başvurur. Sözlü tarih çalışması yapılacak olan kişilerin ölümü bu zengin kaynakların yitirilmesi anlamı taşımaktadır. Bu nedenle sözlü tarih çalışmaları ayrı bir önem arz etmektedir (Gürbüz ve Kul 2016 s. 136). Bu sayede yaşanan olay ve durumlar ile ilgili yazılı kaynaklarda yer almayan ayrıntılar, sözlü tarih çalışmalarıyla anlaşılabilir. Bu yönüyle sözlü tarih çalışmaları arşivlere ve yazılı kaynaklara önemli bir katkı sağlamaktadır. Eldeki verilerin geçerliliğini test edebilmek konusunda da yardımcı olmaktadır (Akçalı ve Aslan, 2011 s. 677). Sözlü tarih bir veri toplama aracı olmasının yanında bir öğrenme- öğretme yöntemi olarak da kullanılmaktadır (Dere, 2017). Sözlü tarih çalışmaları tek yönlü bir bilgi toplama süreci değil o dönemi daha yakından anlama ve yorumlama çabasıdır (Sabirova, 2023 s. 70). Yazılı tarihle sınırlı kalmış olan bir bilgi sözlü tarih çalışmaları sayesinde gün yüzüne çıkarak pekiştirilebilir. Bu sayede yaşanan olay ve durumla ilgili farklı ve yeni bilgiler sunar. Sözlü tarih çalışmaları, araştırmacının çalışmayı yaptığı kişilerin olaya bakışını ortaya çıkarmak açısından da önemlidir. Sözlü tarih çalışmaları sıradan insanların da sesinin duyulmasını sağlayan çalışmalar olmakla birlikte, daha az ayrıcalığa sahip ve özellikle yaşlı olan insanların özgüven hissi ve saygınlık kazanmasına yardımcı olur (Sarı, 2002, s. 24).

4.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 1944-1989 yılları arasında Bulgaristan’da eğitim almış ve 1989 yılında Türkiye’ye göç etmiş 14 Bulgaristan göçmeni oluşturmuştur. Katılımcıların belirlenmesinde çok aşamalı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. İlk olarak kartopu örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Kartopu örnekleminde çalışmanın konusuyla ilgili olarak bir bireyle temas kurulmasının ardından bu bireyin yardımıyla diğer bireylere ulaşılır ve süreç bu şekilde zincirleme olarak devam eder (Kılıç, 2013). Burada “bu konuyla ilgili olarak görüşme yapılabilecek kişilerin önerilmesi” söz konusudur (Patton, 1987). Bu yöntemde katılımcılar araştırmacıyı yönlendirir ve bu sayede örneklem büyümeye devam eder (Yağar ve Dökme, 2018, s.5). Araştırmanın çalışma grubunu oluşturmada belirlenen diğer bir kriter Bulgaristan eğitim sistemi içerisinde en az lise düzeyinde eğitim almış kişilerin seçilmesi olmuştur.

Bunun için ikinci aşamada amaçlı örneklem yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örneklem yöntemi, araştırmacının çalışma amacına uygun olarak katılımcıları seçmesine yardımcı olmaktadır (Creswell, 2020, 158). Bu noktada katılımcılar belirlenirken en az lise düzeyinde eğitim almış kişiler çalışma grubunu oluşturmuştur. Katılımcıların gizliliğini korumak için katılımcılara takma isimler verilmiştir. Çalışma grubunu 5 erkek 9 kadın olmak üzere toplam 14 Bulgaristan göçmeni oluşturmuştur. Katılımcıların yaşları 50-80 arasında değişmektedir. Katılımcılardan 9 kişi lise mezunu, 5 kişi ise üniversite mezunudur. Görüşmeler 2023 yılı içerisinde gerçekleşmiştir. Katılımcılara ait bilgiler Tablo 8’ de gösterilmektedir.

Tablo 8. Katılımcı Bilgileri

Takma Adı	Cinsiyet	Yaş	Doğum Yeri	Eğitim Düzeyi	Meslek
Naim	Erkek	50	Ustra Bulgaristan	Lise Mezunu	Boya-Dekorasyon Ustası
Emine	Kadın	55	Stremsi Bulgaristan	Lise Mezunu	Ev Hanımı
Türkan	Kadın	60	Kırcaali Bulgaristan	Lise Mezunu	Emekli Muhasebeci
Aysel	Kadın	65	Kırcaali Bulgaristan	Lise Mezunu	Emekli
Bilal	Erkek	66	Kırcaali Bulgaristan	Lise Mezunu	Emekli Ziraat Teknisyeni
Kadriye	Kadın	59	Kırcaali Bulgaristan	Lise Mezunu	Muhasebeci
Nesrin	Kadın	60	Benkovski Bulgaristan	Ticaret Meslek Lisesi Mezunu	Emekli
Süleyman	Erkek	80	Rusalsko Bulgaristan	Üniversite Mezunu	Emekli Öğretmen
Hatice	Kadın	54	Kırcaali Bulgaristan	Üniversite Mezunu	Ebe
Fatma	Kadın	54	Razgrad Bulgaristan	Üniversite Mezunu	Emekli
Gülseren	Kadın	54	Razgrad Bulgaristan	Üniversite Mezunu	Muhasebeci
Nuri	Erkek	52	Cebel Bulgaristan	Lise Mezunu	Serbest Meslek
Zeynep	Kadın	63	Kırcaali Bulgaristan	Lise Mezunu	Emekli
Mümin	Erkek	63	Kırcaali Bulgaristan	Üniversite Mezunu	İnşaat Mühendisi

4.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

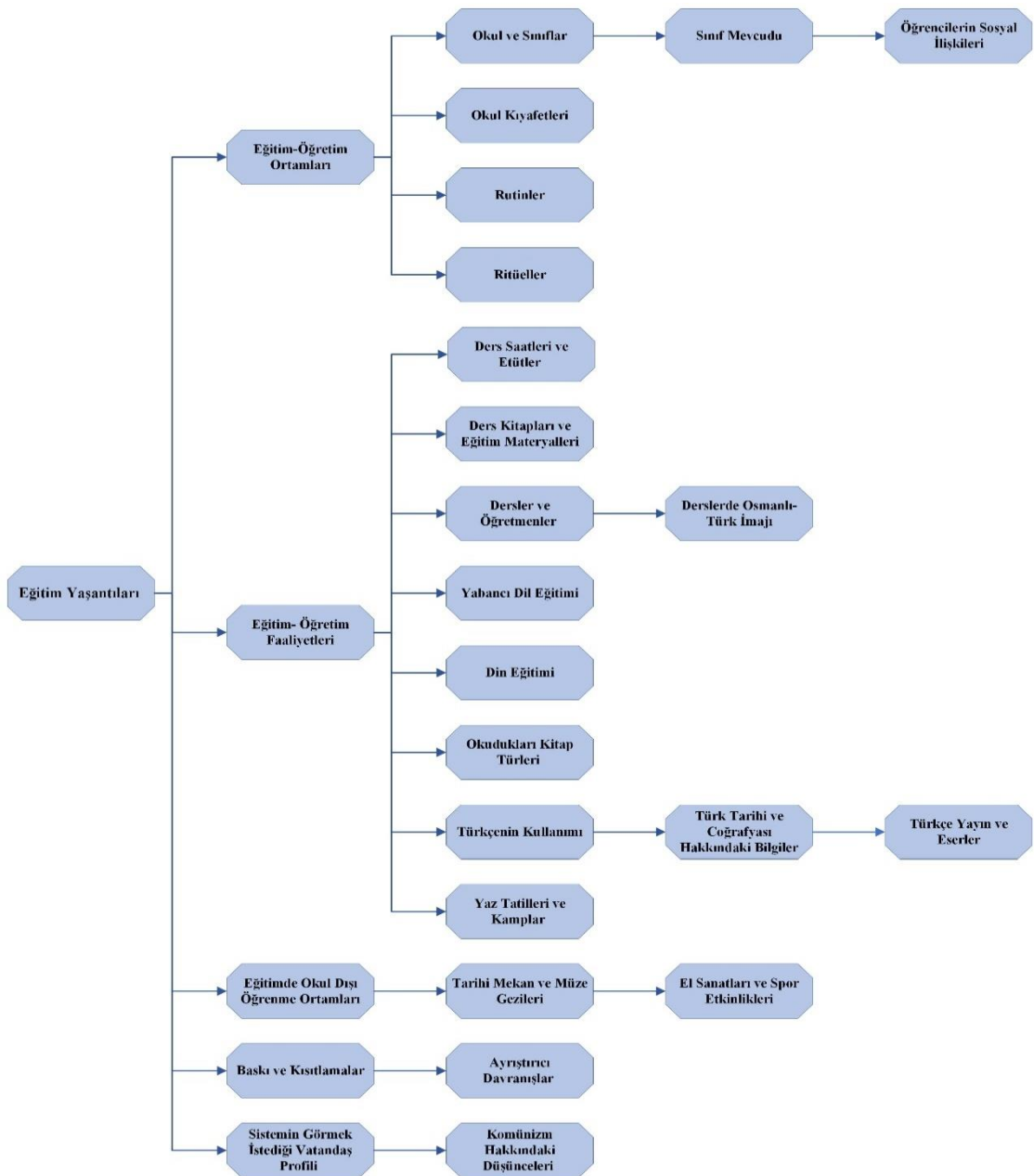
Çalışmadaki veriler, konuyla ilgili kaynak taraması, o dönemi anlatan belgelerin incelenmesi ve katılımcılarla yapılan görüşmeler sonucunda elde edilmiştir. Bir veri toplama tekniği olan görüşme tekniğinin en önemli özelliği bir olay, olgu veya konu üzerinde derinlemesine bilgi sağlamasıdır (Dümbekçi ve Erişen, 2022). Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde görüşmeci bir yol haritasına sahiptir. Yarı yapılandırılmış görüşmede önceden hazırlanan soruların olduğu görüşme formu bulunur (Dümbekçi ve Erişen 2022). Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği daha esnek bir yapıya sahiptir (Türnüklü,2000). Görüşme sırasında konunun detayına inmek, eksik kalan bir noktayı tamamlamak amacıyla bu sorulara ek sorular getirilebilir (Karataş, 2017). Sözlü tarih araştırmalarında veri toplama süreci görüşme öncesi, görüşme esnası, görüşme sonrası şeklinde sıralanabilir. Sözlü tarih görüşmeleri gerçekleştirmeden önce birtakım hazırlıkların yapılması gerekmektedir. İlk aşamada ilgili konuya tanıklık eden kişilerin tespit edilmesinde sonrasında ise bu kişilerden veri toplamaya uygun olanların belirlenmesi gerekmektedir (Dursun ve Aydın, 2022). Bu kişilerle iletişime geçildikten sonra görüşme için yer ve zaman belirlenir. Görüşmelerden önce katılımcılar çalışmasının yapısı ve amacı hakkında bilgilendirilmiş ve araştırmayla ilgili soruları cevaplandırılmıştır. Tüm katılımcılarla görüşmeye kendi rızaları ile katıldıkları, görüşme süresince ses kaydı alınması için izin verdikleri, paylaştıkları bilgilerin sadece araştırmanın amaçları için kullanılacağı, bu bilgilerin üçüncü kişi veya kurumlarla paylaşılmayacağı ile ilgili izin formu paylaşılmıştır. Katılımcıların gerekli izinleri alınmıştır. Görüşmeler Bursa’da ikamet eden Bulgaristan göçmenleriyle yüz yüze olarak gerçekleştirilmiş ve görüşme süreleri 50 dakika ile 2 saat arasında değişmiştir. Görüşmeler her ne kadar ses kaydı ile gerçekleşse de araştırmacının bu süreçte notlar tutması önemlidir (Dursun ve Aydın, 2022). Görüşmeler sırasında zaman zaman katılımcılar o dönemde yaşadıkları zor günleri anımsadıkları için duygulanmış, bu tür durumlar yaşandığında görüşme durdurulmuş katılımcı hazır hissettiği zaman tekrar görüşmeye devam edilmiştir. Bu duygusal hatıraların yaşadıkları isim değiştirme ve asimilasyon süreçleri ve bu baskı ortamının sosyal hayatlarına yansımaları nedeniyle olduğu gözlemlenmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu Bulgaristan’da aldıkları eğitimi ve yaşantılarını ilk kez böyle bir görüşmeyle detaylı bir şekilde anlattıklarını ifade etmişlerdir. Görüşme

tamamlandıktan sonra bazı katılımcılar okul albümlerini, derslerde yapmış olduğu ve sakladığı el işlerini, araştırmacı ile paylaşmıştır. Katılımcıların unutamadıkları ve kendilerini çok etkileyen durumların, Türk oldukları için karşılaştıkları küçük görme, okullarda yaşadıkları ayrımcılık, Türklerle ilgili duydukları olumsuz tabirler ve isim değişikliği nedeniyle aldıkları Bulgar isimlerini kabullenememe ile ilgili durumlar olduğu anlaşılmıştır. Görüşmeler tamamlandıktan sonra tüm ses kayıtları metne dökülmüştür. Verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. Görüşmelerin tüm detaylarıyla analiz edilebilmesi için transkripsiyon aşaması önemlidir. Bu sayede elde edilen veriler incelenerek analize tabii tutulacak veriler kodlanır. Bir sonraki aşamada ise bu özet ve kodlamalar sayesinde ana kategoriler ve temalar belirlenir. Bu noktada tema oluşturma işlemi görüşmelerden yeni temalar keşfedilmeyene kadar devam eder. Ayrıca ana temalar oluşturulurken her bir tema içerisinde çeşitlilikler barındırabilir. Bu sebeple benzer nitelikteki kodlamalar benzer kategori ve temalarda toplanır (Dümbekli ve Erişen, 2022). Sonrasında ise bu tema ve kategoriler isimlendirilerek birbirleri ile karşılaştırılır ve incelenir, böylelikle aralarındaki ilişki ve bağlantılar ortaya konularak örüntüler oluşturulur (Gürbüz ve Şahin, 2017). Daha sonrasında ise ana tema ve alt temalar oluşturulur. Analiz bittiğinde hangi katılımcının hangi ifadesinin hangi ana veya alt temanın altında yer alacağı belirlenmiş olur (Dümbekli ve Erişen, 2022).

5. BULGULAR ve TARTIŞMA

Araştırmanın bu bölümünde 1944-1989 yılları arasında Bulgaristan’da eğitim almış ve komünizm sistemi içerisinde yetişmiş kişilerle yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular yer almaktadır. Bulgular Şekil 1’de gösterilen başlıklar altında toplanmıştır.

Şekil 1. Bulgular Şeması

5.1. Türklerin Komünizm Döneminde Aldıkları Eğitim Hakkındaki Görüşleri

1944 yılında Sovyetler Birliğinin Bulgaristan’a girmesiyle birlikte devletin tüm siyasi, eğitim ve diğer kurumları Sovyetlerin politikalarına göre şekillenmiştir. (Kamil, 2018, s.196). Komünist parti liderliğinde her şeyin üstünde olan tek bir değer olarak görülen şey yaşamın sosyalist dönüşümü olmuştur (Sanders,1956). Bulgaristan’da komünizm rejimi hâkim olduktan sonra Türklerin bir süre daha eğitimdeki özerkliği devam etmiştir. Bulgar Meclisi 27 Eylül 1946 yılında Türk okullarının devletleştirilmesi kararını almış, okullarda verilecek eğitimin içeriği Eylül 1948 yılında kabul edilen yasa ile belirlenmiştir (Demirhan, 2020, s. 15). Buna göre Türk azınlık okullarında eğitimin içeriğinin öğrencilere Marksist-Leninist ruhu aşılamayacağı amaçladığı ve de ders kitaplarının da bu amaca uygun olacak şekilde hazırlanacağı belirtilmiştir. 1959-1960 eğitim-öğretim yılına gelindiğinde ise Türk-Bulgar okulları birleştirilmiş, Türk ve Bulgar öğrenciler birlikte aynı sınıflarda eğitim almaya başlamıştır. Bu okulların masrafları devlet tarafından karşılanırken, bu okullarda Türk çocukları ücretsiz eğitim almıştır (Kamil, 2018). 1960’lı yıllarda Bulgaristan’daki tüm vatandaşlara ortaöğretim zorunlu hale getirilmiş, eğitim seviyeleri yükseltilmeye çalışılmıştır (İmamoğlu, 2011). Komünizm döneminde aldıkları eğitim ve eğitim politikaları hakkındaki düşüncelerini ise katılımcılardan **Naim**: “*Türkleri Bulgar sistemine entegre etmeye çalışıyorlardı. Ama bir Türk en fazla üniversite okusa bile devlet kadrolarında çok üst düzey önemli bir yere geleliyordu. Türkler daha alt kademelerde çalışıyordu. Yine de mümkün olduğunca en üst seviyede eğitim almaları sağlanıyordu. Ama genel sisteme baktığımızda o dönem için üst düzeyde görülebilecek çok kapsamlı bir yetiştirme anlayışları vardı. Bulgaristan’da o dönemde gerçekten disiplinli, okuyan ve üreten insan yetiştirme modeli bir eğitim vardı.*” şeklinde ifade etmiştir. O dönem çok kapsamlı bir eğitim aldıklarını aktarırken, Türklerin üst düzey kadrolara gelemediğini vurgulaması, o dönem sistem içerisinde Türklere yönelik bazı ayrımların olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca okuyan ve üreten insan modeline değinmesi, Sovyet yetiştirme anlayışının Bulgaristan eğitim sistemini etkilediğini göstermektedir. Sovyet Rusya’da eğitim daha çok pratik çalışma ile hayata dönük beceri ve kabiliyet kazandırma noktasında ön plana çıkmıştır (Zamanov, 2014 s.51). **Bilal** benzer şekilde Türklerin üst düzey görevlerde yer alamadığını belirtirmiş “*Komünizm döneminde ayrımcılık oluyordu. Bulgarlara daha çok öncelik veriyorlardı. Üst düzeylerde, karar verici görevlerde Türkler yoktu tabi. Komünist*

partiye kim üye olursa da onlara öncelik tanınırlardı. Ama eğitimden kimse dışlanmazdı. Liseyi bitirmek zorunluydu. Türk Bulgar herkes birlikte aynı eğitimi alırdı. Eğitim olanaklarını sana da aynı şekilde sunuyordu. Eğitim ve sosyalleşme yaz kış devam ederdi. Yaz aylarında farklı etkinlikler, kamplar, geziler düzenlenir kışın yine okulda dersler yapılırdı. Biz eğitim sisteminden hiç kopmadık. Biz spor, el sanatları, teorik ve uygulamalı dersler, buna ek geziler, müsabakalar, etkinlikler yani okul içinde ve dışında o kadar çok katılabileceğin şey vardı ki. Sen öyle bir sistemin içerisinde yetiştikten sonra tabii ki okuldan ve eğitimden kopmazsın ve bunalmazsın. O dönemde Bulgaristan'da eğitim alan diğer kişilere de sorduğunuzda bulunduğu bölge, eğitim aldığı okul farklılaşacaktır tabii ama çok çeşitli aktivitelere katıldıklarını, çok kapsamlı bir eğitim aldıklarını hepsi dile getirecektir. Baskı döneminin getirdiği zorluklar dışında o dönemin eğitim sistemine kötüydü demek pek mümkün değil.”

Katılımcının yaz- kış eğitim sisteminin içerisinde farklı etkinlik ve uygulamalar ile yer aldıklarını belirtmesi ve okulların öğrencileri aktif olarak hayatın içerisinde tutan aktivite ve uygulamalara ağırlık vermesi bu konuda önemlidir. Katılımcılardan **Aysel** ise farklı olarak disiplin konusuna değinmiş ve düşüncelerini “Çok disiplinli bir eğitimimiz vardı. Eğitimli, kültürlü ve disiplinli yurttaşlar istiyorlardı. Eğitimde Türk ve Bulgarlar karma bir eğitim almıştık. Eğitimde herhangi bir kısıtlayıcı durum görmemiştik. Bu durum Türklerin isimlerinin değiştirilmesinden sonraki dönemde çok hissedilmişti.” olarak dile getirmiş ayrıca Türklere yönelik baskının asimilasyon sürecinde yoğun olarak hissedildiğini belirtmiştir. Katılımcı **Kadriye** ise 2.5 yaşında kreşe başladığını aktarırken, o dönemde mevcut olan eğitim olanakları ve uygulamalarının kapsayıcılığından bahsetmiş “Ben 1964 doğumluyum ve 2.5 yaşında kreşe başlamışım. Orada 4 yaşından itibaren kreşe gidiyordun ama ben ailemin işi dolayısıyla daha erken başlamışım. Köylerde kreşler vardı buradan eğitimin her kademesine ne kadar önem verdiklerine pay biçebilirsiniz. Bizim zamanımızda lise eğitimi zorunlu hale getirildi. Her yaz 15 gün okuldan tatile götürürlerdi. Çok cüzi bir ödeme yapardık. Bulgaristan'da Varna, Burgaz, Nesebar gibi kıyı bölgelerine gidiyorduk, okullarla anlaşmaları vardı. Kışın hep okullarda oluyorduk. Yaz aylarında ise o bölgeleri kamp alanlarına çeviriyorlardı. Köylerde akşam okulları oluyordu. Benim annem ve babam da öğretmen olduğu için akşam okuluna eğitim vermeye gidiyorlardı. Okullarda etütler yapılıyordu. Mesela okulda diyelim çocuğun seviyesi çok iyi değil, bazı konuları anlayamıyor ona öğleden sonra etüt veriyorlardı. Öğretmen diyordu ki sen öğleden sonra okulda kal biz seninle 2-3 saat burada etüt

yapacağız. Çok ilgiliydiler. ” şeklinde ifade etmiştir. Köylerde bile yaygınlaşan kreşlerden, akşam okullarından bahsetmiştir. Katılımcılardan **Fatma** yine benzer noktalara değinerek okullaşma oranının yüksek olduğunu ifade etmiş, köylerde bile eğitim olanaklarının ve bu olanaklara erişimin olabildiğince iyileştirilmeye çalışıldığını şöyle aktarmıştır ‘ *Ben küçük bir köyde yetiştim ama köyümüzde büyük bir kütüphanemiz, sinema salonumuz vardı. 3 yaşında anaokuluna başladım. Resim, şiir, hikâye derslerimiz oluyordu. Öğlen yatar uyurduk daha sonra yemek saatlerimiz oluyordu. Uykudan kalktıktan sonra okulumuzda bir parkımız vardı orada parkta vakit geçirirdik. Okullaşma oranı yüksekti. Onun etrafında diğer sosyal tesisleri inşa ederlerdi. Köyden şehirlere kadar bu böyleydi. Bir de Bulgaristan’da öğretmenler evleri gezerdi. Bunun amacı da öğrencilerin çalışma ortamlarını kontrol etmek, aileler ile ilişkilerini, nasıl bir ortamda yetiştiğini gözlemlemektir. Annemler yedinci sınıfa kadar Türkçe okumuşlar mesela daha sonra Türkçe tamamen kalkmış. Ben hatırlıyorum bir dönem annemle babam akşam işten sonra liseye gidiyorlardı. Yani bütün kesimi lise seviyesinde yetiştirdiler. Ayrıca mesleki eğitime çok önem veriyorlardı. Türkiye’deki problemlerden biri o. Mesela Türkiye’de mühendis yetiştiriliyor ama ara eleman yetiştirmekte çok sıkıntı yaşıyorlar. Bulgaristan’da tam tersiydi. Mesleki eğitime çok önem veriyorlardı. Çalışan ve üretici bir toplum yetiştirmek amaçlanıyordu. 18 yaşını doldurduysan ve eğitime devam etmiyorsan çalışmak zorundaydın. Evde boş vakit geçirmek diye bir şey söz konusu değildi.’* Ayrıca katılımcı öğretmenlerin ev ziyaretlerinde bulunarak çalışma ortamlarının ve aile ilişkilerini yakından gözlemlediğini aktarmıştır. Cebeci (2015) Bulgaristan’da öğretmenlik yaptığı dönemde öğrencilerin evlerine ziyarette bulunarak çalışma ortamlarını kontrol ettiklerini aktarmaktadır. Katılımcı **Gülseren** ise o dönemde belirli aralıklarla yapılan sağlık taramalarına değinmiş ‘ *Bulgaristan’da o dönemde genelde 4 yaşından itibaren anaokulu başlıyordu. Çok kapsamlı sağlık taramaları yapılıyordu. Okullara geliyordu sağlık çalışanları belirli aralıklarla. Genel kontroller, dış kontrolleri olurdu. Hatta bize sırt çantalarımızı nasıl taşımamız gerektiğini anlatırlardı, iskelet yapımızın zarar görmemesi için. O dönemin hem iyi hem de kötü yanları vardı. Seni sosyal bir vatandaş olarak yetiştirdiği için iyiydi ama sana kendi kültürünü ve de medeniyetini dayatmaya başlaması noktasında artık işler kötüleşmeye başlamıştı. O dönemde lise eğitimi almak zorundaydın. Onun dışında aile ben çocuğumu okula göndermek istemiyorum gibi bir şey zaten diyemezdi demezdi de çünkü devlet yeteri kadar yardım yapıyordu aileye. Üçüncü çocuk için ekstra*

yardımları oluyordu. Çocuk zaten ücretsiz okuyordu ve devlet sana olabildiğince destek veriyordu. Aile için maddi bir yük olmazdı. Bir de orada 18 yaşına kadar bir çocuk başka bir yerde çalışamaz buna izin vermezlerdi. Ancak çocuk kendi ailesinin tarlasında yardım amaçlı çalışabilirdi. Buna çok dikkat ederlerdi. Oradaki sistem insanın boş durmasını kabullenmeyen bir sistemdi. Okul yaz ve kış aylarında sürekli olarak aktif bir şekilde seni hayatın içerisinde tutuyordu bu nedenle boş durmak gibi bir şey mümkün değildi. Boşa vakit geçirmek bize çok yabancıydı. Küçüklükten itibaren bizi çok disiplinli yetiştirdiler.” şeklinde ifade etmiştir. Türklere kendi kültürlerini dayatmaya başlaması noktasında kötü bir durumla karşılaştıklarını vurgulamıştır. Katılımcı disiplin kavramının kendilerine küçük yaştan itibaren yerleştirildiğini aktarırken aynı zamanda “Türkiye’de kendi çocuğuma bu disiplini veremedim. Çünkü sadece ailede kazanılan bir şey değil bunu eğitim sistemi de sağlamak zorunda. Eğitim sistemi sağlamazsa ben evde bireysel olarak bunu bir yere kadar gerçekleştirebilirim. Belki de o dönemdeki sistemin en güzel yanı bizi disiplinli birer birey olarak yetiştirmeleri oldu.” şeklinde ifade ederek disiplinin eğitim ve sosyal hayattaki önemine değinmiştir. Bulgaristan’da uzun yıllar öğretmenlik yapmış Türkiye’ye geldiğinde de mesleğine devam etmiş olan **Süleyman** “1944 yılında komünizm geldikten sonra eğitim sistemi o rejimin gerekliliklerine göre şekillenmeye başladı. Bizim Türkler çok çalışkandı her iş ellerinden geliyordu. Çalışkan bir millettir Türkler. Komünizm ilan edildikten sonra başlarda Türklerin eğitimdeki özerkliği devam etti. Ama sonra her şeyi Bulgarcaya çevirdiler. Türk okulları da kapatılıp devlet okulu olunca tamamen Bulgarların sistemine uygun çalışmaya başladık. Bu dönemin en önemli şeyi eğitimin Türk ve Bulgar tüm çocuklar için zorunlu olması, bunun takipçisi olunması ve eğitim olanaklarının olabildiğince iyileştirilmesi oldu. Çünkü onlar Türkleri dışarıda bırakmak yerine onları bu sisteme entegre etmeye yönelik politikalar uyguladılar. Bunun için eğitim her zaman önemli bir araç olmuştur. Benim dönemimde ortaokulu bitirmek zorunluydu, sonra bunu lise seviyesine çıkardılar. Biz Türkiye’ye göç ettikten sonra bunun ne kadar önemli olduğunu gördük. Ben bir öğretmen olarak çok iyi deneyimledim. Ben emekli öğretmenim. 1944 yılından sonra Bulgaristan’da eğitim almış kişilere bakarsanız çoğunun lise mezunu olduğunu görürsünüz, en düşük eğitim seviyesi ortaokuldur. Bu eğitimin katkıları da her yönüyle çok fazladır. Fakat ben Türkiye’de öğretmenlik yaparken o yaş grubunda okuma-yazma bile bilmeyen, köylerde okulları, eğitim olanakları olmadığı için eğitimine devam edememiş çok fazla insanla tanıştım. İşte Bulgaristan o dönemde bu sorunu

çözmeyi başarmıştı. Bulgaristan'dan Türkiye'ye hazır bir kadro geldi 89 göçüyle birlikte. Bizim o dönemin insanların eğitim düzeyi çok yüksekti. Öğretmen, doktor, mühendis veya herhangi başka bir iş. Bizim aldığımız eğitim çok kaliteliydi. Biz Türkiye için eğitimli hazır bir kadroyduk.” Katılımcı 1989 göçü ile Bulgaristan'dan Türkiye'ye hazır eğitimli bir kadronun geldiğini vurgulamıştır. Ayrıca **Süleyman**: “Sadece sistemin içerisinde alınan eğitim değil ailede alınan eğitim de çok önemli. Ailem bütün işleriyle uğraşıyordu Bulgaristan'da Türkler zaten genelde tarım işleriyle meşgul olurdu. Ben bütün işlerinde yardım ederdim, ailemle birlikte hayvanlara bakardım (ağlayarak). Sonra aileme dedim ki ağlayarak ben okumak istiyorum okula gitmek istiyorum. Ben yine size yardım ederim ama ben bütün gün tütünün başında durmak, hayvanlara koşturmak istemiyorum. O dönemde aileler genelde yaşlılar tütüne bak, hayvana bak böyle düşünürlerdi ailem de bana bize yardımcı ol tütünle ilgilen yapılacak çok işimiz var derlerdi. Ben hep ağlayarak okumak istiyorum derdim. Sonrasında okula başladım ve öğretmen oldum. O dönemin eğitim politikaları önemliydi, çünkü kapı kapı gezmek gerekirse de bunu yaparlar ve aileleri bilgilendirirlerdi.” Katılımcı o dönemde yaşadıklarını duygulanarak ifade etmiş, tarım işleri nedeniyle bazı ailelerin yaklaşımının bu şekilde olduğunu aktarırken, kendisinin de bu konuda bir zorluk yaşamış olduğunu belirtmiştir. Ayrıca katılımcı, o dönemde uygulanan eğitim politikalarının kapsayıcılığına da değinmiştir. Benzer noktalara değinen diğer bir katılımcı **Zeynep**: “Bulgaristan'da okusunlar diye çok ilgileniyorlardı çocuklarla. Evlerine geliyorlardı görüşme yapmaya. Mesela her şey çok programlı ve disiplinli oluyordu. Liseden sonra stajını bitirdin ya işin hazır. Mesela staj yaptığın yerden iş teklif ediyorlardı. İşsiz kalmak diye bir şey yoktu. Hangi bölümü okuyup bitirdiysen direkt seni o işe alıyordu. O yönden çok iyiydi.” şeklinde dile getirmiştir. **Nesrin** ise aldıkları kapsamlı eğitime değinirken, Bulgaristan Türkleri arasında okuma-yazma oranının yüksek olduğuna vurgu yapmıştır “Ben Bulgaristan sisteminde yetişmiş biri olarak ve Türkiye'deki sistemi de deneyimlemiş biri olarak Bulgaristan'daki sistemin içerisinde yetişmenin daha aktif ve çok yönlü insanlar yetiştirmede başarılı olduğunu düşünüyorum. Çünkü gerçekten biz o sistem içerisinde çok güzel yetiştik. Bazı problemleri onların da vardı Türklere yönelik siyasi bakış açısından kaynaklıydı onlar. Ama onun dışında biz çok kapsamlı bir eğitim aldık. Ben burada bakıyorum hala okuma yazma bilmeyen insanlar var. Yani köylerde eğitimsiz kaldık falan hani diyorlar ama bizde köylerde yaşıyorduk orada ben öyle düşünüyorum bizim de köylerimizde Türkler yaşıyordu ama bizim köylerimizde anaokuluna kadar

okullarımız vardı. Ortaokullar çok güzeldi hani köy buralar zaten diye okul yapmamak gibi bir durumları yoktu. Her yerde anaokulu, ilkokul, ortaokul seviyesinde eğitim alıyordun. Gerekirse yurtlarda kalıyordun devlet onu karşılıyordu yine eğitimi veriyordu. Zaten liseye kadar eğitim zorunluydu şimdi ben 60 yaşımdayım. Yani benim yaş aralığımdaki insanların Bulgaristan'dan göç ettiğini düşünürsek hepsi lise mezunu gelmiştir çok nadirdir liseyi bitiremeyen. Şimdi aynı yaş grubundakileri Türkiye'de alırsak bizim kadar lise bitirmiş sayı çıkar mı bilemiyorum ve sanmıyorum da. Bir de Türkiye'de şöyle bir durum var. Türkiye'de devlet okulları da var özel okullarda var. Şimdi bir ülkede özel okuldaki çocuk başka kitapları, devlet okulundaki çocuk başka kitapları okuyorsa orada zaten bir eşitlikten söz etmek bana göre pek mümkün değil. Bulgaristan'ın her köşesindeki çocuk aynı kitabı okuyordu, aynı yazıları okuyordu, aynı şeyleri öğreniyordu. Orada o yüzden sıkıntı yaşamıyorlar belli noktalarda sıkıntılar var tabii ki de farklılıklar Bulgarlar ve Türkler arasındaki durum seviye farklılıkları falan oluyordu ama aynı müfredatın içerisinde yetişiyorduk biz. Ama Türkiye'ye bakıyorsun özel okuldaki öğrenci başka kitap okuyor, devlet okulundaki öğrenci başka kitap okuyor bu çok yanlış bir uygulama bence. Bulgaristan'da devlet kendi milletinin okumasına çok önem veriyordu. Bir bakalım bizim yaş grubundaki gelenlerin hepsi dediğim gibi lise mezunu bir bakalım aynı yaş grubunda Türkiye'de kaç tane lise mezunu var biz bu aramızdaki farkı hala daha hissediyoruz.” Yıldırım (2020) 1950-1951 göçünün verilerini aktardıktan sonra bu tarihe kadar Bulgaristan'dan göç eden Türklerin Türkiye'deki okur-yazar oranından daha yüksek bir okur-yazar oranına sahip olduklarını belirtirken, bu okur-yazar oranının Bulgaristan'dan göç eden kadınlar arasında da Türkiye'deki kadın nüfusa göre daha yaygın olduğunu ifade etmektedir.

5.2. Eğitim- Öğretim Ortamı

Bu başlık altında katılımcıların eğitim-öğretim ortamındaki yaşantıları farklı yönleriyle ele alınarak aktarılmıştır.

5.2.1. Okulların Fiziki Yapısı ve Olanakları

Okullar eğitim sisteminin en önemli ögesini oluşturmaktadır. Etkili bir eğitim- öğretim süreci için okulların buna uygun fiziksel bir donanıma sahip olması gerekmektedir (Baştepe,2009). Eğitim süreçlerinin şekillenmesi ise o dönemin sosyal, kültürel,

politik, ekonomik vb. fikir ve tutumlarıyla paralellik göstermektedir. 1944-1989 yılları arasındaki dönem Bulgaristan için komünizm sisteminin var olduğu ve toplumun neredeyse tüm dinamiklerinin buna uygun şekillendiği bir dönem olmuştur. Eğitim öğretim programları, okulların fiziki, sosyal yapıları da o dönemi yansıtacak şekilde düzenlenmiştir. Komünist rejim ile okulların amacı sadece düzgün işleyen bir sisteme sahip olmak değil, ülkenin en üst düzeyinde yer alan Komünist Parti Merkez Komitesinin onayından geçen ve belirlenen hedeflerin gerçekleşmesine odaklanan bir tür örgütlenme biçimini almıştır (Sanders, 1956). Katılımcılar eğitim aldıkları ortaokul ve lise düzeyindeki eğitim kurumlarının fiziki yapısı ve olanaklarıyla ilgili genel olarak aynı noktalara değinmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu okullarında ortaokul düzeyinden itibaren biyoloji, fizik, kimya derslerinde deney yapabildikleri laboratuvarları ve gerekli araç- gereçlerinin bulunduğu bahsetmiştir. Katılımcılardan **Naim** merkezden uzak bir dağ köyünde eğitim almış olmasına rağmen okulunda spor salonu, laboratuvar, revir ve yemekhane gibi imkanlarının olduğunu şöyle ifade etmiştir *“Okullarımızda o dönem benim bölgem için konuşursak yüzme havuzları çok yaygın değildi. Ama başka bölgelerdeki okullarda yüzme havuzları, büyük spor tesisleri bulunurdu. Benim okuduğum yer merkezden uzaktaydı. Bunlar da okulların değişen fiziki yapısında etkili olabilir. Biyoloji laboratuvarımız vardı. Mesela her masada mikroskop bulunuyordu. Biyoloji dersinde laboratuvara geçip hayvan incelemeleri bile yapabiliyorduk. Tabii hayvan derken bunlar solucan, kurbağa gibi küçük hayvanlardı. Yine kapalı bir spor salonumuz vardı okulumuzda. Okulun büyük bir bahçesi ve tesisleri vardı. Bir dağ köyü olarak kısıtlı şartlarda olmamıza rağmen bizim okullarımızda her türlü imkânımız vardı. Liseler ise daha çok gelişmişti. Revirimiz hemen okulun yanındaydı. Yemek imkânımız da vardı. Bu tarz şeylerde iyi durumdaydık. Liseye geçtiğimizde de bu imkanlar aynı şekilde devam etti.”* Katılımcılardan **Türkan** ise belirtilen imkanlara ek olarak derslerinin tek bir sınıf içerisinde geçmediğini şöyle vurgulamıştır *“İmkanlarımız çok iyiydi okullarda. O dönem için gelişmiş iyi okullarda okuduk diyebilirim. Spor salonumuz vardı. Biyoloji derslerinde deney yapmaya gittiğimiz laboratuvarımız vardı, yine kimya derslerinde gittiğimiz kimya laboratuvarımız vardı. Yani derslerimiz tek bir sınıf içinde geçmezdi. O konuda imkanlarımız iyiydi. Aynı şekilde bu durum liselerde de devam etti.”* **Bilal** benzer ifadelerle deney ve incelemeler yapabildikleri laboratuvarlara ve gerekli araç gereçlere sahip olduklarını ifade etmiş *“Okulumuz çok büyüktü. Bin küsur mevcut vardı. Spor açısından; halter, jimnastik, voleybol, basketbol, futbol her bir*

aktivite alanı mevcuttu. Kimya ve fizik laboratuvarlarımız da vardı. Her bir öğrencinin kullanabileceği mikroskoplar bulunuyordu. Deneyler yapabiliyorduk. Kaplumbağa, kurbağa gibi hayvanları inceleyebiliyorduk. Daha ortaokulda yapardık bunları. Ben meslek lisesinde okudum. Orada eğitimini aldığımız makineler vardı ve hem teorik hem pratik derslerini alırdık. Bizim okulda lisede her yer parke ve kırmızı halıyla döşeliydi. Ayakkabı dolaplarımız vardı. Ayakkabılarımızı çıkarıp dolaba kilitlerdik okula terliklerle girerdik.” şeklinde dile getirerek lisede ise zeminin parke ve kırmızı halı ile kaplı olduğunu bu nedenle terlikleri ile okula girdiklerini aktarmıştır. Benzer ifadelerle yer veren diğer bir katılımcı **Nuri:** “Bizim okulumuz çok büyüktü. Okulumuzda spor salonumuz vardı. Laboratuvarlarımız vardı fizik, kimya, biyoloji hepsi vardı. Hatta biz lise 1 veya 2 de okuyorduk o zaman. Kavanozlarda kurbağalar oluyordu. Laboratuvarda onları incelemiştik. Ortaokulumuzda o kadar detaylı değildi bunlar ama lisede yapıyorduk. Ondan sonra ahşap oymacılığı yaptığımız atölyemiz vardı. Sabah kahvaltısı falan öyle imkanlarımız vardı. Okulumuzda yemekhanemiz vardı ayrıca hemşiremiz vardı. Bizim köydeki ortaokulda ayrıca bir hemşire yoktu ama okula çok yakın olan bir doktorumuz vardı. Köy doktoruydu. Bizim lisemiz çok lüks yapılmıştı. Yeni okullar baya donanımlı olurdu. Tamamen kalorifer ile ısıniyorduk. Kışları beden dersinde spor salonundaydık. Yazları bahçede olurduk, bahçemiz çok büyüktü. Köy okullarında ise bir görevli olurdu. Öğrenciler gelene kadar sobaları yakardı. Biz derse gelince sınıf sıcacık olurdu. Benim Cebel’de okuduğum okulun 3 yerden girişi vardı. Büyük 3 L şeklinde bir okulda alt katlarda ilkokullar sonra ortaokullar oluyordu. 4 katlıydı. 1. Katta 1-3 arası sınıflar okuyordu. Hepsinin de 5 - 6 sınıfı oluyordu. 1000 kişi okuyordu. Ben 3. Sınıfı köyde bitirdim. Sonra Cebel’e taşınınca kasabada devam ettim okumaya. Liseler 3 senelikti. Çok iyi okumak istersen Sofya’ya, Filibe’ye gidersin tüm derslerin 6 olmuşsa. Benim hepsi 3 geldi. O yüzden düz lisede okudum.” Olarak belirtmiş, Cebel’de eğitim aldığı okulun çok büyük olduğunu alt katlarda ilkokul, üst katlarda ise ortaokul öğrencilerinin eğitim aldığını aktarmıştır. Bunlara paralel olarak her kademe için farklı bir okulda eğitime devam ettiklerini belirten **Mümin:** “1’den 4. sınıfa kadar belirli bir noktada okuyorsun. 5. sınıftan 8. sınıfa kadar yine başka bir okulda okuyorsun. Ortaokuldan sonra liseleri 3 veya 4 senelik oluyordu. Teknik liseler vardı 4 yıllıktı. Ben teknik lisede okumuştum. İlkokulu zaten köyde okuyorduk. Köyümüzdeydi. Ortaokulda ise 5. sınıftan itibaren bizim bağlı olduğumuz yani bizim köyün bağlı olduğu ilçe diyebiliriz buna oradaki okula gidiyorduk. Kimya laboratuvarımız vardı bizim ortaokuldayken. Bir de fizik

laboratuvarımız vardı. Ayrı ayırıydı bunlar. Bizim kuşaktan sonra okuyanların okullarında yüzme havuzları da vardı. Onlar daha yeni ve donanımlı inşa ediliyordu. Sağlık çalışanları oluyordu. Okulumuzun hemşiresi bulunuyordu. Yine yemek imkanlarımız vardı ama ücretsiz değildi. Ama yatılı olarak kalanlar oluyordu okullarda. Onların yemekleri ücretsiz verilirdi. Ben o dönem yatılı kaldım lisede okurken. O zaman yemek veriyorlardı ücretsiz olarak. Ben kış mevsiminde evim çok uzak olduğu için yatılı olarak kalıyordum okulda.” Katılımcılardan **Aysel** ise bunlara ek olarak okullarındaki yemek ve sağlık imkanlarına değinmiş “Okulda kütüphanemiz ve spor salonumuz vardı. Kimya ve Fizik laboratuvarlarımız vardı. Derslerde laboratuvarlara gidiyorduk. O döneme göre eğitimlerimiz çok güzeldi. Aynı olanaklarımız lisede de vardı. Okullarda yemekhaneler vardı. Ücretsiz değildi yemekler ama herkesin karşılayabileceği çok cüzi miktarlardı. Mesela aynı paraya gidip dışarıda bir poğaçaya alacağına orada 4 çeşit yemek yiyebiliyordun. Her okulda ayrıca revir oluyordu. Bir sorunumuz olduğunda orada bulunan hemşireye gidiyorduk.” Diyerek çok cüzi fiyatlarla yemek imkanından faydalandıklarını aktarmıştır. Değinilen bir başka nokta okullarında projeksiyon cihazları olması, yabancı dil derslerinde farklı bir sınıf ortamında kulaklıklar yardımıyla yabancı dil derslerini takip etmeleri olmuştur. Katılımcılardan **Kadriye** bu konuyla ilgili şunları dile getirmiştir “Hem ortaokulda hem lisede imkanlarımız çok çeşitliydi. 1977 senesinden bahsediyorum dil laboratuvarımız vardı. Fransızca derslerimiz oluyordu. Biz Fransızca dersimizde dil laboratuvarına gidiyorduk. O laboratuvarıda kulaklarımız oluyordu. Mesela derste karşıdan Bulgarca söyleniyordu sen onun Fransızca çevirisini dinliyordun. Onun dışında bizim biyoloji laboratuvarlarımız vardı. Kimya ve fizik laboratuvarı hepsi ayrı ayırıydı. Bu anlattığım imkanlar köyde bizim ortaokulumuzda var olan şeylerdi. Köy okulumuz çok büyüktü. O dönem okul 1.000 kişilik falandı. Çok temiz ve büyük bir okulumuz vardı. Bizim daha kreşte projeksiyon cihazı vardı onunla çocuk sinemaları izletirdi öğretmenimiz bize. Şimdi kreşten başlayan bu durum ortaokulda daha da gelişerek devam etti. Liseye geçtiğimizde ise daha gelişmiş bir okulla eğitime devam ediyorduk. Bunların hepsi devlet tarafından karşılanır aileden herhangi bir ücret talep edilmezdi.” Ayrıca okullarındaki imkanlar ile ilgili olarak ailelerden herhangi bir ücret talep edilmediği ve bunların genel olarak devlet tarafından karşılanmış olması vurgulanan bir başka nokta olmuştur. Katılımcılar Bulgaristan’ın spora çok önem vermiş olduğundan bahsetmiş, bu nedenle çeşitli spor dallarında imkanlarının fazla olduğunu, spor

salonlarının büyük ve kapsamlı olduğunu belirtmiştir. Katılımcılardan **Fatma**: “Bizim ilkokulda ve lisede spor salonlarımız okuldan ayrıydı. Yani buradaki gibi zemin katı bir spor salonu gibi düzenleyelim basit bir ortamda beden eğitimi derslerine katılalım gibi bir durumumuz olmuyordu. Bulgaristan’da spora çok önem veriyorlardı. Bizim dışımız vardı okulda yine ayrıca hemşiremiz olurdu. Öğrencilerin takibini, aşılarının takibini hep o yapardı. Ayrıca ben lise dönemine kadar evden doğru düzgün para aldığımı hatırlamıyorum, bizde kupon sistemi vardı. Annem mesela para verirdi ne kadar para verdiyse ben gidip 20-30 tane kupon alırdım. İlkokulda ve ortaokulda kuponla yemekhaneye gidersin ve yemek yersin. Güzel yemekleri vardı lisede çok daha güzeldi.” Şeklinde ifade ederek Bulgaristan’ın spora verdiği öneme değinirken, aynı zamanda belirli aralıklarla genel sağlık taramaları yapıldığına vurgu yapmıştır. Benzer ifadelerle yer veren **Gülseren**: “Okulumuz çok büyüktü. Fizik, biyoloji laboratuvarlarımız, müzik odamız, sınıfta projeksiyon cihazı, laboratuvarlarda gerekli tüm malzeme ve materyaller bulunuyordu. Kuponlarla yemek yiyordun. Çok cüzi bir para ödüyorduk. Yemeklerimiz çok güzeldi. Revirimiz oluyordu ve her okulun bir hemşiresi olurdu. Otobüsler gelirdi okula her sene dış kontrolü için, bu otobüsler tam donanımlıydı.” Katılımcılardan **Zeynep** ise eğitim aldığı köy okulunun o kadar gelişmiş olmadığından bahsetmiş, fakat el sanatları gibi dersler için atölyeleri olduğuna şöyle değinmiştir “Bizim köy okulu o kadar gelişmiş değildi. Laboratuvarlarımız vardı ama. Sonra el işleri yaptığımız bir el sanatları odası vardı. Öyle atölyelerimiz vardı. Okulumuzun kütüphanesi vardı. Yüzme havuzumuz yoktu. Yeni yapılan okullarda oluyordu ama yüzme havuzları genellikle. Haftada 1 veya 2 gün doktorumuz geliyordu okula kontrole. Onun dışında yemekhanemiz vardı okulda. Bize ücretsiz yemek veriliyordu okulda.”

5.2.2. Sınıfların Fiziki Yapısı

Katılımcılar eğitim aldıkları sınıfların genel yapısı hakkında çoğunlukla aynı noktalara değinmiş, Bulgaristan sosyalist rejimin kurucusu ve ilk başbakanı olan Georgi Dimitrov’un resminin ve Bulgaristan’ın milli marşının sınıflarda yer aldığını ifade etmişlerdir. Ayrıca sınıf ortamlarında Osmanlı Devleti’ne karşı mücadele etmiş olan ve Bulgaristan’ın milli kahramanları olarak anılan Vasil Levski, Hristo Botev gibi isimlerle ilgili bilgilerinde yer aldığı aktarılmıştır. Osmanlı Devleti’ne karşı mücadele eden Botev, Levski gibi isimler kahraman ilan ediliyordu (Cebeci, 2015, s.243) Bulgaristan’ın tarihi şahsiyetlerinin sınıflarda ve okulun genelinde yoğun olarak yer

edindiğini belirten katılımcılardan **Naim**: “Kurucu lider yani Georgi Dimitrov mutlaka sınıflarda yer alıyordu. Onun dışında Osmanlı’ya karşı savaşmış olan Bulgaristan’ın milli kahramanları olarak anılan Vasil Levski, Hristo Botev gibi isimlerin resimleri, bilgileri de yer alırdı. Türkiye’deki İstiklal Marşı gibi bir marşı vardır Bulgaristan’ın o da sınıflarda bulunurdu. Vasil Levski, Hristo Botev gibi Osmanlı’ya karşı savaşmış olan isimler ile aslında Bulgarları Türklere karşı hep uyanık ve bilinçli tutmaya çalışıyorlardı.” şeklinde belirtirken Bulgarların Osmanlı’ya karşı savaşmış olan milli kahramanlarının resimlerinin sınıflarında yer almasının Türklere karşı hep bilinçli olunması açısından önemli görüldüğüne dikkat çekmiştir. Katılımcılar Bulgarların kahramanları dışında eğitim ortamlarında Sovyetler Birliği’nin kurucusu ve önemli isimlerinin de yer aldığını ifade etmiştir. Cebeci (2015) ise Bulgar okullarının tamamının duvarlarında öğretmenlere ithafen “öğrencilerimize güzel örnek olalım” yazısı asıldığını aktarmaktadır. Katılımcılardan **Türkan** “Sınıflarda, okulun koridorlarında yine komünizm döneminin önemli isimlerinin resimleri vardı. Onları tam isim olarak hatırlayamıyorum ama Georgi Dimitrov’un resmi kurucu olduğu için her yerde vardı.” Şeklinde ifade ederken, bunlara benzer ifadelere yer veren diğer bir katılımcı **Zeynep**: “Georgi Dimitrov’un resmi sınıflarımızda oluyordu. Sonra Vasil Levski hatırladığım Osmanlıya karşı savaşan kişilerin resimleri olurdu. Heykelleri de oluyordu ayrıca okulların bahçelerinde. Ayrıca Lenin’in resmi vardı yine. Hem Rusların hem de Bulgarların önemli isimlerinin resimleri falan oluyordu. Onları hatırlıyorum.” olarak ifade etmiştir. Bunlar ek olarak Marksist-Leninist ideolojiye vurgu yapan katılımcılardan **Gülseren**: “Georgi Dimitrov’un resmi mutlaka her sınıfta olurdu. Sonra Todor Jivkov’un resmi de olurdu. Marksist-Leninist ideolojiye çok önem verdikleri için Rusların önemli isimlerinin resimleri, bilgileri falan da yer alıyordu. Sınıfta tahtaların üzerinde mutlaka Georgi Dimitrov’un resmi yer alırdı. Ayrıca Bulgaristan’ın tarihi, doğal güzelliklerinden bahseden bir marşı da yer alırdı. Bulgarların milli kahramanları vardır Vasil Levski, Hristo Botev gibi. Onların da bilgileri ve resimleri yer alırdı. Şiirlerini ve bazı metinlerini falan bile bize ezberletirlerdi. Onlara göre bu isimler Osmanlıya karşı Bulgaristan’ın bağımsızlığı için savaşan Bulgaristan’ın milli kahramanlarıydı.” şeklinde ifade etmiştir. Bunların dışında önemli günlerde yapılan etkinlik ve sınıf süslemelerine değinen katılımcılardan **Kadriye**: “Bizim dönemimizde Georgi Dimitrov’un ve Todor Jivkov’un resimleri vardı. Sınıfta yoktu sanırım onun resmi okulda merkezi bir yerde bulunuyordu. Kara bir tahtamız vardı. Sınıfta genelde bizim

çizdiğimiz şeyler asılırdı panolara. Önemli günlerde çok etkinlik yapılırdı. Sınıflarımızı genelde o şekilde süslerdik.” şeklinde aktarıken Todor Jivkov’un resimlerinin de sınıf duvarlarında yer aldığını belirtmiştir. Diğerlerinden farklı olarak başarılı olan öğrencilerin fotoğraflarını sınıf panolarına astıklarını belirten katılımcı **Nesrin** ise “O dönemde bizim okulda diğerlerinden farklı olarak bizim sınıflarda çok başarılı öğrencilerin fotoğraflarını panolara asıyorlardı. Onları hem tebrik etmek hem de başarıyı arttırmak için. Sınıflarda hatırlayamıyorum ama okulun koridorlarının bir tarafında Bulgarların kahramanları diğer tarafında ise Rusların kahramanları yer alıyordu.” olarak ifade etmiştir. **Nuri** ise sınıflarının en fazla 25 kişilik olduğuna değinmiş ve “Sınıflarımızda hatırladığım Todor Jivkov yoktu ama Georgi Dimitrov’un resmi vardı. Hristo Botev’in resmi vardı sınıfımızda. Bizim mesela şimdi burada Türkiye’de sınıflar çok kalabalık 30-40 kişilik sınıflar var. Bizim o dönemde öyle kalabalık sınıflarımız yoktu. En fazla 22 bilemedin 25 kişi vardı. Diyelim sınıf 25 kişiyi geçti hemen a, b, c, d bu şekilde birçok şubeler vardı. Sınıfı hemen bölüyorlardı yeni şube açılıyordu. 5- 6 tane sınıfımız vardı böyle bölünen. Orada çocukların okumasına çok değer veriyorlardı. Çünkü sınıf kalabalık olduktan sonra öğretmen pek ilgilenemeyeceği için çocuğun kafası başka yerde olacak diye bölüyorlardı sınıfları.” şeklinde dile getirmiştir.

5.2.3. Sınıfların Mevcudu ve Türk-Bulgar Öğrencilerin Dağılımı

Katılımcılar Türk- Bulgar öğrencilerin dağılımı ile ilgili olarak liseye kadar köylerindeki okullarda okuduklarını be nedenle Türk nüfusu yoğun olduğu için çok fazla Bulgar arkadaşları olmadığını belirtmiştir. Ancak liseye geçtiklerinde Bulgar öğrenci nüfusunun merkezi bir noktada okumaya başladıklarından dolayı artmaya başladığını ifade etmişlerdir. Liseye kadar genelde Türk arkadaşlarıyla eğitim aldığını belirten **Naim**: “Ortaokulda en fazla 14 kişilikti sınıfımız. Bulgar yok denecek kadar azdı bizim okulda. En fazla 2-3 Bulgar öğrenci vardı. Onlar da zaten Bulgar öğretmenlerin çocuklarıydı. Lisede dağ köylerinden şehirlere okumaya gittiğimiz için bu durum oralarda değişiyordu. Şehir merkezlerinde Bulgar aileleri daha fazla olduğu için orada Bulgar Türk öğrenciler daha karışık. Köy okullarında bu oran daha azdı.” şeklinde dile getirmiştir.” Benzer ifadelere yer veren katılımcılardan **Kadriye**: “Bizim köyde Bulgar yoktu. Türk köyü olduğu için Türkler ortaokulda daha yoğun Bulgarlar vardı, nasıl vardı babasının tayini çıkmıştır köye öğretmendir veya annesinin tayini çıkmıştır doktordur, öğretmendir, mühendistir öyle Bulgar

arkadaşlarımız vardı. Ama onlar da zaten Türkçeyi bizden daha iyi konuşurlardı. Liseye girerken zaten sınavla liseye geçiyorsun karışık oluyorsun o nedenle Bulgarlar var Türkler var Pomak vardır yine onlar var karışık oluyorsun lisede.” olarak ifade etmiş, ailelerinin tayinleri nedeniyle köylerinde eğitime devam eden Bulgar arkadaşlarından bahsetmiştir. Bir önceki katılımcıyla benzer ifadelere yer veren **Nuri**: “Bizim köydeki okulumuzda Bulgar hiç yoktu. Ortaokulda hep Türk arkadaşlarımız vardı. Mesela öğretmenler gelirdi, Kırcaali’den Filibe’den falan. O kendi çocuğunu getirince 1-2 tane Bulgar oluyordu ama o da her okulda olmazdı. Lisede ise Bulgar arkadaşlarımız vardı.” şeklinde ifade etmiştir. Diğer katılımcılarla benzer noktalara değinen bir başka katılımcı **Aysel** ise “Biz isimlere yani isimlerimizin baş harflerine göre sıralanırdık. Benim ismimin baş harfi alfabedeki son harfti. Ben o yüzden 35 numaraydım. En çok 35-36 kişilikti sınıflar. Bazı sınıflarda sayı biraz daha düşüyordu. Liselerde de öyleydi sınıflarımız. Sınıflarımızda bizim dönemimizde Türkler daha fazlaydı. Bizim bölgede Türk daha çoktu. Biz kendimizi Türkiye’de gibi hissediyorduk. Çok Bulgar yoktu. 30 kişiden sınıfta 10 kişi anca Bulgar oluyordu. Lisede Bulgarlar biraz daha fazlaydı. Liseyi şehir merkezinde okuduğumuz için.” şeklinde ifade etmiştir. Katılımcılardan **Nesrin** ise ticaret meslek lisesinde okumuş olduğunu belirtirken, burada yoğun olarak Bulgar öğrenciler olduğunu onların da akademik başarılarının daha yüksek olduğunu şöyle dile getirmiştir “Ortaokuldayken biz Türk köyünde olduğumuz için Türkler yoğunluktaydı. Ama ben liseyi Haskovo’da okudum. Orada biz sadece 2 Türk’tük sınıfta. Sınıf mevcudu 26 kişi gibiydi biz sadece 2 Türk vardık. Orada Türkleri pek sevmiyorlardı ya seninle iyi anlaşılanlar da oluyordu. Ama çok fazla sevmeyen de vardı. Zaten orası ticaret meslek lisesiydi. Orada okumak biraz zordu. Benim ortaokulda notlarım iyi olduğu için orayı kazanmıştım. Bizim Türklerden çok az insan vardı ticaret liselerinde ekonomi üzerine okuyorsun ya. Büyük bir okul orası 5-10 tane Türk anca vardır toplansan. Ben orada çok zorlanmıştım okurken. Bulgarlar çünkü çok bilgiliydi, çok hızlıydı, çok hızlı kavıyorlardı. Ben durmadan çalışıyordum ki anca yakalıyordum onları zaten sürekli çalışman gerekiyordu yakalamak için.” Katılımcı ayrıca Türk öğrenciler olarak aradaki farkı kapatmak için daha fazla çaba ve emek sarf etmek zorunda olduklarını vurgulamıştır. Türklerin yoğun olarak yaşadığı bir bölgede eğitim aldığını ifade eden diğer bir katılımcı **Fatma**: “İlkokulda en fazla 30 kişilik bir sınıfım vardı. 30 kişilik bir sınıftı ortaokulda da. Lisede bir ara 36 kişi gibi bir mevcut oldu. Ben Razgrad İşperih bölgesinde yaşadım. Deliorman derler bizim bölgeye. Bizim bölgede o yüzden daha çok Türk vardır. 5-6

aile Bulgar vardı onun dışında herkes Türk'tü. O Bulgarlar da çok güzel Türkçe konuşurlardı bazen ayıramazsın Türk mü Bulgar mı diye o kadar akıcı konuşuyorlardı.” şeklinde belirtirken ayrıca Bulgar öğrencilerin Türkçeyi çok iyi konuşabildiklerine değinmiştir. Zeynep: “Sınıflarımızda yine 30-32 kişi vardı. Etraf köylerden toplanıyordu okula. Okulumuz büyüktü çünkü. Bulgar arkadaşlarımızda vardı sınıflarımızda. Bulgar Türk karışık okuduk.” şeklinde ifade etmiş, ortaokulda Türk arkadaşlarının yoğunlukta olduğunu lisede ise Bulgar arkadaşlarının arttığını ifade etmiştir. Mümin yine lisede Bulgar arkadaşlarının daha fazla olduğunu şöyle aktarmıştır “İlkokulu okurken 4. Sınıfa kadar genellikle Türk'tü herkes. Sonra ortaokulda Bulgar arkadaşlarımız oldu. Ortaokulda sınıfımızda 10 kadar Bulgar arkadaşımız vardı. Liselere geçtiğimizde ise Bulgarlar çoğalıyordu. Biz lisede sınıfta 8 Türk arkadaşlık. Geriye kalan herkes Bulgar'dı.”

5.2.4. Türk-Bulgar Öğrencilerin Sosyal İlişkileri

Katılımcılar sınıf arkadaşlarıyla aralarındaki sosyal ilişkiler ile ilgili genel olarak Bulgar arkadaşlarıyla iyi anlaştığını belirtmiş, fakat Türklerin baskı altında olduğu dönemlerde fikirlerini rahatça ifade etmekten korktuklarını bazı noktalarda Bulgarlar ile bu konuda sorun yaşadıklarını dile getirmiştir. Türk bir öğrencinin Bulgar bir öğrenci gibi fikirlerini rahatça ifade edemediğini aktaran katılımcılardan Naim: “Biz Bulgar arkadaşlarımızla anlaşabiliyorduk ama her yerde bir milliyetçilik olduğu gibi orada da vardı. İllaki bir uç nokta bulunduğu zaman kavgalar çıkıyordu. Biz Türklüğü savunduğumuz için onlarda burası Bulgaristan o yüzden bazı kurallara uyacaksınız, Türkçe konuşmayacaksınız dedikleri için bazı konularda sıkıntılar yaşıyorduk Bulgarlarla. Ama genel olarak okul içinde büyük bir problem olmuyordu. Ama genel olarak zaten Türkler bir baskı altındaydı. Özellikle lisede bir öğrenci o liseye gittiğinde o baskıyı hissedeceğini bildiği için bazı şeyleri içinde saklı tutuyordu. Bir Bulgar gibi rahat olamıyordu. Başına bir iş gelir diye korkuyordun. Orada bir baskı altındasın ve o dönemde bir Bulgar öğrenci gibi daha rahat fikirlerini ifade edemiyordun. Her an bir şey olursa korkusu vardı.” şeklinde dile getirmiştir. Katılımcılardan Bilal benzer noktalara değinerek Türklere yönelik başlatılan baskı döneminde bu durumun olumsuz yanlarını hissettiğini belirtmiştir “Hala görüştüğüm Bulgar arkadaşım var kardeş gibiydik. Asimilasyona kadar herkes çok iyi anlaşıyordu. Benim liseden Bulgar arkadaşım vardı onlara yemeğe giderdik. Çok iyi Türkçe konuşurdu. Çok iyi anlaşırdık. Hiç öyle Müslüman- Hristiyan ayrımcılığı yoktu. En

azından benim okuduğum şehirde yoktu. Belki bazı yaşlılar ve tutucularda olabiliyordu. Bizzat sana yönelik söylemler olmazdı. Sonradan başladı ve yoğunlaştı.”

Zeynep ise bir önceki katılımcılarla benzer ifadelere yer vermiş ve şöyle aktarmıştır “Bulgar arkadaşlarımızla aramız iyiydi. Ben bir sıkıntı yaşamamıştım. İsim değiştirme sürecinde ise bazı sıkıntılar yaşandı ama benim okuduğum dönemde Bulgar arkadaşlarımızla herhangi bir sorunumuz yoktu.” Bulgar arkadaşlarının Türk arkadaşlarıyla iyi anlaşmak istese bile bazı ailelerin Türklere karşı olumsuz tutumunun arkadaşlık ilişkilerini etkileyebildiğini ifade eden **Nuri**: “Onlarla biraz ters düşüyorduk. Anlaştığımız zamanlarda oluyordu ama ırklar başka olunca ters düşüyorduk bazen. Kafalar pek uyuşmuyordu. Bulgar çocukları aslında iyiydi. Bize ayak uydurmaya çalışıyorlardı. Azınlıktı onlar zaten. Bizim Cebel’de mesela okulumuz çok büyüktü 4 katlı neredeyse 1000 kişilik bir okuldu. Bulgar çocukları bizimle arkadaşlık yapmak istiyorlardı ama anne babaları azılı Türk düşmanı olduklarından dolayı tehdit ediyorlardı çocukları. Çocuklarını bizden Türklerden uzaklaştırmaya çalışıyorlardı. Okulda mesela 1000 öğrenci varsa 700 -800 kişi Türk’tü onlar azınlıktaydı. Bizim Cebel’de öyleydi. Ama kasabadan kasabaya değişiyordu. Mesela Kırcaali’de Bulgarlar daha fazla olabiliyordu. Ama nereye gidersen git Kırcaali’den Haskovo’ya kadar her yer Türk’tü.” Şeklinde ifade etmiştir. **Hatice** ise sınıf arkadaşlarıyla çok iyi anlaştıklarını şu sözleriyle dile getirmiştir “Sınıf arkadaşlarımızla iyi anlaşıyorduk aramızda öyle büyük bir problem olmuyordu, genelde iyi anlaşırdık. Ortaokulda biz Türk köyünde okuduğumuz için bizim sınıflarımızın hepsi Türk’tü. O yüzden bir sıkıntı yaşamamıştık. Lisede ise yarı yarıya olmuştu yani sınıfın yarısı Türk yarısı Bulgar’dı. Bizim sınıf çok çalışkandı. Bizim sınıftan hep öğretmen, mühendis, avukat örnek kişiler çıktı. Arkadaşlarım hep meslek sahibi oldular. İyi vakit geçirmiştik eğitimimiz boyunca.” **Gülseren** ise iki farklı kültürün değişen özelliklerine değinmiş ve düşüncelerini “Bulgar arkadaşlarımızla aramız çok iyiydi çok iyi anlaşıyorduk. Aramızda böyle siyasi ve politik olayları konuşmak veya kavga etmek gibi bir olay yaşanmıyordu. Türk gelenek ve görenekleriyle Bulgarların kendine has gelenek ve görenekleri farklı olduğu için o tarz noktalarda bir değişiklik görülüyordu ama onun dışında iyi anlaşıyorduk.” şeklinde dile getirmiştir.

5.2.5. Okul Kıyafetleri

Katılımcıların geneli tek tip okul kıyafetleri olduğundan bahsetmiş, ilkokuldayken mavi, ortaokula geçtiklerinde ise kırmızı boyun bağlarının takıldığını belirtmişlerdir. Komünist rejimde okuldaki teşkilat işleri ilkokul 1. sınıfta çavdarçe olarak isimlendirilir mavi boyun bağı bağlayarak başlarken, ilkokul son sınıfta bu üyelik durumu piyoner olur ve ortaokul son sınıfına kadar devam ederdi (Demirhan,2020, s.15). Son kademedede ise komsomol üyesi olurlarken katılımcıların değiştiği nokta bunun için bir sınava girdikleri, kendilerine komünizm ile alakalı sorular sorulduğu olmuştur. 15 yaşında başlayan komsomol üyeliği 30 yaşına kadar devam eder ve gençlik teşkilatında yer alanlar bazı sorumluluklar üstlenirdi (Demirhan, 2020, s.15). Komsomol üyesi olduklarında komünist partinin gençlik örgütünün bir üyesi sayıldığını belirten katılımcılar kendilerine bazı görev ve sorumluluklar verildiğine vurgu yapmışlardır. Cebeci (2015) Piyoner kelimesinin Fransızcada öncü demek olduğundan bahsetmiş, Bulgarcada da aynı anlamda kullanılarak bu teşkilatın öğrencilere öncülük, çalışkanlık aşlamaya çalıştığını ve bu sayede komsomol üyesi olduklarında parti için çalışmaya hevesli, parti liderlerine saygı duyan kişiler yetiştirmeyi amaçlayan öncü teşkilat olduğuna değinmiştir. Katılımcılardan **Naim**: *“Okullarda tek tip kıyafet uygulaması vardı. Erkek öğrenciler siyah pantolon ve beyaz gömlek giyyorduk. 4. sınıfa kadar mavi fular takıyorduk. Zaten öğrencinin hangi sınıfta olduğu veya ilkokul mu ortaokul mu hangi seviyede olduğu o fulardan belli oluyordu. 4. sınıftan sonra kırmızı fular takılıyordu. Herkes tek tip giyinirdi. Erkek-kız herkes o fuları takmak zorundaydı. Herkes tek tip kıyafet giyyordu o fular rengine göre de kademelerimiz belli oluyordu.”* Şeklinde ifade ederek her kademe için değişen boyun bağından bahsetmiştir. Bu konuda benzer ifadelere yer veren katılımcılardan **Emine** *“Kızlar olarak siyah pileli etek beyaz gömlek giyyorduk. İlkokula başlayınca mavi boyun bağı takardın o çavdarçe oldun demekti. Sonra kırmızı olurdu ortaokula geçerken o piyoner oldun artık demekti. Ortaokul sonunda komsomol olurdun. Yani komünist partinin bir gençlik üyesiydin.”* Şeklinde belirtirken buna paralel olarak **Türkan**: *“Ortaokullarda da lisede de tek tip kıyafet vardı. Kızlar için beyaz gömlek ve pileli etek. Bu şekilde herkes tek tip giyinirdi kesinlikle serbest kıyafet gibi şeyler yoktu. Herkes okula tek tip gelirdi. Bizim dönemimizde her kademe için de bu şekildeydi kıyafetler.”* Olarak ifade etmiştir. Katılımcılardan **Aysel** bunlara ek olarak beden eğitimi derslerinde de yine aynı şekilde herkesin tek tip kıyafeti olduğunu, atlet

ve şortlarla beden eğitimi derslerine katılmak zorunda olduklarını şöyle aktarmıştır

“Okul kıyafetleri herkesin aynıydı. Tek tip kıyafet giyiyorduk. Beden eğitimi derslerimizde de formalarımız vardı. Kendimiz alırdık onları ama tek tip giyinmek zorundaydık. Öyle istediğin eşofmanı, kıyafeti giyip gelemezdin. Mesela beden dersinde atlet ve şort giyiyorduk. Şortlarla eğitim görüyorduk. Kış mevsiminde eşofman yazın şortlar vardı. Bir de okul kıyafetlerinde boyun bağları bulunurdu. Onlar o öğrencinin hangi kademedede olduğunu gösterirdi. İlkokulda maviydi, ortaokula geçince kırmızı renkti. Lisedeyken önlüklerimiz vardı. Siyah önlük beyaz yakalarımız vardı. Bütün liseler öyleydi. Erkekler ceket pantolon giyiyordu. Kızlar önlük giyerdi.”

Ayrıca beden eğitimi derslerinde beyaz çorap ve spor ayakkabı ile derse katılmak zorunda olduklarını çavdar ise mavi şort beyaz atlet, piyoner ise kırmızı şort ve beyaz atlet giydiklerini ifade eden diğer bir katılımcı **Nuri**: “Okul kıyafetleri konusunda çok disiplinliydik. 3. Sınıfa kadar mesela mavi fular onu takıyorduk beyaz gömlek üstüne. Bize çavdar diyorlardı. Mesela burada askere er diyorlar biraz kıdemli olunca değişiyor öyle kademe kademeydi. 3. sınıfa kadar çavdardın mavi fular takıyordun onu takmazsan okula almıyorlardı. Mecburiydi. 4. sınıftan 8. sınıfa kadar kırmızı fular oluyordu piyoner derdik. Mesela o çocuk okulun önünde veya kasabada gezerken yaşını, sınıfını anlayabiliyordun. 7 yaşında başlıyorduk biz okula. Liseye başladıktan sonra lacivert bir takım elbisemiz vardı. Kolunda bir amblemimiz oluyordu. O takılı olmazsa okula almazlardı. Orada teknikum dediğimiz okullar vardı onların amblemi başkaydı. Ben düz lisede okudum bizim amblemimiz başkaydı. Hristo Botev’in amblemi vardı kolumuzda. O olmadan, lacivert takım elbisen olmadan okula girme şansın yok. 8 sınıfta yanlış hatırlamıyorsam komsomol oluyorduk. En son komsomol üyesi oluyordun. Beden derslerinde ise spor ayakkabı ve sadece beyaz çorap giymen gerekiyordu. Yine çavdarsan eğer mavi şort beyaz atlet, piyonersen kırmızı şort beyaz atlet olurdu. Bütün öğrenciler aynı olmak zorundaydı.”

Şeklinde dile getirmiştir. Katılımcıların üzerinde durduğu diğer bir nokta komsomol üyesi olduklarında komünist partinin bir üyesi sayıldıklarını ve kendilerine belirli görev ve sorumluklar verildiğini olmuştur. Bu konuda katılımcılardan **Mümin**: “İlk dönemlerde çavdarçe vardı. 3. Sınıfa kadardı. Sonra piyoner oluyorsun. Ondan sonra komsomol oluyordun. Sonrasında zaten komünist yapmaya çalışıyorlardı (gülerek). Bir küçük sınav oluyor onda. İşte küçüklerime, büyüklerime saygılı olacağım, görevlerimi yerine getireceğim diye. Sonra sana komsomol üyeliğine kabul edildin diyerek belge gibi bir şey veriyorlar. Sen artık komünist partisinin gençlik örgütü üyesi oluyorsun. Her lisenin

kendine özgü bir kıyafeti olurdu. Bizim siyah takım elbisemiz olurdu. Böyle okul kıyafetinde hangi dönemdeysen ona göre yıldız takılırdı. Ben 4 sene okudum. 4 yıldız vardı kıyafetimde. Ayrıca okulun arması olurdu. Her okulun kendine özgü.” Şeklinde belirtirken, aynı noktalara değinen bir diğer katılımcı **Kadriye**: “Okula ilk başladığın zaman çavdar oluyorsun mavi bir fular takıyorsun senin çavdar olduğun anlaşılıyor. Beşinci sınıfa geçtiğinde ise piyoner oluyorsun kırmızı oluyor bu sefer taktığın fular. Liseye geçtiğinde ise komsomol üyesi sayılıyorsunuz yani komünist partisinin bir üyesi oluyorsun bunu gençlik üyesi gibi düşünebiliriz. Biz o zaman kırmızı kravat takıyorduk. Kız erkek fark etmiyordu. Komsomol olunca bazı etkinlikler oluyor seni çağırıyorlar işte sen bu görevde ol sen şununla ilgilen gibi. Öğretmene yardımcı oluyorsun. Lisede ise kızların lacivert önlük beyaz yaka kıyafetlerimiz vardı.” Şeklinde ifade etmiştir. Bunlara ek olarak boyun bağının bir törene dönüştürüldüğünün ve ilk kademe olan çavdarlara ikinci kademe olan piyoner öğrencilerin boyun bağını bağladıklarını ifade eden diğer bir katılımcı şunları aktarmıştır **Nesrin**: “İlkokuldayken siyah önlük beyaz yakalı mavi boyun bağlarımız vardı. Çavdarçe diyorlardı ilkokuldayken. Ortaokulda kıyafetin yine aynı şekilde devam ediyor sadece boyun bağının rengi değişiyordu kırmızı oluyordu piyoner oluyordun o zaman. Lisede de yine aynı şekilde sadece liseye geçtiğinde komsomol oluyordun artık o partinin bir üyesi olarak sayılıyordun. Bazı işlere katılıyordun, programları düzenliyordun daha aktif olarak yer alıyorsun komsomol üyesi olduğunda. Mesela piyoner öğrenciler çavdarlara takıyorlardı boyun bağını. Hani böyle bir törene çevirme durumları da oluyordu. Komsomol olunca yine sana bazı sorular soruyorlardı. Komsomol olunca tabi biraz siyasi sorular soruluyordu. Komünizmle alakalı temel öğrenmen ve bilmen gereken soruları soruyorlardı. Komsomol üyesi yaparken seni küçük bir sınav gibi bir şey oluyordun.” Katılımcılardan **Bilal** ise eğitim aldığı tarım lisesinde her kademenin taktıkları yıldızlar ile ifade edildiğini belirtmiştir “Okul kıyafetleri erkekler için baret, beyaz gömlek, kravat ve takım elbiseden oluşuyordu. Bunları giymeden okula girilemezdi. Serbest kıyafet uygulaması yoktu. Herkes tek tiptir. Lise 1 de 1 yıldız lise 2 de 2 yıldız takılıyordu. Ben tarım lisesinde okudum. Bizim lisede kademeler o şekilde belli oluyordu.” Partinin ideolojisini yaşatmaları gerektiğine ve önce devlet sloganının çok sık dile getirildiğine vurgu yapan katılımcılardan **Gülseren**: “İlkokul önlüklerimiz vardı. İlkokulda mavi boyun bağı takıyorduk. Üçten sonra o kırmızı renge dönüyordu. Ortaokuldan sonra liseye geçerken artık komsomol üyesi oluyorduk. O zaman da yine önlüklerimizi giyiyorduk. Resmi bayramları kutlamak için, geçiş

törenleri düzenleneceği zaman etek, ceket, kravat takımlarımız oluyordu o zaman onları giyiyorduk. Çok özel ve resmi günlerde giyiliyordu onun dışında önlüklerle gidiyorduk liseye. Komsomol olunca komünist partinin gençlik örgütünün bir üyesi oluyorsun. Sana birkaç bilgi veriyor o partiyle ve partinin programıyla alakalı daha sonrasında bir sertifika gibi bir şey alıyorsun. Bize hep önce devlet diyorlardı. Onların ideolojik bir öğretisi vardı ve ona ailen bile karşı geliyorsa buna izin vermemen o ideolojiyi yaşatman gerekiyordu.” şeklinde ifade ederek sadece resmi gün ve kutlamalarda giydikleri etek, ceket ve kravattan oluşan takım elbiseleri olduğundan bahsetmiştir.

5.2.6. Ritüeller

Eğitim sistemleri formal ve informal unsurlardan meydana gelmektedir. Müdür ve okul idarecileri, öğretmen ve öğrenciler, müfredat programı, dersler, öğretim yöntemleri, eğitim materyalleri vs. formal olanları meydana getirirken, informal unsurları ise ritüeller, çeşitli sosyal pratikler oluşturmaktadır (Giorgetti, 2021). Okullar ise tüm formal ve informal unsurları tutarlı bir şekilde birleştirmeye çalışır. Bu süreçte eğitimin önemli bir parçası olan ritüeller okula kültürel bir kimlik kazandırarak ülkenin gerçekleri ile bir bağlantı oluşturmasını sağlamaktadır (Giorgetti, 2021). Ritüeller millet ve devlet gibi soyut kavramlara farkında olmadan duygusal bir bağlanma sağlanmasında etkilidir. Bu sebeple okullar kendi rızaları ile bir sadakat ve itaat ortamı oluşturmak için ritüellere başvururlar (Meşeci, 2007). Bu sayede ritüeller ideal olarak görülen toplumsal düzeni sağlamaya çalışırken, verilmek istenen değerleri aktaracak mekanizmalar oluşturur. Bu sayede değerlerin içselleştirilmesi sağlanır (Gündüz, 2016). Bayramlarda yapılan tören ve kutlamalar, marşlar söyleme ve şiir okumaları, resmi geçitler, and ve törenler, selamlama tarihi şahsiyetleri anma şeklinde kendini gösteren ritüeller, maddi ideolojik ve kültürel uygulamaları somutlaştıran, bu davranışlara anlam katan belirli rolleri ve tutumları ifade etmeye yardımcı olan çok yönlü eğitsel unsurlardır. Katılımcılar önemli gün ve haftalarda çok coşkulu kutlamalar yaptıklarını, bu törenlerde sınıf süslemeleri yapıldığını, marşlar ve şiirler okunduğunu, drama gösterileri yapıldığını, satranç ve spor müsabakaları düzenlendiğini ve geçit törenleri yapıldığını belirtmişlerdir. Bu tören ve kutlamalarla ilgili olarak **Naim:** “*Bulgaristan’ın her milli bayramında istisnasız törenler kutlamalar yapılırdı. Bunlar sosyalizmin uyulması gereken bazı kurallarıydı ve bazı özel günlerinde törenler muhakkak ki yapılırdı. Herkesin de eksiksiz bu törenlere*

katılması sağlanırdı. Önceden sınıf süslemeleri bayraklar hazırlanırdı. Aynı Türkiye'deki kutlamalar gibi olurdu. Ben mesela spor müsabakalarına katılmışım. Satranç, koşu bu tarz etkinlikler olurdu onlara sürekli katılırdık. Tabi o dönemlerde Bulgarların milliyetçilik duyguları üst seviyede idi. O sosyalizm rejiminden dolayı yani onun baskıcı rejiminden dolayı çocuklar buna uygun yetişsin diye onların marşları söyleniyordu, süslemeleri yapılıyordu.” şeklinde dile getirerek rejimin bazı gerekliliklerine uygun hareket edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Katılımcı kendisinin de spor müsabakalarına katıldığını, satranç, koşu gibi etkinlikler yapıldığını ifade etmiştir. **Gülseren** ise 3 Mart, 24 Mayıs gibi önemli günlerin kutlandığına dikkat çekmiş ayrıca çok coşkulu kutlama ve gösteriler yaptıklarını şu sözlerle dile getirmiştir “Çok coşkulu olarak kutlanıyordu. Bize çok yoğun olarak kutlatırlardı. Mutlaka bir şiir ezberlersin, bir şarkı söylersin. Bizi sınıfça sıra sıra dizerlerdi. Gösteriler düzenlenirdi. Belediye başkanları falan gelir tribünde otururdu, geçit törenleri düzenlerdik. Asker gibi sıra halinde geçit töreni düzenlenirdi. Elimizde bayraklar olurdu. Halka da resmî tatil olduğu için onlar da katılırdı. 3 Mart Osmanlıdan Kurtuluş Günü, 24 Mayıs Kiril ve Methodiy Alfabe Günü, 1 Mayıs İşçi Bayramı bunları çok coşkulu kutlardı. Bizim de aynı coşkuyla kutlamamızı isterlerdi. Ayrıca kendi dini bayramlarını da kutlatırlardı. O en nefret ettiğim şeydi. Yumurta boyama falan yapılırdı. Bize yakın Bulgar köyü vardı. Onların geleneksel kıyafetlerini giydirirlerdi okulda bize. O Bulgarların yaşadığı köye götürür onların oyunlarını oynatır, şiirlerini, şarkılarını söyletirlerdi. Orada yumurtaları toplar eve dönerdik. Eve geldiğimde bütün yumurtaları atardım. Onların geleneksel kıyafetlerini giymek, şarkılarını söylemek, oyunlarını oynamak istemezdim. O bana ait değildi. Ben kendi bayramlarımı kutlayamazdım. Ama kendi bayramlarını coşkulu kutlatırlar ve bize de entegre etmeye çalışırlardı.” Katılımcının ayrıca okulda Bulgarların geleneksel kıyafetlerini giyip Bulgarların yaşadıkları köye giderek gösteriler düzenlediklerini ve bu durumdan hiç hoşnut olmadığını çünkü kendi bayramlarını aynı coşkuyla kutlayamadığını vurgulaması bu konuda önemlidir. Bu dönemde tüm toplumun törenlere katılması zorunlu tutulurken, kurumlar da kendi amblem ve bayrakları ile geçit törenleri düzenlerdi (Güler, 2014). Benzer noktalara değinen bir diğer katılımcı **Türkan:** “Türkiye’de milli bayramlarda olduğu gibi Bulgaristan’ın önemli günlerinde okullarda etkinlikler yapılıyordu. Sınıfları süslerdik. Bayraklar asardık. Okullarda da oluyordu, okulun dışında meydanlarda da yapılıyordu kutlamalar. Türkiye’deki gibi bayraklar alınır, şiirler okunurdu.” olarak ifade etmiştir. Aysel

ise önemli günlerde sınıf süslemeleri, drama ve gösteriler yaptıklarını belirtmiş ayrıca Bulgaristan'ın Osmanlı'dan kurtuluş günü olarak kutladığı 3 Mart gününe değinerek şunları dile getirmiştir *“Önemli günlere çok kıymet verirlerdi. Biz o günlerde sınıfları süslerdik. Ondan sonra bayrakları alırdık. Şarkılar, şiirler söylerdik. Drama olurdu. Aynı Türkiye’de yapılan kutlamalar gibi kutlamalarımız olurdu. Herkes bir şiir öğreniyordu o günle alakalı. Bizim okulun sinema salonu vardı. Okula aitti. Orada gösteriler yapıyorduk. 1 Mayıs, 9 Eylül’de kutlamalar olurdu. Osmanlı’dan kurtuluşu bizim dönemimizde çok kutlamazlardı ama bizden sonra sanki, o isim değişikliğinden sonra daha çok kutlamaya başladılar. Hatta ben kıızıyordum kendime o günde doğmuşum diye. 3 Mart benim doğum günüm. Anneme derdim başka bir günde doğuramadın mı beni diye.”* 1 Mayıs İşçi Bayramı, 9 Eylül 1944 Sovyetlerin Bulgaristan’a girmesiyle sosyalist rejime geçişin kutlandığı 9 Eylül gibi tarihlerin de kutlandığı belirtilmiştir. 1970’li yıllarda hükümetin ateist politikası hız kazanmış, yeni sosyalist toplumda eski örf, adet ve geleneklere yer olmadığı belirtilirken ateist-sosyalist merasim sisteminin yerleşmesi ve tam katılımın sağlanmasına yoğunlaşmıştır. Bu durum dini kutlamaların yerini 9 Eylül, 8 Mart ve milli bayram kutlamalarının almaya başlamasına neden olmuştur (İmamoğlu, 2011 s.110). Aynı kutlamalara değinen bir diğer katılımcı **Zeynep:** *“Evet kutlamalar yapılıyordu. Her sene 1 Mayıs, 24 Mayıs kutlanıyordu. Daha sonrasında 9 Eylül tarihi kutlanıyordu. 3 Mart kutlanırdı o tarihi Osmanlı’dan kurtuluş günü olarak kutluyorlardı. Okul kıyafetleri ile geçiş yapıyorduk, geçit törenleri oluyordu. Tribünlere büyükler geliyordu izlemeye.”* Benzer şekilde geçit törenleri düzenlendiğini ifade eden katılımcılardan **Mümin:** *“Çok kutlama yapılırdı. 24 Mayıs’ta Kiril alfabesinin kutlama günü oluyordu. 1 Mayıs’ta emek bayramını kutlardık. 9 Eylül komünizmin kurulduğu günü kutluyorduk. 9 Eylül Sovyetlerin Bulgaristan’da komünizmi kurduğu gün. Onu kutlardık. Çok coşkulu kutlardık. Yürüyüşler olurdu elimizde bayraklarla. Büyükler izlerdi. Geçit töreni yapardık. Ayı ayrı tüm okullar, fabrikalar, hastaneler, işyerleri herkes kendi bayraklarıyla titiz ve temiz bir şekilde kıyafetlerini giyerek geçit törenine katılırdı. Son zamanlarda 3 Mart Osmanlıdan kurtuluş gününü daha yoğun bir şekilde kutlamaya başlamışlardı. Bizim dönemimizde o kadar kutlanmazdı.”* Katılımcı ayrıca 3 Mart Osmanlıdan Kurtuluş gününü son zamanlarda daha yoğun bir şekilde kutladıklarına değinmiştir. Katılımcılardan **Nesrin:** *“Kutlamalar oluyordu güzel bir şekilde temiz bir şekilde giyiniyorduk. Şiirler okunuyordu, yürüyüşler yapılıyordu, geçit törenleri yapılıyordu. 1 Mayıs’ta, 24 Mayıs’ta bayraklar tutarak*

meydanlarda yürüyüş yapıyorduk. '' Şeklinde ifade ederken, benzer ifadelere yer veren diğer bir katılımcı **Süleyman**: ''9 Eylül'de, 1 Mayıs'ta yoğun kutlamalar yapılıyordu. Onlar bu kutlamalara bizim de ayak uydurarak onların milli bayramlarını coşkuyla kutlamamızı istiyorlardı. Bize onu dayatmaya çalışıyorlardı. 24 Mayıs falan bize kutlatıyorlardı yani kendi milli bayramlarını kendi önemli günlerini bizde kutluyorduk okullarda falan. Çünkü çok coşkulu bir şekilde bunu bir tören haline getirerek kullanırlardı.'' şeklinde aktarmıştır. **Kadriye** ise o dönemde yaptıkları tören ve kutlamalar ile ilgili olarak şunları dile getirmiştir ''Çok güzel etkinlikler yapılıyordu. İşte 1 Mayıs falan çok coşkulu kutlanıyordu. Mesela burada 23 Nisan, 19 Mayıs Türkiye için önemli tarihler ise ve kutlanıyorsa Bulgaristan'ın da önemli günleri vardı. 3 Mart Osmanlı'dan kurtuluşu kutluyorlardı. Kiril ve Methodiy Kiril alfabesinin günü vardı 24 Mayıs onu kutluyorlardı. İşte geçiş törenleri, şiir okumaları böyle etkinlikler yapılırdı. 8 Mart Dünya Kadınlar gününü kutluyorduk, yılbaşı kutlanıyordu. Okulda kutlanan etkinliklerdi bunlar. Komünizme özel kutlamalar yapıyorduk yani mesela şimdi kitaplardan okuyorsunuz belki bazı kitaplarda anlatılır ya sosyalizm sisteminin nasıl olduğunu, böyle bir kafanızda canlandıran kitaplar, romanlar vardır. Onun gibi düşünebiliriz yani bayrak çekme töreni, marş, yürüyüş, selamlama. Yani her şey böyle çok disiplinli olacak, tam saatinde olacak, sisteme uygun olacak. Bizim törenlerimizde o nedenle tamamen sosyalist sisteme uygun düzenleniyordu. Ben mesela 2016 yılında Küba'ya gittim. Oraya geldiğim an kendimi o dönemin Bulgaristan'ında hissettim. Ya bir baktım beyaz gömlek, lacivert etek, kırmızı fular takmışlar direkt eskilere gittim. Dedim hatta bizim piyoner buraya gelmiş. Marş marş gideceksin yani törenlerde. Sağa dön sola dön hizaya geç gibi komutlar, uygun yürüyüşler, müsabakalar hep o sosyalizm sistemini hissediyorsun. Yani tabii biz o sistemin içerisinde büyüdüğümüz için dış dünyaya açılınca farkına varıyorsun bu sistem neydi başkalarının nasıl bir sistemi varmış. Ben Küba'ya gittiğimde mesela hemen dedim ki evet burada hala bazı şeyler hiç kesilmeden devam ediyor. Bulgaristan tabii biz göç ettikten bir süre sonra sosyalizm sistemini bıraktı ve demokrasiye geçiş gibi bir sürece girdi. Sınıfları falan da süslerdik. Hani Türkiye'de nasıl öğrenciler sınıflarını süsler o bayramı hissederler biz de öyle sınıf süslemeleri yapardık. Hidrellez de çok kutlanırdı mesela bizde çok önem verirdik hidrellez kutlamalarına bizim köylerde kutlardık.'' Katılımcı kutlamaların benimsenen sisteme uygun olacak şekilde bir nizam, disiplin içerisinde olmasına dikkat edildiğini belirtmiştir. Ayrıca kutlama ve törenlerin, bayrak çekme, geçit töreni, selamlama, uygun yürüyüş ve komutlar eşliğinde yapıldığı değinilen bir

başka nokta olmuştur. Katılımcılardan **Fatma**: ‘‘Bir öğretmen sadece okuldaki ve dışarıdaki organizasyonları düzenliyor sadece görevi oydu. Mesela okuldan hangi öğrenciler yarışmaya katılacak, nasıl bir organizasyon düzenlenecek. Yarışmaları takip eder, farklı bölgelerde yarışmalar düzenler. Okulda sadece bunlarla ilgilenen bir kişi oluyordu. Sanırım onun lise mezunu olması yeterliydi bununla ilgilenmek için.’’ şeklinde dile getirerek ayrıca okullarında yapılacak tören ve kutlamalarla ilgilenen, yarışma ve organizasyonlar düzenleyen bir yetkilinin olduğunu belirtmiştir. Sınıflarının bu tören ve kutlamalar için bir lider önderliğinde hazırlandıklarını ve tören günü jüri önünde gösterilerini sergilediklerini belirten katılımcı **Nuri**: ‘‘Her sınıfın bir lideri olurdu. Çalışmalar yapardık. Sonra jüriye çıkıyorduk. Jüriler puan veriyordu her sınıfa. Sonra uzun asfalt bir yolumuz vardı. Kasabada marş eşliğinde geliyorduk. Onların önlerine geldikten sonra lap lap yapıp duruyorduk. Sonra sağ dön sola dön yapıyorduk. Ondan sonra onların önünde durup bir şarkı söylüyorduk. Sonra jüriler puan veriyordu. Birkaç gün sonra da belli oluyordu hangi sınıfın birinci kaldığı. Öyle yarışma gibi bir şey düzenleniyordu.’’

Katılımcılar Bulgaristan’ının milli marşının mutlaka öğrenildiğini aktarmış, ayrıca Bulgarların önemli isimleri olan Vasil Levski, Hristo Botev, İvan Vazov gibi şair ve yazarların şiirlerini ezberlediklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca komünizm ile ilgili öğrenmeleri istenen metinler olduğuna, Georgi Dimitrov, Lenin gibi tarihi şahsiyetlerin hayat hikayelerinin anlatıldığına ve okutulduğuna değinmişlerdir. **Naim** bu konuda şunları dile getirmiştir ‘‘Bulgaristan’ın kendi bizdeki İstiklal Marşı gibi bir marşları vardı. Bunun dışında 2-3 tane önemli milli kahramanlarının Levski, Botev gibi onların hikayeleri, şiirleri vardı. Her öğrenci muhakkak onları bilmek zorundaydı. Onları ezberlemek zorundaydın. Bunlar daha çok Osmanlı’dan nasıl kurtulduklarına dair, onlara karşı milli kahramanlarının nasıl mücadele yürüttükleri, nasıl bağımsız olduklarına dair Bulgaristan’ı nasıl geri kazandıklarına dair metin ve şiirlerdi.’’ Benzer ifadelere yer veren bir başka katılımcı **Türkan**: ‘‘Özellikle Bulgaristan’ın milli marşını ezberletirlerdi bize. O marş herkesin bilmesini isterlerdi. Bulgaristan’ın milli marşına çok önem veriyorlardı. Osmanlı’dan kurtuluş ve bağımsızlıkla ilgiliydi bunlar daha çok. Yani esaretten kurtulduk, özgürlüğe kavuştuk gibi. Komünizm dönemi ile ilgili şeyler tabii şiirler yine bilinirdi. Ayrıca Georgi Dimitrov’un hayatı, komünizm döneminin tarihi bunları bilmen lazımdı.’’ Katılımcılar Bulgaristan’ın milli marşının öğrenilmesi gerektiğini yine bir diğer katılımcı şöyle ifade etmiştir **Aysel**:

‘‘Bulgaristan’ın da Türkiye’de olan İstiklal Marşı gibi bir marşı vardı. Bulgaristan’ın marşını öğrenirdik. Osmanlı ile pek ilgisi yok aslında işte Bulgaristan’ın kurtuluşunu, 1944’ten sonra komünizm geldi ya onu yansıtıyordu daha çok. Osmanlı ile ilgisi olduğunu hatırlamıyorum onun.’’ **Kadriye** ise Bulgaristan’ın marşının ezberinde kalan bir kısmını paylaşmış ‘‘Bulgaristan’ın milli marşını öğrenmek zorundaydım. Biraz söyleyebilirim aklımda kalanları size ‘‘*Gorda Stara planina, do ney Dunava siney, slintse Trakiya ogryava, nad Pirina plameney şeklinde gider. Yani Ey görkemli eski dağlar, yanında Tuna parlar, Trakya’nın üstüne güneş parlar, Pirinin ötesine alevler saçar. Bulgaristan’ın güzelliklerinden, eşsizliğinden bahseder.*’’ Bulgaristan’ın milli marşına değinen bir diğer katılımcı **Nesrin**: ‘‘Evet bizim de o dönemde öğrenmemiz gereken Bulgaristan’ın marşı vardı. Aynı Türkiye’deki İstiklal Marşı gibi onların da bir marşı vardı ve onu herkesin öğrenmesi gerekiyordu. O marşta daha çok Bulgaristan’ın tepelerini, dağlarını, güzelliklerini, Bulgaristan’ın önemini falan anlatıyordu.’’ Katılımcılardan **Hatice** ise okulda öğrenmeleri istenen yazar İvan Vazov’un bir şiirine değinmiş ve ‘‘Evet Bulgarların da kendi milli marşı var onu öğretiyordu herkese. Hatta bir şiiri de ezberletiyorlardı bize. İşte ben Bulgar’ım severim Bulgaristan’ın dağlarını, ormanlarını gibi böyle bir şiirdi onu herkes ezberlerdi.’’ Şeklinde ifade etmiştir. Benzer noktalara değinen diğer bir katılımcı **Mümin**: ‘‘Bulgaristan’ın milli marşını ilk olarak ezberledik. Hristo Botev gibi yazarların şiirlerini ezberletirlerdi bize. Daha sonrasında komünizm öven, yücelten metin ve şiirleri ezberledik.’’ **Gülseren** ise ‘‘Evet Bulgaristan marşı vardı. Bize onu öğretirlerdi. Bulgaristan’ın özgürlüğünden eşitliğinden güzelliğinden bahsederdi.’’ şeklinde dile getirmiştir.

5.2.7. Rutinler

Rutin günlük hayatta sürekli tekrarladığımız, alışkanlık haline gelen, yaşamın düzenini ifade eden işlerdir (Akgün, 2013). Uyanma ve uyuma zamanı gibi bilinçaltı rutinleri olduğu gibi kişilerin kasıtlı olarak tekrarladığı, öğrenilen rutinler de günlük hayattaki çeşitli rutinler arasında gösterilebilir (Keleş ve Yurt, 2019). Eğitim ortamlarında kullanılan rutinler ise çocukların sosyal ortama uyumunu kolaylaştırırken, okul ortamındaki sosyal organizasyonu sağlamış olur (Akgün, 2013). Eğitim ortamlarında kullanılan farklı rutinler ise çocukların motivasyonlarını ve yapılan etkinliklere katılımlarını arttıran olumlu bir etkiye sahiptir (Wright, 2014). Yapılan rutinler sosyal ve duygusal gelişim üzerinde de olumlu bir etki yaratmaktadır (Keleş ve Yurt, 2019).

Rutinler belirsizlikleri ortadan kaldırırken verimi arttırmaya yardımcı olmaktadır (Floden ve Buchmann, 1993). Öğretmenlerin rutin kullanımına özen göstermesi çocuklara güven hissi vermek açısından da önemlidir (Ritchhart, 2002). Katılımcılar okullarındaki rutinler bahsederken her gün mutlaka yapılması gereken sabah rutini olarak okul bahçesinde toplandıklarını ve 15 dakika egzersiz yaptıklarını belirtmiştir. Bu konuda **Naim**: *“Kesinlikle her sabah yaz kış demeden okul bahçesinde toplanırdık. Okul müdürü eşliğinde marş söylenir ondan sonra 15 dakika egzersiz yapılıyordu. Okul müdürü bunu yetersiz görürse öğrencilerin biraz eksik kaldığını veya böyle onların uyuşuk olduğunu hissederse okul etrafında komple okul olarak bizi 3 tur veya 5 tur attırıyordu. Yani derslere ayılmış, uyanmış dinç bir şekilde girecektin. Bunu istisnasız her gün yaptık. Ayrıca okullara geç kalma şansımız da yoktu zaten. Sabah 8 de derslerimiz başlıyordu. Biz saat 8’e 20 kala okulda olmak zorundaydık her gün. Lisede de bu egzersizler sabah rutini olarak devam etti. Ama o kademedede daha hafif geçiyordu. İlk ve orta okuldaki gibi değildi.”* şeklinde dile getirerek derslere dinç bir şekilde girmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca katılımcı her gün bir çalışma rutinleri olduğundan bahsetmiş ve bu konuda şunları ifade etmiştir *“Derslerimiz 12 de bitiyordu. O gün öğretmenin senin derslerinde bir eksik olduğunu gördüyse sonra kütüphane bölümü vardı okulumuzda oraya mecburi gönderiyordu. Akşam saat 4’e kadar orada ders almak veya kütüphanede çalışmak zorundaydık. Veya gün içerisinde mesela saat 12’de okuldan çıktıktan sonra saat 4’e kadar iki tane nöbetçi öğretmen köyü sürekli geziyordu. Çünkü saat 4’e kadar çalışmak zorundasın diye bize hep söyleniyordu. Saat 4’e kadar eğer dışarı çıkarsan öğretmen o öğrenciyi de alıp kütüphaneye gitmeye mecbur kılıyorlardı. Mademki senin dışarıda gezmeye zamanın var geleceksin kütüphanede çalışacaksın diye. O yüzden saat 4’e kadar kimse dışarı çıkmıyordu. Ya ders çalışıyordu okulda ya da evinde duruyordu.”* Katılımcılardan **Türkan** yine okullarında istisnasız her sabah yaptıkları egzersizlere değinmiş *“Spor kesinlikle her sabah istisnasız yaptığımız şeydi. Buna özellikle lisede daha çok dikkat edilirdi. Ortaokuldayken de böyleydi. Özellikle lisede her sabah güne sporla başladık. Herkes okulun bahçesinde egzersiz yapardı. Daha zinde olalım açılalım diye spor yapmadığımız bir günü hatırlamıyorum.”* şeklinde dile getirmiştir. Benzer ifadelere yer veren **Aysel**: *“Her sabah mutlaka jimnastik yapıyorduk. Jimnastik yapmadan içeri girmiyorduk. Her sabah okul bahçesine dizilirdik. Beden eğitimi öğretmeni önümüze geçiyordu. Her sabah bize hareketler yaptırırdı. Öyle girerdik sınıflara.”* Şeklinde aktarırken bunlara ek olarak **Zeynep**: *“Her sabah okulun bahçesinde spor yapardık.*

Daha sınıfa girmeden jimnastik, spor yaptırıyorlardı.” Olarak ifade etmiştir. **Bilal** ise sabah egzersizlerine katılmamanın devamsızlık sebebi sayıldığını ifade etmiş ve bu durumu “*Her sabah yaklaşık 700-750 kişi birlikte sabah jimnastiği yapardık. 8’de ders başlıyordu mesela derslerden yarım saat önce gelip 15 dakika süren jimnastik etkinliğine katılırdık. 3 defa gelmeyene 1 devamsızlık yazılırdı.*” olarak belirtmiştir. **Kadriye** ise sabahları derse geç kalsan bile okul bahçesinde egzersizlerini yapman ve derse öyle katılman gerektiğini belirtmiş ve şu şekilde dile getirmiştir “*Her sabah 15-20 dakika spor jimnastik yapıyorduk. Yani derse başlamadan önce herkes okul bahçesinde toplanacak 15-20 dakika boyunca spor yapacak. Babam beden eğitimi öğretmeni olduğu için her sabah okulda bize o spor yaptırırdı. Geç mi kaldın mesela okula mutlaka okulun bahçesinde bir tur koşarsın, sporunu yaparsın derse öyle katılırsın.*” Katılımcılardan **Nesrin** yine okulunda her sabah yapılan spora değinmiş bunun yanında okula geç kaldığında bahçedeki çöpleri toplamak zorunda olduğunu şu şekilde dile getirmiştir “*Muhakkak her sabah jimnastiğimizi, sporumuzu yapar derslere öyle katılırdık. Geç kaldığında sporunu yapıyordun yine ama etraftaki çöpleri de toplatıyorlardı geç kaldığın için ceza olarak.*” **Fatma** ise sabah egzersizlerinin dışında okulunda kılık kıyafet kontrolü yapıldığını da belirtmiş ve “*Öğretmen anons ederdi dışarı çıkın diye çantalarımızı bırakıp hemen dışarı çıkardık. Beden eğitimi öğretmeni ya da öğrencilerden biri çıkıp jimnastik hareketlerini gösterirdi. 15 dakika kadar kültür fizik hareketleri yapardık. Çok güzeldi. Hem vücudunu hem zihnini açardın. Öğretmen sabahları kılık kıyafetini falan kontrol ederdi.*” şeklinde dile getirerek bu egzersizlerin faydalarına da değinmiştir yine benzer ifadelerle yer veren katılımcı **Süleyman**: “*Her sabah jimnastik yapılyordu. Okulun etrafında koşuyorlardı. Çok faydası vardı sabah egzersizlerinin.*” diyerek bu konuya vurgu yapmıştır. **Nuri**: “*Sabah herkes bahçede toplanıyordu. Spor yapıyorduk bütün çocuklar. Sonra öğretmen kapıya duruyordu. Bir öğretmen bir tarafa diğeri diğer tarafa herkesi kontrol ediyordu. Mesela diyelim çavdarsın mavi fular yok dön geri al gel giremezsin. Mesela piyonersin kırmızı fular yok dön geri al gel giremezsin. Mesela Hristo Botev’in arması yok dön geri. Bunların hepsini devlet karşılıyordu. Onlar verirdi bize o fularları, okul kıyafetlerini ceketlerini falan.*” şeklinde dile getirmiş, sabah jimnastiği dışında öğretmenlerin okul kıyafetlerini kontrol ettiğini ve eksik bir şey olduğunda okula almadıklarını belirtmiştir.

5.3. Eğitim- Öğretim Faaliyetleri

Bu başlık altında katılımcıların nasıl bir eğitim öğretim ortamı içerisinde bir öğrenci olduklarını farklı yönleriyle ele almak için ilgili sorular sorulmuştur. Bu sorulara ait ilgili bulgular başlıklar halinde yer almaktadır.

5.3.1. Öğrencilik Durumu Hakkındaki Düşünceleri

Katılımcılara kendilerini nasıl bir öğrenci olarak tanımladıkları sorulmuştur. Bu konuda **Türkan:** *“Ben kendimi başarılı bir öğrenci olarak görüyorum. Başarılı bir öğrencilik hayatım oldu. Öğrenmeyi, dinlemeyi seviyordum. Özellikle tarihi çok severdim. Meraklıyım. Öğrenmeye açtım. Başarılı bir öğrenciydim o nedenle, azimliydim.”* **Bilal:** *“Ben kendimi başarılı görüyorum. 3.33 ortalama ile ortaokulu bitirdim. En yükseği 6 idi. Liseyi ise 4.55 ile bitirdim. Bizim gibi kapsamlı bir lise çok azdı. 3 senelik okul ve yemek falan bedavaydı. 4 senelik okursan daha iyi bir işlerde çalışırsın. Cumartesi toplantı olurdu bütün hafta giderdim tütün almaya köylere. Çok çalışırdım.”* **Kadriye:** *“Başarılı bir öğrenciydim aynı zamanda aktif ve sosyal bir öğrenciydim. Bütün yarışlara katılırdım şiir olsun atletizm olsun her aktiviteye katılırdık. Özgüvenle yetişiyorduk.”* **Nesrin:** *“Valla çok başarılıydim bir noktaya kadar. Ondan sonra da çok çaba gösterdim liseyi bitirene kadar. Çünkü ortaokulda çok iyiydim ama liseye geçtiğimde Bulgarlar ve Türkler arasında bir uçurum olduğunu görmüştüm kendi adıma o da çok fazla çalışmam, ekstra çalışmam anlamına geliyordu. Ama yine de başardım liseyi bitirdim, mezun oldum, diplomamı aldım.”* **Süleyman:** *“Ben kitaplardan çok tekrar yapıp çalışırdım, başarılı bir öğrenciydim. Tekrar etmek başarının anasıdır derlerdi.”* **Gülseren:** *“Ortanın iyisi diyelim. İyi bir öğrenciydim ama üzerine düşsem daha iyi olabilirdim. Orada eğitimde yoğun bir teşvik vardı. Bizim daha ailenin eğitim alan diğer üyelerini tanıyan öğretmenlerimiz vardı. O öğretmenler bizim sınıfta bir öğrencinin diyelim ablası çok başarılı öğretmen onu biliyor tanıyor ona da çok başarılı gözüyle bakıyorken daha bir ön plana alıyordu. Ona biraz sinir oluyordum yani o da bir rekabet ortamı oluşturuyordu. Çünkü onun ablası hani zeki, sevilen, çok çalışkan onu da öyle çok çalışkan gibi görüyorlardı. Öyle çok aile üyelerini tanıyan öğretmenlerimiz olduğu zaman böyle durumlarla karşılaşıyorduk. Biz anadilimiz Türkçe olduğu için sonra Bulgarca sonra Fransızca çok zorlandık.”* **Aysel:** *“Ben çok aman aman başarılı bir öğrenci değildim. Orta başarılıydim diyebilirim kendim için. Orta seviyede bir öğrenciydim.”* **Zeynep:**

“Başarılı bir öğrenciydim. Başarılı sayıyorum kendimi çünkü anadilim Türkçe ama ben orada Bulgarca okuyorum ayrıca Rusça ve Fransızca öğreniyordum. Bence (gülerek) başarılı bir öğrenci sayılmalıyım.” **Naim:** “Okul sistemine 4 yaşında katılmış biri olarak kendimi bu sistemin içerisinde başarılı bir öğrenci olarak tanımlıyorum. Mesela biraz açarsam sabah bizi evden alırlardı. Öğlen 2 saat 3 saat kadar mecburi uykumuz vardı. Akşama kadar bütün köy çocukları istisnasız anaokuluna gitmek zorundaydı. Bugün aklınıza gelen ücra bir köy düşünün öyle bir yerde eğitim adına yapılan çalışmalardan bahsediyorum size. Köyde çok donanımlı bir anaokulumuz vardı. Yani şöyle söyleyebilirim bizim Bursa’da bir dağ köyü diyelim hiç aklınıza gelmeyecek bir dağ köyü yani siz düşünün o dönemde Bulgaristan’da bizim şu anda burada olmayan donanımlı okullarımız vardı. O zamanlarda eğitim sisteminde gerçekten çok çok iyilerdi.” **Nuri:** “Çok haylaz bir öğrenciydim. Notlarım hep 2 -3 gelirdi. 6 alamazdım bir türlü. Çok ders de dinlemezdim şimdi (gülerek)” **Mümin:** “Başarılı bir öğrenci olarak tanımlıyorum kendimi. Matematik dersinde çok hızlıydım. Okulun en başarılı öğrencisiydim. Hatta daha o dönemde derslerime giren bir öğretmenim Bulgaristan’da beni sormuş ne oldu, neler yaptı diye seneler sonra. Çok başarılı ve meraklı bir öğrencilik hayatım oldu. Zaten başarılı olmak zorundasın yoksa bir yere gidemezsin.”

5.3.2. Ders Saatleri ve Etütler

Katılımcıların büyük çoğunluğu sabah 8 öğlen 1 arasında yarım gün eğitim aldıklarını ifade etmiş ayrıca derslerden sonra etütler olduğunu, ödevlerini yapmak, eksik oldukları konularda öğretmenleri ile çalışmak için etütlere katıldıklarını aktarmışlardır. Ders saatleri ile ilgili olarak katılımcılardan **Aysel:** “Biz yarım gün eğitim alıyorduk. Öğleden sonra etütler oluyordu. İsteyen derslerden sonra etütlere kalıyordu. Sabah 7.30 –8 gibi dersler başlıyordu öğlene kadar. Öğleden sonra da etütler oluyordu. Biraz zayıf öğrencileri diyelim matematiğin zayıfsa etütlere kalacaksın diye ısrar ediyordu öğretmenler. Kalmayınca da kızıyorlardı orada eksiklerini neden tamamlamıyorsun diye. Liselerde bu etütler pek olmazdı. İlkokulda zaten köylerdeydi okullarımız öğretmenlerimiz de köyde oluyordu 2 öğretmenimiz vardı. Ortaokulda etütlere zorunlu tutmak istiyorlardı.” şeklinde dile getirmiş, herhangi bir derste zayıf olan öğrencinin etütlere kalması için öğretmenlerin ısrarcı olduğunu aktarmıştır. Derslerden sonra etütlere katıldığını belirten katılımcı **Kadriye:** “Sabah 8’de derslerimiz başlıyordu. Saat 7.30 gibi jimnastik yapıyorduk. Eğitimler

yarım gün oluyordu. Saat sekizde başlıyorsa dersler 12-1 gibi bitiyordu, daha sonra diğer grup geliyordu. Bizim kalabalık bir okuldu. Derslerden sonra notları iyi olan öğrenciler kalmıyordu ama genelde notları kötü olan öğrenciler etütte kalıyordu. Öğretmen de onlarla kalıyordu. O konuyu öğretene kadar kalıyordu.” Şeklinde dile getirirken benzer ifadelere yer veren diğer katılımcılar şunları aktarmıştır **Nesrin:** “Bizim okul yarım gündü. Sabah giriyorduk biz öğlen çıkıyorduk. Sonra diğer grup geliyordu. Bizim sınıflar 26- 28 kişilikti. Lisede bırakanlar oldu. 25 kişiyi çok geçmezdi. Dersler bittikten sonra etütlere kalıyordum. Orada da ödevlerimi bitiriyordum, yemeğini falan her şeyini veriyorlardı. Benim annem babam işte olduğu için sürekli ben okulda kalıyordum. İsteyen çocuğunu okulda bırakabiliyordu. Dersler bittikten sonra eve dönmek zorunda değildin. Ben orada ödevlerimi tamamlıyordum, yemeğimi yiyordum sonra eve dönüyordum.” **Zeynep:** “Zanimalnya diyorduk biz kurslar oluyordu derslerden sonra. Onlara da zayıf olan derslerini toparlamak için ya da ödevlerini yapmak için kalıyordun.” **Mümin:** “Okulda etütler olurdu. Onlara hep kalırdım. Başımızda öğretmenlerimiz olurdu. Matematik, tarih mesela bu şekilde öğretmenler sınıflarda olurdu. Hangi dersten etüt almak istersen o öğretmenin olduğu sınıfa gider öğretmeninle çalışırdın.” Katılımcılardan **Fatma:** “Derslerden sonra etütler oluyordu. Genelde öğretmenler karar veriyordu hangi öğrencinin etütlere kalacağına. Çok büyük bir kalabalık olmazdı. O açıdan güzel oluyordu çünkü etütlere çok az öğrenci kalıyordu. Bir öğretmenin birebir olarak ilgilenmesi çok daha iyi ve verimli geçiyordu. O noktada çok iyi ders çalışabiliyorduk.” diyerek hangi öğrencinin etütlere katılacağına öğretmenin karar verdiğini bu nedenle öğretmenin birebir ilgilenme şansının daha yüksek olduğunu ve çalışmanın daha verimli geçtiğini ifade etmiştir. Notları düşük olan öğrencilerin etütlere kaldığını, Türklerin iyi okullara gitmek için Bulgarlardan çok daha fazla çalışmak ve başarılı olmak zorunda olduklarını vurgulayan katılımcılardan **Gülseren:** “Ortaokula giderken tam gündü. En yüksek not altıydı. 5- 6 alan öğrencilerin genelde öğleden sonra etütleri olmazdı anca başarısız bir ders ve konusu varsa katılırdı. Başarısız öğrenciler etüde kalırdı çünkü eğitim seviyesini çok yüksek tutmak istedikleri için sürekli onlara dikkat ederlerdi. Ama notları 5’e kadar olan öğrenciler etütte kalırdı genelde. Eksik olan konularını, derslerini tamamlarlardı. Evde ödev yapmaktansa okulda çalışır ödevlerimi yapardım. Eğer başarılı bir öğrenci olduğunu görürse seninle çok ilgilenirlerdi. Aileni arar bahsederlerdi. Çok üzerine düşerlerdi. Zanimalnya diye etütlerimiz olurdu. Başarısız öğrenciler etütte kalmak zorundaydı. Başarılı olursan

sınavlarda başarılı olur iyi okullara giderdin. Biz Türkler olarak iyi okullara gitmek için çok çabalamak zorundaydık. Ben liseye gittiğimde eski okulumdan başarısız olan Bulgarları görünce şaşırdım. Üniversitede yine aynı şekilde. Onlar çok çaba göstermese de bir şekilde okurdu. Ama Türkler için bu durum öyle değildi. Biz çok çabalamak zorundaydık sınavları geçebilmek için. Bulgarlar çok çalışkan olmak zorunda değildi.” **Nuri** ise şunları dile getirmiş “Çift vardiyaydı. Sabahçı öğlenci gidiyorduk. 8. Sınıf kadar sabahçı gidiyorduk. Lise 1- 2- 3 öğlenci gidiyorduk. Bir sene sabahçı gidiyorsan bir dahaki sene öğlenci gidiyordun. Saatlerimiz çok iyiydi. Zanimalnya diyorduk biz. Mesela biyolojiden zayıfsın, matematikten, Rusçadan zayıfsın. Onların özel derslerini almaya gidiyorduk. Sabahçıysan öğleden sonra kalıyordun o kursa. Onların öğretmenleri ayırdı. Sabah ders veren öğretmenler ayrı oluyordu. Onlar da ücretsiz olarak veriliyordu. Zaten Bulgaristan eğitiminde ücretli hiçbir şey yoktu. Sadede defter, kalem falan alırdın kendine o kadar.” ayrıca bu etütlerin ücretsiz bir şekilde verildiğini ifade etmiştir. Katılımcılardan **Naim** ise diğerlerinden farklı olarak tam gün bir eğitim aldığını ifade etmiş ve şu şekilde dile getirmiştir “Bizim okulumuz tam gündü. Sabah 8’de başlıyordu. Öğlen 4’te bitiyordu. Tam gün bir eğitim alıyorduk. Bizim okullarımızda sınıf mevcudu az olduğu için öğretmenler bizi çok rahat birebir takip edebiliyordu. Bu nedenle bir derste veya konuda yetersiz gördüğü öğrencileri hafta sonu veya hafta içi dersler bittikten sonra yani saat 4’ten sonra kütüphane bölümüne alıyorlardı. Mecburdu bu uygulama. Orada o öğretmenlerin verdiği başlıklarda çalışmak şartıyla dersleri tamamlayıcı faaliyetler yapılyordu.” Katılımcı ayrıca saat 4’ten sonra dersleri bittiğinde konu eksiklerini tamamlamak için okulun kütüphanesinde çalıştıklarını ifade etmiştir. Katılımcılardan **Türkan** ise derslerden sonra herhangi bir çalışmaya katılmadığını şöyle ifade etmiştir “Biz okula yarım gün gidiyorduk sabah 8 de başlayıp öğlen 12-1’e kadar. Lisede de yarım gündü bizim okulumuz. Biz dersler bittikten sonra genelde evlere dağılırdık. Öyle kurs vs. gibi şeyler olmazdı, öyle dersler bittikten sonra okulda çok kaldığımı hatırlamıyorum” Diğer katılımcılardan farklı olarak Cumartesi günleri de okula gittiğini belirten okuldan sonra ise Esperanto dil kursuna katıldığını ifade eden katılımcı **Bilal**: “Dersler yarım gün oluyordu sabah 8 de girerdik öğlen 12-1 gibi çıkardık. 6 ders saatimiz vardı ama Cumartesi de okula gidiyorduk. Sabah gider öğlen çıkardık ve lisede de böyleydi. Akşam saat 8’den sonra ise çocukların dışarı çıkması yasaktı. Kontrole gelirlerdi. Okuldan sonra Esperanto kursuna giderdim. Doktor Zamenhof Esperanto adında bir yapay dil geliştirmiş onun kursuna giderdim ben.”

5.3.3. Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri

Devletin ideolojisini aktarmada ritüeller kadar ders kitapları ve müfredatlarda özel bir öneme sahiptir (Meşeci, 2007). Katılımcılar ders kitapları ve eğitim materyalleri hakkındaki şunları dile getirmiştir. **Türkan:** *‘‘Bulgaristan’da ders kitaplarımız ücretsiz olarak veriliyordu bize. Bulgaristan’da her şeyi devlet veriyordu. Bir şeyi istediler okuldan mesela dışarıdan almam gerekti bunlar çok nadirdi. Öyle şeyler olmazdı pek. Devlet her şeyi ücretsiz verirdi okullarda zaten. Mesela bugün Türkiye’de çok görüyoruz öğretmen kitap istedi, şunu istedi gidip dışarıdan alman gerekiyor pahalı da oluyor bunlar genelde. Ama Bulgaristan’da biz böyle şeyler yaşamadık. Her şey ücretsiz eğitim kitapları falan karşılanırdı genellikle okullarda her şey oluyordu zaten.’’* şeklinde dile getirmiş, ders kitaplarının ücretsiz olarak temin edildiğini, okullarında ihtiyaç duyduğu eğitim materyallerinin bulunduğunu ifade etmiştir. **Kadriye** ise bunlara ek olarak her okulun aynı eğitim programı ve müfredatını takip ettiğini şöyle dile getirmiştir *‘‘Bizim ders kitaplarımız ücretsizdi biz hiçbir şeye para vermezdik bir önlük alıyordu annen sana ona belki para veriyordun onun dışında kitaba falan bir para vermezdik. Ya bizde Türkiye’deki gibi şu kitabı alın getirin şu malzemeyi alın getirin gibi pek bir şey olmuyordu eğer gerçekten öğretmen o kitabı bize göstermek istiyorsa veya o malzemeyi bize göstermek istiyorsa kendisi temin ediyordu getirip gösteriyordu. Bizde bütün kitaplar standart ve aynıydı her okulda okutulan kitaplar birbirinin aynısıydı şu okulda bu okutulmuş bu okulda bu okutulmuş gibi bir durum mümkün değildi. Bulgar çocuğu hangi kitabı okuyorsa sen de onun aynısını okuyordun. Milli eğitimin programı neyse hangi kitabın okunmasını istediye Bulgaristan’ın her köşesinde Türk Bulgar bütün öğrenciler o kitabı okuyordu. Öyle buradaki gibi her okulun değişik değişik okuttuğu kitapları, programları yoktu öyle bir şey mümkün değildi.’’* Benzer noktalara değinen diğer bir Katılımcı **Naim** aynı şekilde eğitim ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılandığı belirtmiş *‘‘Kesinlikle ücretsizdi. Orada eğitim sisteminde bir öğrenci eğitim konusunda ailesinin cebinden bir kuruş para çıkmadan okuyordu. Tamamen her şey ücretsizdi. Aklınıza gelebilecek her şey ücretsiz karşılanıyordu a dan z’ye. Okul başlamadan önce her öğrencinin kitabı, defteri o sene kullanacağı bütün malzemeler temin edilmiş bir şekilde her öğrencinin sırasındaydı. Sadece ihtiyaç duyulursa mesela çanta gibi ufak tefek yardımcı ürünler alınıyordu. Diğer her şeyi devlet karşılıyordu. Zaten bizde bugün mesela burada öğretmenler ekstra çok kitap falan istiyor ve sen onları bir ücret*

karşılığında almak durumunda kalıyorsun ya bizde öyle bir durum yoktu. Zaten öğretmen müfredatın dışında ve o kitapların dışında bir konuyu öğretmezdi. Şöyle diyelim bizden 10 sene önce okutulan müfredat ile bizim müfredatımız aynıydı. Bunu nereden biliyorum, mesela eski kullanılan haritalar vardı 10 sene 15 sene önce kullanılmış. Aynı haritalar üzerinden işlenmiş notlardan ve tarihlerden görüyorduk biz onların çok uzun zaman önce de aynı şekilde kullanıldığını. 10 sene 15 sene önce kullanılan haritaları veya eski kitapları aynı şekilde kullanmaya devam ediyorlardı. Eski kitaplardan da elimize geçtiğinde çok ufak tefek değişikliklerle müfredat hep aynı şekilde devam ediyordu. Yani bizim müfredatta, öğrendiğimiz okuduğumuz şeylerde öyle belirli değişiklikler olmuyordu. O yüzden ekstra bir şeye gerek de yoktu.” şeklinde dile getirmiştir. Aynı ifadelere yer veren diğer bir katılımcı **Zeynep**: “Her şeyini nerdeyse devlet karşılıyordu. Kitapları defterleri falan. Biz herhalde bir okul kıyafetlerini biz alıyorduk. Mesela sınıfı bitiriyorsun ya o zaman kitaplarını götürüp veriyordun. Okul başlarken yenilerini alıyordun.” **Aysel** ise kitapların tamamen ücretsiz verilmediğini belirtmiş, tarih ve coğrafya derslerinde haritalar kullandıklarına değinmiştir “Ücretsiz değildi, ama cüzi bir miktardı. İlkokulda ücretsizdi ama sonra belirli bir miktar para veriyorduk. Ama o kadar pahalı değildi ücretleri. Tamamen ücretsiz değildi. Bizim okullarda sadece devletin verdiği kitapları okurduk. Onun dışında öğretmen bizden ekstra kitap dergi falan istemezdi. Ben burada gördüm çocuklar ekstra dergiler, kitaplar falan alıyor dışarıdan. Bizde öyle şunu al bunu al gel gibi bir şey yoktu. Tarih ve coğrafya derslerinin haritaları vardı ekstra takip ettiğimiz şeyler onlardı başka ekstra şey yoktu.” **Mümin** yine eğitim materyallerini kendilerinin temin ettiğini şöyle aktarmıştır “Biz hepsini kendimiz temin ediyorduk. Kitaplarımızı falan kendi okuduğum dönemde hep parayla almıştım. Öyle hatırlıyorum.”

5.3.4. Dersler

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu tarih dersini severek takip ettiğini aktarmış, bazı katılımcılar ise tarihi olayların taraflı bir şekilde ve abartılarak anlatıldığını düşündükleri için tarih derslerini sevmediğini belirtmiştir. Katılımcılardan **Türkan** en sevdiği dersin tarih olduğunu şu şekilde dile getirmiştir “Ben tarih dersini çok seviyordum. Hep o dersi beklerdim. Çok seviyordum tarih dersini dinlemeyi, bir şeyler öğrenmeyi. Yine bizde bütün dersler vardı. Tarih, biyoloji, kimya, coğrafya, matematik. Hepsini gördük ama en çok sevdiğim tarih dersi idi.” Matematik dersinde

başarısız olduğunu, en sevdiği derslerin tarih ve coğrafya olduğunu aktaran diğer bir katılımcı **Aysel:** *“Ben tarih dersini çok seviyordum bir de coğrafya dersini. Matematiği hiç sormayın onu duymak bile istemiyorum çok zayıftım matematik dersinde. En sevdiğim dersler için tarih ve coğrafya diyebilirim. Bütün kıtaları adaları her şeyi bilirdim. Seneler geçince unuttum tabi artık.”* olarak ifade etmiştir. Tarih derslerinde, tarihi olayları nasıl aktardıklarına değinen, aynı zamanda Karl Marx, Engels’in hayatlarını ve öğretilerini de öğrenmiş olduklarını ifade eden diğer bir katılımcı **Kadriye:** *“Ben tarih dersini daha çok seviyordum tarih dersini dinlemeyi okumayı çok severdim. Biz tarihi olayları çok iyi bir şekilde öğrenip analiz ediyorduk. Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı özellikle ikinci dünya savaşı kimle kim arasında olmuş, nasıl oluşmuş. Daha sonra Türk Bulgar savaşlarını çok iyi biliyorduk, Türk Bulgar ilişkilerini. Bir de orada 500 yıl Osmanlı Bulgaristan’da hakimiyet kurmuş. Ama ona rağmen onlar kendi kültürlerini muhafaza etmişler. Onların kendilerine özgü şiirleri, şarkıları, oyunları vardı biz onların hepsini öğrenirdik. Mesela komünizm tarihini, sosyalizm tarihini okuduk. Karl Marx, Engels onların hayatları, dünyaya bakış açıları, ilkeleri, öğretileri hepsini öğrenmiştik. O dersleri hem ortaokul hem lisede görmüştük, biz çok kapsamlı öğrendik onları. 1917 yılında Rusya nasıl çarlıktan kurtulmuş, Lenin hayatı ve öğretileri hep onları öğrendik. Mesela Fransa’da Jeanne d’Arc olayını yanmasını öğrendik. Ortaokulda başladık bunları öğrenmeye. İlkokulda okuma yazmayı öğrendikten sonra bu tarihlerin biraz temelini anlatıyorlar. Ortaokula geçince daha kapsamlı bir tarih eğitimi başlıyor. İlk olarak Bulgaristan’ın tarihini öğretmeye başlıyorlar. Osmanlı Devleti’nin altındaki esaret dönemini anlatır ilk önce Bulgaristan’ın. Ondan sonra Fransız dönemini anlatır, dünya savaşlarına ve diğer önemli olaylara değinir. İkinci dünya savaşını anlatır. Lisede daha kapsamlı okursun bunları. Tabii sonra komünizm sistemini Sovyet Rusya ekolünde daha kapsamlı düşünürleri ile öğrenmeye başlarsın.”* şeklinde dile getirerek tarihi konuları iyi öğrenip analiz ettiklerini aktarmıştır. Aynı zamanda Bulgarlara ait olan şiirleri, şarkıları, oyunları da öğrendiklerini vurgulamıştır. Edebiyat dersini çok sevdiğini, tarih derslerini sevmemesinin sebebinin de tarihi olayları anlatırken yanlış bir yaklaşım sergilemeleri olduğunu aktaran diğer bir katılımcı **Gülseren:** *“Ben edebiyat dersini çok seviyordum. Genelde bütün derslere katılıyordum. Tarih derslerini sevmezdim pek. Çünkü bize farklı anlatırlardı. Tarihi olayları bilmiyor olmama rağmen çok abarttıkları ve yanlış anlattıklarını fark ediyordum. Darwin teorisi anlatılırdı. Komünizm tarihi anlatılırdı. Müzik dersini pek*

sevmezdim. Hep kendi şarkılarını anlatırlardı. Rusça dersimiz çok yoğundu. Bizim okulların kendine ait bahçeleri vardı. Biraz uzakta. Oraya öğretmen bizi götürür, ekim, dikim, sulama işleri nasıl yapılır gösterir. Ekip toplamaya giderdik sonra. Öyle bir uygulama dersimiz vardı. O ders bitince tekrar okula diğer dersimizi işlemeye dönerdik. Ortaokulda çok disiplinli bir program takip ediyorlardı. Liselerde biraz daha gevşetiyorlar. Çünkü sen o sürece gelene kadar disiplinli bir eğitime alışıyorsun. Bize disiplin kavramını Bulgaristan'da çok iyi yerleştirdiler. Lisede ben ekonomi bölümünde okudum. O nedenle sosyal derslerim çok yoktu. Mesleki dersler ağırlıktaydı. Bizim o dönemde bilgisayarlar olmamasına rağmen bilgisayarla ilgili dersimiz vardı. Ben lise 2 de okurken sanırım Bulgaristan'a bilgisayar gelmişti. Yeşil ve siyah ekrandı. Bilgisayar olmadığı halde teorik olarak bilgisayar dersimiz vardı. Daktilo dersim vardı. Muhasebe derslerim vardı. Mesleki dersler yoğunluktaydı. Ama beden eğitimi derslerim aynı şekilde devam etti haftada 2 kez olmak üzere. O dönemde spora çok büyük bir önem veriliyordu.” Şeklinde ifade ederken yine müzik derslerini de hep Bulgarlara ait şarkıları söyledikleri için sevmediğini belirtmiştir. Ayrıca okullarına ait bir bahçeleri olduğu ve oraya gidip ekim ve sulama yaptıklarını ve nasıl yapıldığını öğrendiklerini aktarmıştır. Komünizm kurucuları, ilkeleri vs. gibi konuları da derslerinde öğrendiklerini ifade eden ve en sevdiği derslerin ise makine dersleri olduğunu belirten diğer bir katılımcı **Bilal:** “Bulgarca, matematik, biyoloji, coğrafya, kimya derslerimiz vardı. Sovyet tarihi, komünizm tarihi derslerimiz de vardı. Haftada 1 komünizm dersi alırdık. Komünizmin kurucuları, gelecekteki hedefleri, komünizmin ilkeleri, Lenin, Stalin birinci anlatılıyordu. En çok meslek dersleri olan makine derslerini severdim. Ben meslek lisesinde eğitim aldım. İlk sene sosyal hayatında ihtiyaç duyduğun tüm dersleri alıyordun sonra ise meslek derslerin başlıyordu. 2 gün okulda 3 gün uygulamadaydık. Pratik görürdük. Tütünle ilgili ocak nasıl hazırlanır, nedir gibi her şeyi bilirdik. Ona göre not alırdık, uygulamalarımıza göre. Okulun biterken artık meslek eğitiminle ilgili tez hazırlıyorsun. Öyle mezun oluyordun.” Tarih, biyoloji ve yabancı dil derslerini severek takip ettiğini, biyoloji dersinin, birçok deney ve uygulama yaptığı için ilgisini çektiğini ve laboratuvarlarında bu deney ve uygulamalar için her türlü araç gereçlerinin olduğunu aktaran bir başka katılımcı **Naim:** “Biyoloji, tarih, coğrafya, matematik, Sovyet tarihi, yabancı dil gibi derslerimiz vardı. Ben en çok tarih, biyoloji ve yabancı dilde iyiydim. O dersleri dinlemeyi seviyordum. Bizde farklı bir yabancı dil öğrenme zorunluluğu da olduğu için 4. sınıftan itibaren Fransızca, Rusça, Bulgarca bilmek zorundaydın. Biz zaten

*Bulgarıyı anaokulundan itibaren bilmek zorundaydık. Muhakkak ki Bulgaristan'da okuyan her öğrenci Rusçayı bilmek zorundaydı zaten. Mesela yabancı dil derslerinde yani Fransızca veya Rusça derslerinde kesinlikle o dilin dışında başka bir dilde herhangi bir kelime konuşulmuyordu. O nedenle tabii gelecekle alakalı bir hedefimiz de olduğu için bu dersleri ben çok seviyordum. Tarih, Fransızca ve Biyoloji dersleri en sevdiğim derslerdi. Biyoloji olmasının sebebi de bizi laboratuvarlara götürüyorlardı. Biz orada her türlü deneyi yapabildiğimiz için ilgimi çekiyordu. Laboratuvarlarda da her türlü malzememiz vardı. Her masada mikroskop, kavanozlarda küçük hayvanlar gibi. Mesela biyoloji dersinde her sınıf o biyoloji laboratuvarına gidiyordu.” şeklinde dile getirmiştir. **Mümin** ise en çok matematik dersini sevdiğini, Rusça dersinde ise çok zorlandığını şöyle ifade etmiştir “Benim en sevdiğim ders matematikti. Rusça en çok zorlandığım dersti. Rusça öğrenmek için hep plaklar alırdım, dinlerdim. Komünizm diye bir dersimiz vardı. Lisede de vardı o ders. Komünizmin temel felsefesi, temelleri diye geçer. Aslında hep temelde onun üzerinde dururlardı. Onu yerleştirmeye çalışırlardı.” Ayrıca derslerde komünizm temel ilklerinin esas alındığını belirtmiştir. Bir süre Bulgaristan'da öğretmenlik yapmış olan ve çocukların bir üst seviyeye geçmeleri için gerekli bilgi ve donanımı sağlayamayan bir öğretmenin sınıfın hakiki öğretmeni olamayacağını düşündüğünü belirten **Süleyman**: “Sosyalizm tarihi, Lenin'in hayatı, komünizmin öncüleri ve düşünürleri hep onları anlatırlardı öyle derslerimiz vardı. Bizde şöyle beden eğitimi, müzik, resim iş teknik derslerinde notları çok kırık girmezdi. İstemezlerdi bu kadar düşük not girmemizi. Diğer branşlarda da çok düşük notlar girmemizi biz de istemezdik onlar da çok istemezdi, yazmayın düşük not derlerdi. Çünkü bir sınıf içerisinde sen çocukların bir üst aşamaya geçmesi için gerekli olan bilgiyi onlara aktaramadıysan sen o sınıfta hakiki bir öğretmen sayılmazsın çünkü o yaştaki çocuk bunları ilk defa deneyimliyor. Daha acemi geliyor ve senin bir öğretmen olarak onları eğitmen gerekiyor. Eğer bunda başarılı olmadıysan sınıfın iyi öğretmeni sayılmazsın. Bulgaristan komünizm tarihi falan vardı onun derslerini okudum. Komünizm ilan edildikten sonra o rejimi anlatan, benimsenen her tür konu ders içerik müfredatlar yoğun şekilde veriliyordu.”*

Olarak ifade etmiş, aynı şekilde komünizm öğretilerine değinmiştir. Özellikle beden eğitimi derslerine çok önem verildiğini aktaran bir diğer katılımcı ise şunları dile getirmiştir **Fatma**: “Çok değişik etkinlikler ve dersler oluyordu. Resim dersimiz, fotoğraf dersimiz, atletizm dersimiz, el işi derslerimiz vardı. İlkokuldan itibaren sözde bir beden eğitimi dersi değil gerçekten beden eğitimi dersi işliyorduk. Çünkü ben

burada kendi çocuklarımdan da gördüğüm kadarıyla bu konuya çok önem vermiyorlar ama bizim Bulgaristan'da spora çok önem veriliyordu. O nedenle de biz çok verimli geçiriyorduk beden eğitimi derslerimizi. Uzun masalarımız vardı onların üstünden atlardık. Öğretmen böyle yuvarlak bir şeyler koyardı onların içerisinden geçerdik. Derslerimiz hiç boş geçmezdi. Beden derslerinde bizim okulun bahçesi çok büyüktü teneffüslerde büyük atlama çubukları vardı onlardan atıyorduk. Kollarınızı güçlendireceğiniz malzemeler vardı, beden eğitimi dersleri çok verimli geçiyordu. Bizim enerjimizi atacağımız yerlerimiz çok fazlaydı. Karl Marx kurallarını okurduk, öğrenirdik. Sistem olarak bunu yerleştirmeye çalışıyorlardı. İşte toplumsal hayatta onun öğretilerini dayatmaya çalışıyorlardı. İşte eğitim eşitliği, çalışma eşitliği gibi.”

5.3.5. Öğretmenler ve Derslerin İşlenişi

Katılımcılar öncelikle ilkokuldayken Türk öğretmenlerinin olduğunu ortaokul ve lise düzeyine geldiklerinde ise Bulgar öğretmenlerinin sayıca arttığını ifade etmişlerdir. Komünizm döneminde öğretmen rollerinde de değişiklikler meydana gelmiştir. Öğretmenler toplumsal değişimin öncüsü olarak görülürken, eski düzene karşı olan mevcut rejimin felsefesini öğretmekle de yükümlü olmuşlardır. Okullarda verilen siyasi dersler bunun bir örneğini oluşturmaktadır. Bu dönemde ise öğretmenlere yüklenen bazı yeni roller, kırsal mülklerin kolektifleştirilmesine rehberlik etmek, okuma yazma bilmeyenler için gece kursları düzenlemek, toplumda güvenilmez olarak görülen unsurların temizlenmesinde yardımcı olmak ve gençlere yeni rejime olan inancı aşılamak olmuştur. Ayrıca komünizm rejiminin hâkim olmasıyla birlikte, otorite öğretmen ve yöneticilerden, Komünist Parti, Dimitrov Halk Gençliği Birliği ve Anavatan Cephesine kaymış, hükümet küçük çocukların rejime kazandırılmasını daha önemli gördüğü için özellikle ilkokullara rejime sadık öğretmenler yetiştirmek için çaba göstermiş ve ihbar desteğiyle öğretmenler üzerindeki otoritesini korumaya çalışmıştır. (Sanders, 1956). Statü ve değişen alt- üst ilişkilerinin belirleyicisi ülkede hâkim olan rejim olmuştur. Çoğunlukla Bulgar öğretmenlerinin derslerine girdiğini dile getiren katılımcı **Naim**: “Örnek vermek gerekirse 20 öğretmenden 18 tanesi Bulgar öğretmendi. Çok az Türk öğretmen vardı. İleride belki sıkıntı yaratacak olduğun için Türk öğrencileri belirli bir seviyede bırakıyor, yükseltmiyorlardı. Bu tabi ki bilinçli olarak yapıyordu. Genelde Bulgar öğretmenler vardı. Lisede ise bu oran daha da fazlaydı. Öğretmen Türk olsa bile mesela kendisini Türküm diye çoğu kez ifade edemezdi. Belli etmezdi yani korkudan Türk olduğunu.” Benzer şekilde Türk

öğretmenlerinin Bulgar öğretmenlerden sayıca daha az olduğunu dile getiren diğer katılımcılar şunları aktarmıştır **Türkan:** “*Türk öğretmenlerimiz de vardı ama çok azdı. Genelde öğretmenlerimiz hep Bulgar’dı. Lisede yine aynı şekilde öğretmenlerimizin büyük çoğunluğu Bulgar’dı.*” **Aysel:** “*Türk öğretmenler de vardı ama Bulgar öğretmenlerimiz daha çoğunlukta idi. Ama Türk öğretmenler de vardı yine. Ortaokuldayken 2 Türk öğretmenimiz vardı. Lisede 1 tane Türk öğretmenimiz vardı. Geri kalan diğer öğretmenlerin hepsi Bulgar’dı.*” **Emine:** “*Ortaokulda Türk öğretmenim vardı. Coğrafya öğretmenim Türk’tü. Beden eğitimi öğretmenim Türk’tü.*” Katılımcılardan **Bilal** ise hiç Türk öğretmeni olmadığını ayrıca Bulgar öğretmenleriyle herhangi bir zorluk yaşamadığını şu şekilde dile getirmiştir “*Türk öğretmen hiç yoktu. Tüm öğretmenler Bulgar asıllıydı. Öğretmenler ile bir zorluk yaşamazdık hatta daha iyiydik.*” **Süleyman** ise farklı bölgelerden Bulgar öğretmenlerin geldiğini ve gelen Bulgar öğretmenlere daha fazla maaş verildiğini şu şekilde aktarmıştır “*Türk öğretmenler de vardı ama Bulgar öğretmenleri getirirlerdi daha Sofya taraflarından Bulgaristan içlerinden. Onlara bir buçuk kat daha fazla maaş verirlerdi. İsimlerimizi değiştikten sonra isim değişikliğinden önce aynıydı aldığımız maaşlar ama isim değiştirmeden sonra daha Bulgaristan içlerinden Sofya taraflarından öğretmenler getirdiler onların maaşlarını daha yüksek ödediler.*” Katılımcı **Mümin** ise derslere daha çok Bulgar öğretmenlerin girdiğini ve Bulgar öğretmenlerin Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde öğretmenlik yapmak için teşvik edildiklerini belirtmiş “*Türk öğretmenimiz fazla yoktu. Daha çok Bulgar öğretmenler girerdi derslerimize. İlkokulda yarıya yarıyaydı neredeyse Türk ve Bulgar öğretmenlerimizin sayısı. Ama ortaokul ve lisede Bulgar öğretmenlerimiz daha çoktu. Bulgar öğretmenlerin Türk köylerinde falan kalmaları için teşvikleri vardı. Merkezden daha uzak olan köyler vardı. Belki Kırcaali’ye ayda bir gelebiliyordu. Onlara ise daha çok teşvik veriliyordu. Türk bölgelerine gelmeleri için teşvikler vardı.*” Ortaokulda Türk öğretmenlerinin sayıca daha fazla olduğunu liseye geçtiklerinde ise Türk öğretmenlerin sayıca azaldığını ifade eden bir diğer katılımcı **Hatice:** “*Ortaokulda daha çok Türk öğretmenlerimiz vardı dışarıdan Bulgar öğretmenler de geliyordu. Ama lisede sadece bir tane Türk öğretmen vardı geri kalan bütün öğretmenler Bulgar’dı.*” Türk öğretmenlerinin özellikle isim değiştirme sürecinden sonra sürekli kontrol ve baskı altında kaldıklarını belirten katılımcı **Gülseren:** “*Okulda Bulgar öğretmenlerimiz çoğunlukta idi. Benim okuduğum yerde ben anneme babama bile eğitim veren öğretmenlerle okumuştum. O yüzden benim ortaokuldaki öğretmenlerim*

*Türk'tü ama onlar artık yaşlandıkları için onlar yerine Bulgar öğretmenler getirmişlerdi okula. Ortaokul sürecinde bizim Türk Bulgar öğretmenlerimiz karıştı. Ama lise de ben liseye başladıktan bir sene sonra falan sanırım asimilasyon süreci başladı, isimler değiştirildi. Bulgar öğretmeni ağırlıktaydı ama ben Türk öğretmen olup olmadığını bile algılayamıyordum artık çünkü herkes Bulgarca konuşmak zorundaydı. Türk bir öğretmen bile olsa zaten onu belli etmek istemezdi çünkü Türk öğretmenler takip ediliyorlardı, kontrol ediliyorlardı, baskı altındaydı. Herkes Bulgarca konuşurdu.” olarak ifade ederken, **Nuri** ise öğretmen ve öğrenciler Türk olsa bile Bulgarca konuşmak zorunda olduklarını şu şekilde aktarmıştır “Bizim öğretmenlerimizin çoğu Türk'tü. Bulgar öğretmenler de vardı. Bazı Bulgar öğretmenler böyle azılı Türk düşmanı olan öğretmenler Türkçe konuştuğunu duysun çocuklara dayak atıyordu. Kulağını koparana kadar artık buruyordu. Bir tane matematik öğretmenimiz vardı. Tam bir Türk düşmanıydı. Matematikte tahtaya çıkarırdı. Bilemedin mi soruyu kocaman bir sopası vardı. Kafaya vura vura balon gibi yapıyordu. Mesela Türkçe konuşurken yakaladı seni turnaklarını daldırıyordu kulaklarına asılıyordu. Kaç defa yaptı bana. Bizim köylerde kasabalarda şimdi okulların çoğu kapandı. Çoğu öğretmen Bulgar'dı. Ama Türk öğretmende olsa sınıfta Bulgarca konuşmak zorundaydı. Tüm öğrenciler Türk'tü mesela ama Öğretmen de Türk olsa dahi Bulgarca konuşmak Bulgarca cevap vermek zorundaydı. Öğrenci olarak sende Bulgarca cevap vermek zorundasın.” Ayrıca katılımcı Türkçe konuştuğu için Bulgar öğretmeninden çok kez dayak yediğini, okulda Bulgarca konuşmak zorunda olduğunu vurgulamıştır. **Kadriye:** “Bulgar öğretmenler vardı, onların tavinleri çıkıyordu. İşte nereye tayini çıkıyorsa oraya gidiyorlardı Türk köylerine de tavinleri çıkıyordu hatta onlar ilk başta diyorlarmış ki işte ne yapacağız biz şimdi oralarda Türk köylerinde diye tereddüt ediyorlarmış. Ama bizim köyümüz çok güzel bir köydü. Medeni bir köydü. Bizim köyde mesela sinema salonumuz vardı. Okulda ayrıca kütüphanemiz vardı bir de köyün de ayrıca bir kütüphanesi vardı. Gelişmiş bir bölgeydi. Kültür evi diyebiliriz kültür evimiz vardı onun için her türlü imkânımız vardı. Hasan Sayef gibi ünlü güreşçilerimiz vardı. Dünya şampiyonuydu. Köyün mesela korosu vardı bizim. Köyde her hafta bir sinema olurdu hafta sonları disko olurdu. Kırcaali tiyatrosu gelirdi senede 3- 4 defa.” şeklinde dile getirerek Bulgar öğretmenlerin Türk köylerine gitmekte tereddüt ettiklerini fakat yaşadıkları köyün gelişmiş ve birçok imkana sahip bir köy olduğunu ifade etmiştir.*

Katılımcıların derslerin işlenişi hakkında değindikleri nokta öğretmenlerinin sade, akıcı ve net bir şekilde ders anlatmaya özen göstermeleri ve derslerinin eğlenceli geçmesi olmuştur. Ayrıca derslerin slayt, görseller, harita ve küreler gibi materyaller ile desteklenmesi vurgulanan bir başka noktadır. Katılımcılardan **Naim** derslerinin eğlenceli geçtiğini şu şekilde dile getirmiştir ‘‘*Derslerimiz eğlenceli geçiyordu. Zaten okumayan çocuk yoktu. Ben hiç hatırlamıyorum bizim çevremizden ortaokuldan daha alt kademedede eğitimi biten çocuk yoktu. Herkes en kötü ihtimalle ortaokul mezunuydu zaten. Çevreden kötü bir şey olmasın diye derslerine daha çok katılıyordun. Bir de öğretmenlerimiz çok iyiydi. Çok sade, akıcı ve net ders anlatırlardı. O konuda çok iyidiler. Haritalarla destekleme, slaytlarla destekleme, biyoloji derslerinde birebir kendi deneylerimizi yapmamız. Mesela işte kurbağa inceleme, solucan inceleme, mikroskop ile onları incelememiz gibi bunlara daha köy okulundan itibaren başladığımız için bizde bir merak uyandırıyor. Tabi böyle farklı yöntemler ile geçtiği için derslerimiz bizde aktif olarak derslere katılırdık, derslerimiz zaten çok akıcı ve eğlenceli geçerdi.*’’ Ayrıca katılımcı Biyoloji derslerinde deney ve uygulamalar yaptıklarını ve bunun kendisinde merak uyandırdığını, dersler farklı yöntem ve tekniklerle anlatıldığı için aktif olarak derslere katıldığını ifade etmiştir. Aynı uygulamalara değinen bir diğer katılımcı **Hatice**: ‘‘*Böcek falan topluyorduk laboratuvarında onları inceliyorduk. Bitkileri inceliyorduk. Okulda deneyler yapıyorduk mesela bir dersimizde cıva deneyi yapmıştık. Onu birleştirip 2 malzemeyi cıva elde etmiştik. Bizim ortaokul köyde olmasına rağmen laboratuvarlarımız deney yaptığımız malzemelerimiz vardı 18 kişi falandık zaten sınıflarda hepsini kullanabiliyorduk malzemelerin.*’’ **Gülseren** ise öğretmenlerinin derslerinde materyal kullanmaya özen gösterdiğini ayrıca derslerinin sadece not tutarak geçmediğini, uygulamalar ile ders süreçlerine aktif olarak katıldıklarını şu şekilde ifade etmiştir ‘‘*Ben bütün derslerimi takip ediyordum çünkü derslerimiz gerçekten çok eğlenceli ve akıcı geçiyordu. Çünkü öğretmenlerimiz her derste mutlaka ek materyalle ders işlemeye çok özen gösteriyorlardı. Şöyle ki bizde sadece öğretmenin dersini anlattığı, öğrencinin oturarak dersi dinlediği, notunu tuttuğu bir ders işleme süreci olmazdı. Öğretmenlerimiz bize mutlaka ek materyallerle göstererek, görsellerle uygulayarak ders işlemeye çok özen gösteriyorlardı. Bizim projeksiyon cihazının yer aldığı bir sınıfımız vardı, odamız vardı. Mesela bir slayt göstereceği zaman oraya giderdik. Orada bize görseller falan gösterirdi öğretmenimiz. Onun dışında öğretmenlerimizin ayrı ayrı odaları vardı. Mesela çok fazla materyal olduğu için eğitimle alakalı bu*

şekilde öğretmenlerin odaları oluyordu. Biz zaten derslerde onların sınıflarına giderdik. Her ders için ayrı bir sınıfa giderdik çünkü öğretmenin materyalleri o sınıfta bulunuyordu onları sınıf sınıfı taşımak yerine çünkü bazıları hafif bazıları ağır oluyor. Biz onların bulunduğu sınıfa gidiyorduk daha mantıklı geliyor bana bu sistem. Mesela tarih dersi oluyordu tarih öğretmenimizin sınıfına giderdik. Sınıfında haritalar, küreler, görseller var hep bize o haritalardan o kürelerden gösterirdi. Ders anlatırken mutlaka onlardan yararlanırlardı. Yani bir konu anlatıyordu mesela bir kıtadan bahsedirdi mutlaka yerini gösterirdi, dünya üzerindeki konumunu gösterirdi, bir şey anlatırken mutlaka bir materyalden yararlanırlardı yani bizim zihnimizde onun bulanık kalmasına izin vermezdi. Mesela coğrafya dersinde öğretmenimizin bir dolabı vardı. İçerisinde tarihi kalıntılar, taşlar hep öyle şeyleri vardı. Bize konusu geldiğinde bakın işte bahsettiğim şey bu veya bunun benzeri gibi şeyler diye gösterirdi. Aynı şekilde bizim okul bahçemiz vardı okuldan biraz uzakta büyük bir bahçemiz vardı. Coğrafya öğretmenimiz bizi bahçeye götürürdü. İşte toprak türleri budur, işte şu bitki şu işe yarar böyle ekim yapılır, böyle dikim yapılır, böyle sulama yapılır. Bize hem anlatır hem uygulamalı olarak gösterirdi. O zaman daha kalıcı eğitim alıyorduk.”

Katılımcı öğretmenlerinin derslerini materyallerle destekleyerek öğrencilerde herhangi bir anlam karmaşası yaratmayacak şekilde ders anlatmaya özen gösterdiklerini ve bunun kendisinde kalıcı öğrenmeyi sağladığını vurgulamıştır. Ayrıca katılımcı okullara ait bahçelerinde uygulamalı ders işlediklerine değinmiştir. Cebeci (2015) Bulgaristan’da çocuklara uygulamalı eğitim vermek için tecrübe tarlaları olduğundan bahsetmiş, öğretmenlik yaptığı dönemde tecrübe tarlasına öğrencilerini götürerek orada birlikte çalıştıklarını, çocukların bu sayede ekim faaliyetlerinde bulunarak çeşitli bitkileri yakından tanıdıklarını aktarmıştır. Diğerlerinden farklı olarak Fransızca derslerinde ayrı bir sınıfta kulaklıklar ile ders işlediklerini ve öğrenmeye çalıştıklarını ifade eden katılımcılardan **Nesrin**: “Genel olarak öğretmenler bütün kitaplarımızı açtırdı bize işte şu sayfayı açın diye o anlatırdı biz onun anlattıklarını kitaptan takip ederdik. Genelde böyle ders işliyorlardı. Sınıflarımızda projeksiyon cihazları vardı. Bir şey göstermek istediği zaman öğretmen oradan yansıttı biz takip ederdik. Fransızca dersinde bizim de dil laboratuvarımız vardı. Biz oraya giderdik Fransızca ‘ya kulaklıklarınızı takardık o şekilde dinlerdik öyle öğrenmeye çalışırdık. Kimya derslerinde kimya laboratuvarına giderdik orada çok deneyler yaptırırdı bize işte şu elementle bu elementi karıştırın sonuçta bu olacak falan diye çok deney yapardık. Biyoloji derslerinde yine

laboratuvarda hayvanları falan inceliyorduk. Hep uygulamalıydı bizim bu derslerimiz. Yani kimya, biyoloji, fizik gibi derslerimiz hep uygulamalı oluyordu. Her şeyi genelde bize uygulatarak öğretmeye çalışıyorlardı. Hani sadece düz bir anlatım veya ezber yerine uygulamalı bir anlatım yapılıyordu, biz de deneyerek görüyorduk. Zaten daha kolay öğreniyorduk, daha kalıcı oluyordu. Ben çok hatırlıyorum o dönemde işlediğim dersleri çünkü hep deneyerek öğreniyorduk. Okul bahçemiz vardı. Bahçede meyve sebze nasıl ekilir, biçilir, temizlenir, toprak türleri nelerdir, taşlar, kayalar hep öyle şeyleri gösteriyorlardı bize oraya götürüp.” Her ders için o dersle ilgili olan sınıfa gittiklerini bunun nedeninin öğretmenlerin ders araç-gereçlerinin o sınıflarda bulunması olduğunu dile getiren bir diğer katılımcı **Nuri**: “Biz ayrı ayrı sınıflara giderdik. Hoca bize değil biz hocaya giderdik. 3. sınıfa kadar zaten öğretmenimiz tekti. Tek öğretmen, tek oda vardı. 4. sınıfa başladıktan sonra matematik dersinde matematik odasına gidiyordun. Sonraki dersin coğrafya mı o odaya gidiyordun. Biz gidiyorduk sınıflara. Çünkü öğretmenlerin haritaları var, eşyaları var. O sınıflara taşıyacağına biz o derste o sınıfa gidiyorduk. Mesela biyolojide bir sürü maketler var. Öğretmen onların hepsini taşıyamaz. Biz giderdik onların sınıfına. Bence en doğru ve mantıklı olan sistem de oydu. Çok iyi öğretmenlerimiz de vardı. Ama çok sert olanlar da vardı. Dayak oluyordu. 6.-7. sınıfa kadar öğretmenler dayağı kullanırdı sonra sonra kalktı bunlar. Yasaklandı. Bahçede falan dersimiz pek olmazdı. Laboratuvarlara iniyorduk. Bahçede beden dersimiz oluyordu. Bizim laboratuvarlarda baya malzememiz vardı. Öğretmen yaparken izlerdik. Sonra sana bırakıyordu. Herkes bireysel yapıyordu öğretmenin gösterdiğini. Sonra kontrol ederdi.” Diğer katılımcıların değindiklerine ek olarak derslerinin neredeyse hiç boş geçmediğini buna önem verdiklerini ifade eden katılımcı **Fatma**: “Uygulamalı derslerimiz oluyordu. Bir de derslerde laboratuvara falan indiğimiz zaman kimya dersinde, biyoloji dersinde falan deneyler yaptırıyordu öğretmenlerimiz. İşte kimi öğretmenimiz derdi ki şunu karıştırılın bunu elde edelim falan böyle uygulamalı olarak sadece göstererek kalmıyordu, biz aynı zamanda uyguluyorduk. Boş bir dersim olduğunu hatırlamıyorum bizim hiç boş dersimiz olmazdı. Bu arada mesela görüyorum okul başlamadan bir hafta önce böyle bir sallanıyor okul biterken bir hafta 10 gün önce böyle bir sallanıyorlar. Bulgaristan’da asla öyle bir şey mümkün değildi. Öğretmen sadece son gün bir sohbet ederdi. Sınav notunu düzeltmek isteyen, kontrol etmek isteyen varsa bakabiliriz derdi. Bu bir tek sohbet havası başka hiçbir dersin boş geçtiğini hatırlamıyorum. Öğretmen diyelim hasta oldu o gün derse katılamadı mutlaka onun

yerine dersi telafi edecek bir hoca gelirdi. '' şeklinde dile getirmiştir. Bunlara ek olarak sınavlarının klasik soru tipinde yapıldığını ve bunun kendisini ifade etmek için daha doğru bir yol olduğunu düşündüğünü ifade eden katılımcı ise şunları dile getirmiştir

Kadriye: *''Okullarda projeksiyon cihazları vardı, öğretmen oradan yansıtıp bize gösteriyordu dersle ilgili şeyleri. Bir de bizde test mantığı yoktu bunu ben çok önemli buluyorum. Şimdi buradaki çocuklar daha çok seçenekler arasından seçip karşılaştığı soruları oluyor. Bu bence insanı kısıtlayan bir durum. Birkaç seçenek var doğrusunu seç bizde öyle bir şey yoktu. Bizde klasik soru deniyor burada herhalde klasik sorular vardı. Öğretmen soruyu sorar, sen soruyla ilgili düşüncelerini, okuduklarını, fikirlerini yazarsın böyleydi. Öyle test mantığıyla sorularımız, kitaplarımız falan olmazdı. Üniversite sınavları bile öyleydi. Kendini daha iyi ifade edebiliyorsun. Yazma gücünü, okuma gücünü daha iyi ifade edebiliyorsun. Test mantığı insanın kendisini ifade etmesini çok kısıtlayan bir şey. ''* Bir dönem Bulgaristan'da öğretmenlik yapmış olan **Süleyman:** *''Çok bol haritalar vardı. Ben genelde coğrafya ile ilgili haritalar kullanırdım derslerimde. Ben hatta derslerde hep İstanbul'un tarihi yerlerini, coğrafyasını, Türkiye'nin coğrafyasını gösterirdim haritalarda. Yasaktı ama ben derslerde gösterirdim. Meraklıydım. Ben hep derslerde derdim bilim ve ilim çok önemli veli toplantılarında söylerdim ama ne kadar beni anarlardı bilmiyorum Türkiye'ye geldiğimde de yine Türkiye'de bunun öneminden bahsettim. ''* şeklinde dile getirerek derslerinde haritalar kullanmaya özen gösterdiğini, Türkiye'nin coğrafi özelliklerinden derslerinde bahsettiğini belirtmiştir. **Türkan** ise sınıflarda çok gürültü yapmamaya özen gösterdiklerini belirtmiş daha çok lisede uygulamalı derslerinin olduğunu şu şekilde ifade etmiştir *''Çok ses yapamazdık mesela sınıflarda. Öğretmenimiz genelde dersini anlatırdı bizde onu dinlerdik. Ortaokulda pek uygulamalı ders gördüğümüzü hatırlamıyorum ama lisede vardı. Mesela işte laboratuvara gidelim, müzik odasına gidelim kendimiz deneyelim dersleri öyle işleyelim bunlar lisede daha çoktu. Mesela lisede bizim bir kimya laboratuvarımız vardı, bir müzik odamız vardı. O dersler olduğunda öğretmenimiz bizi oraya götürürdü. Biz dersimizi orada işlerdik. Biz genelde ilk öğretmeni izlerdik laboratuvarda sonra bize de uygulattırdı ama nadir olurdu bu uygulamalar. Genelde öğretmen yapardı biz onu izlerdik. ''* Derslerinde daha çok öğretmenlerinin düz anlatım yöntemi ile ders anlattığını, bir sonraki derste sorular ile tekrar yaptıklarını aktaran katılımcılar da olmuştur **Aysel:** *''Öğretmenler genelde sade bir şekilde derslerini anlatıp geçerdi. Öyle ekstra bir şey görmezdik. Ertesi gün dersin tekrarını*

yapardı sorular sorardı. Öyle geçerdi derslerimiz. Uygulamalı derslerimiz olurdu. Mesele biyoloji dersinde laboratuvara giderdik. Biyoloji öğretmenimiz de çok sert bir öğretmendi. Onu öyle hatırlıyorum. Müzik derslerimiz vardı ama öyle farklı enstrümanlar çalalım öğrenelim öyle bir imkânımız yoktu.” Türklerin üniversite eğitime devam etmesinin daha zor olduğunu, liseden sonra eğitime devam etmenin Türkler için zorlaştığını belirten katılımcı **Bilal** “Şimdi mesela liselerde 3 senelik de var 4 senelik de var. 3 senelik okursan uzman olamıyorsun. Bizim meslek lisesi olduğu için 4 senelikti, Ziraat mühendisi gibi düşünebiliriz aldığım eğitimi. Bulgarca matematik, ziraat ile ilgili bütün dersleri alıyorsun ilk 2 senede. Son 2 seneden meslek dersi alıyorsun. Mesela ilk sene 3 sonraki sene 3 almışsın sonraki 3. Senede 5 diğerinde 6 alman lazım. İkisi toplam 10 olunca devlet sınavlarından muaf oluyorsun. En az 5 alman lazım ki yani ortalaman 5 olursa devlet sınavından muaf oluyorsun diplomanı alıyorsun direkt. Ortalaman tutmuyorsa sınava giriyorsun. Sınav soruları sınav günü sabah 8 de radyodan ilan ediliyordu. Sen sabah 7.30 da kağıdınla okulda hazır oluyorsun. Soruyu o an duyuyorsun kimse soruyu o saatten önce bilmiyor. Türklerin üniversiteye gitmesi çok zor. Liseden sonra bizim için eğitime devam etmek zorlaşıyor. O nedenle de her öğrencinin anlayacağı şekilde ders anlatırlardı. Bazı derslerde resimlerle ve haritalarla ders anlatılırdı.”

5.3.5.1. Ödevler

Kendilerine ne sıklıkla ödev verildiği ve nasıl ödevleri olduğu ile ilgili olarak katılımcılardan. **Türkan:** “Her gün ödev veriyorlardı ya. Bize çok ödev verirlerdi. Özellikle lisede çok ödevimiz olurdu. O kadar çok ödev yaptım ki tam hatırlayamıyorum birini ayrıntıları ile ama her gün illa bir ödevimiz olurdu. Notlar tutuyorduk. Her gün ne yaptığımızı yazdığımız defterlerimiz vardı. Onlara not tutardık.” şeklinde dile getirmiş, her gün ödevleri olduğunu özellikle lisede çok ödev verdiklerini belirtmiştir. **Kadriye** her gün mutlaka ödev verildiğini, ayrıca çalışma defterleri ile ödev defterlerinin ayrı olduğunu şu şekilde ifade etmiştir “Evet çok ödev veriyorlardı bizim ödevsiz bir günümüz olmazdı. Şiir falan ezberletiyorlardı. Çalışma defteriyle ödev defterin aynı değildi. Çalışma defterin ayrıydı, ödevlerini yapıp yazdığın defter ayrıydı” Diğer katılımcılarla benzer ifadelere yer veren katılımcılardan **Nesrin:** “Çok ödevimiz oluyordu ya. Bulgarca grameri, matematikten her dersten çok ödev veriyorlardı bize her gün mutlaka bir ödevimiz olurdu. Bir dahaki derse hazırlık için ödevler yapılırdı ve ödev defterimiz ayrıydı. Belezhnik denilen bir

defter vardı onlara yapıyorduk ödevleri. Öğretmenler dikkat ediyordu ona ders işlediğin defterin ayrı oluyordu, okulda not tuttuğun, ödevini yaptığın defterin ayrı oluyordu. Temiz kullanmak zorundaydın defterini öğretmenler onlara dikkat ediyorlardı. Bir de mutlaka her ödevin altında öğretmenin imzası oluyordu. Eğer ödevini yapmadıysan çok ceza veriyorlardı işte tahtaya kalkıyorsun, tek ayağını kaldırıyorsun, bekliyordun öyle cezaları vardı. Öğretmen dövabiliyordu çok rahat çocukları aileler o dönemde tabii öğretmenlere çok karışmazlardı. Biz de o yüzden öğretmenlerden çok korkardık.” olarak ifade etmiş, öğretmenlerin ödevleri yapmayan öğrencilere ceza verdiğini o nedenle öğretmenlerden korktuklarını aktarmıştır. Ayrıca katılımcı defterleri temiz kullanmaya özen gösterdiklerini, öğretmenlerin ona dikkat ettiğini belirtmiştir. **Gülseren** ise öğretmenin o dersten verdiği notu defterine yazdığını ve notunu ailesi ile paylaşmasını istediğini şu şekilde ifade etmiştir “Evet çok sık oluyordu her gün ödev veriyorlardı. Belezhnik adında defterlerimiz vardı. Mesela o gün bir dersten bir not aldın, öğretmen o deftere o notu yazardı. İmzasını atardı ve senden akşam eve gittiğinde ailene notunu göstermeni ve ailenin imzasını almanı isterdi. Babam direkt derdi zaten akşam yemekten sonra getir bakalım defterini bugün hangi notu aldın diye.” **Süleyman** okulda çok fazla ödev vermenin yasak olduğunu belirtmiş ve “Çok ödev vermek ödevle boğmak çocukları yasaktı. Ben öğretmenlik yaptığım dönemden bahsediyorum biz çok ödev vermezdik çünkü çocuğun onun dışında da bir şeylerle ilgilenmesini isterdim. Özellikle tatil günlerinde hafta sonlarında veya yaz kış tatillerinde çocuğun başka hiçbir şeyle ilgilenecek kadar yoğun ödevle maruz kalmasını istemezlerdi. Yasaktı bu kadar ödevle bunaltmak o nedenle biz çok ödev vermemeye dikkat ederdik. Genelde yazılı sınavlar yapardık okuduğunu, anlattıklarımızı ne kadar anlamış diye bizim okullarda öyle bugünkü gibi şıklı test mantığı yoktu sınavlar yazılı veya sözlü olarak yapılırdı.” şeklinde dile getirerek kendisinin de öğretmenlik yaptığı dönemde çok ödev vermemeye dikkat ettiğini belirtmiştir. **Hatice** ise öğretmenlerinin daha çok araştırma ödevleri verdiklerini şöyle dile getirmiştir. “Çok ödev vermezlerdi genelde lisede daha çok araştırma ödevleri verirlerdi. Ansiklopedilerle, kütüphanedeki kitaplarla haşır neşir olalım diye. Öyle araştırma ödevlerimiz olduğu zaman kütüphaneye gidiyorduk, orada araştırmalar yapıyorduk o tarz ödevler veriyorlardı eğer verirlerse.” **Naim** öğretmenlerinin çok sık ödev vermediğini, genel olarak derslere aktif olarak katılıp sözlü veya yazılı kontroller yapıldığını ifade etmiş “Öğretmenler bize sık ödev vermiyordu. Çünkü herkesi derse aktif olarak katıyorlardı, bizim derslere aktif olarak

*katılmamızı sağlıyorlardı. Her okulda olduğu gibi illaki zayıf bir öğrenci oluyordu. Genellikle o zayıf olan öğrenciye veriyorlardı. Bizde günlük not tutuluyordu. Günlük sözlü veya kontrol yapılıyordu. O bilgiler ışığında öğretmen öğrencisinin yeterli veya yetersiz olduğunu bildiği için genelde eve pek ders verilmezdi. Günlük olarak bizi zaten öğretmenlerimiz değerlendiriyordu. Belezhnik dediğimiz herkesin bir tane el defteri vardı. Okul müdürlüğü tarafından verilirdi bu el defteri. Günlük, haftalık yaprakları vardı. Oraya öğretmen seni derse kaldırdığında başarılı bir sunum yaptıysan veya ders konusunda başarılı olduysan oraya günlük sana not tutuyordu. Haftalık not veriyordu. Notlar 1 ile 6 arasındaydı. 1 çok kötüydü. 1 genelde verilmezdi ama 2 ile 6 arasında not verilirdi. 5 iyi 6 çok iyiydi. Günlük değerlendirme ve notlandırmalar verildiği için eve pek ders verilmezdi. Günlük olarak kontrol edilirdik. Lisede de bu sistem aynı şekilde devam ediyordu.” şeklinde dile getirmiştir. Çok ödevleri olmadığını belirten diğer katılımcılardan **Aysel**: “Çok fazla ödev vermezlerdi. Verdiği ödevleri ertesi gün hemen kontrol ederdi öğretmen. Ödevlerimizi yapardık. Ama Türkiye’deki gibi değildi. Burada aşırı derecede çok ödev veriyorlar. Biz orada ödev verirlerse onları okulda yapardık eve çok yük bırakmazdık.” **Bilal**: “Ödev veriyorlardı ama çok fazla değildi. Mesela matematikte bir ay konu işlenir ve ayın sonunda işlenen konuların ödev soruları verilirdi.” **Zeynep**: “Çok ödev vermezlerdi. Zaten köy işlerimiz çok olurdu bizim. O nedenle belki de bilmiyorum çok ödevimiz olmazdı. Bazen hafta sonları nadir ödev verirlerdi.” Şeklinde ifade etmişlerdir.*

5.3.6. Yabancı Dil Eğitimi

Katılımcılar yabancı dil eğitimi konusunda Bulgarca ile eğitime başladıklarını buna ek olarak Rusça öğrendiklerini belirtirken, Almanca ya da Fransızca dillerinden birini seçmek zorunda olduklarını ifade etmiş çoğu katılımcı Fransızca dersi aldığını söylemiştir. Sovyetler Birliği içerisinde Rusça tüm halkların ikinci dili olarak kabul edilmiştir. Ayrıca eğitimde Bulgarca ön plana çıkarılırken, Bulgarca bilmeyenlerin eğitimine devam etmesi, iş bulması zorlaştırılmıştır (Köksal, 2020). Bulgarcayı anaokulundan itibaren konuşmaya başladığını sonra ise Rusça ve Fransızca dersi aldığını belirten **Nesrin**: ‘Bizim ana dilimiz Türkçe ama anaokulundan itibaren Bulgarca öğrenmeye başlıyorsun. Zaten Bulgarca konuşuyorsun sonra dördüncü sınıfta Rusça konuşmayı öğrenmeye başlıyorsun. Sonra ek bir dil olarak da Fransızca öğrendik. Lisede Fransızca eğitime devam edildi. Rusça iyi konuşuyorum çünkü Bulgarcayla aralarında çok büyük bir fark yok. Fransızca dersinde bizim dil

laboratuvarımız vardı. Biz oraya giderdik Fransızca kulaklıklarımızı takardık o şekilde dinlerdik öyle öğrenmeye çalışırdık.” Katılımcı ayrıca Fransızca dersini ayrı bir sınıfta kulaklıklar ile dinleyerek öğrenmeye çalıştıklarını ifade etmiş, Rusçayı iyi konuşabildiğini belirtmiştir. Benzer ifadeler yer veren diğer bir katılımcı **Kadriye**: “Biz beşinci sınıfta Rusça okumaya başlıyorduk. Sekizinci sınıfta Fransızca başlıyorduk. Dediğim gibi dil laboratuvarımız vardı mesela Fransızca orada çalışırdık. Ben şu anda bile Türkiye’de böyle imkanların olduğunu pek görmüyorum. Lisede de Fransızca okuduk. Bizim Fransızca derslerimiz oluyordu. Biz Fransızca dersi göreceğimiz zaman dil laboratuvarına gidiyorduk. O laboratuvarda kulaklarımız oluyordu. Mesela derste o kulaklıkları takıyorduk karşıdan Bulgarca söyleniyordu sen onun Fransızca çevirisini dinliyordun. 1976 yıllarında yaptılar bunu.” **Naim** ise yabancı dil derslerinde öğrendikleri dilin dışında herhangi bir dilde konuşmadıklarını şu şekilde belirtmiştir “Bizde farklı bir yabancı dil öğrenme zorunluluğu da olduğu için 4. sınıftan itibaren Rusça, Bulgarca bilmek zorundaydın. Biz zaten Bulgarca anaokulundan itibaren bilmek zorundaydık. Tam net hatırlayamıyorum ama 3. sınıfta Rusça 4. sınıfta Fransızca dersleri başlıyordu. Muhakkak ki Bulgaristan’da okuyan her öğrenci Rusçayı bilmek zorundaydı zaten. Ona ek bir dil olarak da ya İngilizce ya Fransızca seçmek zorundaydın. Ortaokul 1 veya 2 de bir çocuk anadili gibi Bulgarca, Rusça ve Fransızca konuşabiliyordu. Mesela yabancı dil derslerinde yani Fransızca veya Rusça derslerinde kesinlikle o dilin dışında başka bir dilde herhangi bir kelime konuşulmuyordu.” Katılımcılardan **Türkan** ise Bulgarca ve Rusça dışında Fransızca dersi aldığını ve 4 dile hâkim olduğunu şöyle dile getirmiştir “Biz ortaokulda Rusçaya başlamıştık. Bulgarca zaten var. Ortaokulda da mutlaka Rusçaya başlıyorduk. Lisede ise Fransızca görmeye başlamıştık. Bazıları Almanca alıyordu herhalde ama bizim okulda Fransızca vardı. Yani Türkçeye ek olarak Bulgarca, Rusça ve Fransızca ile toplamda 4 dile hakimdim diyebilirim.” Benzer şekilde **Nuri**: “Bulgarca 1. sınıftan itibaren başlıyor. Fransızca da 5. sınıftan itibaren sanırım. Rusça da Bulgarca ile hep veriliyordu.” **Emine** ise aldıkları yabancı dil eğitiminin ders gruplarının açılmasına göre değiştiğini bazılarının Almanca dersi aldıklarını, kendisinin ise Fransızca dersini aldığını şöyle dile getirmiştir “Yanlış hatırlamıyorsam üzerinden çok zaman geçti. 2. sınıfta Rusça, 4. sınıfta Fransızca başladı. Bazıları Almanca alırdı. O okuldaki ders açılmasına göre değişirdi. İngilizce yoktu.” **Hatice** ise şu şekilde dile getirmiştir “İlkokulda Rusça, ortaokulda Fransızca devam ediyordu. Lisede de Rusça okuduk. Yedinci sınıftan sonra Rusça, İngilizce, Fransızca liseleri oluyordu dil liseleri.

İstersen oraya gidebiliyordun. Başarılı öğrenciler sınavlarla oralara gidiyorlardı.’’

Bir dili çözene kadar ikinci bir yabancı dil eğitimine başladıklarını o nedenle de dil konusunda çok zorlandığını ifade eden **Süleyman:** *‘‘Bulgarcayı zaten öğrenmek zorundasın. Onun dışında ortaokulda dördüncü sınıfta sanırım Rusça başlıyor, daha sonrasında Fransızca başlıyor. Sen zaten Bulgarcayı çözene kadar Rusçaya başlıyorsun. Rusçayı toplayana kadar Fransızca görmeye başlıyorsun. Çok zorlandık dil konusunda o yüzden.’’* Aynı şekilde bu kadar dil arasında çok zorluk yaşadığını belirten ve Rusça öğretmeni ile yaşamış olduğu bir diyalogu aktaran katılımcı **Aysel:** *‘Orada Fransızca vardı. İngilizce okumak isteyen İngilizce görürdü. Seçmeliydi. Ortaokulda eğer Fransızca almaya başladıysan lisede de Fransızca ile devam ediyordun. Bazı okullarda İngilizce vardı. Eğer İngilizce seçtiysen ortaokulda İngilizce devam ediyordun lisede de. Rusça ağırlıklıydı. Rusça zaten Bulgarca ile yakın. Onu ana dili gibi konuşabiliyorduk. Bizim dili kavramamız zor konuşmamız zor. Onların ana dili Bulgarca zaten. Bizim bir Rusça öğretmenimiz vardı. Hiç unutmuyorum bize bir kere sizin adınıza ben çok üzülüyorum. Evde Türkçe konuşuyorsunuz, Türkçeden Bulgarcaya çeviriyorsunuz ben size soru soruyorum siz Bulgarcadan Rusçaya çevirip bana Rusçasını söylemeye çalışıyorsunuz. Aklınız başka diliniz başka konuşuyor. Ben size çok üzülüyorum demişti. Bu kadar dil arasında zorlanıyorduk. Öğretmenimiz de farkındaydı bize, evet zorlandığınızı fark ediyorum ama benim de yapacak bir şeyim yok derdi. Çünkü Türkçe düşünüyorsun ama düşündüklerini Bulgarcaya çeviriyorsun Rusça dersinde bunları Rusçaya çeviriyorsun. Daha bunun Fransızcası var. Biz tabii Bulgarlardan daha çok zorlanıyorduk. Öğretmenler de bunun farkındaydı. İyi niyetli öğretmenler bize iyi davranırdı kolaylık sağlardı ama biraz daha sert olanlar bizim sıkıntılarımızı pek umursamazdı. Onlar daha çok Bulgarların yoğun yaşadığı yerlerden gelen öğretmenler olurdu. Bizim Kırcaali’de yaşayan orasının yerlisi öğretmenlerimiz bize daha normal davranırdı. Dışarıdan gelen öğretmenlerin bizi daha küçük gördüğünü gösteren hareketleri olurdu.’’* Aynı zamanda katılımcı bazı öğretmenlerinin dil konusundaki sıkıntılarında kendilerine iyi niyetle yaklaştıklarını, fakat Bulgarların yoğun yaşadığı bölgelerden gelen öğretmenlerin bu konuda kendilerine olumsuz yaklaşımlar gösterdiklerini belirtmiştir. **Kadriye** ilk başlarda anadili Türkçe olduğu için yabancı dil konusunda zorlandığını, Türkler olarak gramer konusunda sorun yaşadıklarını gördüğünü şu şekilde aktarmıştır *‘‘Mesela dil konusunda ilkokulda çok önemli değildi ama ortaokulda çok dikkat ediyorlardı. Hoca diyordu ki sınavınız*

olacak 2 ayda 3 ayda bir sınav yaparlardı bizi yazımıza bakarlardı. Bulgarcada biz şimdi Türk olduğumuz için çok hata yapıyorduk. Bizim Türkler olarak gördüğüm yaptığımız en büyük hata gramer konusunda oluyordu, orada çok hata yapıyorduk ve buna çok dikkat ediyorlardı. Oradaki telaffuz ve gramer biraz değişik o yüzden biz de gramer konusunda biraz zorlanıyorduk. Ama biz yine iyi Bulgarca konuşuyoruz Rusça da aynı şekilde iyi konuşuyoruz yani o konuda bir sıkıntımız yok. Ama tabi ilk başlarda ana dilin Türkçe olduğu için bu konuda ister istemez zorlanıyorsun.” Dil konusunda ilk başlarda yetersiz olduğunu düşündüğünü fakat Türkiye’ye göç edip çalışmaya başlayınca bunun tam tersi olduğunu anladığını belirten katılımcı **Fatma**: “Biz üçüncü sınıfta ilk Rusçayı öğrenmeye başladık. Dördüncü ve beşinci sınıfta Almanca veya Fransızca dersi öğrenmeye başlıyorsun. Bizde İngilizce dersi yoktu. Dil konusunda çok yeterli olmadığımı düşünüyordum. Türkiye’ye geldiğimde Türk Hava Yollarında part-time olarak çalıştım bir süre. Ruslar çok sık geliyordu ve ben orada fark ettim ki benim gerçekten Rusçam çok iyiymiş. 6 üzerinden 4 almıştım ama ona rağmen çok iyi olduğunu fark ettim. Rusça Bulgarcaya yakın bir dil onun da etkisi olur ama bize Bulgaristan’da çok kaliteli bir dil eğitimi vermişlerdi. Ama Fransızca o kadar iyi değildi. Hatta ben çocuklara Bulgarca ve Rusça öğretmediğim için çok pişman oldum. Bu büyük bir hataydı. 89 yılında gelen göçmenlerin şöyle bir tepkisi vardı. Ben Bulgaristan’dan bu kadar baskı görüp kaçıp gelmişim bir de çocuklarıma Bulgarca mı öğreteceğim diye. Ama dilin bir suçu yok ki dil bir zenginliktir.” Ayrıca katılımcı çocuklarına Bulgarca ve Rusça öğretmediği için pişmanlık duyduğunu bunun sebebinin de 1989 yılında göç edenlerin Bulgaristan’da yaşadıkları baskılar nedeniyle bu konuya tepkili yaklaşımları olduğunu düşündüğünü belirtmiştir. **Gülseren** ise Rusya’dan mektup arkadaşları olduğunu ve bunun okul tarafından teşvik edildiğini belirtmiş ve şöyle ifade etmiştir “Ortaokuldan itibaren Rusça ve Fransızca öğretiyorlardı. Rusça çok yoğun olarak veriliyordu, haftada 2 defa Fransızca dersimiz vardı. Ama Rusça haftada 3 veya 4 defa oluyordu. Bizim Rusya’dan mektup arkadaşlarımız vardı onlarla mektuplaşırdık. Benim Odessa’dan bir mektup arkadaşım vardı Tatyana. Okul teşvik ediyordu bunu. Okuldan öğrencilerin belirli adresleri veriliyordu, ben ona hediyeler gönderiyordum. O bana yollardı. Böyle mektuplaşırdık. Bulgaristan’ı ziyarete geliyorlardı. Biz direkt Bulgarca eğitime başladığımız için Bulgarca’yı çok güzel konuşuyorduk. Bizden öncekiler annemler falan belli bir süre Türkçe eğitimi aldıktan sonra Bulgarca eğitimi görmeye başlamışlar onlar zorlanmışlar. Türkçeden birden Bulgarcaya geçerken tabi. Bizim

*açımızdan zor oldu çünkü biz ana dilimiz Türkçe evde hep konuşuyorsun ama başladığımız zaman Bulgarcaya başladık. Rusça yakın bir dil olduğu için onu da kolay kavradık. Fransızca konusunda çok kolay kavradığımı ve konuşabildiğimi söyleyemem ama Bulgarcam ve Rusçam çok iyidir.” Katılımcı aynı zamanda Bulgarca ve Rusça dil seviyesinin çok iyi olduğunu fakat Fransızcada aynı başarıyı yakalayamadığını belirtmiştir. **Mümin:** ‘Biz ilk olarak Rusçaya 5. sınıfta başladık. 8. sınıfta Fransızca dersi aldım. Lisede ise 2 sene İngilizce okudum. 11-12. sınıfta İngilizce okumuştum.’*

5.3.7. Din Eğitimi

Katılımcılar eğitim süreçlerinde dini eğitim almadıklarını, mevcut rejimin herhangi bir dini eğitime imkân vermediğini ve karşı olduğunu belirtirken dini bilgilerinin aileden aktarılanlarla sınırlı kaldığını ifade etmişlerdir. Cebeci (2015) 1951 yılında Kur’an-ı Kerim derslerinin kaldırıldığından bahsederken bunun dışındaki diğer din derslerinin ise 1948 yılında kaldırılmış olduğunu aktarmaktadır. O dönemdeki sistemin dini inançlara karşı bir sistem olduğunu bu nedenle herhangi bir dini eğitimin alınmadığını ifade eden katılımcı **Naim:** ‘Bulgaristan eğitim sistemi içerisinde din diye bir kavram yoktu. Bulgaristan kendi vatandaşlarına da herhangi bir din eğitimi vermezdi. Zaten onlar Hristiyan olmalarına rağmen haftada bir gün Pazar günleri kiliseye giderler. O da çok sık değildir. İlk başlarda bize şunu söylüyorlardı ‘önce devlet sonra din’. Dolayısıyla bizim zaten İslamiyet ile alakalı bir bilgimiz yoktu. Biz tamamen aileden gelen eskilerin bize aktardıklarıyla dualarımızı, dinin gerekliliklerini öğrendik. Onlar kendi dinlerini bile öğretmezlerdi. Sosyalizm sisteminde zaten din kavramı yoktur. İnançlara karşı bir sistemdir.’ Ayrıca katılımcı dini bilgilerinin aileden aktarılanlar ile sınırlı olduğunu belirtmiştir. **Türkan** yine benzer noktalara değinerek ‘Okullarda asla din eğitimimiz yoktu. Lise döneminde özellikle çok daha sıkıydı bu yasaklar. Kesinlikle bir din eğitimi alman mümkün değildi. Biz ailemizden ne gördüysek o şekilde bilgilendik.’ **Aysel** ise kendilerini din kavramına uzak yetiştirmeye çalıştıklarını, ayrıca derslerde öğretmenin görmedikleri şeylere inanmamaları gerektiğini dile getirmiş olduğunu şu şekilde aktarmıştır ‘Okulda din eğitimi yasaktı. Bulgarlara da yasak Türklere de yasak. Sosyalist sistem dini kabul etmiyordu. Ben işte nenemi gördüm namaz kılarken yanına bir havlu serer geçerdim. Taklit ederdim onu namaz kılmaya çalışırdım. Köylerde yaşlılar camiye giderdi. Hocamız vardı köyde ramazanlarda hoca tutulurdu. Yaşlılar önceden ders görmüşler, onun eğitimini almışlar. Komünizm dönemi ilerledikçe her şeyi yasakladılar. Bulgarlar da pek

kiliselere gidemezdi. Onlara da yasaktı. Onlar da dinini çok rahat yaşayamazdı. Ateist gibi yaşarlardı. Bizi ateist gibi yetiştirdiler. Dinsiz gibi değil de dine uzak yetiştirdiler. Komünizmde din yoktur derlerdi. Bize mesela görünmeyen şeye inanmayın derlerdi. Öğretmen bize derste Allah var diyorsunuz ama nerede gösterin bana varsa eğer görmediğiniz şeye inanmayacaksınız diye anlatıyordu. Çünkü talimat öyleydi diye düşünüyorum. Öyle anlatmak istemese de talimatlar ve komünizm öğretileri o şekildeydi. Bize de derslerde komünizmin öğretileri neyi istiyorsa onları anlatırlardı.”

Cebeci (2015) o dönemde Nikolay Mizof’un gönderdiği bir raporda Hz. İsa diye birinin hiç yaşamadığını yazarken ayrıca Hz. Muhammed’in de yaşamadığını bunun Müslüman Araplar tarafından uydurulduğunu belirttiğini bu şekilde dini bir propaganda yapıldığını aktarmaktadır. Katılımcılardan **Nesrin** kitabının arasında dua yazılı bir kâğıt buldukları için okuldan ceza aldığını ayrıca Türklerin dini görevlerini yerine getiremediğini ve bunun büyük cezaları olduğunu belirtmiştir “*Ne Bulgarca ne Türkçe kesinlikle din eğitimi yoktu çünkü komünizm zaten dine karşı bir rejim ve o dini kabul etmiyor. Önce devlet anlayışı var onda dini reddettiği için de zaten herhangi bir din eğitimi almam mümkün değil. Bu Bulgarlar için de geçerli ve onların da yoğun bir şekilde dini hayatlarını yaşamaları çok kolay olmuyordu. Bizim dönemimizde yasaktı. Benim bir arkadaşımın annesi sınava gireceğimiz zaman sanırım bir dua yazmış kâğıda vermiş arkadaşıma. O da panikle mı artık bilmiyorum benim kitabımın arasına koymuş duayı bu çok yasak bir şeydi. Ondan dolayı ceza aldığımı hatırlıyorum tam nasıl bir cezaydı bilmiyorum ama onun hesabını sormuşlardı bana bu duanın senin kitabında ne işi var diye yakalanmışım o zaman. Benim bir arkadaşım mesela çocuğunu kilisede gizli vaftiz ettirmişti yasaktı çünkü bizim için de çocuklarımızı sünnet ettirmek yasaktı, onlar için de vaftiz törenleri falan yasaktı gizlice yaptırmıştı. Ben mesela o dönemde oğlumu ormanda gizlice sünnet ettirmiştim yasaktı çünkü ve yakalanmanın çok büyük bir cezası vardı. Sünnet ettirmenin özellikle çok ağır cezaları oluyordu biz gizlice yaptırıyorduk mecbursun çünkü yaptıracaksın ben ormanda yaptırmıştım çocuğumun sünnetini. Hapis cezası bile veriyorlardı yakalayınca. Biz aslında 78 yılında falan çok rahat kurban falan kesiyorduk ama seksenlerden sonra bu çok göze batmaya başladı artık izin vermemeye başladılar. Bizim yaşlılarımız dinine düşkün insanlardı. Namazlarını kıılıyorlardı, dualarını okuyorlardı Arapça biliyorlardı ama sonra bunların hepsini yasakladılar tabii.”*

Türklere yönelik baskı döneminde ailesinin dini konularda kendisine bilgi vermekte bile çekindiklerini

Süleyman: “Okulda din dersleri olmazdı çünkü komünizm sistemi tamamen bütün

dinlere karşı bir sistemdi. O yüzden öyle okulda din dersleri görmem gibi bir şey mümkün değildi. Günlük hayatında da zaten Türklerin baskıları arttıktan sonra özellikle kendi dini görevlerini yapman mümkün olmadı dinin görevlerini yerine getiremiyorsun. Namaz kılmak, oruç tutmak, kurban kesmek, çocuğunu sünnet ettirmek, mevlit okutmak gibi kendi dininin camiye gitmek, ibadet etmek bunları zaten yapamazdın. Benim dedem çok dinine düşkün bir adamdı, babam da öyleydi. Ama baskı ortamı oluştu sonra bize hiç diyemediler işte şu duaları okudun mu, bu kitapları öğrendin mi şu duayı ezberleyin falan diye çünkü yasaktı. Sistem gerçekten bunun büyük cezalarını uyguluyordu.” Şeklinde belirtmiş, **Fatma** ise kendilerini din kavramından ve gerekliliklerinden uzak yetiştirmeye çalıştıklarını şöyle ifade etmiştir *“Bizim asla din dersimiz yoktu, bizi ateist olarak yetiştirmek istiyorlardı. Yaşlılar gidebilirdi gençler ve orta yaşlılar için ibadet çok hoş karşılanmıyordu. Köyde cami vardı ama sadece yaşlılar gidebiliyordu gençler giremezdi. Ya açık açık bunu söylemezdi ama sen zaten farklı bir şekilde yetiştiğin için bir problem olacağını, oraya gidersen bir sorunla karşılaşacağını düşünürdün. Okullarda ateist bir eğitim veriliyordu.”* **Gülseren** *“Din eğitimi yoktu zaten sistem içerisinde din diye bir şey kabul edilmiyordu. Ateist birer gençlik yetiştirmek istiyorlardı zaten biz Darwin teorisini öğrenerek başlardık okula evrim teorisini anlatırlardı bize.”* Darwin teorisini öğrendiklerini vurgulamıştır. **Nuri** ise eskiden Türklerin din eğitimi alabildiklerini fakat rejim değiştikten sonra din eğitiminin okullarda verilmediğini aktarmıştır *“Okullarda din eğitimi yoktu. Eskiden varmış Türkler falan öğreniyormuş. Ama bu sistemde din eğitimi yoktu. Müslümanlar için de Hristiyanlar için de öyleydi. Camiye kiliseye falan pek bir şey demezlerdi ama ad değişikliğinden sonra camiler de karıştı.”* **Hatice:** *“Din dersi hiç olmuyordu. Tarih öğretmenim bana Allah var mı yok mu diye bir soru sormuştu o zaman biraz da notumu düşürmek için. Bence din derslerinin seçmeli olması gerekir. Ben öyle düşünüyorum.”* şeklinde dile getirerek okullarda din eğitimi almadığını ve din derslerinin seçmeli olarak verilmesi gerektiğini düşündüğünü belirtmiştir.

5.3.8. Osmanlı Türk İmajının Derslerde Ele Alınışı

Katılımcılar derslerde genellikle olumsuz bir Osmanlı-Türk imajının yaratıldığını ifade etmişlerdir. Bu dönemde tarih önemli bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Derslerde Osmanlı Devleti’nin Bulgarları cahil, fakir, medeniyetin gerekliliklerinden yoksun bir toplum olarak bıraktığı, yaklaşık 500 yıl esaret altığında tuttuğu,

kendilerine çok eziyet ettikleri, erkek çocuklarını ve kadınları kaçırdıklarını ifade eden söylemlerde bulunmuşlardır. Ayrıca Bulgarların bu dönemi anlatırken kullandıkları tabir “beş asırlık boyunduruk” söylemi olmuştur (Kurtuluş, 2019, s.70). Komünizm dönemi ders kitaplarında da Osmanlı’nın Bulgaristan’daki hakimiyeti, Bulgar ulusunun gelişimine ve ilerlemesine engel bir durum olarak aktarılmıştır (Şahingöz ve Bilalli, 2018). 5 asırlık boyunduruk Bulgaristan’da çok dile getirilmiş bir tema olmuş, Bulgarlar bu tema ile Osmanlı’nın kendilerine çok eziyet ettiklerini dile getirirken Bulgaristan’da yaşayan Türklere ise “sizin dedeleriniz bakın bize neler yaptı” argümanını sunmak için başvurdukları bir kaynak olmuştur (Kayapınar, 2012). Bu konuda şunları dile getiren **Naim**: *“Osmanlı Türkleriyle alakalı 500 sene esaret altında kaldıklarını söyledikleri için haliyle onları sevmiyorlardı. Eskiden öyle değilmiş mesele bu durum 1944 yılında sosyalizm kurulduktan sonra daha da artmış. Bizim okullarda önceden Türkçe dersler veriliyormuş. O artık kademeli olarak Bulgaristan yeni politikaya geçtiği için o asimilasyon politikasında kalkmış ve farklı bir Osmanlı imajı oluşmuş. Farklı bir fikir dayatmaya çalışıyorlardı. Mesela işte Türkler barbar, Türkler geri şöyle böyle diyorlardı. O şekilde mümkün olduğunca Osmanlı’yı kötüliyorlardı. Bu Bulgar kökenli olduğumuz söylentisine gelince daha anaokulundan itibaren o sistemin içerisinde yetiştiğin için hep onların dediklerini, anlattıklarını dinlediğin için ve diğer Türk coğrafyası hakkında bütün olarak baktığında herhangi bir bilgiye sahip olmadığın için insan zamanla bazı şeylere ister istemez inanmaya başlıyor. Mesela bize diyorlardı ki siz bu coğrafyada yaşadığınız için haliyle Bulgar’sınız sonuçta Bulgaristan’da yaşıyorsunuz diyorlardı. Ama baktığın zaman devletin sana bu konuda söyledikleri ile bizim dedelerimizin söyledikleri farklıydı. Mesela benim dedemin dedesi Konya’dan geldiğini hatta Galata köprüsünün o civarını bize anlatıp orada askerlik yaptığını söylüyordu. Sende düşünüyorsun Osmanlı ordusuna dahil olmayan biri oraları göremeyeceği için o Bulgarların söyledikleri daha mantıksız geliyordu. Çünkü ben dedemden duyduklarıma mı inanayım yoksa Bulgar’ın dedelerine mi inanayım. İnsan tabi yaşı ilerledikçe bazı şeylerde daha fazla mantık yürüttüğü için bizim Bulgar olamayacağımızı daha net görüyordum. Eski mezarlardan, eski Türkçe yazılardan Osmanlı yazılarından da bunu görüp bildiğimiz için biz tabi o sistemin dediklerine inanmıyorduk ama inanmış gibi yapıyorduk.”* derslerinde genellikle olumsuz bir Türk imajı yaratıldığından bahsetmiştir. Ayrıca katılımcı dedelerinden duymuş olduğu bilgilerin Bulgarların aktardıklarının tam tersi olduğunu bu nedenle Bulgarların

Türkler hakkındaki söylemlerine inanmadığını aktarmıştır. **Türkan** ise Bulgaristan'ın yaklaşık 500 yıl Osmanlı egemenliğinde kalmasından dolayı Osmanlı Devleti'nin derslerde olumsuz bir şekilde aktarıldığını şöyle ifade etmiştir *“Osmanlı dönemini kötü anlatıyorlardı hep. Osmanlı'yı düşman görüyorlardı. 500 yıl kalmış ya Osmanlı'nın himayesinde. Onu o yüzden kötü anlatırlardı bize. Osmanlı ile ilgili derslerde olumlu bir şey duymazdık. Onlar düşman, geri hep öyle bahsederlerdi. Bulgarlar bize siz Türk değil Bulgar'sınız bak hep aynı ülkede yaşıyoruz siz nasıl Türk'sünüz hepimiz Bulgar'ız diyorlardı. Aslında asıl korktukları şey Bulgaristan'da Türk nüfusu çok arttı. Bulgarların nüfusu o kadar hızlı artmıyordu. Onlar bundan korktular. Bulgar nüfusu azaldığı için onlar da bu korkudan dolayı hani Bulgaristan Türklere kalacak korkusuyla böyle bir şey uydurdular. Bize de Bulgar'sınız demeye başladılar. Sonuçta bir şey de yapamadılar. Denediler ama istedikleri gibi bir şey olmadı sonunda.”* Katılımcı Türk nüfusun Bulgar nüfusa oranla daha hızlı artması nedeniyle kendilerine siz Bulgar'sınız söylemini dayatmaya çalıştıklarını düşündüğünü aktarmıştır. **Aysel:** *“Osmanlı'yı hep kötülüyorlardı. Bizi o şekilde yetiştirmek istediler. Gözümüzde hep Osmanlıyı kötü gösterdiler. O süreçler kötüydü. Onlar tarihi kendi isteklerine göre ayarlamışlar. Onlara göre Osmanlı ve Türkler hep kötüydü. Biz olmamıza rağmen anlatırlardı. Osmanlı şöyle kötü, Osmanlı bize böyle kötülükler yaptı hep öyle anlatıyorlardı. Osmanlı bizi 500 sene ezdi, geri bıraktı hep öyle anlattılar bize okullarda hep öyle öğretiler. Sınıflarda Türk öğrenciler varmış yokmuş hiç sorun değildi. Biz olmamıza rağmen bize bizi hep kötüleyerek anlatıyorlardı. Resimler de Türkleri hep fesli gösterirlerdi. Her resimde fesliydi Türkler. Türkleri aşağılamak için fes derlerdi Türklere. Fes deyince aşağılıksın demekti. Türkler hep geri kalmış, fakir, bakımsız gösterilirdi. Komünizm döneminde Türkleri öyle düşük görüyorlardı. Bize de öyle gösterip beyinlerimize sokuyorlardı. Siz Türk'sünüz ama bakın dedeleriniz bize şu şu kötülükleri yaptı. Osmanlıyı kötü gördükleri için bizim Türkiye ile bağlantımız olsun hiç istemediler. Hatta amcamlar gelmişti bize Türkiye'den misafir. Sonra benim erkek kardeşimi sorguya çekmişlerdi. Size neden Türkiye'den misafir geldi diye. O derece bizi takip ediyordu. Komünizm o yönüyle çok sıkıydı.”* şeklinde belirtmiş derslerinde Osmanlı Devleti'nin Bulgarların gelişmesine engel olduğunu anlatarak Osmanlı Devleti'ni kötülediklerini ifade etmiştir. Türkler kitaplarda, filmlerde barbar gösterilirken, işe yaramaz, kalın kafalı gibi söylemlerle aşağılanmaya çalışılmıştır (Güler, 2014). Katılımcı ayrıca Türkiye ile herhangi bir bağlantılarının olmasını istemediklerini ve kendilerini o dönemde çok sıkı

takip altında tuttuklarını aktarmıştır. Benzer ifadelere yer veren **Mümin:** *“Osmanlı her zaman için kötülenirdi. Osmanlı dönemini esaret dönemi olarak anlatırlardı. Osmanlı esareti olarak yazarlardı hep kitaplarda, derslerde öyle anlatılırdı.”*

Kadriye ise derslerde Osmanlı’nın Bulgar çocuklarını kaçırdığını, Bulgarları 500 sene esaret altında tuttuğunu anlattıklarını şöyle dile getirmiştir *“Derslerde Türkleri anlatırlardı ama hep kötü anlatırlardı. Bize hep o dönemde Türklere karşı ayaklanmış olan Türklerle savaşan Bulgaristan’ın önderlerini çok anlatırlardı. Onların hayatlarını, eserlerini, kitaplarını hep bize anlatırlardı. Hani o dönemde Türklerle bağımsızlık için mücadele etmişler falan onları hep anlatıyorlardı bize. Bize derslerde şey derlerdi Bulgaristan’a Türkler geldiğinde Bulgar çocuklarını almışlar erkek çocuklarını, zorla onları götürmüşler. Yeniçeri yapmışlar, asker yapmışlar zorla götürmüşler diye anlatıyorlardı. Onunla ilgili filmler falan da vardı Türkleri daha kötü gösteren, medeniyetsiz gösteren, acımasız gösteren öyle anlatılıyordu bize zaten. Türkleri çok kötü anlatıyorlardı ya kadınlara tecavüz eden, kadınları çalan, işte Pomakları kılıçtan geçirmiş zorla Müslümanlaştırmış. Çok kötü anlatıyorlardı ama düşündüğünde Osmanlı 500 sene bizi ezdi falan diye anlatıyorlardı bize ama Osmanlı demek ki size çok baskı uygulamamış ki siz 500 sene boyunca kültürünüzü, dilinizi, dininizi aynı şekilde muhafaza etmeye devam etmişsiniz. Yoksa gerçekten yoğun bir baskıya maruz kalsalardı kültürlerini kaybederlerdi ve bu kadar uzun süre muhafaza edemezlerdi. Demek ki rahat bir yaşam sürmüşler ben öyle düşünüyorum. Ama onlar o noktada tabii farklı düşünüyorlardı ve öyle görmek istemiyorlardı. Türkleri de o yüzden bizi 500 sene esaret altında yaşattı bize çok zulmetti, insanlarımızı işte çocuklarımızı erkek çocuklarımızı zorla ellerimizden aldı falan gibi böyle kötü anlatıyorlardı. Batak olayı vardır mesela onu çok anlatırlar batak olayını bize orda çok eziyet ettiler falan diye bize de söylerlerdi batak olayını çok anarlardı. Bize derlerdi ki o dönemde batak şehrine bölgesine giderseniz sakın Türküm demeyin orada Türkleri hiç hoş görmezler. Hatta bizim Köstendil tarafına giden bir Türkü görmüşler ve ben Türküm deyince çocuk çok şaşırmışlar Bulgarlar. Sen nasıl Türk olursun işte senin kocaman bıyıkların yok, kafanda fesin yok, şalvar giymemişsin diye şaşırmışlar hani resimlerde yeniçeri gibi bekliyorlar Türkleri. Kafalarında öyle canlandırıyorlar işte kılıçlı, fesli, bıyıklı, şalvar giyen öyle görüyorlardı Türkleri, kafalarında hani bir Türk deyince öyle bir imaj yaratıyordu. Biz Türkiye’ye göç ederken bize dediler ki siz nasıl Türkiye’ye gidiyorsunuz. Size sınırı geçer geçmez tecavüz ederler, çocuklarınızı çalarlar bize hep öyle söylediler biraz korkutmaya çalışıyorlardı. Bizim köy zaten*

1912 Balkan Savaşı'na kadar Türk'müş yani Türklerin elindeymiş Kırcalı sonra Bulgarlara geçmiş.' Katılımcı Bulgarların zihinlerinde Türk imajının kılıçlı, fesli, şalvar giyen biri olarak yer edindiğini belirtmiştir. Bulgaristan tarih yazımında ve ders kitaplarında 1876 yılında yaşanan ve Batak katliamı olarak bilinen olaya fazlasıyla değinilir. Fakat bu olay Bulgar tarih yazımında abartılı bir şekilde aktararak saptırılmış, bu durum ile Türklere yönelik başlatılan asimilasyon politikaları için bir zemin oluşturulmaya çalışılmıştır (Kayapınar, 2012). O dönemde Türkiye aleyhinde olan her şey propaganda aracı olarak kullanılmıştır. "Rabotniçesko Delo" gazetesinin 9-11 Ağustos 1950 tarihli sayılarında Mahmut Makal'ın "Bizim Köy" eserinden bazı bölümlere yer verilmiştir. Bu bölümlerde de Türkiye köylüsünün zor şartlarda yaşam sürdüğü belirtilmiş bu eserler Türkiye aleyhinde bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır (Akpınar ve Köksal, 2016). Türkiye, halkın eğitimsiz, geçim sıkıntısı yaşayan, sağlık hizmetlerinden yoksun, teknolojik ilerlemeyi yakalayamamış bir ülke olarak gösterilmiştir (Köksal,2010). Ayrıca katılımcı kendilerine derslerde Osmanlı'nın Bulgarlara baskı ve zulüm gösterdiğini anlattıklarını fakat Bulgarların kendi kültürlerini ve dinlerini muhafaza etmiş olmalarının bunun tam tersini olduğunu gösterdiğini ifade etmiştir. **Nesrin:** " Türkleri çok kötü anlatıyorlardı. Türklere hep diyorlardı ki onlar tecavüz ederler, sizi öldürürler öyle hep kötü anlatıyorlardı yani bize. Derslerde ben hiç iyi bir tarafını dinlediğimi hatırlamıyorum, Türklerle alakalı hiç olumlu bir şey dinlediğimi bilmiyorum. Yani senin orada Türk olman falan önemli değil çünkü sistem öyle işliyor ve Bulgaristan'ın her yerinde kitaplar ortak tek tip olduğu için de herkes aynı şekilde de o dersleri dinliyordu. Türk olarak bunları dinlemek tabii ki de bizim için daha zordu." şeklinde ifade etmiş ve bir Türk olarak derslerde bu söylemleri duymanın kendisi için çok zor olduğunu vurgulamıştır. **Süleyman** ise Türklerin hor görüldüğünü, küçük düşürüldüğünü duygulanarak şu şekilde dile getirmiştir "Biz orada Bulgar dili ve grameri Bulgar tarihi derslerini okuyorduk. Derslerde bize Türkler şöyle Türkler böyle. Türkler çok aşağılık bir millet derlerdi (ağlayarak) bizi hep kötülüyorlardı. Okuluna, öğretmenine çok saygı duymak lazım ama bu laflar bize çok dokunuyordu. Ben milliyetçiliği o milliyetçi ruhu o derslerde yoğun olarak hissetmiştim. Türkleri çok kötü anlatırlardı. Türkiye'yi de çok medeniyetsiz, geri kalmış gibi böyle sürekli derslerde bahsederdi. Biz zamanında o toprakları Türkleştirelim diye o bölgelere gitmişiz. Oraları daha medeni, yaşanabilir yerler haline getirmişiz. Türk ve İslam kültürünü oralarda yazmışız, benimsetmişiz. Zaten 1912-13 yılına kadar hep Türk toprağı imiş oralar sonra tabii Bulgarlara

geçince biz de Bulgaristan coğrafyasında yaşamaya başlamışız. Türkler çok çalışkan insanlardı ama bizi hep hor gördüler, küçük düşürdüler.” **Hatice:** “Türkleri kötü anıyorlardı sürekli. Türkiye’de sürekli kötüydü onlarca. Göç ederseniz orada sıkıntı yaşarsınız diye o yüzden hep kötülerlerdi. Elektriği bile olmayan çok geri kalmış bir ülke olarak anlatıyorlardı. Çok fakirlerdi diye anlatırlardı.” şeklinde ifade ederek Türkiye’yi çok geri kalmış ve fakir bir ülke olarak anlattıklarını belirtmiştir. Okuryazar oranı sosyalist ülkelerde %100 gösterilirken, Türkiye’de ise bu oran %38 olarak verilmiştir (Osmanoğlu,1970). Bu haberler ile Bulgaristan Türkleri arasında olumsuz bir Türkiye algısı oluşturulmak istenmiştir (Köksal, 2020). **Fatma** çok etkilendiği bir film sahnesinden bahsetmiş ve okul gezisi ile gitmiş oldukları panorama müzesini şu şekilde aktarmıştır “*Türk olduğun için seni utandırmaya çalışıyorlardı. Benim izleyince unutmadığım bazı sahneler var. Osmanlı savaşını veriyorlar çok etkilendiğimiz sahne var Fransız bir kız büyükelçinin kızı kışın da beyaz montu var çok güzel beyaz bir montu var. Sahnede Osmanlı askeri o kızı takip ediyor ve sonra tecavüz ediyor böyle bir sahnede ben çok etkilenmişim. Onların Osmanlıya karşı büyük bir savaşı var 1878 yılında Şipka diye bir bölgede. O mücadele son mücadele. Mermileri bitiyor orada Bulgarlar ve Ruslar kendi ölen arkadaşların üzerine atıyorlar. 3 Mart Bulgarların Osmanlıdan kurtuluş günü onlara Ruslar yardım ediyor. Bizim okuldan gitmiştik Plevne’deydi sanırım onu canlandıran panorama gibi bir müze var. Bugün İstanbul’daki 1453 müzesi gibi. Ama ben İstanbul’daki 1453 müzesini gördüğümde hayal kırıklığına uğramıştım, neden çünkü benim lise çağında gittiğimde önceden yapılmış bir müzeydi Bulgaristan’daki. Ve çok daha büyük 2- 3 katlı büyük bir müzeydi. İstanbul’daki o yüzden bana çok küçük gelmişti. Bizim tarihimiz çok zengin aslında ama kıymetini bilmiyoruz. Benim yaşadığım küçücük kasabada bir tarih müzesi vardı. İçine çapa falan bir şeyler koymuşlar. Bir şeyleri toplayıp çocuklara gösterecek şekilde düzenlemişler. Bizim tarihimiz çok geniş ama biz bunun kıymetini bilemiyoruz.” **Gülseren** ise derslerde yoğun olarak 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşına ve Balkan Savaşlarına değindiklerini aktarmıştır “*Ders kitaplarında tarih kitaplarında genellikle anlatılıyordu diğer ülkelerden bahsederken Türkiye’den söz ediyorlardı. Kısa kısa geçiliyordu birkaç paragraf bir bilgi vardı. Ondan bir şeyler öğreniyorduk Türkiye’yle ilgili genelde zaten kötü deniyordu. Bir de Ruslarla Bulgarların mücadelelerinde genelde hep yenilenler Türkler oluyordu. Mesela bize orada o tarihten olaylar Türkiye’de anlatılanın tam tersi olarak anlatılıyordu. Genelde hep Bulgarlar, Ruslar kazanıyordu Türkler genelde hep mağlup ve başarısız oluyordu.**

78 Osmanlı Rus savaşı, Balkan savaşlarını çok yoğun bir şekilde anlatıyorlardı. İşte Bulgarların başarılı olduğu savaşlara ve olaylara daha çok değiniliyordu. Mesela Türkiye'ye gidip ne yapacaksınız orada onlarla ot çöp mü yiyeceksiniz falan derlerdi. Türkiye'yi çok fakir anlatıyorlardı.” **Naim** ise Naim Süleymanoğlu Türkiye'ye iltica ettikten sonra Bulgar olan tarih öğretmeninin ders anlatmayı bıraktığını ve derslerinde sürekli Türkleri kötülediğini şöyle aktarmıştır “Osmanlı ve Türkleri kötülemek amacıyla Bulgar öğretmenler anlatırdı. Osmanlı 500 sene Bulgaristan'ı yönetmiş ya onların daha oradan acıları var. Ondan dolayı kötülerlerdi. Bir tarih öğretmenimiz vardı Vitka. Türkçeyi senden benden daha iyi bilirdi. Kocası da Türk'tü. Naim Süleymanoğlu Türkiye'ye kaçtıktan sonra bize neler yaptı neler. Ders falan vermeyi bıraktı. Naum Slamantov diyorlardı Bulgaristan'da isim değiştirdikten sonra Naim'e. Tarih öğretmeni bize derdi ki Naum kendi kaçmadı onlar kaçırdı. Türkler şöyle Türkler böyle. Ders vermezdi hep Türkleri kötülerdi. Biz mecburen sinmiş bir şekilde duruyorduk. Sesini çıkardığında kalın bir sopası vardı kafana acımadan vuruyordu. Türkçeyi senden benden iyi bilirdi ama Türk düşmanıydı. Hala yaşıyor Bulgaristan'a gittiğimde görüyorum bazen 90-95 yaşında var. Coğrafya öğretmenimi görüyorum yine denk geliyoruz bazen o da çok yaşlı.”

5.3.9. Okudukları Kitap Türleri

Katılımcıların geneli eğitim hayatlarında Bulgar-Rus klasiklerini okumuş olduklarını belirtmiş, Fransızca dersi aldıkları için Fransız klasiklerini de takip ettiklerini aktarmışlardır. Daha çok tarih kitaplarını okumayı sevdiğini ve o dönemde yoğun olarak Bulgar-Rus klasiklerini okuduklarını aktaran katılımcı **Naim**: “Ben tarihi seviyordum. O nedenle daha çok tarih kitapları okurdum. Ayrıca bizim Türklerin yazdığı kitapları almak ve okumak, öğrenmek gibi bir durumumuz yoktu. Öyle bir şey zaten sosyalizm döneminde mümkün değildi. Daha çok Sovyet-Bulgar klasiklerini okurduk. Dostoyevski çok okunuyordu. İvan Vazof vardı Bulgarların kendi milli yazarları yine Hristo Botev vardı yine onun da kitaplarını okurduk. Lev Tolstoy'un kitaplarını okurduk. Biz daha çok Bulgar- Rus eser ve yazarlarına hakimdik. Bunun yanında Fransızca dersimiz olduğu için Fransız klasiklerini de bilirdik.” Ayrıca Türkçe yayın ve eserleri takip edemediklerini vurgulamıştır. **Türkan**: “Ben tarih dersini sevdiğim için tarih kitaplarını daha çok okurdum. Türklerin eserlerini, kitaplarını çok bilip takip edebildiğimizi söyleyemem. O dönemde daha çok komünizm ile ilgili şeyler okurduk. Sovyetlerin kurucuları, komünizm kurucuları Lenin gibi

mesela onları okuyup öğrenirdik. Lenin vardı mesela o zaman onun hayatını falan okutuyorlardı bize.” şeklinde dile getirmiş, o dönemde komünizm kurucuları ve ilkeleri ile ilgili kitaplar okutmuş olduklarını aktarmıştır. **Bilal** ise çok kitap okuduğunu şöyle dile getirmiştir “Çok kitap okurdum. Türkçe kitap yoktu tabi hepsi Bulgarcaydı. Türk yazarlarının kitaplarını bulup okuyamıyorduk. Anton Çehov, Fyodor Dostoyevski, İvan Vazov, Hristo Botev, Levski yazarlarından Bulgar ve Rus klasik eserlerini okutuyorlardı” **Kadriye** ise anne ve babası öğretmen olduğu için kitaplar konusunda çok şanslı olduğunu dile getirmiş ve bu konuyla ilgili yaşamış olduğu birkaç olayı şu şekilde aktarmıştır “Ya benim ailem öğretmen olduğu için benim bu konuda avantajım vardı çünkü kitapların içerisinde büyüdüm ben o yüzden ben Nazım Hikmet bilirim, Sabahattin Ali bilirim. Aziz Nesin’i bilirim biz de o kitaplar vardı. Çalıkuşu kitabını bilirim hem Türkçe hem Bulgarcası vardı. Ailem benim 52 senesinden beri hep kütüphane oluşturuyordu. Ama o tamamen benim ailemin öğretmen olmasından kaynaklı diğer evlerde yoksa bu kadar yoğun bir kitap özellikle Türkçe kitap falan çok bulunmazdı. Sabahattin Ali’yle ilgili bir şey yaşamıştım yine Türkiye’de isim vermeyeyim bir belediye kadın yazar davet etmişti. Kitap falan yazıyormuş işte köylü kadınlara yardım amaçlı toplanmışlardı. O gün öyle hatırlıyorum kadın yazardı kendisi kitapları falan varmış. Orada dedi ki ben dedi Sabahattin Ali’yi davet edeceğim dedi. Hem buraya gelsin görüşsün sizinle falan kadınlara böyle anlatıyor. Sonra orada bir müdür vardı bana dedi ki sen Sabahattin Ali’nin kim olduğunu biliyor musun, ben ailemden duydum işte hani öldürüldüğünü falan biliyorum dedim. Bak dedi sen biliyorsun ama dedi kitap yazıyorum diyen kadın Sabahattin Ali’nin yaşamadığını bilmiyor dedi. Tabi çok garip bir olaydı ve kadın sürekli ben kitap yazıyorum diyordu. Ama demek ki bazı şeyleri takip etme noktasında sıkıntıları vardı. Aziz Nesin’le tanışmam da yine evde çok küçüktüm o zaman okuma yazma bilmiyordum. Zübük kitabı vardı bizim evde onun kambur bir adam vardı kapağında yanlış hatırlamıyorsam. Küçüktüm ama kitapları karıştırırken benim o çok dikkatimi çekmişti. Yani okuyamıyorum ama o kapaktaki resim benim çok dikkatimi çekmişti, Aziz Nesin’le tanışmam da öyle oldu. Türkçe derslerinde de biz Nazım Hikmet’i okuduk. Dünya klasiklerinde zaten Nazım Hikmet bilmiyorum dememek lazım. Senesini yanlış söyleyebilirim ya 52 ya da 53 olabilir Nazım Hikmet gelmişti mesela Kırcaali’ye. Onu köylerden görmeye baya insanlar gitmiş o dönemde hatta 12 -13 kişi ölmüş yolda işte kaza olmuş bir şey bir şeyler yaşanmış öyle insanlar ölmüştü. Hatta Nazım Hikmet o zaman hep beraber buradan Türkiye’ye gideceğiz gibi bir şey

söylemiş Nazım Hikmet önemli biridir. Bizim köylerde bile Nazım Hikmet bilinirdi. '' Komünizm döneminde Türkiye'den davet edilen bazı yazar ve şairler ile rejim propagandası yapılmak istenmiştir. Nazım Hikmet Türklerin yoğun olarak yaşadığı Kırcaali şehrini ziyaret etmiş ve bölge halkıyla sosyalist düzen ve rejime dair fikir ve düşüncelerini paylaşmıştır (Kurtuluş, 2019, s.52). Nazım Hikmet Bulgaristan Türkleri için önemli bir isim olmuştur. Özellikle tutuklanmasıyla ilgili tepkiler BKP tarafından gündemde tutulmuş, bu durum bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Ö dönemde Mestanlı'da 400-500 kadar kadınlı erkekli Türklerden oluşan bir grup Nazım Hikmet'e destek vermek için Sofya'da kurulan bir komiteye telgraf çekmiştir (Akpınar ve Köksal, 2016). Bunun dışında **Kadriye** ise okuduğu eserlerden söz etmiş, Bulgar edebiyatı öğretmeninin bu konudaki bilgilerini ölçmek için yaptığı bir yoklamadan şu şekilde bahsetmiştir ''Çok dünya klasikleri okutuyorlardı bize. Fransız klasiklerini okuduk. Balzac okuduk. Daha sonra Rus klasiklerini çok okurduk. Bulgar klasiklerini zaten okurduk. Hatta biz liseye girdiğimiz gün tüm köylerden geliyoruz yani bir köylü var bir de şehirli var. Türkler genelde köylü oluyorlardı, yani köylerde yaşıyorlardı, köylerden çıkıp geliyorlardı. Şehirli olanlar daha çok Bulgarlardı. Onlar zaten hep şehirde, merkezde yaşıyorlardı. Liseye başladığımız gün edebiyat hocamız dedi ki herkes birer boş kâğıt çıkartsın ben size 5 -6 tane isim vereceğim. Onların kim olduğunu, neyle ilgili olduğunu bana yazın dedi. Verdiği isimler Maupassant, Goya. Beethoven, Mozart. Bunlar kimdir yazar mıdır, müzisyen midir, ressam mıdır, bunu sordu bize ben bu konuda çok şanslıydım çünkü babam ve annemde öğretmendi, evde büyük bir kütüphaneye büyüdüm çok okumayı severdim. Ben de babam hep beden eğitimi öğretmeni olduğu için yarışlara falan katılıyordu oralara gidiyordum. Onlara hep böyle büyük ressamların kitaplarını işte eserlerinin yer aldığı kitapları falan hediye ederlerdi. Ben onları zaten orada karıştırırken öğrenirdim işte şu ressam bu eseri ortaya çıkarmış gibi inceliyordum. Goya'nın kitapları vardı ben oradan onun zaten ressam olduğunu biliyordum. Ayvazovski'nin sadece deniz resimleri çizdiğini biliyorum mesela bu konuda temel bilgilerim vardı. İşte o gün bizim Bulgar edebiyatına giren hocamız bizim seviyemizi ölçmek için böyle bir sınav yaptı. Hani onlar köyden geliyorlar ya bakalım biliyorlar mı Maupassant kim acaba Balzac kim biliyor mu diye. Benim Türkiye'ye geldiğimde bir anım oldu çalışmaya başladım. Bursa Heykel 'de bir kitabevine girdim. Büyük 4 katlı bir kitabevi vardı. Bizden raf istemişlerdi ben de oraya ölçü almak için gittim. Orada çalışana dedim ki sizde Maupassant kitabı var mı? Bana garip garip baktı böyle bir söylendi tam

anlayamadım. O zaman da Bulgaristan'dan geleli bir sene kadar olmuştu. Acaba dedim telaffuz konusunda mı bir yanlışlık yaptım, doğru söylemedim mi diye düşündüm. Sonra üzerinde durmadım. O olayın üzerinden bir sene kadar geçti. O gün orada görüştüğüm kişi Maupassant'ın 2 kitabıyla çıkıp geldi. O İstanbul'a kitap almaya gittiği zaman o söylediğim kişinin kitapları önüne çıkmış. O 2 kitabı almış bana hediye getirdi. Sonra bana dedi ki senden çok özür diliyorum ben büyük bir kitabevi sahibiyim ama Maupassant hiç duymadım. Bilmiyorum dedi. Ben dedim evet onu biz okumuştuk Fransız klasiklerinden Fransız yazarlarından biriydi dedim. 92-93 senelerinde yaşadık bu olayı.” **Nesrin** ise kitap okumayı çok sevdiğini, çok kitap okuduğu için bir gazetede fotoğrafının basıldığını şöyle dile getirmiştir “Çok kitap okurdum. Hatta benim çok kitap okuduğum için gazetede resmimi falan basmışlardı o dönemde. Çok seviyordum kitap okumayı. Tarih kitapları okurdum genelde tarihe ilgim vardı. Zaten Bulgar Rus klasiklerini okuyordum daha sonra Fransızca dersi gördüğümüz için tüm Fransız klasiklerini falan da okuyorduk. Bizim kütüphanemiz oluyordu. Gidip orada bir kitap beğenip alıyorduk sonra kütüphanede görevli o kitabın sayfasına göre sana bir süre veriyordu. İşte bunu bir hafta sonra getir veya 2 hafta sonra okuyup getir diye. Sonra okuyup götürüyorduk. Sonra tekrar yeni kitap alıyorduk bu şekilde baya kitap okuyorduk. Ben küçükken babam da Atatürk'ün bir kitabını görmüştüm. Atatürk yazıyordu kapağında ama o dönem tabii içini falan okumamıştım. Ama Atatürk'ü orada ilk defa babamın bir kitabında görmüştüm. Kalın büyük bir kitaptı.” **Süleyman:** “Bulgar Rus klasikleri zaten temel olarak okunan kitaplardı. Onun dışında Fransız klasiklerini okurduk. Önemli dünya klasiklerini okurduk çok kapsamlıydı kitapları çok farklı yazarların ressamların şairlerin kitaplarını okuturlar dünya klasiklerini müzisyenlerin” **Fatma** ise yoğun olarak Bulgar-Rus klasiklerini okuduğunu dile getirmiş, arkadaşlarıyla katılmış oldukları bir yarışmadan söz etmiştir “Yoğun olarak Bulgar Sovyet klasiklerini okurduk. Dünya klasiklerinden de okuma yapardık. Balzac Shakespeare, lise çağında Suç ve Ceza eserini okurduk. Tolstoy, Dostoyevski. Kitap okuma konusunda çok teşvik ediyorlardı. Lise 2 de ben bir yarışma düzenlendi ülke çapında konular belirlenmişti. Bizim güzel bir grubumuz vardı ve 13 tane çalışkan öğrenciydik. 4 tane Türk vardı geri kalan Bulgar'dı ve birbirimize çok yardımcı olurduk. Sınıfta öyle aramızda herhangi bir kıskançlık olmazdı. Birbirimize yardım ederdik bilemediğimiz şeyleri birbirimize sorardık. Ülke çapında düzenlenen yarışma ilişkiler, aşk, arkadaşlık ile ilgiliydi. Bir sene kış tatilini bütün 15 gün tatili arkadaşlarla kütüphanede geçirdik. Çalışmak için

o yarışmaya. Ve bizden bir arkadaş ülke birincisi oldu sonra avukat oldu zaten.’’

Gülseren: *“Dünya Klasikleri, Bulgar- Sovyet klasikleri, Fransız klasikleri okunurdu. Bize yoğun olarak Bulgar klasikleri onların önemli isimlerinin kitapları okutulurdu. Pod İgoto mesela okunurdu. Yaz tatillerinde bir liste verirlerdi. O listedeki zorunlu kitapları okurduk. Bir de isteğe bağlı okuyabileceğiniz tavsiye kitaplar olurdu.”* şeklinde dile getirmiş, kendilerine yaz tatillerinde okumaları istenen kitapların listelerini verdiklerini aktarmıştır. Değinilen başka bir nokta Bulgar edebiyatının başyapıtı olarak görülen Pod İgoto eseri olmuştur. İvan Vazof’un kaleme aldığı Osmanlı dönemindeki Bulgarların esaret altında yaşadıklarını dramatize bir şekilde anlatan Pod İgoto, Türkçeye “Esaretin Altında” olarak çevrilmiştir (Kurtuluş, 2019, s.71). Kitap okuma konusunda çok teşvik edildiklerini belirten **Mümin:** *“Ben dünya klasiklerinin çoğunu 16-17 yaşına gelene kadar okumuştum. Balzac, Victor Hugo, Gorki, Dostoyevski, Zola, Beyaz Kurt kitabı, Tolstoy, Puşkin onları okumuştum. Bulgarca dersine giren öğretmenimiz bizi kitaplar konusunda çok teşvik ediyordu. Kitaplar veriyordu bize okumamız için. Ben zevkle okuyordum kitapları. Okullarda çok teşvik oluyordu.”*

5.3.10. Türkçenin Kullanımı

Türkçe dersi ve Türkçenin kullanımı hakkında katılımcılardan **Naim** eğitim aldığı dönemde Türkçe dersi olmadığını, Türkçe konuşmanın yasak olduğunu şu şekilde ifade etmiştir *“1975 öncesinde Türkçe dersi varmış. Ama bizim zamanımızda yoktu. 82- 83 yılına kadar biz Türkçe konuşuyorduk. Hocalar tolerans gösteriyordu. Ama sonra o da kalktı. Okulda değil yani köy dışında mesela Bulgarların olduğu yerde şehirde kesinlikle ve kesinlikle Türkçe konuşamıyorduk. Cezası da vardı zaten hapis cezası, para cezası veriyorlardı. Belene vardı mesela. Oraya daha çok bize önder olabilecek, sözü dinlenen dediğimiz insanları, etrafında daha çok sözü geçen insanları gönderirlerdi. Etrafındaki insanları ayaklandırmamasın diye.”* **Türkan** ise ortaokulda Türkçe dersinin olduğunu lisede yasaklandığını aktarmıştır *“Ortaokulda Türkçe dersimiz vardı bizim. Türkçe konuşabiliyorduk. Sonra lisede yasaklandı artık. Ortaokulda biz daha rahattık Sonra zaten hepsi yasaklandı.”* Benzer şekilde **Aysel** *Bizim Türkçe dersimiz orta sona kadar vardı. Lisede Türkçe dersi kalktı.”* Belirtirken aynı ifadelerle yer veren diğer bir katılımcı **Bilal:** *“Ortaokulda vardı ama lisede yoktu. En son bizim nesil ortaokulda Türkçe dersleri gördü sonra zaten kaldırıldı.”* **Kadriye** ise 2 yıl kadar Türkçe dersi aldığını belirtmiş o dönemde ezberlemiş oldukları Nazım

Hikmet'in şiirinden bahsetmiş ve ona ayrıca bir önem verdiklerini vurgulamıştır ‘‘2 sene Türkçe dersi okudum. Ben 2 sene kadar bir eğitim aldım ondan sonra bir daha Türkçe falan bir eğitimimiz olmadı. Seçmeli yaptılar. Seçmeli olunca zaten yavaş yavaş o ders kalktı. Çok alan olmadı, çocuklar zorlandı. Türk dili vardı bir de literatür vardı, gramer ve edebiyatı vardı. Sadece haftada bir kere giriyorduk o derslere. Türkçe dersini çok görmedik bir veya 2 sene en fazla okuyabilmişimdir Türkçe dersi. Ama Türkçe dersinde ilk okuduklarım arasında Nazım Hikmet vardır. ‘‘Hava kurşun gibi ağır bağır bağır bağıryor koşun kurşun eritmeye.’’ Mesela biz Nazım Hikmet'in bu şiirini ezbere biliyorduk o dönemde Türkçe ders alırken ama 2 sene kadar gördük fazla Türkçe dersi alamadık. Bu politika değişti yani tamamen artık Türkçe dersleri kalktı tamamen devlet politikası Bulgarcaya yöneltti herkesi ama Nazım Hikmet'i hiç unutmam o dönemde de çok önem verdiğimiz bir yazardı’’ Komünist rejimde özellikle Nazım Hikmet'in eserleri Türk okullarında okutulmuş, şiirleri ezberlenmiştir (Kurtuluş, 2019, s.53). 4. sınıfa kadar Türkçe dersinin olduğunu, sonrasında seçmeli bir ders olarak okutulmaya başlandığını bir süre sonra ise tamamen kaldırıldığını

Nesrin: ‘‘Benim dönemimde Türkçe dersi vardı ama ben dördüncü sınıfa kadar okuyabildim Türkçe dersini. Başta zorunluydu Türkçe derslerimiz sonra seçmeli yaptılar isteyen katılsın isteyen katılmasın dediler. Baktık 3 kişi geliyor 4 kişi geliyor dediler çok az insan katılıyor bu dersi tamamen kaldıralım. Öylece Türkçe dersini kaldırdılar.’’ Belirtirken **Hatice:** ‘‘1-2 sene okudum. Seçmeli dersti ondan sonra tamamen kaldırıldı. Üçüncü ve dördüncü sınıfta okudum’’ şeklinde benzer noktalara değinmiştir. Türkçe dersi 1972 yılına kadar seçmeli bir ders olarak devam etmiş daha sonrasında ise tamamen kaldırılmıştır (Cebeci, 2015, s.36). Türkçe dersinin bir süre sonra kaldırıldığını, Türkçe öğretmeni olan Hafize öğretmeninin de bu nedenle okuldan ayrıldığını belirten **Süleyman:** ‘‘Türkçe dersleri kısıtlıydı ilkokulda Türkçe dersi gördüm sonra seçmeli olarak yapacağız dediler. İsteyen alacak istemeyen almayacak dediler. Ondan sonra zaten tamamen kaldırdılar. Seçmeli dersleri rağbet görmüyor diye tamamen Bulgarca yaptılar. Benim bir tane Hafize öğretmenim vardı bizim Türkçe dersimize giriyordu. Ondan sonra da okuldan ayrıldı. Türkçe derslerimiz tamamen bitti. 1912-1913 yıllarında o zaman daha Türk toprağı sayılıyormuş Kırcaali bölgesi Balkan savaşlarından sonra kaybetmişiz. Benim annem babam o dönemde Türkiye toprağı olarak sayıldığı dönemde doğmuş. Ben yaklaşık 20-30 sene sonra Bulgaristan topraklarında doğmuşum. Annem, babam, dedelerim, ninelerim benim Türkçe dışında başka bir dil bilmezlerdi, Bulgarca hiç bilmezlerdi. Şimdi tam tersi

oldu 89 göçüne kadar herkes Bulgaristan topraklarında doğmuştu onun çocukları şimdi Türkiye topraklarında doğdu.” **Nuri** ise hiç Türkçe dersi olmadığını, Bulgarca eğitime başladıklarını şöyle dile getirmiştir “*Bizim okuduğumuz dönemde öyle bir şey yoktu. Ama çok eskiden varmış Türkçe dersler okutuluyormuş. Bizim okuduğumuz dönemde yoktu. Biz direkt Bulgarca başladık.*” **Zeynep** bir süre Türkçe derslerine katıldığını şöyle dile getirmiştir “*Benim okuduğum dönemde Türkçe dersi vardı. 7. sınıfa kadar sanırım Türkçe dersimiz vardı. Ben 6. sınıftayken Türkçe dersini seçmeli yaptılar. Bize dediler ki isteyen girsin derse istemeyen girmesin. Ama ben hep Türkçe dersine girdim. Sonra kaldırdılar Türkçe dersini.*” **Mümin:** “*1972 yılına kadar Türkçe eğitim vardı. Hatta daha önce tüm dersler Türkçe olarak veriliyordu. Daha sonrasında sadece Türk dili dersi kaldı. Ondan sonra yani 1972 yılından sonra da Türk dili dersi seçmeli hale getirildi. Ondan sonra o da kaldırıldı. Zaten 1985 yılında Türkçe tamamen yasaklandı. Konuşamıyorduk bile.*”

5.3.10.1. Türk Tarihi ve Coğrafyası Hakkındaki Bilgileri

Katılımcılar Türk tarihi ve coğrafyası hakkındaki akademik bilgilerinin çok kısıtlı olduğunu belirtmiş katılımcılardan **Naim** bu konudaki bilgilerinin aileden aktarılanlarla sınırlı olduğunu, Bulgarların olumsuz taraflarıyla bu konuyu ele aldıklarını şöyle aktarmıştır “*Bu konuda biz tamamen aileden gelen bilgiler ile sınırlıydık. Bulgarların eğitim sistemleri içerisinde anlattığı bilgiler ile ailemizin bu konuda bize anlattıkları tamamen farklıydı. Tabii ki biz aileden duyduğumuz şeylere inanırdık. Bulgarlar sürekli olumsuz taraflarını bize anlatırlardı. Şimdi kitaplarda anlatılan gibi Türk kültürü, anavatanı, özellikleri gibi konularda bizim bilgilerimiz çok sınırlıydı bir Türk olarak.*” **Aysel** Türkleri hep kötülediklerini, bu konuda geniş bir bilgi birikimi olmadığını şöyle ifade etmiştir “*Bizi hep aşağılayıcı anlatırlardı Türkleri hep kötülerlerdi. Osmanlı hakkında hep kötü anlatırlardı. O nedenle Türk kültürü, coğrafyası ile ilgili akademik anlamda geniş bir bilgimiz yoktu. Kendimiz ile alakalı zamanında duyulanlar bize aktarılanlar, gelenek ve göreneklerimiz ile yaşatmaya devam ettik Türklüğümüzü.*” Ayrıca katılımcı aileden aktarılanlar, gelenek ve görenekleri ile Türklüğü yaşatmaya devam ettiğini vurgulamıştır. **Türkan:** “*Bizim Türkler onların tarihi coğrafyası, geldikleri yer gibi bu tarz konularda herhangi bir bilgimiz yoktu. Okullarda bununla ilgili bir şeyler de hiç anlatılmadı bize.*” **Nesrin** Bulgaristan’da Bulgarca bir eğitim aldıkları için Türkiye’ye geldikleri ilk dönemde zorluk yaşadıklarını şu şekilde dile getirmiştir “*Hani Türkiye’nin adı bile geçmiyordu.*

O dönemde söylenmiyordu, anlatılmıyordu. O yüzden Türk kültürü, coğrafyası, Türklerin tarihi öyle temel bilgilerimiz yoktu. İlk başlarda biz çok zorlandık çünkü Türkiye'ye geldik biz bir tabeladaki yazıyı okuyana kadar hızlı hızlı geçiyordu arabalar. Yani onu bile hızlı bir şekilde okuyamıyoruz. Bir Türk olarak bu çok sıkıntılı bir şey çünkü orada anadilin evet Türkçe ama sana Bulgarca konuşturuyorlar. Bütün dersleri Bulgarca görüyorsun. Artık o harflere aşina oluyorsun karıştırıyorduk yani. Türkiye'ye geldik Türkçe yazmakta zorlandık. Sürekli Bulgarca alfabeyi Türkçe alfabeyle birbirine karıştırdık. Bulgaristan'a dönüyorsun bu sefer de şimdi burada Türkçe yazmaya alıştık Bulgarca yazarken zorlanıyoruz. Böyle sıkıntıları oluyor göçmenlerin bizim de böyle sıkıntılarımız oldu. Yani Bulgarcaya Türkçeye hep böyle aşina olman gerekiyor. Türkiye'ye geldiğimizde ilk zamanlarda böyle hızlı hızlı okuyamazdım, yazamazdım. O harfleri çözmemiz çok zaman aldı. Bir de Türklerle ilgili aileden anlatılanlar dışında çok kısıtlı bilgilerin. Zaten derslerde sana Türklerin tarihini, kültürünü anlatmıyorlar. O nedenle biz buraya geldiğimizde başta zorlandık tabii. Hani 23 Nisan kutlaması oluyor, 19 Mayıs kutlamaları oluyor, 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlamaları oluyor. Bugün çok fazla sahipleniyoruz bir Türk olarak ama tabii bunları öğrenmek, uygulamak bizim zamanımızı aldı. Çünkü hiç görmediğimiz, okumadığımız şeylerdi. Detaylı olarak yani aileden duyduğumuz kadarıyla biliyorduk böyle şeyleri. Hani o akademik kısmı yok maalesef tabii bu çok büyük bir eksiklik bizim için.” Ayrıca katılımcı bu konuda yeterli bilgi birikimine sahip olmamasının bir Türk olarak kendileri için büyük bir eksiklik olduğunu vurgulamıştır. **Süleyman** bu konuda aktarılan kısa metinler dışında bir bilgiye sahip olmadıklarını ayrıca Türklerle Bulgarlar tarafından çeşitli söylemlerin olduğunu şöyle aktarmıştır “Ben 5-6 yaşlarındayken hatırlıyorum çok güzel bayramlar kutlanırdı. Çok şenlikli geçerdi öyle güzel bayram karşılardık ki. Öyle çalışkan ve temiz insanlardır Balkan insanları. Todor Jivkov 36 sene sanırım devlet görevinde kaldı. O Türklere çok baskı yaptı onun döneminde. O kalktı öyle temiz Balkan insanlarına Bulgaristan Türklerine siz anarşist misiniz, siz teröristsiniz çeşit çeşit laflar söyledi. Türkler haklarını aramak istediği zaman mahkeme yok, hukuk yok. O dönemde Bulgaristan'daki Türkler için hukuk yoktu. Türkler hep çalışacak. İsimlerimizi değiştirmeleri bize çok ağır geldi. Dağlara bayırlara kaçtık. Bize ibrikçi derlerdi tuvaletler köylerde dışarıda oluyordu genelde. Bize bazı zaman Türklere ibrikçi derlerdi. Türk kültürü ve coğrafyasıyla ilgili Bulgaristan'da böyle küçük küçük metinler halinde geçiyordu tarihsel şeyler ama öyle detaylı hiçbir şey öğrenmedik.” **Hatice:** “Bunları sadece Türkiye bir devlet olarak

okuyorduk. Kısaca onun dışında bir bilginiz yoktu.” Dış dünyaya kapalı bir ülke olmalarının bu konudaki etkisinden bahseden **Gülseren**: “Çok özet bilgiler vardı. Türkiye ile ilgili çok minik bir özet veriliyordu. O dönemde zaten onların istediği ve uygun gördüğü şekilde bir eğitim alıyordun. Dışarıya kapalıydın. İnternet yok. Kütüphanelerde onların seçtikleri kitaplar var sadece. Ben Türkiye’ye gelene kadar Atatürk’ün adını birkaç kez duydum düşünebiliyor musunuz? Zaten bütün savaşları Bulgarlar ve Ruslar kazanıyor. Türkler kaybediyor ve başarısız oluyor.” şeklinde dile getirerek Bulgarların ve Rusların her zaman kazandığı Türklerin ise başarısız olduğu bir tarih anlatımının yapıldığını aktarmıştır. **Mümin**: “Türklerle ilgili bir bilginiz yoktu akademik anlamda. Türkleri çünkü kötü bir şekilde anlatırlardı sürekli. Türklere karşı sorunlar Todor Jivkov iktidara geldiği dönemde daha şiddetli bir hal alıyor. O Türklerin her şeylerini ellerinden almaya başladı. Ben 1968 yılında Türk tiyatrolarına giderdim. Şumnu, Razgrad, Kırcaali Türk tiyatroları olurdu. 1972 yılına kadar her şey vardı Türk tiyatroları falan. Sonra hepsini kaldırdılar. Osmanlı döneminde nasıl giyiniyorlarmış hep öyle tiyatrolarda gösteriler yaparlardı.” diyerek bir dönem Türk tiyatrolarını izlediğini aktarmıştır. Güler (2014) yaptığı görüşmelerde komünizm döneminde Türklerin Mustafa Kemal Atatürk ile ilgili bilgilerinin aileden aktarılanlarla kaldığını, Türkiye’ye göç ettiklerinde bu konuda daha detaylı bilgiler edindiklerini aktarmış, ayrıca Bulgaristan Türklerinin Mustafa Kemal Atatürk’e gönülden bir bağlılıkları olduğunu ifade etmiştir.

5.3.10.2. Türkçe Yayın ve Eserlerin Takip Edilme Durumu

Katılımcılar Türk eser ve yayınlarını takip edemediklerini bir süre sonra hepsinin yasaklandığını ifade etmiş, **Naim** Türkçe yayın ve eserlerini takip edemediklerini şöyle aktarmıştır “Bunları takip etmen mümkün değildi. 2 tane Bulgar kanalı vardı zaten onlar da akşam açılıyordu. Türk kanalları hiçbir şekilde yoktu. Türk yayın ve eserlerini takip etmek o dönemde mümkün değildi. Son dönemde zaten Türkçe bile konuşturuyorlardı. Yani öyle Türklerin yazdığı kitapları mesela merak ediyorsun duyduğun isimler yazarlar vardı ama onu temin etmen bulman mümkün değildi. Bu ayrıca bir suç olarak kabul ediliyordu. Sosyalizm sisteminin belirlediği bazı kitapları okumak zorundayız. Zaten onun dışında başka kitap bulamıyordun. Bulursan da o kaçakçılık gibi devlete karşı bir düşüncenin fikrin varmış gibi düşünülp soruşturma altına giriyordun. Kimse buna tenezzül etmiyordu zaten. Ceza sistemi çok ağır olduğu için öyle bir şeyi aklımızın ucundan dahi geçirmiyorduk.” Benzer şekilde **Türkan**:

“*Radyo yayınları falan çok azdı. Sonra hepsi yasaklandı. O nedenle böyle şeyleri de takip edemiyorduk, yasaktı.*” Katılımcı **Nesrin** ise Türkçe bir şeyler dinlerken, film izlerken tereddüt ettiklerini, bu konuda takip edildiklerini ve başlarına bir şeyin gelmesinden çekindiklerini aktarmıştır “*Çok sıkıntılıydı. Biz mesela Türkçe hani şarkı, türkü falan dinlemek için kaseti falan almaya çalışıyorduk gizli saklı böyle korka korka bekliyorduk alalım diye. Türkçe bir film izliyorduk hani bizi dinlerler camlardan, pencerelerden görürler Türkçe filmi izlediğimiz falan diye böyle korka korka battaniyelerin altına girip izliyorduk, dinliyorduk. Çünkü takip ediliyorsun cezası vardı ister istemez bu seni tereddüt ettiriyordu. Evin içinde işte Türkçe konuşman, Türkçe bir şeyler dinlemen, izlemen falan hani biri bir şikâyet eder veya gelirken biri denk gelir görür. Çünkü sivil olarak da çok fazla kontrol edenler vardı o yüzden korkuyorduk. Gizli servisten takip ediyorlardı, fotoğraflarını çekiyorlardı herhangi bir yanlış bir şey yaptığın zaman sonra alıyorlardı seni sorguya. Ne yaptın, hayır bir şey yok diyordun sonra yalan konuşma fotoğrafların var gördük diyorlardı. Önemli işlerde çalışanlar işte veya göze batanları çok sıkı takip ediyorlardı. Yani hiç anlamıyordum bile bir anda karşına çıkıveriyordu. Bizim bir akrabamız vardı o isim değiştirmek istemediği için bayağı uzun bir zaman ormanda yatmış saklanmış. Sonra Sofya’ya bize gelmişti tabii bizim öyle evlerimiz falan çok aranmıyordu ben Bulgarların arasında yaşadığım için. Biraz bizde kaldı ama nereye kadar kaçacaksın. Çünkü herhangi bir hastalığında doktora gidemezsin, okula gidemezsin, işe gidemezsin, hiçbir işini yapamazsın Türkçe isminle. Bulgar ismini almak zorundasın. Çok fazla duramadı o yüzden sonra ismini değiştirmek zorunda kaldı. Valla insan kendine yediremiyor tabii böyle bir şey.*” **Mümin** ise seçilen bazı Türk yazarların eserlerinin kütüphanelerde bulunduğunu ifade etmiş “*Mümkün değildi. Türk eserleri takip edip okuyamazdık. Şunu belirtmeliyim ki ben Atatürk’ü Bulgarca olarak okudum Türkçe kitaplar yoktu çünkü. Bir komşumuz Türkçe kitap getirmiş nereden bilemiyorum ondan bir kere alıp okumuştum. Kütüphanelerde de olsa Türkiye ile ilgili Osmanlı ile ilgili kitaplar olmazdı. Seçilen bazı yazarların kitapları olurdu. Sabahattin Ali vardı mesela. Nazım Hikmet’in şiirlerini okuturlardı mesela.*”

5.3.11. Takdir ve Ödüller

Katılımcılar eğitim yılı sonunda herhangi bir belge veya ödül alıp almadıkları konusunda şunları dile getirmiş, **Naim** sene boyunca notlarının yer aldığı bir el defteri olduğundan bahsetmiş “*Belezhnik dediğimiz her öğrencinin bir el defteri vardı. Orada*

sene boyunca senin durumuna göre notlar tutuluyordu. Orada her dersle ilgili bilgilerin ve durumun yazılır her öğretmenin imzası olurdu. Sene sonunda verilir o defterler. Ayrıca muhakkak her sınıftan teşvik edici olması amacıyla 1. 2. ve 3. öğrenci iyi bir şekilde ödüllendirilirdi. Bu tabi Türkiye açısından düşünürsek buradaki gibi olmazdı. Mesela her sınıftan 1. 2. ve 3. olan öğrenciler teşvik edici olması açısından Bursa Uludağ gibi mesela burada Antalya gibi olan tatil yerleri diyebiliriz net olması açısından Bulgaristan'ın böyle tatil bölgelerine 1 hafta bedava tatile gönderiyordu devlet.” şeklinde dile getirerek her sınıftan ilk 3’e girmiş olan öğrencilerin tatille ödüllendirildiğini aktarmıştır. **Türkan** ise sene sonunda almış oldukları başarı belgelerinden söz etmiştir “Bizim de vardı öyle belgelerimiz. Türkiye’de veriyorlar mesela Teşekkür, Takdir Belgesi falan. Bulgaristan’da sene sonunda bizim de öyle aldığımız belgeler oluyordu.” **Kadriye**: “Evet aferin belgesi veriyorlardı. Bizim en yüksek notumuz altıydı. İyi notları alanlara öyle tebrik belgesi veriyorlardı.” **Nesrin** notları hep 6 olduğu için lise dönemine kadar başarı belgesi aldığını fakat lise döneminde bu konuda bir duraklama yaşadığını şöyle dile getirmiştir “Evet oluyordu Türkiye’de işte başarılı öğrencilere takdir belgesi gibi belgeleri veriyorlar ya orda da veriliyordu başarılı olduğunda. Ben ilkokuldan lise dönemine kadar hep alıyordum o belgeyi çünkü notlarım hep altıydı beşti. Liseye geçince tabi o bir duraksamaya uğradı.” **Hatice** ise başarılı olan öğrencilere kitap, fotoğraf albümü gibi hediyelerin verildiğini aktarmıştır “Evet oluyordu karne hediyesi, karne veriliyordu. Kitap hediye ediliyordu başarılı öğrencilere albüm falan veriliyordu. Resim albümü falan veriliyordu.” **Nuri** ise bir not defteri olduğundan ve bu deftere öğretmenlerinin notlarını yazarak ailelerin de görmesini istediğinden bahsetmiş, ailesi adına imzayı hep kendisinin attığını fakat sonra yakalandığını şöyle aktarmıştır “Her öğretmenin bir not defteri vardı. A dan başlıyor son harfe kadar. Alfabeye göre sıralanırdı. O öğretmenin defteriydi. Ona bizim notlarımızı yazardı. En yüksek not 6 idi o zaman. Bizim de belezhenik dediğimiz bir defterimiz olurdu. Mesela bir dersten zayıf aldın. Öğretmen senin defterine notunu yazardı. İşte coğrafya öğretmeni yazar, tarih öğretmeni notunu yazar sonra imza atardı. Defterin diğer tarafında da velilerin imza yeri vardı. Öğretmen notunu yazınca diyordu ki bunu annene, babana göster imzalat yarın bakarım. Hani veline notunu söyledin mi diye. Ama ben hep kendim imzalıyordum. Ama sonra yakalandım.” **Aysel** ise herhangi bir ödül veya belge verildiğini hatırlamadığını dile getirmiştir “Öyle ödül, belge falan hatırlamıyorum. Ya ben hiç alamadım ya da vermiyorlardı (gülerek) Notları verdikten sonra hem yarıyıl karnesi hem dönem sonu

karnesi verirlerdi. Ama hiç belge verdiklerini hatırlamıyorum.” Bir önceki katılımcı ile aynı ifadeleri aktaran diğer bir katılımcı **Bilal**: *“Tabii karnelerimizi alırdık her dönem. Başka belge hatırlayamıyorum”* aynı şekilde **Zeynep**: *“Karne veriyorlardı sadece. Onun dışında böyle taktir etmek için bir belge veya dereceye kalmış birine bir ödül falan verildiğini görmedim fark etmedim hiç.”* şeklinde dile getirmiştir.

5.3.12. Yaz Tatilleri ve Kamplar

Bu dönemde Türk ve Bulgar gençlerinin sosyal ortamlarda birlikte bulunmalarının sağlanması için öğrenci organizasyonlarına, yaz kamplarına büyük bir önem verilmiştir (Kamil,2018). Katılımcılar yaz tatillerinde okulların gül, üzüm, tütün, pamuk vs. toplamak için öğrencileri kamp alanlarına götürdüklerini ve bu sayede kooperatife yardım ettiklerini belirtmiştir. Ortaokulda kendilerinden toplamaları için kuşburnu, farklı bitkiler vs. istediklerini, liseye geçtiklerinde ise farklı şehir ve bölgelere ürünlerin toplanması için gidildiğini aynı zamanda sosyalleşme için büyük katkıları olduğunu aktaran **Naim**: *“Yaz tatillerinde bizim de tatillerimiz 3 aydı. Bizim köylerde mesela mahsulü kalan köylüler olurdu, bizim köyümüz tütün ağırlıklıydı. Tarlalarda kalan mahsul olurdu. Her öğrenciye diyorlardı ki mesela 20 kg tütün getireceksin. Yani tarlada kalan tütünleri toplayacaksın. Veya kuşburnu zamanında 5 kg kuşburnu toplayacaksın. Ya da farklı farklı bitkiler istiyorlardı. En çok ürün getiren öğrencileri de yine 1 hafta tatille ödüllendiriyorlardı. Dolayısıyla ben hatırlıyorum 1 kamyonu yakın bizim köyde kuşburnu toplanıyordu. Bunun her köyden toplandığını düşün. Devletin marmelat veya reçel olarak işlediğini düşün bu ürünleri. Devlete bedava toplanıyordu öğrenciler tarafından. Lisede daha farklıydı. Liseye geçtiğimizde öğrenciler kendi aralarında kaynaşsınlar diye 20 gün öncesinden farklı şehirlere gidecek öğrenciler kayıt yaptırıyordu. 20 gün öncesinden herkes çağırılırdı. Brigada dediğimiz şeylere götürürlerdi. Mesela Bursa’dan İzmir’e götürüyorlardı. Hem öğrenciler kaynaşsın hem de orada tarlada kalan ürünleri toplansınlar diye. Orada devlet yatacağın yeri, yiyeceğini, içeceğini tüm eğlencelerini işte disko olsun hepsini karşılıyordu. Hem öğrenciler okul başlamadan önce birbirine kaynaşıyordu hem de orada topladıkları ürünlerle okula veya devlete baya destek sağlıyorlardı.”* **Kadriye** yine ortaokulda kendilerinden kuşburnu, papatya vs. toplayıp getirmelerini istediklerini, lisede ise okul başlarken ve biterken kamplara gittiklerini şöyle aktarmıştır *“Brigada dediğimiz bir şey vardı. Yardıma gidiyorduk tarım işlerinde senede 2 defa yapılıyordu. Bir okullar biterken oluyordu bir de okullar başlarken.*

Mesela okul bitti Mayıs sonu Haziran başı gibi bize mesela okuldan diyorlardı ki ortaokuldan bahsediyorum, gidin işte şu kadar kilo kuşburnu toplayın, şu kadar papatya toplayın okula katkı yapıyorduk. Lisede gene kamplara gidiyorduk. Lisede ayrıca lise okuyorsan devlet seni 15 gün sivil savunma eğitimine alıyor. İşte silah taşımayı öğreniyorsun, silahın parçalarını öğreniyorsun, gaz maskesi nasıl takılır bunu öğreniyorsun. İlk yardım nasıl yapılır bunu öğreniyorsun, devlet seni sivil savunma eğitimine alıyor. Lisede okurken haftada bir gün böyle bir eğitimimiz vardı. Bizim askeriyeden biri geliyordu bize hocalık yapmaya eğitim veriyordu. Köyde isen bu eğitimlere katılmadıysan devlet seni bir ay gönderiyordu bu eğitime. Benim askerlik anılarım vardır yani o yüzden. Lisede kooperatife yardıma gidiyorsun, ben lisede 2 defa gitmiştim kooperatif için. 15 gün kadar gül toplamaya gitmiştik biz Kazanlık şehrine. Bir kamp alanına gidiyorsun çok güzel bir kamp alanı vardı. Sadece sabah çok erken kaldırıyorlardı bizi. Sabah saat dörtte kalkıyordun, otobüslere binip gidiyordun. Çiğ iken toplanıyordu sabah onlar 9 kg istiyorlardı mesela gülü. Onlardan okul da para alıyordu veriyorlardı. Her akşam işte Ayşe 50 kilo toplamış, Fatma 20 kilo toplamış öyle söylüyorlardı. En çok toplayana da hediye gibi bir şey veriyorlardı teşvik etmek için.” Katılımcı ürünleri toplamaya yardım etmek amacıyla okullardan bir süre kamp alanlarına gittiklerini, her akşam kimin ne kadar ürün topladığını söylediklerini ve teşvik etmek amacıyla 1. olan kişiye hediye verdiklerini belirtmiştir Ortaokuldayken okullarına ait olan bahçelerinde ürünlerin nasıl ekilip biçildiğini ve bakımlarının nasıl yapıldığını öğrendiklerini, liseye geçtiklerinde ise okul hangi bölgeye götürüyorsa bir süre o bölgeye gidip ürünleri topladıklarını aktaran **Nesrin:** “Kamplar oluyordu deniz kenarına götürüyorlardı bizi annen baban rıza veriyorsa izin veriyorsa kamplara katılıyordun. Mesela evde çok tütün varsa yardıma ihtiyacı varsa ailenin anne baba seni o kampa yazdırmıyordu gitmiyordun o yüzden. Diyordun ki benim evde aileme yardım etmem gerekiyor çünkü çok fazla tütün kalmış, onlara yardım edeceğim diyordun. O zaman gelmiyordun. Yani kademe kademe idi bunlar. Ortaokulda okul bahçemiz vardı. Nasıl ekilir, nasıl biçilir, nasıl toprakla ilgilenilir onları anlatıyorlardı. Nasıl sulanır, tohum nasıl yetiştirilir, nasıl sulanır, bakımı nasıl yapılır diye okula yakın bir bahçemiz vardı bir arazimiz oraya gidip onları uygulamalı olarak görüyorduk. Sonra yine bizden şey istiyorlardı köylerden işte papatya, ıhlamur işte kuşburnu o şeyin neyse mevsimi şu kadar kilo topla getir diyordu mesela okula. Liseye geçtiğinde ise artık başka bölgelere kamplara gitmeye başlıyorsun. Orda kooperatife yardım ediyordun yani işte gül mü toplanacak gül toplamaya, üzüm mü

toplanacak üzüm toplamaya. Ama her şeyini karşılıyorlardı yemeğini, kalmanı, barınmasını, eğlencesini. Kamp ateşleri yapıyorduk arkadaşlarla sosyalleşıyordun. Bir ay falan gidiyordum ben mesela pamuk toplamaya gitmiştim. Bazı okullar gül toplamaya götürüyordu gülle anlaşıyordu. Ben Haskovo bölgesinde okuduğum için orada daha çok pamuk vardı bizim okul pamuk işleriyle anlaşıyordu, oraya götürüyordu. Her okul hangi bölgeyle, hangi işle anlaşırsa oraya gidiyordun. Bazı okullar gül için anlaşıyordu Kazanlık bölgesine götürüyorlardı. Nerede ne kadar ihtiyaç varsa ona göre belirtiyorlardı. Bazı üzüm toplamaya gidiyorduk işte Varna, Burgaz sahillerine değişiklik gösteriyordu. Her okulun yani sen devlete destek oluyorsun ama bunu bedava yapmıyorsun sana bir miktar para veriyor. Aynı zamanda okula da para veriyor. Kooperatife yardım ediyorsun aslında yani yetişmediği için aslında okuldan ve öğrencilerden destek alıyor ve bunun karşılığını hem sana hem de okula para olarak veriyor. Hem yemek içmek karşılanıyor hem yattığın yer karşılanıyordu onlara para falan ödemiyorduk. O dönemde bu işlerde askerleri de kullanıyorlardı genelde Türk ve çingene askerler kullanılıyordu sanırım böyle işlerde.” Katılımcı bu şekilde kooperatife yardım ettiklerini, kendilerine bir miktar para verildiğini belirtmiştir. Ayrıca katılımcı gittikleri bölgede barınma, yeme, içme, eğlence gibi ihtiyaçların devlet tarafından karşılandığını aktarmıştır. Benzer şekilde **Zeynep:** ‘‘Lisede bir okul başlarken ve okul biterken 2 defa devlet bizi okuldan tarlada kalan mahsulleri toplatmaya götürüyordu. Her şeyini karşılıyordu. Yemeğini, konaklamayı falan. Mesela maaş 120 levaysa öğrenci başına 30 leva verirdi sana. Ama köyde ailesinin tarla işi çoksa onlar muaf olurdu.” **Hatice** ise yaz ve kış aylarında okulların tatil etkinlikleri düzenlediklerinden bahsetmiş, ayrıca hem okullarda hem de sahada tarım işlerini öğrenip uyguladıklarına değinmiştir ‘‘Okullar yazın ve kışın işte yaz tatili kış tatili olmak üzere tatillere götürüyorlardı okullar düzenliyordu tatilleri. İlkokuldan itibaren zaten köylerde ısırgan, kuşburnu, papatya gibi şeyler istiyorlardı okuldan sen toplayıp okula götürüyordun, teslim ediyordun onların hepsi devlete gidiyordu. Okulda okul, çevre temizliği falan da yapıyorduk işler de öğreniyorduk o dönemde çam kazmaya götürüyorlardı. Hem üretimde öğreniyorsun hem okul eğitiminde görüyorsun işçi öğrenci gibi getiriyorlardı kooperatiflere yardıma gidiyordum. Patates yardımlarına okul bahçelerinde de yine ıspanak ekiyorsun, havuç ekiyorsun öyle şeyler yapılıyordu. Okula yakın bir arazide okula ait olan bir arazi orada tarım işlerini öğreniyordum.” Ayrıca katılımcı işçi-öğrenci olarak kooperatiflere yardım amacıyla gittiklerinden bahsetmiştir. Bu gönüllü

çalışmaya “Brigada” yani ücretsiz iş denmektedir (Cebeci, 2015, s.86). **Mümin:** “Yaz tatillerinde kamplar düzenlenirdi. Ben mesela hem deniz boyuna hem dağa kamp yapmaya gitmiştim. İki çeşit kamp yapılıyordu. Denize veya dağa kampa giderdik. 4. sınıfa kadar olmazdı onlar daha küçük olduğumuz için. Ama 4. Sınıftan itibaren kamplar geziler başlardı. Ben Romanya’ya bile gittim 7. sınıftaydım sanırım. Okullardan yurtdışı gezileri de olurdu. Ben katılmıştım. Bizim okul Romanya’ya götürmüştü. Mesela tren gezileri olurdu. Bulgaristan’ın her yerini trenlerle gezmiştik. Bizim okuldan 3-4 öğretmen diğer okullardan aynı şekilde toplanıp çıkardık yola. Trenden inince belliydi kalacağın yerler otellere gidiyorduk. Ertesi gün başka bir şehre böyle gezerdik.” şeklinde belirtmiş okul gezisi olarak Romanya’ya gittiğini Bulgaristan’ın farklı şehirlerine trenlerle geziler düzenlendiğini ifade etmiştir. **Fatma** her şeyi yaparak yaşayarak öğrendiklerine değinmiş, katılmış olduğu etkinlik ve gezilerden şu şekilde bahsetmiştir “Ortaokulu dördüncü sınıftan itibaren okullar açıldığı zaman bir hafta bizi domates, biber toplamaya götürürlerdi. Okulun önünde toplanırdık, otobüslere binerdik öğretmenimiz bizimle gelirdi. Bөгürtlen falan toplardık okullar bittikten sonra da yapılırdı bu çok cüzi bir ücret verirlerdi. Bunu ben şimdi algılıyorum bu tamamen çocukları hayata uyarlamak için çok güzel bir uygulamaymış. Biz her şeyi yaşayarak, uygulayarak öğreniyorduk. İlkokul üçüncü sınıfta mesela ben yazın bir program hazırlamışlardı tatil programı 15 gün bir dağ evine gitmiştik. 2 gün kadar bir dağ evinde kalmıştık. İşte mesela sabah kalkıyorsun, yürüyüş yapıyorsun öğlene kadar. 2 öğretmen götürmüştü bizi ikisi de kadın öğretmendi ve düşününce dedim ki yani 20-30 tane öğrenciyi 2 tane kadın öğretmen bir dağ evine tatile öğrencileri götürüyor hiç korkmuyor. Tatilleri çok planlı, programlı yapıyorlardı. Ben mesela dağ evine tatile gittim, yazın denizlere tatile götürüyorlardı. Ben 2 hafta yine denize ailem izin vermişti tatile gitmiştim. Ortaokuldayken beni 2 haftalığına deniz tatiline göndermişti yine okul götürüyor seni. Okulun önünde toplanıyorsun, otobüslere biniyorsun, belli bir ücret ödüyor ailen. Yaz kampı gibi bir şey düzenleniyor, bungalov tipi odalar oralarda kalıyorsun. Denize giriyorsun, dinleniyorsun, yemeğini yiyorsun, birlikte vakit geçiriyorsun, kampta birtakım etkinlikler yapılırdı onlara katılıyorsun. İlkokul öğretmeni bize bir liste verirdi okul kapanırken derdi ki bu kitaplar bu yaz tatilinde okunacak. Sonra derdi ki 5 kilo kâğıt toplayın, 2 kilo papatya toplayın, 1 kilo ıhlamur toplayın. Hep böyle görevler verirlerdi. Sonra onları okula götürürdüm hiçbir zaman kontrol etmezlerdi gerçekten dediğim kadarını toplamış mı diye. Ama bize böyle görev ve sorumluluk

yüklerdi biz de onu hiç tereddüt etmeden yapardık. Yaz aylarında bir ay çalışma kamplarına giderdik. Kasabada konserve fabrikası vardı onun yanında kamp vardı bizi bir ay o kampa götürürlerdi. Sabahları bizi kaldırıyorlardı. Kahvaltımızı fabrikada yapardık. Sonra görev dağılımı yaparlardı, herkes işinin başına geçerdi. Domates ayıklıyorduk, kasaları dolduruyorduk böyle görevlerimiz vardı. Öğlen yemeğimizi yedik sonra birkaç saat daha çalışıp kampa dönerdik. Serbest zaman veriyorlardı sonra ve akşamları bir faaliyet oluyordu, eğlence düzenlenirdi. Müzik açılıyordu, dans ediyorduk, sinemalara giderdik o boşlukta aktivite yapardık.” Katılımcı öğretmenin kendilerine yaz tatiline girerken bir okuma listesi verdiğinden ve toplamalarını istediği ürünleri belirttiğinden bahsetmiş, bu şekilde görev ve sorumluluk üstlendiklerine değinmiştir. Bir konserve fabrikasında bir süre çalışmak için kamp alanına gittiğini, serbest zamanlarında farklı etkinlik ve eğlenceler düzenlediklerini belirtmiştir. **Fatma** ayrıca lisede askeri eğitime katıldığını şu şekilde aktarmıştır. “Lisede aynı zamanda askere gittik. Lise 2 de 15 gün bütün sınıf kızlı erkekli eğitime gidiyorduk. Orası büyük bir avantajdı bizim için. Bir tane okul değildi çok fazla okuldan insanlar geliyordu tam hatırlamıyorum ama 5- 6 tane okul vardı. Başka şehirlerden de geliyordu bir bölgede toplanıyorduk. Orada askeri eğitim aldık. Silahları söküp takardık, zaman tutarlardı. Öğretmenimiz bize orada dediler ki siz burada birer askersiniz ve komutanlarınızı gördüğünüz zaman selam vermeniz gerekir. Askeri kıyafetlerimiz falan vardı. İlk başlarda hatta selam vermeye utanıyordum. Silah takıp çıkartmayı öğrettikten sonra bizi atış poligonlarına götürüyorlardı. Savaş zamanında neler yapmamız gerekiyor onları öğretiyorlardı. Böyle yıkık binalarda tatbikat falan yapılıyordu. Hatta bir kere bir gece üçte kaldırmışlardı tatbikat yapacağız diye ormana götürmüşlerdi. Kötü bir organizasyon yaptıkları için sadece gidip geldik başka herhangi bir şey yapmamıştık. Ama birçok organizasyon düzenliyorlardı. İlk yardım yarışması yapmıştık okullar arası yarışmalar düzenleniyordu. Bize hep antrenman yaptırıyorlardı bir yerde sürünmeye işte plastiklerin içinden geçmek tam bir askeri eğitim almıştık.” **Gülseren** ise okul tatillerinde çok cüzi bir miktar ödeyerek tatil etkinliklerine katıldıklarından bahsetmiş, bunun için sağlık taramaları yapıldığına değinmiştir “Her sene okul bittikten sonra dağ veya denize tatile gidebiliyorsun kamp şeklinde. Çok cüzi bir miktar ödüyorsun ailen de izin verirse o tatile katılıyorsun. Oraya gitmeden önce de sağlık kontrollerinden geçiyorsun bulaşıcı hastalığın var mı falan diye kontrol ediyorlar. Ve de genel kontrolden geçiriyorlar bulaşıcı hastalığı falan var mı diye bakıyorlar. Yaz

tatilinde kitap listesi verirlerdi. Seçtikleri kitapları okurduk. Yine kendi ideolojilerine uygun tarzda kitaplar olurdu. Dünya klasikleri romanlar falan da veriliyordu. Türkleri terörist gibi anlatırlardı. Yaz tatillerinde bizden ortaokulda bazı şeyler isterlerdi. İşte 5 kilo papatya toplayacaksın, kuşburnu toplayacaksın, ebe gümeci toplayacaksın. Bunları teslim alan, satın alan belirli noktalar oluyordu onları topladıktan sonra oraya teslim ediyorduk. Sonra bize bireysel olarak para verirlerdi bunun karşılığında. Yaz tatilinde bir defterim vardı yaz tatilinde neler yaptığımı deftere yazardım. Lisede ise bu daha kapsamlı bir hale geliyordu. Bir aylığına seni kampa götürüyorlardı bir konserve fabrikasına veya tarlada bir şeyler toplamaya seni götürürlerdi orada kampa kalırdık. Kızlar ve erkekler için bungalov tarzında ayrı ayrı evleri oluyordu oralarda kalıyorduk. Sosyal anlamda çok çok iyiydik. Bulgaristan'da çok değişik etkinlikler yapılırdı. O kamplar hem okul başlamadan hem de okul bittikten sonra bir ay yapılırdı. Ortaokulda okul bitmeden 15 gün önce bunu yapıyorlardı işte otobüslerle götürüyorlardı bizi işte çilek toplanacak, bir şeyler yapılacak yarım gün kadar öyle bir iş yapıyorduk sonra tekrar okula dönüyorduk. Okul niyetine yapılıyordu öğlen otobüse binip yine geri dönüyoruz yarım günlüktü. Lisede ise seni alıp bir ay boyunca götürüyorlardı kamplara. Yemek, kalma her şey karşılanıyordu.” Katılımcı ürünleri toplamak veya çalışmak amacıyla gitmiş oldukları kamp alanlarında sosyalleşme adına güzel etkinlikler yapıldığına değinmiştir. **Nuri:** “Eylül ayında okullar açıldıktan sonra önce bir tütün falan toplatıyorlardı. Tütün topluyorduk, kuşburnu, salyangoz toplatıyorlardı. Öce tütün, kuşburnu sonra ilkbahar gelirken papatya, salyangoz toplatıyorlardı. Büyük bir kamyon geliyordu onları toplamaya. Sonra onları satıp okula yardım gibi bir şey yapıyorlardı.” Bazı katılımcılar ise yaz tatillerinde genellikle tarım işlerinde ailelerine yardım ettiklerine değinmiş ve şunları dile getirmişlerdir **Türkan:** “Yok bir şey yaptığımız söylenemez biz köydeydik. Bizim eğitimimiz yazın tütün tarlalarıydı kızım (gülerek).” **Aysel:** “Yaz tatillerinde tütün tarlalarında çalışırdık. Bizim yaz tatili programımız belliydi.” **Bilal:** “Tarım işleri olduğu için yaz günleri tarımcılık işleri yapardık. 1 ay tarıma giderdik okuldan.”

5.4. Eğitimde Okul Dışı Öğrenme Ortamları

5.4.1. Tarihi Mekanlar ve Müze Gezileri

Katılımcılar okullarının çok fazla gezi düzenlediğini, bu gezi programlarının çok yoğun olduğunu ve gittikleri bölgede yer alan bütün müzeleri, önemli kişilerin anıt

mezarlarını, evlerini ziyaret ettiklerini belirtmişlerdir. Düzenli olarak gezilere katıldığını, özellikle Osmanlılara karşı mücadele ettikleri bölgelere gitmiş olduklarını belirten katılımcı **Naim**: ‘‘Düzenli olarak senede 2 veya 3 kez katılıyorduk. Özellikle Osmanlılara karşı savaştıkları ve zafer kazandıkları yerlere Türk çocuklarını muhakkak düzenli olarak 2 veya 3 kez götürüyorlardı. Türkleri aşağılamak için o bölgelere götürüyorlardı. Orada 3 boyutlu daha o zamanlarda düşünün Buzluca diye bir yer vardı. Maketlerle öyle bir ortam canlandırmışlar savaş gibi. Osmanlıların orada yenilişini bize zorla izlettiriyorlardı yani. Bizi Batak, Peştera Şipka, Panaroma Müzesi o 3 boyutlu dediğim yer onun içindeydi oralara götürüyorlardı. Şipka çok önemliydi. En son savaştıkları yer orasıydı.’’ Benzer ifadelerle yer veren diğer bir katılımcı **Türkan**: ‘‘Okullar bizi tarihi mekanlara götürüyorlardı. Biz lisede gitmiştik birkaç defa. Onunla ilgili bize tarihi şu mekâna bu mekâna gelmeye gideceğiz gibi söylüyorlardı devlet karşılıyordu zaten her şeyini. Mesela Sofya, Plovdiv, Varna’ya gitmiştik. Orada tarihi yerleri gezdirmişlerdi. Bunları hatırlıyorum. Şipka Geçidi mesela çok önemliydi. Çoğu okul öğrencilerini mutlaka oraya götürür orada yaşananları anlatırdı. Ama ben bireysel olarak gitmiştim oraya gelmeye bizim okul götürmemişti.’’ olarak ifade etmiş, gezmiş olduğu bölgeleri belirtmiş çoğu okulun Şipka Geçidine öğrencileri mutlaka götürdüklerini aktarmıştır. **Aysel** gitmiş olduğu şehirlerden söz etmiş, Şipka’ya gittiğinde çok üzüldüğünü belirterek şunları ifade etmiştir ‘‘Okul geziler düzenlerdi. Okul gezilerini ben çok severdim. Bir haftalık, 3-5 günlük geziler okuldan çok sık düzenlenirdi. Müzeleri falan gezerdik. Şehirleri gezdirirlerdi. Sofya’ya gittim, Varna’ya gittim. Burgaz’a götürdüler. Şipka önemli bir yerdir mesela tarihimizde. Okuldan gitmemiştim oraya bireysel gitmiştim. Şipka beni çok etkilemişti. Tarih derslerinde bize Şipka’yı anlatırlardı. Kitaplarda resimleri vardı. Resimlerde Ruslar yukarıdan Türklere saldırıyor Türkler aşağıda alt seviyedeymiş, Ruslar üst seviyeden yukarıdan saldırıyorlar resimde. Filmler yapıldı mesela tarihi oralarda Türkler hep aşağılanırdı. O filmler gözümün önüne geldi. Şipka’ya gidince bizim askerlerimiz buralarda bu durumlara mı düştüler diye çok üzüldüm. Tarih kitaplarındaki o sahnelerin resimleri vardı. Filmleri dizileri olurdu. Ama hep kendilerine göre ayarlarlardı o sahneleri. Türkler hep ezik gösterilirdi. Kendileri iyiymiş Türkler kötüymiş. Şipka bölgesine gidince dedim ki Türkler o kadar Bulgarlarla, Ruslarla savaşmışlar buralarda şehit düşmüşler bir mezarı bir anıtı olmaz mı? Bir anıt olsun dimi sembol olarak. Sonuçta orada ölen Türkleri oraya toplu olarak gömmüşler kimse bir yere taşımamış onları. Şipka’ya gittiğimde çok üzüldüm.’’

Katılımcı tarih kitaplarında, filmlerde Türkleri hep kötü ve zor durumda gösterdiklerini vurgulamıştır. Bunlara ek olarak gezi kartları olduğundan ve gitmiş oldukları tarihi mekanlar ve müzelerde o gezi kartlarına basılan mühür sayısına göre bronz, gümüş veya altın rozet aldıklarından bahseden **Bilal**: “Çok gezerdik. Çok etkinlik düzenlenirdi. Sınıf öğretmenimiz bizlere söylerdi tarihi yerlere gezi düzenlenecek diye. Para toplayıp geziye giderdik. Ayrıca tarihi yerleri gezmek için gezi kartlarımız vardı. 100 tane tarihi yere gittin diyelim. Her gittiğin yerde mühür basılırdı. Diyelim İstanbul da Ayasofya’ya girdin bir mühür bastılar kartında arkeoloji müzesine girdin bir mühür. Kartında toplam 50 mühür oldu bronz rozet, 75 tane oldu gümüş, 100 tane oldu altın rozet alıyorsun. İzci yerine giderdin rozetini alırdın. Bulgaristan’ın her yerini gezerdik. Tuna boyuna giderdik. Hristo Botev’in Tuna’dan geldiği gemiyi gördük kaldığı yeri. Çok az ücretlerle geziyorduk. Her şey yemek, kalmak çok az ücretliydi. Biz tarım yaparken para alıyorduk onları öğretmenimiz biriktirirdi. Biz onlarla gezilere giderdik. Çok gezerdik.” Katılımcı tarım işlerine gittikleri zaman almış oldukları ücretleri öğretmenin topladığını ve bu şekilde geziler düzenlediklerini ifade etmiştir. Aynı şekilde müze kartlarına değinen ve en çok dondurulmuş hayvan müzesinden etkilendiğini ifade eden **Gülseren**: “Çok fazla geri düzenleniyordu, çok yerlere geziyorduk. Bulgaristan’ın bütün yerlerini gezdik diyebilirim. Okuldan böyle götürüyorlardı bizi. Beni en çok etkileyen en güzel yer dondurulmuş hayvan müzesi idi. Hatta bu kasabadan gelen bir kişi sanırım İstanbul Beykoz’da bundan etkilenecek kendisi de böyle bir müze gibi bir şey yapmış dondurulmuş hayvanlardan. Hatta çok fazla öğretmen gelip derslerde, farklı yerlerde kullanmak istediğini söyleyip siparişte bulunuyormuş. Dondurulmuş hayvan müzesi beni çok etkilemişti. Plevne panorama müzesine gittik. Bir müze kartımız oluyordu. Her gittiğimiz yerde bir mühür vuruyorlardı. Belirli bir sayıya ulaştıktan sonra bronz, gümüş, altın böyle rozet gibi bir şey veriyorlardı. Çok yer gezdiysen bir hediye veriyordu. Okullar çok gezi düzenliyordu. Gabrova’ya gittik. Georgi Dimitrov evine gittik. Bir gezi düzenlendiği zaman rotası çok yoğun oluyordu yani orası üzerinde gittiğin yer üzerindeki neredeyse bütün müzeleri, ören yerlerini, önemli kişilerin anıt mezarlarını, evlerini, heykellerini görürdük. Plevne’de toprak ile o sahnenin canlandırılması vardı. Veliko Turnova’ya gitmiştik. Bizi kiliselere götürüyorlardı. Mum veriyordu öğretmen bize mum yakıp koyuyorduk. Sana ayrıca Hristiyanlık inancını benimsetiyorlardı. Biz onlara karşı gelemiyorduk.” Benzer şekilde çok fazla gezi düzenlendiğini aktaran diğer katılımcılardan **Kadriye**: “Çok gezi

düzenleniyordu. Kış kamplarına gidiyorduk çok fazla müze gezileri yapılyordu. Plevne'ye gidiyorduk panorama müzesi vardı oraya gitmiştik. Tırnova şehrine gitmiştik orası ülkenin ilk başkentlerinden bir yer. Orada surlar falan vardı, böyle tarihi eski yerler vardı oraları gezdiriyorlardı.” Aynı şekilde **Nesrin**: “Bize zorunlu değildi ama isteyenleri götürüyorlardı, çok gezi düzenleniyordu. Ben Plevne şehrine falan gitmiştım oraları hatırlıyorum.” ve katılımcı **Hatice**: “Çok geziler düzenleniyordu. Plevne panorama müzesi, Sofya'ya gittik Georgi Dimitrov evine gittik. Sofya'daki müzelere gittik. Kiliseleri gezmeye götürüyorlardı.” şeklinde dile getirmişlerdir. Yoğun bir gezi programları olduğunu ifade eden **Mümin**: “Okullar bir gezi düzenlendiğinde gittiğimiz şehirlerdeki tüm müzeleri, tarihi mekanları gezerdik mutlaka. Tren gezisi yapardık mesela şehir şehir. O zaman orada bulunan müzeleri, tarihi mekanları ziyaret ederdik.” **Süleyman** ise gitmiş oldukları gezilerin devlet tarafından karşılandığını belirtmiş, ayrıca öğretmen olduğu dönemde düzenlenen gezilere katılmasına izin vermediklerini şöyle aktarmıştır “Çok fazla gezi düzenleniyordu. 15-20 gün Karadeniz'e kamplara gidiyorduk. Sofya'ya gidiyorduk. Batak bölgesine gittik ama onları yapan Türkler değilmiş Ruslara bağlı Çeçenlerin yaptığını söylüyorlar o katliamları. Şipka geçidine gittik. Plevne panorama müzesine gittik. Ücretsiz götürüyorduk. Çok çok az para alıyorlardı çoğu şey devlet karşılıyordu yemek parasız, yatma parasız karşılanıyordu. Bulgaristan'da geziler oluyordu, işte Rusya'ya farklı bölgelere beni hiç göndermiyorlardı öğretmen olduğumda ben gidemezdım o gezilere. 3-4 günlük programlar yapılırdı. Bir gün dedim ben neden hiç gidemiyorum hani gönderiyorsunuz ben de bir öğretmenim ben de katılmak istiyorum. Hayır diyorlardı gidemezsin, izin vermiyoruz. Çünkü onlar belediyeden senin bütün bilgilerini alıyorlardı. Güvenilir bir adam mı, iyi bir adam mı, bize sadık bir adam mı, problem çıkaracak bir adam mı gibi. Beni herhalde problem çıkaracak biri gibi görüyorlardı. Kabul etmiyorlardı benim yurtdışına gitmemi.” **Fatma** ise çok sık tiyatro izlemeye gittiğini, her yıl Bulgaristan'ı tanımak adına geziler düzenlendiğini belirtmiştir “Bizi tiyatrolara çok götürürlerdi. Ben küçük bir yerde büyümüş olmama rağmen tiyatroya çok giderdik. Bizi okul bir haftalığına Bulgaristan'ı tanımak için geziye götürüyordu. Çok cüzi bir ücret alıyorlardı. Okulları kamplara yani yatakhaneye çeviriyorlardı. Her sene bir hafta kendi kültürünü tanıma diye geziler oluyordu. Okulları yazın yatakhane olarak değerlendiriyorlardı, oralarda kalıyorduk. Onların bir kartları vardı gittiğin tarihi mekanlarda hep bir mühür basılıyordu karta. Onun sayısı kadar da ödöl gibi bir şey veriliyordu. Ayrıca Öğretmenim yurtdışına gezi

düzenlemeye karar vermişti Macaristan'a gidecektik. Fiyatları da uygundu o zamanlar 300 leva gibi bir şeydi ailem de izin vermişti ama o dönem Macaristan'da bir hastalık olduğunu duyduk bu gezimizi iptal ettik. Sonra dedi ki Sovyetler Birliğine gidelim tam o 500 levaydı. Babam onu veremeyeceğini söylemişti. Diretmedim. Herkes pahalı falan deyince öğretmenimiz o zaman biz ipek böceği yetiştirelim onun parasıyla düzenleyelim dedi. Ve onları yetiştirebileceğimiz bir alan buldu, bizde sürekli dut yaprakları toplayarak onlara getiriyoruz. Her gün 2 kişi bu görevi yapıyordu. Bir hastalık kaptı ve böcekler ve hepsi öldü biz hiç para kazanamadık onlardan. Seneler sonra biri bilerek onlara hastalık getirdiğini, bilerek yaptığını söylemişti bu bir tesadüf değildi.'' Ayrıca katılımcı bir gezi düzenlemek istedikleri için ipek böceği yetiştirmeye başladıklarından söz etmiştir. Planladıkları gezi etkinliklerine değinen diğer bir katılımcı **Zeynep**: *''Tiyatroya, sinemaya hep götürüyorlardı. Müzelere falan giderdik bizi okuldan çok götürürlerdi gezmeye, tarihi yerlere. Mesela denize tatile giderdik. Öğretmenimiz bizi toplayıp götürüyordu. Çok az bir ödeme yapardık onun için. Mesela burada Antalya gibi bir yere götürüyordu öğretmenimiz bizi bir süre orada kalır gezerdik. Öğretmenimiz sorumlu olurdu bizden. Otel, bungalov falan artık ne ayarlandıysa. Öğretmen bir grubu topladıktan sonra okul bitince bizi götürürdü.''* Düzenlenen geziler için kendilerinden herhangi bir ücret almadıklarını fakat kendisinin bu gezilere çok fazla katılamadığını ifade eden katılımcı ise şunları dile getirmiştir **Nuri**: *''Okullardan bizi denize götürüyorlardı. Bedavaydı. Ben gidememiştim hiç çünkü beni yol tutuyordu. Ama kardeşim gitmişti hep yıllarca. Devletten hiç para alınmazdı. Otellerde kalıyorlardı. Zaten her şey devletindi. Todor Jivkov karşıları çünkü özel yok her şey devletin. Gezilere giderdik Pamporovo'ya falan gitmiştik.''*

5.5. El Sanatları ve Spor Etkinlikleri

Okullarında eğitimi aldıkları el sanatları ve yapılan spor etkinliklerinin neler olduğu hakkında katılımcılardan **Aysel**: *''El sanatları yapardık. El işlemesi falan öğretirlerdi. Satranç olurdu. Onların yarışmaları, kursları falan düzenlenirdi. Öğretmenler satranç oynamaya teşvik ediyordu. Satranç turnuvaları olurdu. Voleybol vardı. Bizim Kırcaali bölgesinde daha çok güreş meşhurdur. Güreş daha ileri seviyedeydi o dönemde. Türklerin ata sporu olduğu için mi bilmiyorum ama Türkler güreşe çok önem veriyordu''* şeklinde dile getirmiş, satranç oynamaya teşvik edildiklerini aktarmıştır.

Benzer şekilde **Kadriye:** “Satranç Bulgaristan’da çok önemli görülüyordu ya okullarda hep satranç kursları düzenlenirdi, satranç olurdu. El işlemleri yapıyorduk biz. Okulların tarlaları vardı bahçeleri vardı. Her sınıf haftada bir kere giderdi mesela oraya otları falan temizlerdik. Şeftali mi artık biber mi nasıl ekiliyor, dikiliyor onları öğretiyorlardı, gösteriyorlardı oraya dikiyorduk.” **Bilal** ise bando takımında yer aldığını belirterek “Satranç eğitimleri, müzik eğitimleri vardı. Ben bando takımındaydım. Kutlamalarda hep görev alırdım. Marş, bando komünizm döneminde önemliydi. Trompet ve zil çalıyordum.” Şeklinde dile getirmiştir. **Naim** kendilerine el sanatları derslerinde el işlemesi verildiğini, herkesin bir el becerisi olmasını istediklerini ve bunun kendilerini geliştirdiğini şöyle aktarmıştır “İstisnasız ilkokul 2’den itibaren herkese el işlemesi verilirdi. Erkek veya kız ayırt edilmezdi. Dört köşe bir masa örtüsü gibi el işlemesi iğne oya mı diyorlar ona makrame mi diyorlar tam bilmiyorum, oya gibi bir şeydi. Onun bir köşesini işliyorlardı sonra bize bu işlemeyi tamamlayın diyorlardı. Öğretmenler de bu konuda bilgiliydi. Biz mesela annelerimize yaptırırdık o işlemleri öğretmenlerimiz eğer profesyonelce bir şey yapıldığını görürlerse söktürüp bizim yapmamızı söylüyorlardı. Yani herkesin bir el becerisi olmasını sağlıyorlardı. Mesela el sanatları deniyor galiba burada. O dönemde metal parçalarıyla araba yapıyorduk, uçak yapıyorduk. Dolayısıyla bu köyde yaşadığımız için çok işimize yarıyordu. Bizi geliştiriyordu. Ayrıca 1. sınıftan itibaren buradaki gibi sürekli hocalar değişmiyordu orada. İlkokuldan beri 10 sene 15 sene en kötü ihtimalle bir öğretmen orada kalıyor ki oradaki öğrencilerin hangi dala daha yaktın olduğunu bilip ona göre yönlendiriyorlardı. Mesela ben satranç kolundaydım. Ben satrançta çok iyidim. Müzik pek yoktu öyle enstrüman çalan ama genelde bilimsel şeyler vardı. Liselerde de bu kesintiye uğramadan devam etmişti.” Ayrıca katılımcı satranç kolunda yer aldığını ve satrançta çok iyi olduğunu belirtmiştir. **Nesrin** lisede koroda yer aldığını ve yarışmalara katılmış olduğunu aktarmış “El sanatları falan çok iyi öğreniyorduk marteniçkalarımızı kendimiz yapıyorduk el işlemleri yaptırıyorlardı. Ekin ekmeyi falan öğretiyorlardı, satranç oynatıyorlardı. Akordeon falan çalınıyordu. Okullarda tiyatro, sinema yine köylerde yapılıyordu. Başka köylerden her sene bizim köye geliyorlardı. Yarışmalar falan düzenliyorduk, şiirler okuyorduk hangi okul kazanacak falan diye. Lisede ben korodaydım çok geziyorduk. Yarışmalara katılıyorduk. Şarkılar söylüyorduk okullar arası düzenleniyordu.” Ayrıca okullarda ve köylerinde sinema ve tiyatro etkinlikleri yaptıklarını ifade etmiştir. Katılımcılar satranç eğitimi aldıklarına, satranç yarışmaları düzenlendiğine yine şehirlerarası spor

turnuvalarına katıldıklarına şöyle değinmişlerdir **Hatice:** “Çocukların matematiğini ve analitik düşünmesini geliştirmek için satranç eğitimine çok önem veriyorlardı o yüzden satranç oynuyorlardı. Sınıflarda falan da çok sık oynanıyordu satranç.” **Mümin** ise satrançta okulumu temsil ettiğini aktarmıştır “Ben hep ortaokulda hem de lisede okulumuzu temsil etmişim satrançta. Turnuvalar oluyordu. Satrançta, futbolda farklı spor dallarında hep turnuvalar düzenlenirdi okullar arasında. Spora çok önem verirlerdi.” **Nuri:** “Satranç oyununa çok önem veriyorlardı. Satranç yarışmaları olurdu. Her sınıfın bir sınıf öğretmeni vardı. Onlar sınıfın en iyisini seçerlerdi. Sınıflar arasında yarışma olurdu. Yine spora çok önem veriyorlardı. Şehirlerarası futbol, basketbol, hentbol maçları olurdu. Öyle turnuvalar düzenlenirdi. Mesela Kırcaali’de bir grup Cebel’den bir grup gelirler maçlar yaparlardı. Okulumuzda müzik odamız vardı. Haftada 1 saat mi 2 saat mi dersimiz vardı. Sınıfımızda piyanomuz falan vardı. Derslerde müzik odasına giderdik.” Katılımcı ayrıca okullarında bir müzik odası bulunduğuna ve müzik derslerinde o sınıfa geçtiklerini belirtmiştir. Halk oyunları eğitimi verildiğinden bahseden **Süleyman:** “Halk oyunları öğreniyorduk halk oyunlarını ben öğretiyordum. Satranç eğitimi yapıyorduk. Ben beden eğitimi branşında da olduğum için öğretmenlik yaptığım dönemde onları öğretiyordum.” **Gülseren** ise dikiş nakış dersleri olduğunu ifade etmiştir “Dikiş nakış derslerimiz el sanatı derslerimiz vardı. Erkekler genellikle marangoz işlerini tercih ederdi, kızlar el işleri falan tercih ederdi.” Diğer katılımcılardan farklı olarak resim dersi dışında el sanatları ile ilgili herhangi bir ders veya etkinlik yapılmadığını belirten katılımcı şunları dile getirmiştir **Türkan:** “Resim dersimiz vardı. Ama böyle daha farklı el sanatları derslerimiz yoktu. Sadece resim dersimiz oluyordu. Satrançlar falan vardı okulda isteyen arkadaşlarım falan oynuyorlardı satranç ama bir ders gibi değildi. Kendin istersen oynuyordun. Resim dışında herhangi bir el sanatı falan bilemiyorum yani okulda bununla ilgili bir şey yapmamıştık.”

5.6. Türklere Yönelik Başlatılan Baskı ve Kısıtlamalar

Bulgaristan’da yaşayan Türklerin 1984 yılının Aralık ayında isimleri zorla Bulgar-Slav isimleriyle değiştirilmiş ve bu tarihten sonra Türklere yönelik bir asimilasyon süreci başlatılmıştır. Komünist partinin Bulgarlaştırma politikaları ilk olarak Pomaklarla başlamış, daha sonrasında en büyük azınlık kitle olan Türkler hedef alınmıştır. Ad değiştirme sürecinde kış mevsimini ve geç saatleri Türklerin kaçıp

gizlenememesi için bilerek seçmişler, köyleri tanklarla abluka altına almışlardır (Cebeci, 2015). Bu tarihten itibaren Türklerin geleneksel kıyafetleri giymesi, Türkçe konuşması, dini görevlerini yerine getirmesi, çocuklarını sünnet ettirmesi yasaklanmıştır (Hacısalihoglu, 2012). Güler (2014) çalışmasında katılımcıların dini bayramları rahat kutlayamadıklarını ifade ettiklerini belirtirken, bazı katılımcıların evlerindeki dolaplarının kontrol edildiğini ve kurban kesip kesmediklerine bakıldığını ifade ettikleri görülmüştür. Todor Jivkov hükümetinin Türklerdeki nüfus artışını bir sorun olarak görmesi “soya dönüş” sürecinin ilk sebeplerinden biri olmuştur. Nüfus artış oranları 70-80’li yıllarda Bulgaristan’ın azınlıklara yönelik politikalarını şekillendirmede önemli bir faktör olmuştur. Çünkü 60’lı yılların ortalarından itibaren Bulgar nüfusta bir azalış görülmektedir. Bu oran 1975 yılında binde 4.83 oranına gerilerken, Türklerde de bir gerileme görülmüş fakat bu oran binde 11,7 olarak belirlenmiştir (Kayapınar, 2012). Bu nedenle Türklerin nüfusunu belirli bir oranda tutmak için farklı politikalar belirlenmiştir. Bazı katılımcılar bu süreçte isimlerini değiştirmek istemediği için bir süre dağlara kaçarak saklandığını fakat isimlerini değiştirmeden okula, hastaneye, işe gidemedikleri için buna mecbur kaldıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca bu politikalara karşı gelindiğinde sistemden dışlandıklarını, haklarında belirli notlar tutulduğunu ve bu notların eğitim ve sosyal hayatlarını olumsuz etkilediğini aktarmışlardır. Türklere yönelik başlatılan baskı ve kısıtlamalar ile ilgili olarak **Naim:** “*Bulgaristan genelinde Türklere yönelik bir baskı oluşmaya başladı. Bir kış gecesi idi. İsimleriniz değişecek, isimlerinizi değiştireceğiz diye başladılar. Baştan Pomaklarla başladılar zaten. Ondan sonra biz anlamıştık biliyorduk bize de sıra geleceğini. Ama ne zaman geleceğini bilemediğimiz için bir kış aniden başladı bu isim değiştirme süreci. 1 hafta, 10 gün, 1 ay kadar bizim orada çok fazla kar yağıyordu. Mesela biz bayır Balkanda yattık ormanda. İsimlerimizi değiştirmek istemediğimiz için. Ama nereye kadar kaçabilirsin ki. En sonunda dönmek zorunda kaldık. İsimlerimizi ondan sonra çok hızlı bir şekilde değiştirdiler. Kaçsan da istemiyorum desen de zorundaydın. İsim değişmezse işe, hastaneye, okula bir yere giremezdin. Mecburdun yani. Bize hep Bulgar isimlerimizle hitap ettiler. Baya bir zorluk çektik. Birkaç sene alışamadık bize verilen Bulgar isimlerine. Bize Bulgar isimleriyle seslendiklerinde bir başkasına mı sesleniyor acaba diye dönüp bakmazdık hiç benimsemedik zaten Bulgar isimlerini, o isimlere bir türlü alışamadık. Aslında isimlerimizi değiştirdikten sonra bizi daha çok uyandırdılar. Türklüğümüze daha çok sarıldık. Tabii sessiz kalıyorduk. Çünkü sesini çıkardığın zaman o sistemden*

dışlanıyordun. Belli notlar tutuluyor. İleride hem eğitim hayatını hem iş hayatını etkiliyor. Pasaporta benzer bir şeyleri vardı. Oraya notlar düşülüyordu. Şehirde bir yerde gezerken veya işte ya da bir işe girdiğin zaman o notu gördüklerinde mesela iş yerindekiler o notu gördüğü zaman sana farklı bir muamele uyguluyorlardı. O nedenle sessiz kalmak zorunda bırakılıyorduk. Bulgaristan'da tek partili bir rejim olduğu için okullarda siyaset pek konuşulmazdı. Ta ki bizim isimlerimizi değiştirtinceye kadar. İsimlerimizi değiştirdikten sonra bizim Türkler farklı bir cephe almaya başladılar. İşte millet bilincimizi, Türklüğümüzü kaybedeceğiz diye. Ondan sonra Bulgarlar da farklı bir şey uygulamaya başladılar bize. Bu asimilasyon politikasını yürütebilmeleri için isimleri de değiştirip Türkçeyi de tamamen yasakladılar. Orada büyük bir baskı hissettik ama zamanla ona da alışmaya başlamıştık ki göç olayı yaşandı ve bu sosyalist blok da dağılınca her şey sona erdi zaten.” şeklinde dile getirmiş, isim değişikliğine Pomaklardan başladıklarını sonrasında sıranın kendilerine geldiğini ifade etmiştir. Asimilasyon sürecinde ilk olarak Pomakların isimleri değiştirilmeye başlanmış 1960’larda Pomaklar hedef alınmıştır (Kurtuluş, 2019). Ayrıca katılımcı bu konuda belirli notların tutulduğuna ve bu durumun eğitim ve sosyal hayatlarını etkilediğine değinmiştir. **Türkan:** “Türkler kendisine yasak olan şeyleri yapamazdı. Türkçe konuşamazdık, Türkçe isimlerimiz ile seslenemezdik. Türkçe bir ders göremezdik. Bunlara uygun yaşamak zorunda kaldık. Zordu. Doğumdan bu yana kullandığın bir ismin var. Sonra gelip onu değiştiriyorlar. Seninle hiç alakası olmayan yabancı bir isimle hitap ediyorlar sana. Okulda da hep Bulgar isimleriyle hitap ettiler Türklere. Hiç Türk isimlerimizi kullanamadık, yasaktı zaten kullanamazdın.” olarak belirtmiş, Türklere ait olan her şeyin yasaklandığını okulda da Türklere Bulgar isimleri ile hitap edildiğini aktarmıştır. **Süleyman** ise isim değişikliğinden sonra Türk meslektaşlarının çoğunun okullardan uzaklaştırıldığını ve farklı işlerde çalışmak zorunda bırakıldığını şöyle dile getirmiştir “İsim değişikliğinden sonra bazı öğretmenler işten kovuldu işsiz kaldılar. Onlar gittiler orman dairesine çay yetiştirmeye, çam ekmeye başladılar. İşten tamamen kovuldular. Benim eşim köyde hemşirelik yapıyordu o yüzden beni kovamadılar çünkü birlikte gideceğimiz için köyden, öyle bir şey olduğunda sağlıkçısı gitmesin diye köyden o yüzden bana bir şey yapamadılar.” **Gülseren:** “Z maddesi diye bir şey vardı. Çok karşı gelirsen o maddeyi yazınca bir daha bir yerde iş bulamıyordun. Kimse karşı gelemiyor zaten destekleyen olmazdı. Bizim o süreçten sonra Türk öğretmenlerin hepsini işten çıkarttılar ve Türk öğretmenlerimiz inşaatlarda veya başka yerlerde çalışmak zorunda kaldılar.” şeklinde belirterek Türk

öğretmenlerinin okullarından uzaklaştırıldığını aktarmıştır. Ayrıca **Gülseren:** ‘‘Biz dışarıda da sürekli arkadaşlarımızla Türk olmamıza rağmen Bulgarca konuşuyorduk çünkü hani küçüklükten beri Bulgarca eğitimi almaya başladığım için artık istemsiz bir şekilde aramızda sürekli Bulgarca konuşurduk. Eve gelince Türkçe konuşuyorduk babam zaten izin vermez evde Bulgarca konuşmamıza kızılıyordu. Ama biz artık dışarıda Türk olmamıza rağmen sürekli Bulgarca konuşan insanlar haline geldik ve hani belki de bu isim değişikliği vaktinde aslında sürecine girmiş olmasaydık sanıyorum ki belli bir süre sonra Türkleri orada asimile edebilirlerdi. Çünkü biz artık Türkçeyi çok az konuşuyorduk.’’ şeklinde dile getirerek Türklerin aralarında sürekli Bulgarca konuşmaya başlamasının artık onları etkileyen bir süreç olmaya başladığını, isim değişikliği ile bu konuda bir uyanış yaşadıklarını aktarmıştır. Göç olayı yaşanmasaydı aslında kendi kendilerine bir Bulgarlaşma sürecine gireceklerdi, çünkü herkes Bulgarca konuşmaya başlamıştı (Kurtuluş, 2019). **Nuri** ise isim değişikliğinden önce Türkçe konuşmak konusunda okulların daha rahat olduğunu, isim değişikliğinden sonra Türklere yönelik baskıların arttığını şöyle dile getirmiştir ‘‘Bu baskı döneminde her şey yasaktı. Mesela camiye gidemezsin, kurban kesemezsin, çocuğunu sünnet ettiremezsin. Ad değişikliğinden sonra kaç aile ormanların içinde gizlice çocuklarını sünnet ettirdiler gizli gizli. Sünnetçi vardı bizim köyde bir Pomak. Gece gelirdi saat 1’de ormanda sünnet ederdi çocukları, yasaktı. İsim değişikliğinden önce okullar bir tık daha rahattı. Yine dersler Bulgarca oluyordu, Bulgarca konuşuyordun ama en azından sınıfta arkadaşlarınla aranda Türkçe konuşabiliyordun. İsim değişikliğinden sonra benim adım diyelim Sezer mesela diyelim Serge oldu, senin adın Nihal o gitti Nadya oldu. Birbirine artık Türkçe adlarıyla hitap edemezsin. Ben sana Nadya sen bana Serge diye hitap etmek zorundasın arkadaşınla konuşurken bile. Çocuklar artık arkadaşlarının Türk adlarını unutmaya başlamıştı yavaş yavaş. Arkadaşınla diyelim parkta Türkçe konuşuyorsun yanından bir devlet memuru geçiyor seni duydu Türkçe konuşurken ya da şalvar giydin öyle çıktın. Hemen derdi gel buraya. Hemen eline verir bir makbuz 5 leva ceza. Neden çünkü Türkçe konuştun. Mesela akşam 5’ten sonra kimse çalışmazdı. Bizim kasabada ufak bir meydan vardı. İnsanlar otururdu orada 3-5 kişi. Biri gelirdi isim değişikliği olduktan sonra hemen o insanlara derdi ki dağılın buradan. Mesela şalvar mı giymiş biri 5 leva ceza. Bir amca ibikli bir şapka mı takmış 5 leva ceza. Hatta bizim bir amca dalga geçerdi neden ibikli şapka takmaya izin vermiyorlar deyince. Gülüm anten takmışlar Türkiye’den haberleşiyorlarmış ondan yasak derdi. Öyle bir zaman geçirdik.

*Çocuklar sınıflarda birbirine Bulgarca adlarıyla seslendikleri için Türk adlarını unutmaya başlamışlardı.” Ayrıca katılımcı bu yasaklara uymayan Türklere para cezaları verildiğini aktarmış, okullarda çocukların sürekli Bulgarca isimleri ile birbirlerine hitap etmeleri nedeniyle Türk isimlerinin unutulmaya başlandığını belirtmiştir. BKP 1959 yılından itibaren Türklere yönelik uyguladığı kıyafet reformuna hız vermiş, erkekler arasında fes, sarık gibi dini sembollerin yasaklanmasına karar vermiş fes ve ferece dikiminde kullanılan siyah saten kumaşın satışını yasaklamıştır (İmamoğlu, 2011). Benzer şekilde cezalara değinen bir diğer katılımcı **Kadriye**: “Bize sokakta bile artık Türkçe konuşmayı yasaklamışlardı para cezası kesiyorlardı. Ben isim değişikliği döneminde belediyede çalışıyordum. Gençlerle Bulgarca konuşabiliyorsun onlar anlıyor ama yaşlı 80 yaşında bir amca Bulgarca bilmiyor sadece Türkçe biliyor, onunla o zaman Türkçe konuşmak zorunda kalıyorsun. Benim çok maaşımdan para kesintisi oluyordu Türkçe konuştuğum için. O Rusların bir projesiydi zaten bu isim değiştirme. Zaten Türkler Bulgarlarla çok karışmak evlilik yapmak falan istemezdi yapmazlardı da çok çok nadir olurdu öyle şeyler.” Katılımcılardan **Aysel** ise o dönemde yaşadığı ve kendisini çok etkileyen bir olayı şöyle aktarmıştır “O zamanlar çok kötü dönemlerdi. Ben çalışıyordum o zamanda. İsim değişikliği olduğu dönemde. İş yerinde mesela hemen nasıl öğreneceksin Bulgar isimlerini 40 kişi 50 kişi çalışıyorsun bir bölümde. Herkesin önlerine isim kartları taktılar. Bulgar isimlerini oradan okuyup sesleniyordun arkadaşına. Türkçe isimleri tamamen yasakladılar. O nedenle Türkçe isimleriyle seslenemiyordun. O dönemi hatırlamak bile istemiyorum. Çok zor bir dönemdi. Çocuklarım küçüktü o zaman. 10 aylıktı oğlum. Doktora götürdük. Doktor Bulgar ismini sordu. Onun Bulgar ismini söylemek istemedim. Hep içimden söylemeyeceğim hayır söylemeyeceğim derken çocuğu kucağımda o kadar çok sıkılmışım ki farkında bile değilim. Doktor Türk’tü en sonunda bana bırak çocuğu boğacaksın kucağında dedi o an farkına vardım. O yaptığımın farkında bile değildim, Bulgar ismini söylemek dile getirmek istemedim. Doktor en sonunda çocuğu bırak söylemezsen söyleme Bulgar ismini dedi. İlk zamanlar çok zoruma gitti. Birkaç sene Bulgar isimlerini taşımak zorunda kaldık.”*

5.6.1. Bulgar Öğretmen ve Arkadaşlarının Yaklaşımı

Katılımcılar Bulgar öğretmen ve arkadaşlarının Türklere yönelik başlatılan baskı ve kısıtlamalar ile ilgili olarak yaklaşımlarının şu şekilde olduğunu dile getirmişlerdir.

Naim: “Kabul etmiyorlardı ama hoşlarına da gidiyordu. Burada yaşıyorsanız bu sisteme uyacaksınız diye düşünüyorlardı. Bulgaristan sınırları içinde yaşadığınız için bu sisteme uymak zorundasınız diye onlarda bu duruma kolay adapte olmuşlardı.”

Mümin ise bu durumun aralarında bir soğukluk yaşamalarına neden olduğunu şöyle ifade etmiştir “Çoğu hükûmetin akıntısına kapıldılar. Aynı dilden konuştular. Biz Türkler olarak bir destek göremedik. Yanlış politikalar bunlar diyenler pek olmadı. Bizim sonra işte aramıza bir soğukluk girdi. Onlar da biz de bir uzaklaştık birbirimizden çoğu devletin politikalarını destekliyordu.”

Nesrin: “Çok farklı insanlar vardı evet bazıları ne gerek vardı şimdi böyle bir şeye yeltendi Türklere karşı neden böyle bir şey yapıldı falan diye karşı geliyordu ama bazılarında hoşuna gidiyordu, olması gerektiğini söylüyorlardı. Her türlü yorumla karşılaşıyorduk.

Bazıları sen burada yaşıyorsan burada yaşamak istiyorsan Bulgar’sındır diye bakıyorlardı.” şeklinde dile getirerek bu konuda farklı yorumlar duyduklarını aktarmıştır.

Bazı katılımcılar ise Türklere yönelik uygulanan politikaları Bulgar arkadaş çevrelerinin hoş görmediğini ifade etmiş bu konuda katılımcı **Aysel:**

“Arkadaşlarım hiç onaylamadı bu durumu. Hiç olumlu bakmadılar. Bulgarlar da bunun doğru olmadığını biliyorlardı. Hükûmete kızıyorlardı. Ama onların da ellerinden bir şey gelmiyordu. Sessiz kalıyorlardı. O zaman o politikaya kimse karşı koyamazdı. Bizim üzüldüğümüzü fark ediyorlardı bir şey demezlerdi bize ama o kadar zaman Türk isimleriyle seslenmişler bize şimdi Bulgar adıyla seslenmek hoşlarına gitmezdi. Ama dönemin politikası ve uygulamaları çok sertti.”

Türkan ise çalıştığı yerde bunun Türklere yapılan büyük bir haksızlık olarak görüldüğünü şöyle aktarmıştır

“Ben kısıtlamaların yoğun olduğu dönemde işte çalışıyordum. Bizim bu kısıtlamalara maruz kalmamızı Bulgar arkadaşlarımız da doğru bulmuyordu. Benim bir arkadaşım vardı Maria abla diyordum ona o diyordu bunlar büyük haksızlık size diyordu. Ama onların da yapacak bir şeyi yoktu devlet politikası bu diyorlardı çünkü.

Benim çalıştığım yerde genellikle Türklere haksızlık olarak görüyorlardı yapılanları ama başka yerde farklı olabilir tabii onu bilemiyorum.”

Benzer şekilde katılımcı **Bilal:** “Kısıtlamaları doğru bulmazlardı ve karşı gelirlerdi ama yapacak bir şey yoktu.”

Belirtirken meslektaşlarının bu durumu dillendirmekten korktuklarını aktaran diğer bir katılımcı **Süleyman:** “Benim okulda bazı meslektaşlarım bu uygulamayı görmüyordu Bulgar meslektaşlarım mantıksız buluyorlardı çok ilerleyebilecek bir

durum olarak kabul etmiyorlardı bazıları doğru görüyordu bu politikayı öyle meslektaşlarım da vardı ama onlar da hani komünist politikaları sorgulamak onlara

aykırı fikir beyan etmek istemedikleri için çok dillendirmek istemezlerdi bize doğrudan destek de vermezlerdi. Doğrudan bunun yanlısını da söyleyemezdi çünkü onlar da ekmeğinden olmaktan işsiz kalmaktan korkarlardı.’’ Şeklinde dile getirmiştir. Değişen değerler sistemiyle birlikte roller de değişiklik göstermiş, bir öğretmenin pozisyonunu koruması, Komünist Parti ileri gelenlerini rahatsız etmeyecek davranışlarda ve söylemlerde bulunmasına bağlı olarak şekillenmiştir (Sanders, 1956).

5.6.2. Gördükleri Ayrıştırıcı Davranışlar

Katılımcılar eğitim hayatlarında Türkler olarak bazı ayrıştırıcı davranış ve uygulamalara maruz kaldıklarını, Bulgarların daha fazla ön planda tutulduğunu aktarmışlardır. Bu dönemde eğitim merdivenlerinin üst basamakları komünist davanın destekçileri olduğunu söyleyenler için ayrılmıştır. Gençler bu rejime uygun hareket etmedikleri takdirde eğitim basamaklarını istikrarlı bir şekilde tırmanamayacağını bu nedenle yüksek eğitim kurumlarına girmek ve iş bulmak için görüşlerini ve taktiklerini değiştirmesi gerektiğini acı tecrübelerle öğrenmiştir (Sanders,1956). Bulgar öğrencilerin Türk öğrencilerden daha başarılı görüldüklerini, bazı öğretmenlerinin de bu konuda Türk öğrencilere yönelik olumsuz tutum ve davranışlarının olduğunu gördüklerini aktaran katılımcı **Aysel**: *“Öyle şeyler yaşanırdı ama o kadar belli etmezlerdi. Öğretmenler eşit davranmaya çalışıyordu. Ama tabii farkındasın sen bazı şeylerin. Ayrımcılık olduğunun farkındasın. Eşit davranıyormuş gibi yapıyorlardı. Bulgar öğrencileri bizden daha üst seviyede görüyorlardı. Bulgarlar kendilerini de öyle hissediyorlardı. Bizim dili kavramamız zor, konuşmamız zor. Onların ana dili Bulgarca zaten biz tabii Bulgarlardan daha çok zorlanıyorduk. Öğretmenler de bunun farkındaydı. İyi niyetli öğretmenler bize iyi davranırdı kolaylık sağlardı ama biraz daha sert olanlar bizim sıkıntılarımızı pek umursamazdı. Onlar daha çok Bulgarların yoğun yaşadığı yerlerden gelen öğretmenler olurdu. Bizim Kırcaali’de yaşayan orasının yerlisi öğretmenlerimiz bize daha normal davranırdı. Dışarıdan gelen öğretmenlerin bizi daha küçük gördüğünü gösteren hareketleri olurdu.”* şeklinde ifade ederken, katılımcı **Nuri** ise öğretmenlerin sınıflarda Bulgar öğrenciler ile daha çok ilgilendiğini şöyle dile getirmiştir *“Türk öğrenciler ile Bulgar öğrenciler hiçbir zaman aynı görülmezdi. Bulgar öğrenciler daha çalışkan görülürdü. Bulgar öğrencileri daha çok eğitmeye çalışıyorlardı. Sınıflarda da olsa Bulgar öğrencilerle daha çok ilgileniyorlardı. Türkleri de eğitmeye çalışıyorlardı ama biz tabi biraz daha kendi çabamızla ilerlemeye çalışırdık. Sana okuma fırsatını devlet veriyordu okula*

gelmek mecburdu ama Bulgar öğrenciler daha önemliydi.” Ayrıca katılımcı devletin herkese okuma fırsatını sunduğunu ve zorunlu kıldığını ancak Bulgar öğrencilerin her zaman daha ön planda tutulduğunu, Türklerin bireysel olarak daha fazla çaba göstermek zorunda kaldıklarını vurgulamıştır. Türk öğrenciler bu dönemde Türk oldukları için ayrımcılığa ve yoğun bir komünist propagandaya maruz kalmıştır (Kurtuluş, 2019, s.51). **Kadriye:** *“Ortaokulda görmedim ama lisede böyle şeyler oluyordu. Bizim lisede sınıf nerdeyse tamamen kızdı. Bizim edebiyat öğretmenimiz Bulgar kızları, Bulgar çocukları onlarla daha çok çalışıyordu onların üzerlerine düşüyordu. Seni onlardan ayırıyordu sen istersen okuyordun sen istekli olmak zorundaydın, sen istemezsen bir şey olmazdı zaten. Kırcaali bölgesini zaten kendi kendilerine bıraktılar ister oku ister okuma. Ama baktılar Türkler çok azimli öğrenmeye çalışıyorlar sonra yavaş yavaş o bölgelere öğretmen göndermeye başlıyorlar. Ben de Bulgar yazarın bir makalesinde okumuştum diyor ki Türkler çok çalışkan bir millet ve ailelerine de çok sadıklar. Önceden şöyle bir şey vardı diyelim bizim Türkler 15 gün bir Bulgar köyünde Bulgar şehrinde çalışır 15 gün dinlenirdi. Sofya'ya gidenlerden hepsi 15 gün çalışırlardı 15 gün dinlenirdi. Orada insanlar onların ne kadar çalışkan olduklarını gördükten sonra daha bir üstlerine düşmüşler. Önceden Kırcaali bırakılmış unutulmuş bir bölgeydi. Bize şey derlerdi iyi çocuk ama Türk.”* şeklinde dile getirerek lisede öğretmenlerinin Bulgar öğrencilerle daha fazla ilgilendiğini, Türklerin ise kendi çabalarıyla daha fazla çalışmak zorunda kaldıklarını belirtmiştir. Ayrıca katılımcı kendilerine “‘iyi çocuk ama Türk’” şeklinde bir söylemde bulunduklarını vurgulamıştır. Cebeci (2015) Türklerden nefret eden bazı Bulgarların bu nefretinden dolayı Türklere çingene diyerek aşağılamaya çalıştıklarını belirtmektedir. Benzer ifadelere yer veren diğer bir katılımcı **Hatice:** *“Çok fark edilmiyor ama tabi Bulgar öğrencileri daha ön planda tutan öğretmenlerimiz vardı.”* **Nesrin** ise o dönemde Türk olmanın aşağılayıcı bir şey olduğunu düşündürmek istediklerini şu sözlerle dile getirmiştir *“Evet yani sen çocuksun falan diye bunu bir aşağılayıcı tavır olarak kullanıyorlardı yani Türk olmanla senin aşağılayıcı bir şey olduğunu hissettiriyorlar, sana öyle düşündürmek istiyorlardı. Ama biz Bulgaristan'da Türküm diye aşağılandıysak Türkiye'ye geldik siz Bulgar mısınız Bulgaristan'dan geldiğinize göre falan diye bizi böyle yorumladılar, aşağıladılar. Valla biz Bulgaristan'da Türk diye yer edemedik Türkiye'ye geldik anavatana geldik diye sevindik burada da hep Bulgar mısınız siz diye yer edinmekte çok zorluk çektik. 2 tarafa da sığamadık. Bulgarların bize Türk demesi zaten sıkıntı değil biz zaten*

kendimizi bildiğimiz için Türküm ben zaten bu bize çok problem yaratmıyor, ama biz buraya geldikten sonra bize Bulgar demeleri bizim oradaki duyduğumuz laflardan daha çok canımızı yakmıştı. Ben mesela sokaktan geçiyordum aa bak Bulgarlar geçiyor falan diyorlardı. Çok üzüliyordum halbuki biz onlardan daha Türk'üz Balkanlardan geliyoruz. Ama bakın Bulgarlar geçiyor falan diye bizi gösteriyorlardı.” Bu dönemde tarih anlatıları ve diğer propaganda araçları ile Türklerin kendilerinden Türk oldukları için utanmaları gerektiği amaçlanmıştır (Kurtuluş, 2019). Ayrıca katılımcı Türkiye’ye göç ettikten sonra kendilerine Bulgar şeklinde hitap edilmesinden büyük üzüntü duyduğunu, bunun kendisini Bulgaristan’da yaşadıklarından daha çok yaraladığını belirtmiştir. **Süleyman** ise öğretmen olduğu dönemde yaşadığı psikolojik baskıdan bahsetmiş, şu sözlerle dile getirmiştir “Bize çok psikolojik baskı uyguluyorlardı. Özellikle öğretmen olduğumuz için sürekli takip altındaydık, sivil polisler tarafından sürekli takip ediliyorduk. Bizi hep korkutuyorlardı işte böyle olursa işten atılırsınız. Şöyle yaparsanız işinize son veririz hep böyle baskı uyguluyorlardı. Bulgaristan'da 26 sene çalıştım öğretmenlik yaptım. En sonunda bu baskılardan çok bunaldım kan almaya geliyorlardı bizden. Dedim ki bizi böyle aşağılayan bir millete kan falan vermeyeceğim, tek bir damla kanımı bile vermeyi kabul etmiyorum diye öyle bir deli cesaretiyle söylemiştim.” **Fatma** ise biyoloji dersinde hak etmesine rağmen en yüksek notu alamadığını, bunun sebebinin Türk bir öğrenci olmasından kaynaklandığını şöyle aktarmıştır “İlkokulda böyle bir şey görmemişim öğretmenlerimiz bizimle çok ilgileniyordu ama Bulgar arkadaşlarla Türk arkadaşlar arasında böyle bir ayrımcılık oluyordu. Yapan öğretmenler de oluyordu ayrımcılık. Ben başarılı bir öğrenciydim okulda tek başarılı Türk öğrenci bendim. Bulgarlar artık onun kıskançlığına mı bilmiyorum bunu yediremiyorlardı. Vardı böyleleri ve öyle bir problem yaşıyordum, bu sefer ne Türklerle ne de Bulgarlarla bir arkadaşlık kuramıyordum. Ortaokul yedinci sınıfta ben oturduğumuz yerden dolayı okulumu değiştirmek zorunda kaldım ve başarılı bir öğrenciydim. Yeni başladım okuluma biyoloji dersinde öğretmen beni kaldırdı henüz yeniyim. Bizim en yüksek notumuz altıydı ve öğretmen benim hak etmiş olmama rağmen bana 5 puan verdi çünkü Türk bir öğrenciydim. Sadece Türk olduğum için bunu yaşamıştım. Sebebini de bildiğim için bu bana çok dokunmuştu. Sonra tekrar sınav yapmıştı biyoloji öğretmenim beni bu sefer ben hak ediyordum 6 verdi anlamadım. Neden etkilendi bilmiyorum.” **Naim:** “Her millette olduğu gibi kendi insanına daha çok önem veriyorlardı. Ayrıca yine her millette olduğu gibi bizimkilerinde de 3-5 hain

vardı. Onların çocuklarına ayrıcalıklı bir muamele gösteriliyordu. O ödüllendirmelerde ilk tercih hep onlardan yana kullanılıyordu ki herkes böyle olsun. Eğer sizde onlar gibi yaparsanız bu sisteme uyarsanız sizi de ödüllendirelim gibi bakıyorlardı. Bulgar tarafına daha çok yatkın olanları daha iyi görüp daha önde tutuyorlardı” şeklinde ifade ederek, ideolojiye daha yakın olduğunu gösteren kimselerin çocuklarının okulda daha ayrıcalıklı bir konumda olduğundan bahsetmiş, okullarda verilen ödüllerden ilk onların yararlandığını aktarmıştır. Cebeci (2015) yine bu konuya değinerek bazı komünist zihniyete sahip Türklerin komşusunu şikâyet ederek hükümetten bir aferin almaya çalıştığını belirtmektedir. **Türkan** Türklere yönelik baskının arttığı bir dönemde eğitim almadığı için bu baskıyı kendi döneminde hissetmediğini ifade etmiştir “Benim dönemimde okulda karşılaştığım bu tarz bir şey olmamıştı. Benim okuduğum dönem baskının çok yaşandığı asimilasyon dönemi değildi. Bunları genelde baskının yoğunlaştığı dönemde okuyanlar daha çok hissetmişlerdir mutlaka.” **Bilal** yine böyle bir durumla karşılaşmadığını dile getirmiştir “Hiç böyle davranışlar yoktu. Hatta Türk öğrencilere daha çok ilgi gösterilirdi. Biz kırsaldaydık. Türk azınlığı çok azdı. Herkes neredeyse Bulgar’dı çok az Türk vardı. 750 kişi vardı okulda 20 kişi Türk’tü. Belki öğretmenlere Türklere böyle anlatın böyle davranın derlerdi belki de ama biz hissetmezdik.” **Zeynep** isim değişikliğinden sonra bu olayların daha yoğun yaşandığını şöyle ifade etmiştir “Ayrım falan yoktu. Biz gayet iyi geçiniyorduk öğretmenlerimizle arkadaşlarımla okuduğum dönemde. Ama daha sonrasında ad değiştirmeden sonra kötü şeyler yaşayanlar oldu okulda falan. Yani 84’ten sonra oldu baya kötü olaylar.” **Gülseren** kendilerine destek olmaya çalışan Bulgar öğretmenlerinin de olduğundan bahsetmiş, her öğretmenin aynı yaklaşımı sergilemediğini şöyle dile getirmiştir “Bulgar öğretmenlerden sana tamamen destek olmaya çalışan senin eğitime katkı sunmaya çalışan öğretmenlerimiz de vardı. Hepsi kötü değillerdi yani bize destek olmaya çalışan bizim problemlerimizde bize yardımcı olmak isteyen öğretmenlerimiz de vardı ama tabii aralarında bir problem olarak gören öğretmenlerimiz de vardı. Onun dışında ben çok büyük sorun yaşamadım Bulgar öğretmenlerimle. Biz hiç Türkçe ders görmemiştik mesela benim annem bir sene kadar Türkçe dersi görmüş sonra Bulgarca dersi görmeye başlamışlar. Annemin öğretmenlerinden mesela Bulgar öğretmenleri onlara o konuda yardımcı olmuşlar. Bulgarcadan Türkçeye çevirme konusunda bir şeyi bilemedikleri zaman Türkçe bildikleri için Türkçe konuşuyorlarmış Türkçe anlatıyorlarmış o konuda çok yardımcı olmuşlar.”

5.7. Sistemin Yetiştirmek İsteddiği Vatandaş Profili Hakkındaki Görüşleri

Katılımcılar sistemin yetiştirmek istediği vatandaşların özellikleri ile ilgili olarak öncelikle kendilerinden beklenenin rejime uyum ve itaat olduğunu belirtmiştir. Mevcut rejimin gerekliliklerini kavramış, bunları hayatının her alanında uygulayan ve devletin istikrarını motivasyon kaynağı olarak benimseyen vatandaşlar görmek istediklerini belirtmişlerdir. Bu dönemde vatandaşlardan beklenen en önemli şey Vatan Cephesine bağlılık olarak görülmüş, komünist ruhu her bir vatandaşa aşlamak amaçlanmıştır (Demirhan,2020, s.15). Cebeci (2015) ise azınlıkları milli şuuru olmayan, kendi kültüründen, dilinden ve dininden habersiz olarak yetiştirmeyi amaçladıklarını bu sayede onların kolayca idare edilerek Bulgarlaştırılacağını düşündüklerini aktarmıştır. Bu amaçla Bulgar Komünist Partisinin 1956 Nisan oturumunda, azınlıkları Bulgar milleti içerisinde eritmeye yönelik politikaları planlandığından bahsetmiştir. Katılımcılardan **Naim** o dönemde sistemin beklediği ilk şeyin devlete uyum ve itaat olduğunu belirtmiş, bir vatandaş olarak kendilerinden beklenen davranışları şu şekilde aktarmıştır *‘‘Bu sistemin içerisinde ilk şart devlete uyum ve itaat olarak görülüyordu. Devlete baş kaldırmaman gerekti zaten devlete baş kaldırmazdın. Bunu şöyle söyleyeyim. Ben 17 yaşında geldim Bulgaristan’dan Türkiye’ye. 17 yaşına kadar hiçbir tane hırsızlık olayı duymadım. Hiçbir tane cinayet haberi duymadım. Silah zaten göremezsin mümkün değildi. Orada bir vatandaşın silah taşımaması, araba çalması, hırsızlık yapması mümkün değildi. Devlete karşı bir suç işleyemezsin. Halkın da ihtiyacı yoktu zaten devlete karşı baş kaldırmaya. Çünkü herkesin parası vardı, herkesin evi arabası vardı, istediği şekilde tatilini yapıyordu. Kimse gelecek kaygısı taşııymıyordu. O nedenle böyle şeylere ihtiyaç duymıyordu. Biraz körleştirilmiş gibiydik belki de bir yandan bakarsak. İnsanların ihtiyacı olan belli başlı şeyler zaten devlet tarafından karşılanıyordu. Ya da sen çalışarak bunu elde edebildiğin için bir sıkıntı çekmiyorduk yani. O nedenle bu sistemin özelliklerine baktığında birey ve topluma yaklaşım, itaat, özgürlük gibi kavramları daha net tanımlayabiliriz kendi sistemimizin içerisinde. Bize bu kavramlar tarih dersi içerisinde verilirdi. Bulgarların daha büyük bir devlet, daha köklü bir devlet olduğunu söylerlerdi. Sen de o ülkenin bir vatandaşıydın, bunlar ayrı bir ders olarak değil de tarih dersinin içerisinde sürekli bir hatırlatma olarak veriliyordu. Anayasamız şudur, maddeleri şunlardır gibi bilgiler yer alırdı. Sosyalizm politikası tamamen üretime dayalı olduğu için Bulgaristan’ın da haliyle her öğrencisinin o sisteme dahil olmasını*

istedikleri için her şey planlı ve projeli yapıyordu. Belirli fabrikalarda açık var o üretimde bilgili insana ihtiyaç var ona göre öğrenciler yönlendiriliyordu. İleride herkes bir şekilde bir meslek sahibi olsun diye son derece yoğun bir gayret gösteriliyordu. Tarım konusunda mesela köylerde genellikle tarımla alakalı mesela onlara ziraat mühendisi gibi bir alt meslek dalları gibi düşünebiliriz. Herkes o sisteme dahil olsun diye ona göre bir eğitim veriliyordu. Hiçbir zaman üretimden kopmayacak bireyler yetiştiriyordu. Yani sosyalizmin fikirlerine uygun bir yaşam sürerken aynı zamanda üretici bir birey olmalıydın.” **Türkan** Bulgaristan’ın eğitime çok önem verdiğine değinmiş, yetişmiş oldukları sistemin benimsediği ilkelere ve bakış açısına uygun bir vatandaş görmek istediklerini şu şekilde dile getirmiştir ‘‘Bulgaristan temelde eğitilmiş bireyler görmek istiyordu. Eğitime çok önem veriyorlardı. Mesela Bulgaristan’da ortaokul bile değil en az lise mezunu görmek istiyordu. Liseyi bitirmek zorundaydın zaten bir şekilde. Genellikle de eğitime çok önem verdiği için devam etmek istiyordun okumaya, meslek sahibi olmaya. Bulgaristan göçmenleri arasında özellikle komünizm döneminde eğitim aldıysa lise mezunudur en az belki göç nedeniyle yarıda bırakmak zorunda kalmıştır. Ama çok ilgiliydiler bu konuda. Bir diğeri de komünizm içinde yetiştiysen onun ilkelerine ve bakış açısına uygun yaşamak zorundaydın. İlk başlarda mesela bizim gençlik dönemimizde ayırmazlardı Türk-Bulgar diye eğitim verirken her ikisinin de eğitilmiş olmasını isterdi. Yıllar geçtikçe Bulgarlara daha çok önem vermeye başladılar. Türklerden daha önde tutuyorlardı Bulgarları komünizmin son dönemlerinde. Türkler yine iş bulurdu. Yani ben mesela muhasebe okudum ve muhasebeci gibi çalışmaya başlamıştım. Komünizm döneminde zaten herkes devlet memuruydu. Her şey devletin elindeydi. Özelleşme gibi bir durum olmadığından işe giden herkes zaten devletin memuruydu. Tarih derslerinde daha çok bu konular bize anlatılırdı. Zaten komünizm sisteminde disiplin çok önemlidir. Her işinde disiplinli olmalısın öğretmenine, polisine saygılı olmalısın. Kimseye zarar verecek bir hamlede bulunmamalısın. Biz gerçekten öyle de yaşadık. Biz Bulgaristan’da Türkler olarak daha çok tarlalarda, tütün işlerinde çalışırdık. Hayvanları uzaklara otlatmaya götürürdük. Tek başıma da olsam hiç korkmazdım. Bilmezdik çünkü öyle işte cinayet, terör, hırsızlık falan hiç yaşamadık ki. Türkiye’de şahit olduk biz bu olaylara. Ben işten çıktığımda kış aylarında hava kararmış olurdu hiç korkmadan eve kadar yürürdüm. Kimse bir şey demez, yapmazdı çünkü. Bizi böyle yetiştirdiler. Bulgaristan’da halen daha polisten, kanundan korkulur. O dönemde çekinirdik hala çekinirim oraya gittiğimde. Bir vatandaşın da böyle olması gerektiğini

*düşünüyorum. Yoksa nizam kalmaz bir ülkede.’’ Ayrıca disiplinli, toplumdaki diğer bireylere karşı saygılı, içinde yaşadığı topluma ve çevresine zarar verecek davranışlarda bulunmayan bir vatandaş olarak yetiştirildiklerini vurgulamıştır. Katılımcılardan **Aysel** benzer şekilde disiplin kavramına çok önem verildiğine değinmiş, özellikle öğretmenlerine karşı çok saygılı olduklarını şöyle aktarmıştır ‘‘Disiplin hem de nasıl bir disiplin anlatamam. Orada insanlar birbirine çok saygı duyuyordu. Biz öğretmeni görünce ödümüz kopardı. Öğretmen bir laf diyecek diye korkardık. Öğretmene saygı vardı doktora, mühendise saygı vardı. Daha üst seviyede olan insanlara saygı vardı. Onlar da toplum içinde daha rahat yaşarlardı. Öyle baş kaldırma gibi bir durum olmazdı. Burada öğretmene, doktora saldırıyorlar. Ben onları görünce çok üzülüyorum. Eskiden burada da öğretmene bir saygı varmış ama artık pek kalmadı. Biz Bulgaristan’da cinayet, hırsızlık, kaçırma, tecavüz hiç böyle vakalar duymadık. Ben Kırcaali’deyken bir tane cinayet yaşanmış onun haberini duydum. O haber her yere yayıldı. Çünkü hayret ettik ilk defa duydu insanlar böyle bir olayı. Şaşkına döndük. Nasıl olur böyle bir şey diye. Böyle olaylar hiç yoktu kesinlikle. Herkes makul bir seviyede yaşar ilişkisini sürdürürdü. Öyle tecavüz olayları falan asla olmazdı. Biri âşık olunca gider evlenirdi. Kız kaçmış gitmiş kocaya mesela duyduğumuz tek haber o olurdu.’’ Ayrıca katılımcı cinayet, tecavüz, kaçırma, hırsızlık gibi olayların hiç duyulmadığını, duydukları bir cinayet haberinin kendilerini hayrete düşürdüğünü belirtmiştir. **Süleyman** aynı şekilde zaman ve disiplin kavramına uygulamalarıyla ne kadar önem verdiklerini gösterdiklerini belirtmiş ‘‘O dönemde disiplin çok önemliydi. Dürüst olmak, hırsızlık yapmamak, şiddet uygulamamak, yalana başvurmamak, küfretilmemek eğitimde biz bunları aşılama çalışıyorduk. Saygılı olacaksın, medeni olacaksın, disiplinli olacaksın. Her şeyi saatinde vaktinde yapmaya özen göstereceksin. Zaten devlet uygulamalarıyla zaman kavramına önem verdiğini de gösteriyordu. Çocukların yatma saati, dışarıda bulunma saati, okulda bulunma saati bunlar çok düzenli takip edildiği için disiplin kavramını hissettiriyorlar. Bu nedenle biz de okullarda disiplin üzerinde çok duruyorduk. Tabii itaat etmek, sisteme ayak uydurmak devamında gelen şeyler oluyordu çünkü devletin politikası senden onu bekliyordu. Bir kere itaatkâr olacaksın, disiplinli olacaksın, komünizm bütün öğretilerini benimsemiş ve hayata geçirmeye hazır bir insan olacaksın ve çok sorgulamayacaksınız sistemi öyle bireyler istiyorlardı. Eğer komünist bir insansan sana işte var eğitimde var her şeyin en güzeli.’’ Her şeyin disiplin kavramının üzerine temellendiği bir yetiştirme anlayışları olduğunu devletin istikrarını motivasyon*

kaynağı olarak gören bireyler yetiştirmek istediklerini aktaran katılımcı **Nesrin:** “Şöyle sosyalizm içerisinde yetiştiğim için o sistemin içerisinde yetişmiş bir birey olarak farklı bir şey sana zaten garip gelmemeye başlıyor. Yani onlar tamamen itaat eden, rejimi benimsemiş, rejimin gerekliliklerini kavramış, bunları uygulamak için motivasyonu yüksek ve her şeyden önce devleti tutan yani önceliğin devlet olacak, devletin istikrarı olacak senin motivasyon kaynağın. Öyle bir gençlik öyle bir nesil yetiştirmek istiyorlardı. Önce devlet diyeceksin. Zaten sosyalizmin ilkelerini benimsemiş bir birey olarak yetiştiğim için daha anaokulundan başlayan bir sistem içerisinde bir öğrencisin ve lise sona kadar yani böyleydi. Çok Türk üniversiteye gidemezdi zaten ama liseyi bitirmek zorundaydık. Sistemin içerisinde yetişince zaten sana bunların hepsi olması gereken şey gibi geliyor. Çünkü sen farklı bir şey görmemişsin. Bunun dışında bir de o dönemin en önemli şeyi disiplindir. Zaten senin temelin disiplinli olmanla alakalıydı. Sen disiplinli olursan diğerleri zaten onun üzerine temellenen bir şey. O yüzden o dönem sistemi disipline çok önem veriyordu. Her şeyi dakik olacak, saatinde olacak, zamanında yapılacak. Disiplinli bireyler olacaksın disiplin üzerine hepsi temellenir. Biz zaten Türkiye’ye geldiğimizde çok şaşırmıştık çünkü çok farklı bir sistem var Türkiye’de. O sisteme uyum sağlamamız çok zor oldu. Ben mesela her şeyi tatilde yapmaya alışmış bir insanım. Disiplinli miyim o konuda her şeyi tam zamanında yapmak isterim, karşımdan da öyle beklerim. Olması gerektiği anda olmasını bekliyorum. O yüzden Türkiye’de tabii ki de tam böyle bir disiplin kavramı yerleşmemiş olduğu için çok kolay ayırt ediyorlardı bizi. Ben işe mesela yarım saat önce giderim gerekirse ama yarım saat sonra asla gitmem. Kapıda beklerim gerekirse ama geç girmem. O yüzden bize hemen diyorlardı ki abla sen Bulgaristan göçmeni misin geç gelmiyorsun, erkenden kapının önünde bekliyorsun gerekirse diye. Biz de böyle hani işten kaçmak, oyalanmak, öyle saatini uzatmak gibi şeyler yoktu. Öyle şeyler görmediğimiz için her şeyi zamanında, olması gerektiği şekilde yapmaya çok özen gösteriyorduk” Katılımcı ayrıca her şeyi tam zamanında yapmaya özen gösterdiğini, zaman kavramına önem verdiğini belirtmiştir. Türkiye’ye göç ettikten sonra bu özelliğin Bulgaristan göçmenlerini ayırt eden bir özellik olarak görüldüğünü ifade etmiştir. Bulgaristan’ın güvenlik güçlerinin çok sıkı denetim halinde olduğunu, toplumda bir saygı ortamının oluştuğunu ve komünist bir genç olarak yetiştirmek istediklerini aktaran diğer bir katılımcı **Kadriye:** “Orada o dönem polis asker gibi güvenlik güçleri çok denetim halindeydi. Kurallara uygun hareket etmek zorundaydın çünkü uygun hareket etmezsen saniyede orada bulunuyorlardı ve

cezayı kesiyorlardı. O yüzden mesela orada askerden, polisten ve öğretmenlerden özellikle çok korkuyorlardı. Korkmak gibi değil de saygı çok saygı duyuyorlardı. O dönemde komünist bir genç olarak yetişecek. O dönemde zaten çiftçi partisi vardı bide komünist parti vardı başka parti yoktu ha bir de halkın partisi vardı. Kime de oy veren zaten Jivkov başta duruyordu.” Katılımcı **Gülseren** devlete sadık ve itaatkâr bireyler yetiştirme amacıyla olduklarını belirtmiş “Bulgar devletine bağlı, devletine sadık, itaatkâr fazlasıyla sadık bireyler yetiştirmek amacı vardı. Özgürlük ise sadece Marksist ve Leninist ideolojideydi başka yerde özgürlük yoktu. Sözde özgür bir bireydin ama ideolojiye göre yetişiyorsun. Kapalı bir kutudasın ve dünyayla bağlantın yok. Kötü haberler genelde pek gösterilmezdi yayılmasın diye. Yetişkin insanlar için olan filmler gece 11’den sonra gösterilirdi. Çocuk yayınları akşam 8’den sonra yasaktı. Zaten bu ideolojiye kafa kaldırdığın an ortadan kaybolurdun. Belene ‘ye götürürlerdi. Özgürlük gösterilirdi ama arka alanda bir şiddet vardı.” şeklinde dile getirerek dünyayla bir bağlantıları olmadığını, ideolojiye aykırı davranışlarda bulunanların ise Belene Toplama Kampına götürüldüğünü vurgulamıştır. İtaat kavramına değinen bir diğer katılımcı **Bilal**: “Devlete itaat çok önemliydi. İtaatsizlik gibi bir hata cana kastederdi.” Benzer ifadelere yer veren diğer bir katılımcı **Nuri**: “Disiplinli ve itaatkâr yetişeceksin. Orada öğrenciye çok değer vardı. Beyin yıkamak için birçok şey yaparlardı. Önce devletti. Her zaman bu söylenirdi. Ama eğer bir isim değişikliği olmasaydı bizi böyle kendi halimize bıraksalardı Türkler o baskı altında bir zaman sonra istemsizce değişmeye başlayacaktı. Yeni doğan çocukların adlarını Bulgar adı koymaya başlamışlardı. Bulgarlaşacaktık belki de. Bu isim değişikliği bir diriliş oldu.” Katılımcılardan **Hatice** ise Türklerin çok başarılı olsalar dahi belirli meslek dallarında istihdam edilmediğini şöyle aktarmıştır “Komünist gençler yetiştirmek istiyorlardı. Zaten devlete karşı çıkamazsın, kötü bir şey söyleyemezsin, istediğin ülkeye gidemezsin demir perde ülkesiydi. Sen çok başarılı bile olsan üniversite eğitimini çok iyi almış olsan bile Türkleri belli mesleklere getirmezlerdi. Askeri alanda veya başka devlet yönetiminde Türkler yer alamazdı.”

5.7.1. Komünizm Kavramı Hakkındaki Görüş ve Düşünceleri

Bulgaristan’da daha öncesinde başlayan sosyalist faaliyetler Rusya’daki Ekim Devrimi ile daha da etkili olmuştur. Bulgaristan’da Rusya’nın etkisiyle bir altyapı oluşmuş ve yıllarca faşist yönetime karşı mücadele edilmiştir (Akpınar ve Köksal, 2016). 1944 yılında ise komünizm rejiminin gelmesi ile artık Bulgaristan bu rejim ile

yönetilen ve başını Sovyetler Birliğinin çektiği bir doğu bloku üyesi olmuştur. Bu dönemde özellikle Türk coğrafyasının Sovyetler Birliği ile refaha kavuştuğu, zenginleştiği ve halkın eğitim seviyesinin yükseldiği, tarımda ve diğer alanlarda son teknoloji ile bir dönüşümün yaşandığı ifade edilmiştir (Köksal, 2020). Sertel (1954) ise sosyalizm ile eğitimde bir sıçramanın yaşandığından bahsetmiş, sosyalizm ile Türk coğrafyalarında okur-yazar oranının arttığından köylerdeki okullaşmadan söz etmiştir. Parasız ve mecburi eğitimin yanında köylere kadar yaygınlaşan okullar ve kütüphaneler, sinema ve tiyatrolar, basın ve yayın organları aslında bir propaganda aracı olarak işlev görmek ve sosyalizm fikrini yerleştirmektedir. Ayrıca Bulgaristan Türklerine, Türkiye'nin fakir bir ülke olduğu anlatılırken, kendilerinin sosyalist bir ülkede yaşadıkları için şanslı oldukları algısı yapılmaktaydı (Köksal, 2020). Bulgaristan'daki Türklerin bir kültür değişiminden söz edilmese de sosyalist sistem içerisinde eğitim, arkadaşlık, çalışma ve yaşam tarzı noktasında bazı değerler edindiği söylenebilir (İmamoğlu, 2011). Komünizm kavramının eşit paylaşım eşit dağılımın sağlandığı bir düzen olarak görüldüğünü aktaran **Naim**: *“Sosyalizm ve kapitalizmi biz orada kıyaslama şansı buluyorduk. Çünkü sosyalizmde her şey eşit olarak paylaşılır. Mesela bir valinin tatile gittiği bir yerin yan odasında fabrikanın bir işçisi de aynı otelde tatil yapabiliyordu. Bu çok normaldi. Eşitlikçi bir sistem vardı çünkü. Her aile yazları tatil yapabiliyordu. Böyle bir imkanları vardı. Herkesin bir araba alma imkânı vardı. Herkesin bir ev alma imkânı vardı. İkinci bir ev zaten gereksiz görülüyordu. O kişi 2. bir ev aldıysa zaten acaba haksız bir kazanç mı var diye soruşturmaya giriyordu. Kapitalizmin zaten bunun tam tersi olduğunu biliyorduk. Sömürü sistemi olarak anlatıyorlardı bize. Türkiye'ye geldiğimiz zaman zaten gördük birebir nasıl bir düzen olduğunu. Sosyalizm ve komünizm kavramlarına eşit yaklaşım, eşit paylaşım herkesin ortalama standartları yakalayabildiği bir düzen olarak bakabiliriz. Zaten kapitalizm bize çok kötü bir düzen olarak anlatılıyordu.”* **Türkan** ise kendilerine tarih derslerinde bu kavramların aktarıldığını belirtmiş, kapitalizm kötülenirken komünist rejimin övüldüğünü şöyle aktarmıştır *“Tarih derslerinde bize komünizm ve sosyalizmi öğretmenlerimiz çok iyi anlatırdı. Mesela işte bu sistemde herkes ihtiyacı kadarını alır. Mesela bir yorgan satılıyor ucuz ama. Senin ihtiyacın yoksa onu almazsın ucuz diye çünkü bu sistemin içinde onun hep ucuz olacağını ve ona ihtiyacın olduğu zamanda ulaşacağını bilirsin. Bize komünizm ve sosyalizmin en güzel sistem olduğunu söylerlerdi. Kapitalizm hep kötülenirdi. Sosyalizmde ise herkes çok iyi, çok güzel, çok eğitilmiş olacak öyle anlatırlardı.”* **Aysel** ise kapitalizmin insanları sömüren bir sistem

olarak gösterildiğini, kendilerinin o dönemde sosyalizmi yaşadıkları ve refah seviyelerinin daha da yükseleceği komünizme geçeceklerini anlattıklarını aktarmıştır ‘‘Bize kapitalizm çok kötü insanları sömürür ve emeklerini hiç eder derlerdi. Hatta biz sosyalizmi yaşıyorduk komünizme geçemedik. Biz ona erişemedik. Bize diyorlardı ki ilk sosyalizmi yaşayacağız sonra komünizme geçeceğiz. Ondan sonra insanların yaşam seviyesi daha iyi olacak. Daha eğitilmiş olacaklar. En yüksek mertebeye çıkacağız. Her şeyin en yüksek seviyesini göreceğiz, en iyisini yaşayacağız. Bizi öyle eğitiyorlardı. Kapitalizm ise halkı sömürüyordu halkı, işçiyi sömürüyor, çocukları eğitimsiz bırakıyor onları erken yaşta çalıştırıyor. İnsanların emeklerini alıyor. Hep öyle kötülüyorlardı. Mesela maaşları falan aynı seviyede tutarlardı. İnsanlar kendilerini ne çok aşağıda görsün ne de çok yukarıda görsün çok yükselsin. Mesela normal işçi maaşı 120 levaysa memurun maaşı 10-20 leva daha yüksek olurdu sadece. Öyle memur deyip de bizim buradaki gibi kat kat mesela açılmazdı. Burada aşırı derecede bir uçurum var. Burada bir işçi ve memur arasında çok fark var. Mesela orada emekli maaşları herkesin aynı seviyede idi. O nedenle insanlar ne çok aşağıda kalırdı ne de çok yükseklerle çıkarılırdı. Herkesin bir evi vardı, yaşı gelince emekli olurdu gibi standart bir durum vardı. Herkesi eşit tutuyorlardı. Yani bu şekilde aslında herkes eşit görüntüsü veriyorlardı.’’ Bu dönemde sosyalist rejim ile halklara özgürlük ve eşitlik geldiği ön planda tutulmuştur (Akpınar ve Köksal, 2016). **Kadriye** ise devletin kooperatiflere herkesin hayvanlarını ve tarlalarını toplayarak toplumu standart bir hale getirdiğini ifade etmiş, o dönemde devletin bazı politikalarından şu şekilde bahsetmiştir ‘‘Bulgaristan feodalizmi yaşadıkdan sonra kapitalizm sistemini yaşamadan direkt sosyalizme geçiyor. Şimdi tekrar kapitalizme dönmeye çalışıyor sen bir basamağı atmayacaksın yaşamak gerekiyorsa onu yaşayacaksın. Sosyalizmde mesela bir örnek verirken benim dedemin zamanında çok hayvanı varmış koyunu, keçisi varmış. Bunların hepsini kooperatif alıyor. Mesela benim dedemde çok vardı komşuda bir tane var fark etmiyor artık hepsini kooperatife topluyorlar. Bütün hayvanlarını, tarlalarını devlet alıyor. Her şeyini eşitliyor, maaşlarını neredeyse standart hale getiriyor. Orada bir standart vardı. Sosyal yardımlar yapılıyordu mesela doğum yapmış kadın 2 sene boyunca çocuğuna bakıyordu, asgari olarak parasını almaya devam ediyordu, işi de aynı şekilde korunuyordu. İlk çocuğa bir miktar para, ikinci çocuğu doğduktan sonra yine belli bir miktarda destek, üçüncü çocuk olunca desteklerin daha fazla artıyordu 2 yaşına kadar çocuktan ilaç parası falan alınmıyordu devlet tarafından bakılıyordu. Kocasını yoksa bu ilaçları 6 yaşına kadar bedava

oluyordu. Biz belediyede mesela 3 ayda bir böyle zor durumda olan ailelere yardımlarda bulunuyorduk. Bulgaristan sosyalizm sisteminde kaldı komünizm sistemini göremeden yıkıldı. Ama komünizm sisteminde diyorlardı her şey çok daha güzel olacak, bu sistemden çok daha ileride olacak ama tabi onu göremedi. Biz geri döndük. Bize kapitalizm çok kötülerlerdi. Diyorlardı ki o sistemde bir patron var ve sen köle gibi onun altında çalışmak zorundasın, eşitlik yok sömürü var. Ben Türkiye'ye geldiğimde bir doktorun yanında çalışmaya başlamıştım. Bana demişlerdi ki sigortanı geciktirmeden yapsın. Şaşırmıştım anlayamadım neden öyle dediğini çünkü biz Bulgaristan'da her şey devletin elinde olduğu için çalışmaya başladığın an böyle şeyleri düşünmüyorsun, zaten hiçbir şey yapmamıza gerek yoktu. Bizim orada direkt çalışmaya başlıyorsun. Mesela ev mi yapacaksın belediyeye geliyorsun diyorsun ki arkadaşım ben evimi yapmak istiyorum bana bir yer göster, ya da falanca yerde birer arsa var ben onu almak istiyorum ev yapmak istiyorum. Sonra gidip sana diyor ki kooperatifle git anlaşma imzala işte sen şu kadar sene tütün çalışacaksın, biber çalışacaksın iş yapacaksın imza atıyorsun. İşte ben 5 sene veya 10 sene tütün çalışacağım falan diye. O arada ben belediyede çalıştığım için biliyorum 550 metrekareden az bir ev yoktu yani alan olarak büyük bir bahçen olurdu. Bahçenin ortasında evini yapardın, sana derdi ki sen domatesini biberini her şeyini kendin üretebilirsin bahçende. Öyle bir politikası vardı biz orada her şeyimizi kendimiz yetiştirirdik. Yani böyle pazar kurulsun meyvemizi, sebzemizi alalım diye bir beklentimiz olmazdı çünkü biz zaten bahçelerimizde onların hepsini yetiştirirdik.” Katılımcı her şeyin bir nizam ve düzen içerisinde yapılmaya özen gösterildiğini vurgulamıştır. Bu konuyla ilgili olarak Cebeci (2015) Bulgaristan'da eski kerpiç evlerin yerine 1966-1970 yılları arasında tuğladan yapılan ve fabrika kiremit ile örtülü evlerinde yapılmaya başlandığından, elektrik ve telefonların gelmesi ile birlikte modern bir köy imajının oluştuğundan bahsetmektedir. Ayrıca Todor Jivkov'un 1965-1975 yılları arasında sokakları plana aldrarak iple çekilmiş gibi düzelttiğinden bahsetmektedir. Köylü halkı giderek şehirli- işçi bir kitle haline gelirken bu durum sosyal hareketliliği arttırmıştır (İmamoğlu,2011 s.65) Yeni rejim kadınların toplumda daha aktif yer alması için politikalar takip etmiştir. Ülkede bir nüfus sorunun gündeme gelmesi ile çok çocuklu ailelere vergi indirimleri, maddi yardımlar yapılmış ayrıca bazı annelere çocuk sayısına göre “Annelik Onuru” madalyası verilmiş, manevi ödüllendirmeler de yapılmıştır (İmamoğlu, 2011 s.62) Katılımcılardan **Hatice ise** kapitalizm ile yönetilen bütün ülkelerin geri kaldığını anlattıklarını şöyle ifade etmiştir

“Sosyalizm ve komünizmi herkesin eşit olduğu, herkesin eşit şartlarda yaşadığı bir sistem olarak anlatıyorlardı. Hatta kapitalizm ile yönetilen bütün ülkelerin çok geri kaldığını ve çok kötü yönetildiğinden bahsediyorlardı. Kapitalizm sistemine insan haklarını çok sömürüyorlar diyorlardı.” **Süleyman** ise komünizm kavramlarının ve öğretilerinin yerleşmesi için kurslar düzenlendiğine değinirken komünizm rejimini dünyanın yaşanılabilir en iyi rejimi olarak tanıttıklarını aktarmıştır “Orada kurslar düzenliyordu komünizm, sosyalizm kavramlarını anlatmak benimsetmek için sen devlet ve memursun karşı gelemiyorsun. Diyorlardı ki bu dünyadaki en iyi sistem, insanların eşit olduğu, eşit haklara sahip olduğu en yaşanabilir sistem budur diyorlardı. Bunun dışındaki mesela kapitalizm kavramını ise insanları köle gibi kullanan, eşitliğin asla olmadığı, dünyanın en kötü sistemi olarak anlatıyorlardı. Sosyalizmi çok övüyorlardı. Herkes eşit, herkes rahat, herkes huzurlu, herkes mutlu, kimse işsiz değil, kimse aç değil, herkes gayet refah seviyesi yüksek olarak yaşıyor.” Sosyalist rejim işçinin, köylünün, halkın birlikte refah içinde, eğitilmiş ve mutlu bir şekilde yaşayacağı en uygun rejim olarak gösterilmiştir (Köksal, 2020). Özgürlük kavramı sosyalist rejimde sürekli ön planda tutulsa da uygulamada tam olarak kendini gösterememiştir (İmamoğlu, 2011). **Gülseren** ise önce devlet sloganıyla yetiştirildiklerine değinmiş, derslerinde anlatmakla kalmayıp, kendi gelenekleri, oyunları, şiirleri yaşantıları ile bunu kendilerinde yerleştirmeye çalıştıklarını belirtmiştir “Biz hep önce devlet diyorlardı. Onların ideolojik bir öğretisi vardı ve ona ailen bile karşı geliyorsa buna izin vermemen o ideolojiyi yaşatman gerekiyordu. Bulgaristan’da Marksist-Leninist ideolojiyi çok yoğun dayatırdı. Herkes eşit olacak, kardeş olacak. Tamam eşitlik vurgusunu destekliyorum. Ama haklar ve özgürlükler alanında eşitlik olması gerekir. O zaman biri doktor olmuş, öğretmen olmuş ne anlamı var. Çok standart bir yaşam tarzı var. Herkes 1 ev 1 araba alabiliyor. 2. bir ev alamıyordun. Çok fazla bir şeye sahip olamıyorsun. Eşit bir gelir var. Fazlası olunca zaten soruşturmaya giriyordun bu gelirle bunları nasıl aldın diye. Ama sosyal yaşantı daha rahattı. Tatillere gidersen, gezersin hiç sorun olmazdı. Komünizm tarihini ortaokulda daha çok diğer derslerin arasına serpiştirerek veriyorlardı. Ama lisede bunu tabi daha ayrı ve yoğun bir ders olarak anlatırlardı. O temeli zaten küçükten sana kazandırıyor. Sadece derslerde teori kısmını anlatmakla kalmıyor. Kendi gelenek ve kültürüyle, oyunları, marşlarıyla, edebiyatıyla, şiirleriyle zaten o kültürü sana yerleştirmeye çalışıyor. Sana hayatın içinde bunların hepsini vererek dayatıyor. Bizim zamanımızda zaten bunların aksini okuyacak bir kitap yoktu. İnternet yok seçilecek kitapları okuyordun. Bizim tarih

öğretmeni bir sistemden diğerine geçmek istersen mutlaka bir iç savaş yaşaman gerekir diye anlatırdı. Başka türlü çağı atlayamazsın diyordu. İnsanlar ne zaman birbirine girecek büyük bir kriz çıkacak o zaman biz diğer çağa atlayacakmışız. Anayasalarını tekrar değiştireceksin ve güncelleyeceksin ki yeni sisteme geçeceksin diye anlatıyordu. Sosyalizm devrimini yaşıyoruz bundan sonra çok daha iyi rejim olan komünizm rejimini yaşayacak orada her şey çok daha güzel çok daha rahat olacak. Bize kapitalizmi şöyle anlatıyorlardı, orada silahlanma falan serbest olduğu için herkes birbirini çok rahat öldürebilir, vurabilir diye anlatıyorlardı ve bundan çok korkuyorduk çünkü bizlerde silaha yaklaşmak falan yasak asker ve polis dışında silah taşıyamazsın. O yüzden biz gerçekten de öyle mi diye korkuyorduk. Onlarda ne kadar rahat silah taşımak yasak değil kapitalizmde, insanlar silahlarla birbirlerini öldürüyorlar falan diye anlatsa da daha sonrasında baskı dönemiyle birlikte asimilasyon sürecinden sonra onlar silahlarını bize doğrultmuşlardı. Silahları zaten toplamışlar zamanında avcılık yapanların silahlarını falan. Başta bu çok güzel görünüyordu herkes eşit kardeş yaşıyor ama daha sonrasında arka planda seni çok sömürdüğünü gördüğüm için insanlar bu sistemin iyi olduğunu değil kötü olduğunu anlamışlardı. Özelleştirme olmadığı için biz bazen arkadaşlarla giydiğimiz kıyafetlerde pişti oluyorduk çünkü her şeyi sadece devlet yetiştiriyor. Aslında bu sistemin arka planında ciddi bir dayatma var. Aslında başta sistemden dışarı atmıyor dilerseniz çalıştırıyor, sana güzel bir eğitim veriyor, bütün olanaklarından faydalaniyorsun ve bu sistemin güzelliklerini gösteriyor ama arka planda çok daha farklı bir boyut var. Bizim zaten Bulgar milleti ile aramızda bir sıkıntı yok hani birbirimizi boğazlayalım, öldürelim gibi bir problem olmazdı bizim. Bize dayatma yapan kişilerle aramızda sıkıntı vardı ama geçmişten gelen Osmanlı'nın kinini yaşayan Bulgarlar da vardı. O nedenle Bulgarlarla bir sıkıntı yaşamamak da onlar Osmanlıya karşı bir nefret duyuyordu. Osmanlı zamanında aslında onlara hiç karışmamış ama onlar öyle demiyor.” Komünizm algısının yaşadıklarından çok farklı algılandığını aktaran katılımcı **Fatma**: “Türkiye’deki bu rejimi görmeyen insanların komünizm algısı çok farklı ama bizim Bulgaristan’ın içerisinde yaşadığımız komünizm sistemi çok daha başkaydı. Bana sorarsanız komünizm sistemi tüm biçimi normal şartlarda yaşam sürmek isteyen insanlar için güzel bir sistem ama zengin olmak isteyen daha varlıklı olmak isteyen insanlar için mantıklı bir rejim değil. Orada çok fazla zengin olamaz, ama normal seviyede bir insan olarak yaşamaya devam edebilirsin. Mutlaka bir işin olur, mutlaka bir evin olur. Biz göç edeceğimiz diye orada

ev almamıştık kirada kalmıştık ama ona rağmen çalıştığım fabrikaların lojmanları oluyordu ve sen orada çok uygun ücretlerde kalabiliyordun yani normal standartlarda yaşam sürmek çok kolaydı. Bir öğretmen, doktorun, mühendisin o sistem içerisinde seninle yaşam standartları çok farklı değildir arada büyük uçurumlar olmazdı.” Bu sistemin olumlu gördüğü taraflarına değinen katılımcı **Nuri**: “Demokrasiyi yerden yere vuruyorlardı. Aslında komünizm iyi bir sistemdi. Mesela okulu bitirdin mi 15 gün sonra evine mektup geliyordu. Şu okulda öğretmenliğe başlayabilirsin. Veya şu fabrikada şu belediyede. İşin hazır. Yaşamayan bilmez. Ama komünizm iyi bir sistemdi. Herkes aynı ve eşit. Kafan rahat. Özel diye bir şey yok.” Şeklinde belirtmiştir.

5.8. Unutamadıkları Anılar

Katılımcılar eğitim hayatlarında kendilerini çok etkileyen, unutamadıkları anılarından şöyle bahsetmiştir. **Naim**: “8. Sınıftaydım. O zaman sınıfın birincisiydim. Bizim sınıfta bir arkadaş vardı. Onun babası komünist parti içerisindeydi, orada bazı faaliyetler yürütüyordu. Sırf onun yüzünden beni 3. sıraya atmışlardı. O 1. olarak gösterilmişti. O zaman o çok zoruma gitmişti.” **Bilal**: “Benim 24 Mayıs 1977’de mezuniyet balom olmuştu. Restoranda yemek yemeye gitmiştik hep birlikte. Güzel bir kutlama yapmıştık. Çok gururlanmıştım o gün onu hiç unutmuyorum.” **Kadriye**: “Unutamadığım bir anım şöyle anaokuluna giderken yeni yıllarda bize diyorlardı ki işte bu sene Noel babadan ne istiyorsun, sana ne getirsin. Sen de o sene ne istediğini söylüyordun ben bana da annem o sene sormuştu. Bu sene Noel Baba’dan ne istiyorsun diye. Ben de kırmızı böyle kocaman düğmeleri olan bir palto istediğimi söylemiştim. Sonra bir baktım Noel baba hediyeleri dağıtmak için geldi okula kocaman kırmızı bir palto getirmiş bana o kadar sevinmişim ki Noel baba bana istediğimi getirdi diye. Sonra Noel baba hediyeleri dağıtıp gitti. Sonra ben okulda gezinirken müdürün odasını gördüm denk geldim. Sonra kapı aralığından bir baktım ki Noel baba sakalını çıkardı bir kadın çıktı içinden ve hemen onun bizim okulun müdürü olduğunu gördüm. O zamana kadar istediğim her şeyi getirdiği için Noel babaya inanıyordum çünkü istediğim bütün hediyeleri getiriyordu. Sonra gördüm ki Noel baba aslında dışarıdan gelen biri değilmiş bizim okulun müdürünün ta kendisiymiş sonra benim Noel baba hayallerim suya düştü unutamadığın bir anım o vardır.” **Süleyman**: “Lisede 11. sınıftaydım, çok iyi bir okulda okuyordum. Lojmanlarda kalıyorduk orada. Bir gün ben

otururdum Bulgarca gazete okuyordum. Dilimi geliştirmek için köyden gelince bazı Şeylerde daha fazla abalaman gerekiyor. Biz Türkçe 'den Bulgarca 'ya geçtiğimiz için tam Bulgarca toparlayamıyorum. O yüzden hep kendimi geliştirmeye çalışıyordum. O an Bulgar bir arkadaş geldi. Elimden gazeteyi çekip aldı. Bana biraz küçük dşrc kelimeler kullandı ben dedim ki daha nazik olur musun o arada tartışmak istemiyorum. O daha ileri gidince elimde bir şişe vardı onu fırlattım istemsiz bir şekilde. Allah'tan bir zarar gelmedi sonra yaptığımın yanlış olduğunu fark ettim. Ama o lafları yedirememiştim. İşte bazı kışkırtmalar söylemler bu noktalara gelmişti. O kadar hakaretler duydum ki kendime milliyetime karşı tek bir laf kaldıracak durumda değildim artık.” **Hatice:** “Sınıflarda dereceye giren başarılı öğrencileri tatile götürüyorlardı o dönem ben başarılı olmuştum ama bazı sebeplerden dolayı ayrımcılık yaptılar. Benden daha küçük bir çocuğu göndermişlerdi tatile. Karadeniz tatiline götürmüşlerdi. O bana çok dokunmuştu.” **Fatma:** “Bizim sınıfta bir tartışmaya tanık olduktan sonra ben de tartışmaya girmiştim. Bir Türk ğrenci kendisi başarısız bir ğrenci ve Bulgar ğrenciyle Bulgar ğrenci de başarısız aslında ama daha sınıfta böyle ağa gibi gezinen tipler oluyor öyle bir tipti. İkiisi bir kavga ediyorlar. Daha sonrasında Bulgar olan Türk arkadaşıma sen kendi cinsine bak gibi bir şey söyledi. Sonra ben de orada dayanamadım sinirlendim ve Bulgar arkadaşla tartışmaya girdim. Türk arkadaşım hemen beni sakinleştirmeye çalışmıştı bırak falan diye o da korkuyordu çünkü ceza verirler problem yaşanır diye. Ama ben o arada sinirlenmiştim çünkü ben Türk olduğum için utanmak zorunda değilim, böyle bir havaya sokmuştu. Hatta arkadaşım problem olmasın diye bana yapma falan dediğinde ona da sinirlenip kendini savunmaya cesaretin yoksa başkasına karışma diye ıkışmıştım. Biz yle tartışırken sınıfa edebiyat ğretmeni girdi ben hala sinirli olduğum için o Bulgar'a syleniyordum, söylenmeye devam ediyordum çünkü şimdiye kadar hiç böyle bir şey yaşamamıştım ve bu beni çok sinirlendirmişti. ğretmenden bir fırça bekliyordum hani ben sınıfa girdim artık sen neyi konuşuyorsun diye. Sonra ğretmenim bana şey demişti aptal ile aptal olma. Ben duymadığını düşünmüştüm öğretmenimin belki de en başta sınıfa girmeden bu konuşmaları duymuştu çok şaşırdım ve duygulanmıştım çünkü o orada senin haklı olduğunu grmşti. Seni destekleyen birinin olduğunu görmek beni duygulandırmıştı. Türklük mevzusunda.”

Ayrıca katılımcı isim değişikliği döneminde bir bunalım yaşadığını ve bununla ilgili okulda yaşadığı bir olayı şu şekilde aktarmıştır “Ben isim değişikliğinde 14 veya 16 yaşındaydım isim değişikliği sürecinde de bir olay yaşadım. Psikolojik olarak çok

büyük bir bunalıma girmiştik ve ben gerçekten intihar etmeyi bile düşünmüştüm hani ben neden Türklüğünden utanıyorum neden bir Bulgar ismi taşımak zorunda kalıyorum diye hani bizi Türklüğünden utanacak pozisyona sokmaya çalışıyorlar ve psikolojik olarak etkiliyorlardı. O dönem büyük bir bunalım geçirdim. Lisedeyken sınıf öğretmenim çok iyiydi çünkü beni ilkokuldan tanıyordu. Beden öğretmenim de benim atletizm kurslarına katıldığım öğretmenimdi beni çok iyi tanıyordu. Bizim artık Bulgarca isimler sınıflarda söylendi bunun ismi bu artık onlara bu şekilde hitap edeceksiniz diye. Biz okulda arkadaşlarla tiyatro yapıyorduk bunları kendimiz organize etmiştik o da şuradan geldi erkekler kendi aralarında tarih öğretmeniyle sanırım bir tiyatro düzenlemişlerdi sonra bizde kızlar olarak biz neden tiyatro yapmıyoruz diye bir tiyatro organize etmiştik. Araştırmaya başladık Romeo Juliet'in çağdaştırılmış şeklinde bulduk bir yazar kaleme almış onu prova yapmaya başladık. Ama öğretmenimiz falan yoktu başımızda arkadaş olarak yaptığımız bir şeydi. Bizim grup 2 tane Türk kızıydı kalan hepsi Bulgar kızıydı. Bizim Bulgar arkadaşımız o sırada bana Bulgar ismi ile seslendi. Biz Türk arkadaşımızla birbirimize baktık sonra kapıyı vurduk çıktık. Çünkü baş başaydık bana Türk isimle seslenebilir diye düşünmüştüm. Sonra sınıf öğretmenimiz bizi çağırdı. Öğretmenimiz evet ne kadar sinirli olduğunuzu biliyorum ama böyle bir kural getirildi ben sana baş başa kaldığımızda yine Türk adınla seslenirim ama toplum içinde Tane diye seslenmek zorundayım. Arkadaşlarına da kızma o yüzden dedi. Ama orada biz sadece arkadaşlarımızla birlikteydik. Türkçe isimimizle seslenebilirdi. Zaten çok zor bir süreç geçirmiş ve atlatamamıştık. Sonra biz bu tiyatro işini öğretmenimizle paylaştık o dedi ki ben size yardımcı olurum bize bir yönetmen buldu getirdi. Ben Romeo rolündeydim ama çok heyecanlanmıştım o adam da gelince onun önünde konuşamadığım için arkadaşşıma dedim ben yapamayacağım çok heyecanlanıyorum. Başkası sonra rolü aldı. Öğretmen sahne süslemeleri de yaptı daha sonra nerede yapabiliriz diye birkaç yer gezdik. Daha sonra biz şehrin tiyatro salonunda gösteri yaptık. Sonra birkaç köyde ayarlamıştı öğretmen oralara da gösteri yapmaya gitmiştik. Rolden vazgeçmiştim ama bende sufle veriyordum. Öğretmenimiz gerçekten çok desteklemişti.” **Gülseren:** “Lise 1 veya 2. sınıftayken isimlerimiz değiştirildi. Biz sonra kış tatilinden tekrar okula dönünce arkadaşlarımızın Bulgar isimlerini bilmiyorduk. Bende tenefüs zili çalınca öğretmen çıktı sandım, arkadaşşımin Bulgar ismini de bilemediğim için Türk adıyla seslendim. Öğretmen halbuki sınıftaymış. Arkadaşıma bana cevap vermiyordu. O öğretmeni gördüğüm için cevap vermemiş. Öğretmenimiz Bulgar'dı. Beni idareye söyleyince disipline göndermişlerdi.

Ceza almıştım. Bir daha böyle bir durum başıma geldi. Tekrar disipline gönderildim. Bana artık orada dediler ki eğer 3. kez olursa aileni de çağırıp seni okuldan göndereceğiz. İsimlerimiz değiştikten sonra baskılar çok artmıştı. Sonra bize hemen öğrenelim diye listeler vermişlerdi. Herkesin Bulgar isimleri yazıyordu, öğrenelim diye.” **Nuri:** “Bizim Rusça dersimizde son dönem 2 aldım. Düşük notun olunca dönem sonunda 1 ay kadar mecbur bir kursa katılıyordun o dersini düzeltmek için. Babamdan da korkuyordum. Sonra ben defterdeki notu sildim 3 yaptım. Geçmek için 3 yetiyordu. Lise 1’deydik. Bizim sınıf öğretmenimiz de herkesin notlarını hangi dersten ne almış kontrol etti derste. Bize gelince arkadaşım bana dedi ki bu Rusça dersindeki notu kim düzeltti. Biz de öğretmenimiz dedik. Gitmiş sınıf öğretmenimiz Rusça dersine giren öğretmene sormuş. O da 2 yazdım demiş kırmızıyla. Son dönem sonu notun kırmızı ile yazılırdı. Almış defterleri öğretmen kalın bir kırmızı ile yine 2 yazmış bize verdi. Bizde eve nasıl hesap veririz diye düşünüyoruz. Ne yapsak ne etsek düşündük. Sonra dedik ki 5 sınıf var lise 1’de hepsine aynı Rusça öğretmeni giriyor. Nereden bilecek hepsine ne not verdiğini diye. Okulun üstüne çıkıp not defterini yaktık. Defter kayboldu gitti. Ama öğretmenler de kendilerine küçükük not defterleri tutmuşlar ayrıca notları oraya da yazmışlar. Yine bizim defter yakma işi bir şeye yaramadı.” **Aysel:** “Bir takvim yaprağı yırtmıştım. O yaprakta bir tane kadın oğluna diyor ki ‘oğlum eğer bir gün yolun Şıpka’ya düşerse git Kur’an oku. Deden orada şehit oldu. Baban da orada şehit oldu.’ Beni Şıpka çok etkiliyor o yüzden. Oraya gittiğim zaman çok üzüldüm. Hep Bulgarların heykelleri var, mezarları var. Ama bir tane Türk heykeli bir tane Türk mezarı görmedim. Orada oturdum ağladım. Kur’an okudum orada şehit düşen askerlerimiz için orası beni çok etkilemişti. Hatta ben isim değişikliği olduğunda ne dedim biliyor musun ‘ya bir avuç Bulgar varmış bizim dedelerimiz neden onların boğazlarını sıkmamış da onları bize eziyet etsinler diye bırakmış’ dedim. O kadar çok canımız acıdı ki isim değiştirmede. Ama Osmanlı onlara hiç eziyet etmemiş ki gittiği yerlere medeniyet götürmüş. Tamam eksik hatalı yönleri olabilir ama eziyet eden bir millet olsaydı Bulgarlar zaten azmış aralarında eriyip giderlerdi. Onları istedikleri gibi bırakmış. Dillerini, dinlerini köylerinde de kasabalarında da istedikleri gibi yaşamışlar. Ama onlar bize tersini anlatırlardı. Bizi hep kötülediler hep aşağıda gösterdiler. Türkiye’ye ait olsaydık belki hiç hor görülmezdik. Bulgarlar öyle bir siyaset uygulamışlar ki Türkler çoğaldıkça bir bahane bulup Türkleri göndermişler. 50 yıllarında göndermişler 68, 70, 78 sonra bizi gönderdiler. Baktı çoğaldılar Türkün nüfusu bir olay çıkarıyorlar Türkiye’ye sepetliyorlar bizi. 20- 30 senede bir. Burada

şimdi çok Bulgaristan Türkü var. Biz orada yerimizde kalsaydık belki de onlar azınlık olacaktı. Zaten Kırcaali 1912 'ye kadar Türklerin elindeymiş. Sonra Kırcaali'yi de ellerinden alınmış. Orada eski sınır işaretleri bile varmış.” **Mümin:** “Genç bir Bulgar matematik öğretmeni vardı. Beni o matematikte çok köreltmeye çalıştı. Onu hiç unutamıyorum. Bizim okulumuzun müdür yardımcısı da matematik öğretmeni idi. 2 ay kadar dersimize girdi. Sınavlar yapılırken okuldan iki arkadaş en yüksek notu almışız 6 yani. Sonra öğretmen çok şaşırılmıştı. Bir önceki öğretmen beni matematikten küstürmeye çalışan hep 2-3 vermişti. Şimdi 6 alınca öğretmen şaşırılmıştı. Ondan sonra o müdür yardımcısı olan matematik öğretmeni bana çok iyi ve saygılı davrandı. Diğer genç Bulgar öğretmen beni iyice küstürmeye, soğutmaya çalışmıştı matematikten. Onu hiç unutamam.”

6. SONUÇ

Çalışmanın bu bölümünde araştırma sonuçlarından elde edilen bulgulara yönelik sonuçlar verilmektedir.

Bu çalışma Bulgaristan'da 1944-1989 yılları arasında eğitim almış ve bu sistemin içerisinde yetişmiş olan Türklerin eğitim yaşantılarını birçok boyutuyla ele almaya odaklanmıştır. O dönemin Bulgaristan'ı komünizm rejimi ile yönetilmiş bu nedenle siyasi, sosyal, kültürel, eğitim, ekonomi gibi tüm dinamikler bu sisteme uygun olacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Bulgaristan'da eğitim alan Türkler eğitim yaşantılarında, sosyal ve kültürel hayatlarında bu sistemin politikaları ve uygulamalarından etkilenmiştir.

Katılımcılar eğitin aldıkları dönemde Bulgar sistemine entegre edilmeye yönelik politikalar uygulandığına değinmiş, çok kapsamlı bir eğitim aldıklarını vurgulamışlardır. Ülkenin okur yazar oranının yükseltilmesi için politikalar uygulandığını belirtilmiştir. Katılımcılar okullaşma oranının artarken aynı zamanda eğitim olanaklarının olabildiğince iyileştirildiğinden bahsetmiştir. Ayrıca bu dönemde Türk ve Bulgar birlikte eğitim aldıklarını Türk ve Bulgar tüm çocuklar için okula devam etme zorunluluğu bulunduğunu ve sistemin bunu çok yakından takip eden uygulamalara yer verdiği ifade edilmiştir. Eğitim aldıkları dönemde eğitim giderlerinin çoğunun devlet tarafından karşılandığını, öğrencinin ailesine maddi bir yük oluşturmadığını belirtmişlerdir. Eğitimin yaz ve kış aylarında geziler, kamplar, spor etkinlikleri ve müsabakalar gibi farklı etkinlik ve uygulamalarla devam etmesi katılımcıların hayata dönük ve aktif bir sistemin içerisinde yetiştiklerini göstermektedir. Ayrıca okullarında sağlık çalışanlarının olması, belirli aralıklarla sağlık taramaları ve diş kontrolleri yapılması vurgulanan önemli bir noktadır. Katılımcılar köylerden şehirlere kadar artan okullaşma oranından bahsetmiş, anaokulu, akşam okulları gibi imkanların köylerde de var olduğuna değinmiştir. Öğretmenlerinin ev ziyaretlerinde bulunarak öğrencilerinin çalışma ortamlarını, aile ile olan ilişkilerini yakından gözlemlediklerini aktarmışlardır. Ayrıca 18 yaşına kadar çocukların sadece ailelerine yardım amaçlı çalışabildiğine onun dışında herhangi bir

yerde çalışmalarına müsaade edilmediğine vurgu yapmışlardır. Katılımcılar o dönemdeki sistemin vatandaşların boş durmasını kabullenmeyen bir sistem olduğuna değinmiş, zaman yönetimi ve disiplin kavramının üzerinde durulduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılar eğitim aldıkları dönemde çok yönlü, aktif, disiplinli bireyler olarak yetiştiklerini bu nedenle 1989 göçüyle Türkiye için eğitilmiş hazır bir kadro olarak geldiklerini belirtmişlerdir.

Katılımcılar okullarının fiziki yapısı ve imkanları ile ilgili genel olarak okullarında revir, yemekhane, büyük bir spor salonu, kütüphane, fizik-kimya-biyoloji laboratuvarları, bu laboratuvarlarda gerekli tüm malzeme ve materyaller, dil ve müzik odaları ve atölyeler gibi imkanlara sahip olduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca okullarında sağlık çalışanlarının bulunduğunu, genel sağlık taramaları yapıldığını ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar ilkokul ve ortaokul eğitimine aynı okulda devam ederken, bazıları ise ilkokul eğitimine köydeki okullarında diğer kademeleri ise farklı bölgelerdeki farklı okullara giderek tamamladıklarını belirtmiştir. Bazı katılımcılar okul yemekhanelerinde kupon sistemi ile yemek yediklerinden, okullarında kahvaltı imkânı sunulduğundan bahsetmiş katılımcıların çoğu ise çok cüzi fiyatlarla yemek imkanından faydalandıklarını belirtmiştir.

Katılımcılar sınıflarının fiziki ortamı hakkında genellikle aynı noktalara değinmişlerdir. Sınıflarında ve okullarının genelinde Bulgar ve Sovyet Rusya'nın tarihi şahsiyetlerine yer verildiğini aktarmışlardır. Bulgaristan'da komünizm kurucusu olan Georgi Dimitrov'un resimlerinin mutlaka her sınıfta yer aldığını, ayrıca Bulgaristan'ın milli marşının da sınıflarında bulunduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca katılımcılar sınıflarında ve okulun koridorlarında komünizm döneminin önemli şahsiyetlerinin resimlerine ve bilgilerine yer verildiğini aktarmıştır. Değindikleri bir başka konu Osmanlı Devleti'ne karşı mücadele etmiş ve Bulgaristan'ın milli kahramanları olarak anılan Vasil Levski, Hristo Botev gibi isimlerin bilgilerinin ve resimlerinin sınıf ortamlarında yer almasıdır.

Katılımcıların geneli ilkokul eğitimine yoğun olarak Türklerin yaşadığı köylerde başladıkları için sınıflarında Türk arkadaşları olduğundan bahsetmiş, sınıflarına gelen Bulgar arkadaşlarının ise köylere atanan aileleri ile gelen öğrenciler olduklarını ifade etmişlerdir. Bulgar arkadaşlarının ortaokul ve lise düzeyinde eğitim görmeye başladıklarında daha fazla olduğunu aktarmışlardır. Lise eğitimine devam etmek için şehir merkezlerine gitmelerinin bu konuda etkili olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca Bulgar

arkadaşlarının çok akıcı bir şekilde Türkçe konuşmaları vurguladıkları bir başka nokta olmuştur.

Katılımcılar Bulgar sınıf arkadaşlarıyla aralarındaki arkadaşlık ve sosyal ilişkilerle ilgili olarak genellikle iyi anlaştıklarını aralarında büyük sorunlar yaşanmadığını aktarmıştır. Türklere yönelik baskı ve kısıtlamaların yoğunlaştığı dönemde Türklerin Bulgar arkadaşları kadar fikirlerini rahat ifade edemedikleri, Türklerin baskı altında olmaları nedeniyle Bulgar arkadaşlarıyla bu konuda bazı polemikler yaşadıkları anlaşılmıştır. Bazı katılımcılar ise Bulgar arkadaşlarıyla iyi anlaştıklarını fakat değişen gelenek ve görenekler ile bakış açılarının aralarındaki sosyal ilişkileri etkileyen bir durum olduğunu aktarmıştır. Ayrıca Bulgar arkadaşlarının ailelerinin, Türkler konusundaki olumsuz tutum ve yaklaşımlarının aralarındaki arkadaşlık ilişkilerini olumsuz etkileyen bir duruma neden olduğuna değinilmiştir.

Katılımcılar okul kıyafetleri konusunda tek tip giyindiklerini belirtmiş, erkek öğrenciler için siyah pantolon ve beyaz gömlek, kız öğrenciler için ise siyah pileli etek ve beyaz gömlek şeklinde olduğunu ifade etmişlerdir. Liseye geçtiklerinde ise okul kıyafetlerinin kız öğrenciler için beyaz yaka ve önlük, erkek öğrenciler için ceket ve pantolon şeklinde olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılar ilk kademe olan 4. Sınıfa kadar çavdarçe olarak isimlendirildiklerini ve mavi renk boğun bayı taktıklarını, 4. Sınıftan sonra ise piyoner olarak isimlendirildiklerini ve taktıkları boyun bağının kırmızı renk olduğunu ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar boyun bağını bağlamanın bir törene dönüştüğünü çavdarçelere piyonerlerin boyun bağını bağladıklarını aktarmıştır. Katılımcılar son kademe de ise komsomol olduklarına ve bunun için bir sınava girdiklerine, kendilerine komünizm ile alakalı sorular sorulduğuna değinmiştir. Komsomol üyesi olduklarında komünist partinin gençlik örgütünün bir üyesi sayıldıklarına kendilerine bazı görev ve sorumluluklar verildiğine vurgu yapmışlardır. Ayrıca beden eğitimi derslerinde de herkesin standart olan atlet ve şortlarla derslere katıldıkları ifade edilmiştir. Katılımcılar okul kıyafetleri dışında sadece özel gün ve kutlamalarda giydikleri takım elbiseleri olduğunu belirtmişlerdir.

Katılımcıların tamamı her gün sabah rutini olarak derse girmeden önce okul bahçesinde toplandıklarını ve 15 dakika egzersiz yaptıklarını ifade etmişlerdir. Bu rutin haline gelen sabah egzersizleri sayesinde zihinlerinin açıldığını ve derslere daha dinç bir şekilde katılmalarını sağladığını aktarmışlardır. Bazı katılımcılar ise her gün belirli saat aralıklarında bir ders çalışma rutinleri olduğunu belirtmiştir.

Katılımcılar önemli gün ve haftalarda çok coşkulu kutlamalar yaptıklarını, bu törenlerde sınıf süslemeleri yapıldığını, marşlar ve şiirler okunduğunu, drama gösterileri yapıldığını, satranç ve spor müsabakaları düzenlendiğini ve geçit törenleri yapıldığını belirtmişlerdir. Tören ve kutlamalarda bir nizam ve disiplin içerisinde hareket etmeleri gerektiğini bayrak çekme, geçit töreni, uygun adım marş, selamlama eşliğinde bu törenlerin düzenlendiğini ifade etmişlerdir. 24 Mayıs Kiril Alfabe Günü, 1 Mayıs İşçi Bayramı, 9 Eylül Bulgaristan'da sosyalist rejimin kurulması gibi önemli tarihlerin kutlandığını ifade etmişlerdir. Bu dönemde yoğun olarak tek tip sosyalist vatandaş yetiştirme noktasında bu tören ve kutlamalara ayrı bir önem verildiği anlaşılmıştır. Katılımcılar Bulgaristan'ın 3 Mart gününü Osmanlıdan kurtuluş günü olarak kutladığını fakat bu kutlamanın Türklere yönelik baskıların arttığı dönemde daha da yoğunlaştığını aktarmışlardır. Bazı katılımcılar Bulgarların geleneksel kıyafetlerini giyerek gösteriler düzenlediklerine değinmiş, bu durumdan hoşnut olmadıklarını kendi bayramlarını aynı coşkuyla kutlayamadıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcılar Bulgaristan'ının milli marşının mutlaka öğrenildiğini aktarmış, ayrıca Bulgarların önemli isimleri olan Vasil Levski, Hristo Botev, İvan Vazov gibi şair ve yazarların şiirlerini ezberlediklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca komünizm ile ilgili öğrenmeleri istenen metinler olduğuna, Georgi Dimitrov, Lenin gibi tarihi şahsiyetlerin hayat hikayelerinin anlatıldığına ve okutulduğuna değinmişlerdir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu sabah 8 öğlen 1 arasında yarım gün eğitim aldıklarını belirtmiştir. Katılımcılar derslerden sonra etütler olduğunu, ödevlerini yapmak, eksik oldukları konularda öğretmenleri ile çalışmak için etütlere katıldıklarını ifade etmişlerdir. Derslerinde zayıf olan öğrencilerin ise etütlere katılmaları konusunda öğretmenlerinin çok ısrarcı olduklarını aktarmışlardır. Katılımcılardan biri ise derslerden sonra Esperanto dil kursuna katıldığını belirtmiştir.

Bazı katılımcılar ders kitapları ve eğitim ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılandığını ve bunun için bir ücret ödemediklerini belirtirken bazı katılımcılar ise ders kitapları ve eğitim araç gereçlerini kendilerinin temin ettiğini aktarmıştır.

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu tarih dersini severek takip ettiğini ifade etmiş, bazı katılımcılar ise tarihi olayların taraflı bir şekilde ve abartılarak anlatıldığını düşündükleri için tarih derslerini sevmeyi belirtmiştir. Biyoloji derslerini severek takip ettiğini belirten katılımcılar ise bunun nedeninin bu derslerde laboratuvarlara

gitmeleri, bu laboratuvarlarda gerekli araç gereçlerin bulunması ve dersleri deneyerek uygulayarak öğrenmeye çalışmaları olduğunu aktarmıştır. Ayrıca katılımcıların değindiği bir diğer nokta komünizm temel ilkeleri, Karl Marx ve Engels hayatları ve öğretilerini öğrendikleri dersleri olmuştur.

Katılımcılar ilkokuldayken Türk öğretmenlerinin olduğunu ortaokul ve lise düzeyine geldiklerinde ise Bulgar öğretmenlerinin sayıca arttığını ifade etmişlerdir. Özellikle isim değiştirme sürecinden sonra Türk öğretmenlerine yönelik baskıların arttığını herkesin derslerde Bulgarca konuşmak zorunda kaldığını ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar ise Bulgar öğretmenlere Türk köylerinde görev yapmaları için devlet tarafından teşvik verildiğini aktarmıştır.

Katılımcıların derslerin işlenişi hakkında değindikleri nokta öğretmenlerinin sade, akıcı ve net bir şekilde ders anlatmaya özen göstermeleri ve derslerinin eğlenceli geçmesi olmuştur. Ayrıca derslerin slayt, görseller, harita ve küreler gibi materyaller ile desteklenmesi vurgulanan bir başka konu olmuştur. Katılımcılar fizik, kimya, biyoloji derslerini laboratuvarlarda işlediklerini, her türlü araç gereçlerin laboratuvarlarda bulunduğunu ve deney ve uygulamalar ile yaparak yaşayarak öğrendikleri için bunun kendilerinde kalıcı öğrenmeyi sağladığını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin farkı yöntem ve teknikler kullanarak ve konuyu materyallerle destekleyerek aktarmalarının konu ile ilgili anlam karmaşası yaşamının önüne geçtiğini ve eğlenerek öğreten bir ortamın yaratıldığını ifade etmişlerdir. Derslerinin sadece not tutarak ilerlemediğini, uygulamalara olabildiğinde derslerde yer verildiği için aktif bir katılım sağladıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca bazı katılımcılar okullara ait bir bahçeleri bulunduğundan, bazı derslerde bu bahçeye giderek toprak ve bitki türlerini öğrendiklerini öğretmenin tohum yetiştirme, ekim bakım ve sulamanın nasıl yapılması gerektiğini uygulamalı olarak gösterdiğini ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar yabancı dil derslerini farklı bir sınıf ortamında kulaklıklardan dinleyerek öğrenmeye çalıştıklarını aktarmıştır. Bazı katılımcılar ise her ders için farklı bir sınıfa gittiklerini bunun nedeninin ise öğretmenlerinin o sınıflarda tüm ders araç-gereçlerinin bulunması olduğunu aktarmıştır. Öğretmenlerin araç gereçleri her ders için sınıflara taşımak yerine öğrencilerin o sınıflara giderek derslere katıldıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcılar yabancı dil eğitimi konusunda Bulgarca ile eğitime başladıklarını buna paralel olarak Rusça öğrendiklerini aktarmıştır. Buna ek olarak Almanca ya da Fransızca dillerinden birini seçmek zorunda olduklarını belirtirken çoğu katılımcı

Fransızca dersi aldığını ifade etmiştir. Bazı katılımcılar yabancı dili farklı bir sınıf ortamında kulaklıklar yardımıyla dinleyerek öğrendiklerini, yabancı dil derslerinde o dil dışında herhangi bir dilde konuşmaya izin verilmediğini belirtmişlerdir. Katılımcıların tamamı Bulgarcaya yakın bir dil olduğu için Rusçayı kolay kavradıklarını ve konuşabildiklerini ifade etmiştir. Bazı katılımcılar ise Fransızca konusunda aynı başarıyı yakalayamadıklarını aktarmıştır. Katılımcıların üzerinde durduğu bir başka konu anadillerinin Türkçe olması, Bulgarca bir eğitime başlamaları bunlara ek olarak Rusça ve Fransızca dillerini öğrenmeye çalışırken bunlar arasında bir bocalama yaşamış olmalarıdır. Katılımcılardan biri çocuklarına Bulgarca ve Rusça öğretmediği için pişmanlık duyduğunu ifade etmiş, bunun sebebinin 1989 yılında göç eden Türklerin Bulgaristan'da baskı ve kısıtlamalara maruz kalmaları nedeniyle bu konuya tepkili yaklaşımları olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Rusya'dan mektup arkadaşları olduğunu, bunun okul tarafından teşvik edildiğini belirten katılımcılar olmuştur.

Katılımcılar eğitim süreçlerinde dini eğitim almadıklarını, mevcut rejimin herhangi bir dini eğitime imkân vermediğini ve karşı olduğunu belirtmişlerdir. Dini bilgilerinin aileden aktarılanlarla sınırlı kaldığını ifade etmişlerdir. Türklere yönelik baskıların arttığı dönemde İslamiyet'in gerekliliklerini yerine getiremediklerini, bunun büyük cezaları olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca bazı katılımcılar öğretmenlerinin derslerde kendilerine görmedikleri şeylere inanmamaları gerektiğini söylediklerini ve önce devlet anlayışının yerleştirilmeye çalışıldığını ifade etmişler, din kavramından uzak yetiştirildiklerini aktarmışlardır.

Katılımcılar derslerde genellikle olumsuz bir Osmanlı-Türk imajının yaratıldığını ifade etmişlerdir. Derslerinde Osmanlı Devleti'nin Bulgarları cahil, fakir, medeniyetin gerekliliklerinden yoksun bir toplum olarak bıraktığını, yaklaşık 500 yıl esaret altında tuttuğunu, kendilerine çok eziyet ettiklerini, erkek çocuklarını ve kadınları kaçırdıklarını ifade eden söylemlerde bulunduklarına değinmişlerdir. Katılımcıların Bulgarların kendi kültür ve medeniyetlerini yaşatmaya devam etmelerinin Osmanlı ile ilgili anlatılanların tam tersini gösterdiğini düşündükleri görülmüştür. Ayrıca o dönemde derslerde Türkiye ile ilgili olarak çok fakir, geri kalmış bir ülke tasvir edilmeye çalışıldığı anlaşılmıştır. Katılımcılar Bulgaristan'da yaşadıkları için Bulgarların kendilerine "hepimiz Bulgar'ız, aynı ülkede yaşıyoruz" söyleminde bulunduklarını, Osmanlı zamanında zorla Müslüman yapılan Bulgarlar olduklarını

ileri sürdüklerini ifade etmişler, aile büyüklerinden duyduklarının tam tersini işittiklerini aktarmışlardır. Ayrıca Bulgarların zihinlerinde yer edinen Türk imajının kılıçlı, bıyıklı, fesli, şalvar giyen biri olarak canlandığını belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar kendilerine izletilen filmlerde Osmanlı askerinin yabancı bir kıza tecavüz eden sahnelerin olduğunu ve yine filmlerde ve kitaplardaki görsellerde Türklerin hep kaybeden, zavallı olarak resmedildiğini aktarmışlardır. Derslerde Türkler hakkında tecavüz eden, çocukları kaçıran, fakir ve cahil şeklinde söylemlerin kendilerine çok dokunduğunu ifade etmişlerdir.

Katılımcıların geneli Bulgar-Rus klasiklerini okumuş olduklarını belirtmiştir. Fransızca dersi aldıkları için Fransız klasiklerini de takip ettiklerini aktarmışlardır. Hristo Botev, Vasil Levski, İvan Vazov ve çoğunun okuduğu Pod İgoto eseri değinilen isim ve eserler olmuştur. Dostoyevski, Tolstoy, Anton Çehov, Goya, Maupassant, Balzac, Victor Hugo, Zola, Puşkin eserlerini okuduklarını ifade ettikleri yazarlar olmuştur. Ayrıca Sabahattin Ali, Nazım Hikmet, Aziz Nesin ilgiliyle takip ettikleri diğer yazarlar olmuştur. Bazı katılımcılar okullarında kitap okuma konusunda teşvik edildiklerini aktarmış, katılımcılardan biri çok kitap okuduğu için gazetelerde yer aldığını ifade etmiştir. Sovyetler Birliği ve Lenin, komünizm ilkeleri ve öğretileri, Georgi Dimitrov'un hayatı, Karl Marx ve Engels hakkında kitaplar okumuş olduklarına değinmişlerdir.

Bazı katılımcılar ortaokula kadar Türkçe derslerinin olduğunu belirtmiş daha sonrasında Türkçe derslerinin ilk önce seçmeli yapıldığını sonrasında ise tamamen kaldırıldığını aktarmışlardır. Bazı katılımcılar ilk birkaç sene Türkçe eğitim alabildiklerini aktarırken bazı katılımcılar ise hiç Türkçe dersi almadıklarını aktarmıştır. Türkçe dersi almış olan katılımcılar derslerinde Nazım Hikmet'in şiirlerini ezberlediklerini ifade etmiştir.

Katılımcılar Türk tarihi ve coğrafyası hakkındaki akademik bilgilerinin çok kısıtlı olduğunu belirtmişlerdir. Bulgarların Türk tarihi ve kültürüne yönelik olumsuz tutumları olduğundan bahsetmişler, aileden aktarılan bilgiler, gelenek ve görenekleriyle Türklüğünü yaşatmaya devam ettiklerini aktarmışlardır. Bazı katılımcılar Bulgaristan'ın o dönemde demir perde ülkesi olması nedeniyle dış dünyaya kapalı olduğunu ve kaynak bulma konusunda sıkıntı yaşadıklarını aktarmış, Türkiye'ye göç ettiklerinde bunun eksikliğini hissettiklerini belirtmişlerdir.

Katılımcılar Türk eser ve yayınlarını takip edemediklerini bir süre sonra hepsinin yasaklandığını ifade etmiş, Türkçe bir şey dinlerken, izlerken veya konuşurken bile tereddüt ettiklerini belirtmişlerdir.

Bazı katılımcılar başarılı olan öğrencilere başarı belgesi verildiğini, kitap, fotoğraf albümü gibi hediyeler ile ödüllendirdiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan biri her sınıftan ilk 3'e giren öğrencinin teşvik edilmesi amacıyla 1 haftalık tatille ödüllendirildiğini belirtmiştir. Bazı katılımcılar ise karne dışında herhangi bir belge veya ödül verilmediğini aktarmıştır.

Katılımcılar ilk olarak okullarına ait olan bahçelerde toprak ve bitki türlerini, tohum yetiştirmeyi öğrendiklerini ortaokulda ise kendilerinden kuşburnu, papatya, salyangoz vs. toplayarak okula getirmelerini istediklerini ifade etmişlerdir. Liseye geçtiklerinde 1 aylık kamplara katılarak tarlada kalan ürünleri topladıklarını ifade etmişlerdir. Okulların gül, üzüm, tütün, pamuk vs. toplamak için öğrencileri kamp alanlarına götürdüklerini ve bu sayede kooperatife yardım ettiklerini aktarmışlardır. Katılımcılar bu kamp alanlarında barınma, yeme-içme, eğlence gibi ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılandığını kendilerine de bir miktar ödeme yapıldığını ifade etmişlerdir. Katılımcıların büyük çoğunluğu görev ve sorumluluk sahibi olmak, disiplinli hareket etmek, zamanı yönetmek, sosyalleşmeye olanak tanımak ve yaparak yaşayarak öğrenmeyi sağlaması açısından bu uygulamaların faydalı noktaları olduğuna değinmişlerdir. Ayrıca katılımcılar kız erkek askeri bir eğitime alındıklarını silah sökme ve takma, atış denemeleri, gaz maskesi kullanımı, ilk yardım eğitimi, askeri tatbikatlar gibi kapsamlı bir askeri eğitim aldıklarını ve bu eğitimin komutanlar tarafından verildiğini aktarmışlardır. Bazı katılımcılar ise bu tür gezi ve kamplara katılmadıklarını bunun yerine tütün işlerinde ailelerine yardımcı olduklarını belirtmişlerdir.

Katılımcılar okullarının çok fazla gezi düzenlediğini belirtmiş, bu gezi programlarının çok yoğun olduğunu ve gittikleri bölgede yer alan bütün müzeleri, önemli kişilerin anıt mezarlarını, evlerini ziyaret ettiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların gezip gördüklerini ifade ettikleri bazı yerler arasında Sofya, Plovdiv, Varna, Tırnova, Hristo Botev'in Tuna'da konakladığı gemi, Georgi Dimitrov'un müzesi, Plevne panorama müzesi ve Şıpka geçidi bulunmaktadır. Bazı katılımcılar yurtdışı gezileri düzenlendiğinden de bahsetmiştir. Ayrıca müze kartları bulunduğundan ve gezip

gördükleri müze ve tarihi yerlerin sayısına göre ödüllendirildiklerinden söz etmişlerdir.

El sanatları ve spor etkinlikleri ile ilgili olarak okullarında satranç eğitiminin verildiğinin üzerinde durmuşlar, satranç müsabakaları düzenlendiğinden bahsetmişlerdir. El sanatları derslerinde el işlemleri dikiş, nakış yapıldığına, okullar arası spor yarışmaları düzenlendiğine, okul korolarında yer alarak yarışmalara katıldıklarına, köylerinde ve okullarında sinema ve tiyatro etkinlikleri düzenlediklerine, ahşap oymacılığı atölyeleri olduğuna ve halk danslarını öğrendiklerine değinmişlerdir.

Bulgaristan'da yaşayan Türklerin 1984 yılının Aralık ayında isimleri zorla Bulgar-Slav isimleriyle değiştirilmiş ve bu tarihten sonra Türklere yönelik bir asimilasyon süreci başlatılmıştır. Bazı katılımcılar isimlerini değiştirmek istemediği için bir süre dağlara kaçarak saklandığını fakat isimlerini değiştirmeden okula, hastaneye, işe gidemedikleri için buna mecbur kaldıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca bu politikalara karşı gelindiğinde sistemden dışlandıklarını, haklarında belirli notlar tutulduğunu ve bu notların eğitim ve sosyal hayatlarını olumsuz etkilediğini aktarmışlardır. Katılımcıların ifade ettiği bir diğer nokta Türk öğretmenlerinin okullarından uzaklaştırılmaları ve farklı işlerde çalışmak zorunda bırakılmaları olmuştur. Okullarda görevine devam eden öğretmenlerin ise sıkı bir takip altında kaldığı ve psikolojik baskıya uğradıkları anlaşılmıştır. Bu süreçte camiye gitmek, Türkçe konuşmak, bayramları kutlamak, Türklere ait olan geleneksel kıyafetleri giymek, çocukları sünnet ettirmek, kurban kesmek yasaklanmıştır. Bunlara uymayanlara ise para ve hapis cezaları verilmiştir. Bazı katılımcılar isim değiştirme sürecinin kendileri için bir uyanış süreci olduğunu, çünkü hayatlarının her alanında Bulgarca konuşmaya başlamalarının uzun dönemde olumsuz etkilerinin yaşanabileceğini ifade etmişlerdir.

Bazı katılımcılar Türklere yönelik uygulanan bu politikaları Bulgarların desteklediğini ve bunun aralarında bir kopukluk yaratmasına sebep olduğunu belirtirken, bazı katılımcılar ise bu durumun Bulgar arkadaşları tarafından büyük bir haksızlık olarak nitelendirildiğini belirtmiştir.

Katılımcılar eğitim hayatlarında ayrıştırıcı birçok davranışa maruz kaldığını aktarmış, Bulgar öğrencilerin daha ön planda tutulduğunu, öğretmenlerin Bulgar öğrencilerle daha çok ilgilendiğini ve onların daha başarılı görüldüğünü ifade etmişlerdir. Özellikle

Bulgarların yoğun yaşadığı bölgelerden gelen öğretmenlerinin Türk öğrencilere daha fazla olumsuz tutum ve davranışlarda bulunduklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar bir Türk öğrenci olarak daha fazla emek ve çaba sarf etmek zorunda kaldıklarını, kendilerine “iyi çocuk ama Türk” şeklinde söylemler olduğunu vurgulamışlardır. Ayrıca bazı katılımcılar ideolojiye yakın olduğunu gösteren kimselerin çocuklarının okulda daha ayrıcalıklı bir konumda yer aldığını, ödüllendirmelerden ilk olarak onların faydalandığını ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar ise eğitim aldıkları dönemde ayrıştırıcı bir davranışla karşılaşmadıklarını, isim değiştirme sürecinden sonra bu olayların daha yoğun yaşandığını aktarırken her Bulgar öğretmenin olumsuz bir tutum sergilemediğini kendilerine yardımcı olmaya çalışan öğretmenlerinin de olduğunu ifade etmiştir. Katılımcılar Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç ettikten sonra Bulgar, gavur gibi söylemlerin kendilerini daha çok üzdüğüne temas etmiştir.

Katılımcılar sistemin yetiştirmek istediği vatandaşların özellikleri ile ilgili olarak öncelikle kendilerinden beklenenin rejime uyum ve itaat olduğunu belirtmiştir. Mevcut rejimin gerekliliklerini kavramış, bunları hayatının her alanında uygulayan ve devletin istikrarını motivasyon kaynağı olarak benimseyen vatandaşlar görmek istediklerini belirtmişlerdir.

Katılımcılar bir vatandaş olarak kendilerinden beklenen özellikleri disiplinli, zaman kavramına önem veren, toplumun her kesimine saygı duyan, içinde yaşadığı topluma ve çevresine zarar verecek davranışlarda bulunmayan, yalana, hırsızlığa, şiddete başvurmeyen vatandaşlar olarak ifade etmişlerdir. Bulgaristan’ın zaman yönetimi ve disiplin kavramlarına çok önem verdiğini, uygulamalarıyla bu önemi gösterdiğini belirtmişler, Türkiye’ye göç ettiklerinde de bu özelliklerinin balkan göçmenlerini ayırt edici bir özellik olarak görüldüğünü ifade etmişlerdir. Ayrıca devlete ve mevcut ideolojiye karşı davranışlar sergileyen Türklerin Belene Toplama kampına gönderildiğini belirtmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Acaroğlu, T. M. (2007). *Bulgaristan Türkleri üzerine araştırmalar- I. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.*
- Ağanoğlu, Y., H. (2001). *Osmanlı'dan cumhuriyete Balkanların makus talihi; göç.* Kum Saati Yayınları.
- Akbaba, B., & Kılcan, B. (2012). Sözlü tarih çalışmalarına yönelik tutum ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 2(1), 1-10.
- Akçalı, A. A., & Aslan, E. (2012). Tarih öğretiminin iyileştirilmesi yolunda alternatif bir yöntem: Sözlü tarih. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(2), 669-688.
- Akgün, E. (2013). Okul öncesi eğitimde sabah rutinlerinin incelenmesi: Fransa örneği/a study on morning routines in preschool education: the case of France. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(24), 77-85.
- Akhundova, J. (2016). Azerbaycan'da sosyoekonomik dönüşüm ve eğitim. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1).
- Akpınar, M., & Köksal, S. (2016). Türkiyeli komünistlerin Bulgaristan Türklerinin dil ve eğitimindeki etkisi. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 11(21), 251-268.
- Aktın, K., & Tekir, H. S. (2018). Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının sözlü tarih yapmakla ilgili deneyimleri. *International Online Of Educational Sciences*, 10(2).
- Akyüz, Y. (2019). *Türk eğitim tarihi.* Pegem Akademi.
- Altınel, M. (2018). *Golgota'dan dönenler Belene Kampı.* Mavi Kalem Yayınevi.
- Arslan, S. (2008). *Balkan savaşları sonrası Rumeli'den Türk göçleri ve Osmanlı Devleti'nde iskanları.* [Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

- Aslan, Z. (2012, 5-7 Ekim). *Demokrat parti iktidarının 1950-1951 yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden göçmenlere yönelik politikası (1950-1951)*. [Bildiri Sunumu]. Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Aslan, Z. (2015). Türk-Bulgar ilişkileri çerçevesinde Türkiye'nin Bulgaristan'da yaşanan gelişmelere ve Bulgaristan Türklerine yönelik politikası (1923-1950). *Yeni Türkiye Dergisi*, 4085-4095.
- Atasoy, E. (2015). *Doğu Avrupa ülke araştırmaları (Rusya, Bulgaristan, Belarus ve Polonya)*. Sentez Yayıncılık.
- Beşirli, H., & Ünal, A. (2015). Kırgızistan'da politik toplumsallaşma sürecinde eğitim kurumunun fonksiyonu–Manas'ın yedi öğüdü. *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, (17), 1-22.
- Bolat, M. (2020). Bulgaristan Türk öğretmenler birliği (1906-1933). *International Periodical For History And Social Research*.
- Boyacı, K. E. (1979). *1920-1923 Bulgaristan'ından çıkan dersler*. Konuk Yayınları.
- Börklü, M. Y. (1999). Tarihî seyri içinde Bulgaristan Türklerinin durumu ve Türkiye'nin bölge Türklerine yönelik politikaları. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 10.
- Buttanrı, M. (2010). Bulgaristan Türkleri arasında tiyatro faaliyetleri. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 3(6), 136-162.
- Cebeci, A. (2015). *Ömrüm ateşten gömlek Dr. Ahmet Cebeci ile Nehir Söyleşi*. Cümle Yayınları.
- Creswell, J. W. (2013). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods pproaches*. New York: Sage.
- Çakır, R. (2020). 1989 Mayıs ayaklanması. Ulutürk, Ç. R (Ed.), *Bulgaristan Türklerinin büyük göçü 89 içinde* (s. 59-67). Hiper Yayın.
- Çakmakçı, İ. M. (2011). Bulgar yayınlarında ve eğitim hayatında “Türk izleri”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 89-103.
- Çelik, S. (2017). Tarihsel süreçte Rus eğitim sistemi. *Electronic Turkish Studies*, 12(6).

- Çimen, H. (2019). *1950-1951 Bulgaristan Türklerinin göçü ve basına yansıması*. [Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Ticaret Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Çolak, F. (2013). Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye göç hareketi (1950-1951). *Tarih Okulu Dergisi*, 2013(XIV).
- Dayıoğlu, A. (2012). 2010 döneminde Bulgaristan'la ve Müslüman-Türk azınlıkla ilgili gelişmeler. Hacısalıhoğlu, E. N., & Hacısalıhoğlu, M. (Ed.), *Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç* içinde (s.283-343). Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi.
- Değerli, E. S., & Karakuzu, H. (2016). 1950-1951 yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Türk göçü. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (57), 313-342.
- Demirhan, H. (2019). Bulgaristan'ın asimilasyon politikalarına karşı Alvanlar (Yablanovo) direnişi (17-18-19 Ocak 1985). *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 20(20), 397-413.
- Demirhan, H. (2020). *Belene Adası (1984-1986) Bir kültürel soykırım, fiziksel ve psikolojik şiddet kampı*. İlgi Kültür Sanat.
- Dere, İ. (2017). *Sosyal bilgiler dersinde bir öğrenme ve öğretme yöntemi olarak sözlü tarih*. [Doktora Tezi. Uşak Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Dere, İ. (2019). Sözlü tarihin eğitim uygulamalarına entegrasyonunda bir başarı öyküsü: The Foxfire Projesi. *Journal Of Theoretical Educational Science*, 12(2), 511-531.
- Dimitrov, G. (1975). *Leninizmin yolunda*. Günce Yayınları.
- Doğan, L., & Gülvodina, G. (2020). Bulgaristan'da Türkçe eğitim ve ilköğretim ikinci kademe Türkçe ders kitaplarının (1992-2019 yılları) karşılaştırılması. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 809-825.
- Dömbekci, H. A., & Erişen, M. A. (2022). Nitel araştırmalarda görüşme tekniği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 141-160.

- Dursun, M. T., & Aydın, Ç. (2022). Sosyal bilim araştırmalarında sözlü tarih yöntemi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 1-18.
- Duygu, G. (2021) Bulgaristan Türklerinin göçü ve bu göçün Trakya bölgesine olan etkileri. *Journal Of International Relations And Political Science Studies*, (2), 60-79.
- Eroğlu, H. (1987). Türk-Bulgar ilişkileri ve 18 Ekim 1925 tarihli dostluk andlaşması. *Belleten*, 51(201), 1339-1348.
- Floden, R. E., & Buchmann, M. (1993). Between routines and anarchy: Preparing teachers for uncertainty. *Oxford Review of Education*, 19(3), 373-382.
- Funnemark., B. C. (1987). Bulgaristan'daki Türk ve İslam azınlığına baskı (Çeviren: Y. Yücel). *Belleten*, 51(201), 1445-1472.
- Geray, C. (1962). *Türkiye'den ve Türkiye'ye göçler ve göçmenlerin iskanı 1923-1961*. Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayını.
- Giorgetti, F. M. (2021). *Eğitim ritüelleri*. Yeni İnsan Yayınevi.
- Gornenski, N., Petrova, S., & Dimitrov, İ. (1978). *Bulgaristan'da faşizme karşı mücadele ve sosyalizm*. (Çeviren: M. Kök., A. Umut). Bilim Yayınları.
- Güçlü, M. (2013). Eğitim tarihi araştırmalarında sözlü tarih uygulaması. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(1), 100-113.
- Güder, Ç., G. (2020). Öteki olmak: 1989 Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılan göç üzerine sosyolojik bir araştırma. [Yüksek Lisans Tezi. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Güler, G. (2014). 1989 Bulgaristan göçmenlerinin yerel kültüre ve tarihe ilişkin algıları. [Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Gündüz, M. (2016). Filiz Meşeci Giorgetti, Eğitim Ritüelleri. Yeni İnsan Yayınevi, 2016, 414 s. *İnsan ve Toplum*, 6(2), 155-163.
- Gürbüz, D., & Kul, D. (2016). Bir sürgünün anatomisi: Ahıska Türklerinden Bekir Mamoyev ile sözlü tarih çalışması. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (55), 132-145.

- Gürbüz, R. (2023). *Kalanlar ve gidenlerin gözünden Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler (1989): Öncesinde ve sonrasında yaşananlar* [Yüksek Lisans Tezi. Bandırma On Yedi Eylül Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2017). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri felsefe-yöntem-analiz*. Seçkin Yayınevi.
- Hacıoğlu, A. (2020). Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler. Ulutürk, Ç. R (Ed.), *Bulgaristan Türklerinin büyük göçü 89 içinde* (s. 35-51). Hiper Yayın.
- Hacıoğlu, S. (2002). *Bulgaristan Türklerinin sosyo - kültürel değişimi (1944 - 1989)*. [Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Hacısalihoğlu, E. N. (2019). Bulgaristan'da Türklerin Okul ve Eğitim Problemleri "1878-1918", 20. Yüzyıl Başlarından Günümüze Türk Dünyasındaki Siyasi, İktisadi ve Kültürel Gelişmeler Uluslararası Sempozyumu Bildirileri içinde (s.887-914). Atatürk Araştırma Merkezi.
- Hacısalihoğlu, M., & Ersoy Hacısalihoğlu, N. (Ed.). (2012). *Bulgaristan'da 1984-89 azınlık politikaları ve Türkiye'ye zorunlu göç*. Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi.
- Hakov, C. (1996). İki dünya savaşı arası dönemde Bulgaristan Türklerinin eğitim davasına kemalizmin etkisi. 3. *Uluslararası Türk Dil Kurultayı* içinde. (s.523-528). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hakov, C. (1998). Bulgaristan Türk okullarında yeni Türk alfabesinin (latin alfabesi) uygulanması. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (6).
- Halaçoğlu, A. (1990). *Balkan Harbi sırasında Rumeli'den Türk göçleri (1912-1913)*. [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Haydar, A. (1931). *Bulgaristan Maarifi*. İstanbul Devlet Matbaası.
- Işık, M. (2016). *Balkanlar'dan Türkiye'ye son büyük göç olarak 1989 göçüne giden süreç*. [Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

- Ivanov, I. K., & Önsoy, M. (2022). From integration to assimilation and forced migration: An evaluation of the Bulgarian communist party's Turkish minority policy. *Bilig*, (103), 31-58.
- İmamoğlu, N. (2011). *Sosyalist dönemde Bulgaristan'da Türk kimliği*. [Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- İpek, N. (1991). *Rumeli'den Anadolu'ya Türk göçleri (1877-1890)*. [Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Kabapınar, Y., & İncegöl, S. (2016). Değişim ve süreklilik bağlamında oyun ve oyuncağa bakmak: Bir sözlü. tarih çalışması. *Turkish History Education Journal*, 5(1), 74-96.
- Kamil, İ. (2018). *Bulgaristan Türkleri ve göçler: Bulgaristan komünist partisi gizli belgeleri (1944-1989)*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Kaplan, N. (2017). *Göç kimlik çok kültürlülük: Türk sinemasında Almanya'ya göç*. Der Yayınları.
- Karataş, Z. (2017). Sosyal bilim araştırmalarında paradigma değişimi: Nitel yaklaşımın yükselişi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1),
- Kayapınar, A. (2012). Bulgar tarihçilerinin komplo teorilerinden örnekler ve bunların Bulgaristan'daki Türk azınlığına etkileri. Hacısalıhoğlu, E. N., & Hacısalıhoğlu, M. (Ed.), *Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç* içinde (s.99-121). Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi.
- Keleş, S., & Yurt, Ö. (2019). Erken çocukluk eğitiminde düşünmeyi görünür kılmak: Görünür düşünme yaklaşımı. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 117-138.
- Kemaloğlu, İ. A. (2012). *Bulgaristan'dan Türk göçü (1985-1989)*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Keskioğlu, O. (1985). *Bulgaristan'da Türkler*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kılıç, S. (2013). Örnekleme yöntemleri. *Journal of Mood Disorders*, 3 (1), 44-6.
- Kılıç, S. (2013). Örnekleme yöntemleri. *Journal of Mood Disorders*, 3(1), 44-6.

- Kılıç, S. K. (2005). 1864 Vilayet nizamnamesinin Tuna vilayetinde uygulanması ve Mithat Paşa. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24(37), 99-111.
- Köksal, S. (2018). *Komünizm döneminde Bulgaristan'da Türkiye algısı ve Bulgaristan Türklerine yönelik asimilasyon politikaları*. [Doktora Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Köksal, S. (2020). Bulgaristan Türklerini komünizme kazandırma sürecinde Türk coğrafyası propagandası. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 161-173.
- Kurtuluş, G. (2019). *1989 Bulgaristan Türklerinin göç hikayeleri bir sözlü tarih denemesi*. Karakum Yayınevi.
- Lenin, V. İ. (2017). *Halk eğitimi üzerine*. Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Lütem, Ö., E. (2012). 89 dönemi Türkiye'nin Bulgaristan politikası ve 89 göçü. Hacısalihoglu, E. N., & Hacısalihoglu, M. (Ed.), *Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç içinde* (s.137-171). Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi.
- Maral, F. (2010). *Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1989 göçü*. [Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Markovski, D. (1982). *Bulgaristan kısa tarihsel anlatı*. Sofya Pres.
- Meçik, A. H. (1977). *Şumnu Bulgaristan Türklerinin kültür hayatı*. Hepileri Matbaası.
- Mehmed, F. F. (2015). *1989 Bulgaristan- Türkiye göçü: "Yeniden doğuş süreci" bellek ve milliyetçilik ilişkisi*. [Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Mehmedov, A. (2011). *Bulgaristan Şumnu'daki medresetü'n-nüvvab'ın islâm din eğitimi tarihindeki yeri*. [Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Mehmedov, A. (2019). Bulgaristan'daki Medresetü'n-Nüvvab'ın eğitim-öğretim sistemi. *Balkan & Near Eastern Journal of Social Sciences (BNEJSS)*, 5(1).
- Memişoğlu, H. (1995). *Bulgaristan'da Türk kültürü*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

- Memişoğlu, H. (2002). *Geçmişten günümüze Bulgaristan'da Türk eğitim tarihi*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Menteş, F. (2011). *Bulgaristan Türklerinin dini eğilimleri ve sorunları (1989-1990'da Lüleburgaz'a yerleşenler örneği)*. [Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Meşeci, F. (2007). Cumhuriyet sonrası Türk eğitim sisteminde ritüeller: Kuramsal bir çalışma. [Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Mutlu, N. (2022). *Bulgaristan Türklerinin yaşadıkları ve göç hadisesi (1980-1990)*. [Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Nurlu, M., & Çelik, M. (2015). Bulgaristan'da demokrasi döneminde Türkçe öğretimi meselesi. *Yeni Türkiye-Rumeli Balkanlar Özel Sayısı IV*.
- Osmanoğlu, İ. (1970). Türkiye'de eğitimin çıkmazları. *Yeni Hayat Dergisi*. (1): 9.
- Özdal, B. (Ed.). (2021). *Uluslararası göç ve nüfus hareketleri bağlamında Türkiye*. Dora Basım Yayın Dağıtım.
- Özdemir, B. (2018). Sovyetler Birliği'nde komünist ideolojinin eğitime yansımaları: 1920'li ve 1930'lu yıllar. *Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 103-111.
- Özgür, G. (2008). *Balkan savaşları ve sonrasında Bulgaristan ve Osmanlı devleti arasında nüfus göçü*. [Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Özgür, U. (2007). *1950-1951 yıllarında Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye göçleri*. [Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Özlem, K. (2008). Bulgaristan Türklerinin tarihsel süreç içerisinde dönüşümü, AB üyelik süreci ve Türk azınlığa etkileri. *Journal Of International Social Research*, 1(2).
- Özlem, K. (2017). 19. yüzyılda Balkanlar'da yaşanan bazı önemli olayların diplomasinin gelişimine etkileri. Barış Özdal & R. Kutay Karaca (Ed.), *Diplomasi tarihi I* içinde (s. 553-585). Dora Yayınları.
- Öztürk, S. (2010). Türkiye'de sözlü tarihten iletişim araştırmalarında yararlanma üzerine notlar. *Milli Folklor*, 22(87).

- Öztürkmen, A. (1998). Sözlü tarihin yerel tarih araştırmalarına katkısı. *Yerel Tarih*, 1(1), 12-15.
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative Evaluation and Research Methods*. New York:
- Pavlidis, P. (2017). Socialism, labour and education: from Marx to Makarenko. *Rethinkin Neoliberal*, 243.
- Popov, N., Pironkova, M. (2020). School reforms in Bulgaria from the 9th to the 21st century. *Educational Reforms Worldwide*. BCES Conference Books, Volume 18. Bulgarian Comparative Education Society.
- Ritchhart, R. (2002). *Intellectual character: What it is, why it matters, and how to get it*. John Wiley & Sons. Sage Publications, Inc.
- Sabirova, G. (2023). *Tanıkların gözünden Kırgızistan'ın yakın tarihi*. [Yüksek Lisans Tezi. Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Sakarbalkan, B. (1964). Prenslik devrinde Bulgaristan'da Türk eğitimi. *Türk Kültürü*.
- Sanders, I. T. (1956). Communist-Dominated Education in Bulgaria: A Study in Social Relationships. *American Slavic and East European Review*, 15(3), 364-381.
- Sarı, İ. (2002). *Sosyal bilgiler dersi tarih ünitelerinde bir yöntem olarak sözlü tarih*. [Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Seçmez, N., & İlhan, G. O. (2021). Türklerin 89 göçünün dijital çizgi romanı: "Geriye kalanlar". *Milli Eğitim Dergisi*, 50(1), 743-763.
- Seçmez, N., & İlhan, G. O. Türkiye'de yaşayan 1989 Bulgaristan göçmenlerinin vatandaşlık algısı. *MSGSÜ Sosyal Bilimler*, 2(26), 354-367.
- Sertel, M. Z. (1954). *Sovyetler Birliğinde 45 gün*. Narodna Prosveta Devlet Neşriyatevi.
- Serter, T., Y. (2019). Rumeli'den Anadolu'ya Türk göçleri. *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(20), 337-348.
- Sevencan, F. & Çilingiroğlu, N. (2007). Sağlık alanındaki araştırmalarda kullanılan niteliksel veri toplama yöntemleri. *Toplum Hekimliği Bülteni*, 26(1), 1-6.

- Şahingöz, M., & Bilalli, S. (2018). Balkanlar'da eğitim kurumlarında okutulan tarih ders kitaplarında "Osmanlı-Türk imajı". *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14(28), 163-182.
- Şerefli, Ş. A. (2002). *Bulgaristan'daki Türkler (1879-1989)*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şimşir, N. B. (2012). *Bulgaristan Türkleri*. Bilgi Yayınevi.
- Tahir, A. N. (2009). *1945 sonrası Bulgaristan Türklerine yönelik asimilasyon politikası*. [Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Tahir, N. A. (2015). Bulgar komünist partisi ve Bulgaristan'daki Türklerle yönelik asimilasyon politikası. *Journal of International Social Research*, 8(41).
- Tak, İ., & Yıldız, N. (2014). 1980–1990 yılları arasında Bulgaristan'da ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında okutulan tarih ders kitaplarında Türk ve Osmanlı algısı. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2014(2), 67-100.
- Thompson, P. (1988). *The voice of the past oral history*, New York: Oxford University Press.
- Thompson, P. (1999). *Geçmişin sesi: Sözlü tarih*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Toparlak, B. (2019). *Bulgaristan Türklerinin 1950-1951 göçü ve Trakya'da iskanları*. [Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Turan, Ö. (2000). Bulgaristan'da prenslik döneminde Türklerin sosyal ve siyasal kurumlaşma çalışmaları. *Belleten*, 64(239), 89-100.
- Türk, F. (2016). *Balkanlarda yaşayan Türk azınlıkları ve Türkçeye yönelik dil politikaları*, Astana Yayınları.
- Türk, F., & Özlem, K. (2016). Bulgaristan Türkleri ve Türkçe. Türk, F. (Ed.). *Balkanlar'da yaşayan Türk azınlıkları ve Türkçeye yönelik dil politikaları: Bulgaristan, Romanya, Moldova, Yunanistan, Makedonya, Kosova, Sırbistan, Bosna-Hersek, Karadağ ve Arnavutluk içinde* (s. 1-33). Astana Yayınları.
- Türker, M. (2018). *Zulmün Ateş Çemberi Belene Adası*. Çağrı Yayınları.

- Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilecek nitel bir araştırma tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 24(24), 543-559.
- Ulvi, Ö. (2007). *Bulgaristan Türklerinin 1950-1951 yıllarında Türkiye'ye göçleri*. [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Wright, A. (2014). Creating a positive classroom culture: Minute by minute. *Educational Horizons*, 92, 12-15.
- Yağar, F. & Dökme, S. (2018). Niteliksel araştırmaların planlanması: araştırma soruları, örneklem seçimi, geçerlik ve güvenirlik. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3 (3), 1-9.
- Yalınkılıç, K. (2014). Kırcalı örneğinden hareketle Bulgaristan'da Türkçenin etnikdilsel canlılığı. *Bilig*, (70), 259-282.
- Yavuz, R. (2019). *Bulgar idaresinde Türkler 1909-1989*. [Yüksek Lisans Tezi. Uşak Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Yenisoy, H. S. (1996). Bulgaristan Türklerinin eğitim ve kültürel kalkınmasında hizmetleri geçen Azerbaycan aydınları. *Bilig*, (3), 13-20.
- Yenisoy, H. S. (1999). Başlangıcından bu yana Bulgaristan'da Türkçe eğitim. *Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni Bildiriler* içinde (s. 109-165). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yenisoy, H. S. (2007). *Bulgaristan Türklerinin Türkçe eğitim davası*.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, B. (2015). Bulgaristan'daki Türk okullarında Latin harflerinin uygulanma süreci ve sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin desteği. *Asia Minor Studies*, (05), 135-146.
- Yıldırım, B. (2019). *Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleri*. İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Yıldırım, B. (2020). *Bulgaristan'da Türk varlığı ve nüfusu*. İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.

- Yıldız, T. N. (2021). *Bulgar komünist partisi iktidarı döneminde uygulanan politikalara karşı Türk azınlığın gündelik direnişi*. [Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Yılmaz, A., & Ayaydın, Y. (2020). Göç konusunun sözlü tarih yöntemiyle işlenmesine yönelik bir araştırma. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 52(52), 400-419.
- Yılmaz, R. (2008). *Jivkov döneminde Bulgaristan Türkleri ve Türkiye'ye göç olayı (Türk basınına göre)*. [Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Yorulmaz, S. (2012). *1984-1989 yılları arasında Bulgaristan Türklerine yönelik uygulanan asimilasyon politikaları ve göç deneyimleri*. [Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Zafer, Z. (2012). Bulgaristan Türklerinin 89 göçünü hazırlayan eritme politikasına karşı direnişi. Hacısalıhoğlu, E. N., & Hacısalıhoğlu, M. (Ed.), *Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç* içinde (s.199-235). Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi.
- Zamanov, E. (2014). *Sovyetler döneminde Azerbaycan'da eğitim hareketleri*. [Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.